

DAVID GRANN

ORASUL PIERDUT

POVESTEA AMAZONIANĂ
A UNEI OBSESII FATALE

sapiens

DAVID GRANN

Z, oraşul pierdut

sapiens

DAVID GRANN

Z

ORAȘUL PIERDUT

POVESTEA AMAZONIANĂ
A UNEI OBSESII FATALE

Traducere din engleză și note de
Ioana Miruna Voiculescu

Colecție coordonată de Radu Lilea
Redactor: Oana Purice
Tehnoredactor: Carmen Dumitrescu
Corectori: Alina Bogdan, Ioana Socolescu
Copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GRANN, DAVID

**Z, orașul pierdut: povestea amazoniană a unei
obsesii fatale** / David Grann; trad. din engleză
de Ioana Miruna Voiculescu. - București: Art, 2018

ISBN 978-606-710-552-0

I. Voiculescu, Ioana Miruna (trad.)

821.111

The Lost City of Z: a Tale of Deadly Obsession in the Amazon

© 2005, 2009 by David Grann

Published by arrangement with The Robbins Office, Inc. and Aitken,
Alexander & Associates, Ltd.

© Editura ART, 2018, pentru prezenta ediție

Pentru Kyra mea cea curajoasă

„Uneori îmi ajung un racursi care se deschide în mijlocul unui peisaj disproporționat, o licărire de lumini în ceață, dialogul a doi trecători care se întâlnesc în învălmășeală, ca să cred că pornind de acolo voi alcătui orașul perfect, îmbinând bucată cu bucată [...]. Dacă-ți spun că orașul spre care țineste călătoria mea e discontinuu în spațiu și în timp, când mai rar și când mai dens,

***tu nu trebuie să crezi că e cu puțință
să încetezi să-l cauți.***

Italo Calvino, *Orașele invizibile**

* Traducere din italiană de Sanda Șora, Editura Univers, București, 1979.

Prefață

Mi-am scos harta din buzunarul de la spate. Era udă și mototolită, iar liniile cu care-mi marcasem traseul abia se mai distingeau. Am privit fix reperele însemnate, în speranța că-mi vor arăta cum să ies din Amazonia, în loc să mă tot afund.

În mijlocul hărții se vedea încă litera Z. Părea însă mai mult un reproș decât o indicație, o dovadă în plus a nesăbuiinței mele.

Întotdeauna mă considerasem un reporter imparțial, care nu se implică subiectiv în reportajele pe care le scrie. În timp ce alții păreau să cadă pradă visurilor și obsesiilor nebunești, eu încercam să fiu un martor invizibil. Și mă convinsesem că acesta era motivul pentru care parcursesem mai bine de 16 000 de kilometri, de la New York la Londra, apoi până la râul Xingu, unul dintre cei mai lungi afluenți ai Amazonului, pentru care petrecusem luni întregi scrutând sute de pagini de jurnale și scrisori victoriene și pentru care plecasem de lângă soția și fiul meu de un an și-mi făcusem a doua asigurare de viață.

Îmi spuneam că eram acolo doar ca să cercetez felul în care generații de oameni de știință și aventurieri făcuseră o obsesie fatală pentru ceea ce a fost deseori numit „cel mai mare mister al explorărilor din secolul XX”: orașul pierdut Z. Se credea că străvechea așezare, cu rețeaua ei de drumuri, poduri și temple,

s-ar afla ascunsă în cea mai mare junglă din lume, în Amazonia. Astăzi, în epoca avioanelor și a sateliților, zona continuă să se afle printre ultimele locuri de pe hartă rămase neexplorate. Timp de sute de ani, i-a obsedat pe geografi, pe arheologi, pe întemeietorii de imperii, pe căutătorii de comori și pe filosofi. Când au pus prima dată piciorul în America de Sud, în zorii secolului al XVI-lea, europenii erau convinși că vor găsi în junglă regatul aurului, El Dorado. Mii de oameni au murit căutându-l. Mai aproape de timpurile noastre, mulți oameni de știință au ajuns la concluzia că nu avea cum să apară nicio civilizație avansată într-un mediu atât de ostil, unde pământul nu e bun pentru agricultură, țânțarii transmit boli mortale, iar din frunzișul junglei pândesc tot felul de prădători.

Regiunea este îndeobște considerată a fi un loc sălbatic ca-n timpurile primordiale, unde, potrivit descrierii pe care Thomas Hobbes o face stării naturale, nu există „nici artă, nici cultură literară, nici orânduire socială și, cel mai grav dintre toate, persistă teama constantă și amenințarea unei morți violente”¹. Condițiile necruțătoare ale Amazoniei au alimentat una dintre cele mai longevive teorii despre evoluția omului: determinismul geografic. Conform acesteia, chiar dacă niște oameni primitivi ar fi reușit să-și ducă existența în cele mai vitrege împrejurări de pe planetă, nu ar fi putut evolua dincolo de constituirea câtorva triburi slab organizate. Cu alte cuvinte, societatea este prizoniera geografiei. Așadar, dacă într-un mediu atât de ostil ca acesta am găsi orașul Z, el ar fi mai mult decât depozitarul unei comori de aur, mai mult decât o curiozitate intelectuală; după cum afirma un ziar în 1925, „ar scrie un nou capitol din istoria omenirii”².

Timp de aproape un secol, exploratorii au sacrificat totul, inclusiv propriile vieți, în încercarea de a găsi orașul Z. Căutările acestei civilizații și poveștile nenumăraților oameni care au dispărut încercând s-o găsească fac să pălească, prin comparație, romanele victoriene de aventuri ale lui Arthur

Conan Doyle* și Rider Haggard** – întâmplător, ambii cuprinși în viața reală de febra căutării civilizației Z. Când și când, trebuia să-mi reamintesc că se întâmplau tot felul de lucruri: un star de cinema chiar fusese răpit de indieni, existaseră canibali, ruine străvechi, hărți secrete și spioni, mai mulți exploratori muriseră de foame, de boli, atacați de animale sălbatice sau răpuși de săgeți otrăvite. În toată aventura aceasta, cu toate pierderile de vieți omenești, miza reală era de a înțelege cum arătau Americile înaintea debarcării lui Cristofor Columb în Lumea Nouă.

Dar acum, când mă uitam la harta mea șifonată, nimic din toate astea nu mai conta. Priveam la învâlmășeala de crengi și liane de deasupra capului și la muștele și țânțarii care mă mușcaseră lăsându-mi dâre de sânge pe piele. Îmi pierdusem ghidul. Nu mai aveam nici apă, nici mâncare. Mi-am băgat harta înapoi în buzunar și mi-am continuat drumul, încercând să găsesc ieșirea din junglă, printre crengile care mă plesneau peste față. Apoi am văzut mișcându-se ceva în copaci.

— Cine-i acolo? am strigat.

Nu mi-a răspuns nimeni. Prin frunziș, am zărit o siluetă, apoi încă una. Veneau spre mine și-atunci m-am întrebat pentru prima dată: „Ce dracu’ caut eu aici?”

* Arthur Conan Doyle (1859 – 1930), prozator britanic, creatorul celebrului detectiv Sherlock Holmes.

** Henry Rider Haggard (1856 – 1925), prozator britanic, autor al unor romane de aventuri, cel mai cunoscut fiind *Minele regelui Solomon*.

Ne vom întoarce

Într-o zi friguroasă de ianuarie din anul 1925, un domn înalt și elegant traversa în grabă docurile din Hoboken, New Jersey, îndreptându-se spre *Vauban*, un vapor transatlantic lung de peste 150 de metri, cu destinația Rio de Janeiro. La cei 57 de ani ai săi, depășea un metru optzeci în înălțime, avea brațe lungi și mușchi bine conturați. Deși începuse să i se rarească părul, iar în mustață i se vedeau deja firele albe, era într-o condiție fizică atât de bună, încât putea mărșălui zile întregi fără prea multă mâncare sau odihnă. Avea nasul strâmb ca al unui boxer, iar întreaga sa înfățișare avea ceva feroce, în special privirea. Ochii apropiați i se iveau de sub două smocuri stufoase de păr. Nimeni, nici măcar cei din familia lui, nu putea spune exact ce culoare aveau – unora li se păreau albaștri, altora cenușii. Dar pe toți cei pe care îi întâlnea îi frapa intensitatea privirii sale: se spunea chiar că ar avea „căutătura unui vizionar“. Fusesse deseori fotografiat purtând cizme de călărie, pălărie Stetson și pușcă pe umăr, însă, chiar și în costum cu cravată și fără obișnuita barbă neîngrijită, tot putea fi recunoscut de mulțimile de pe chei. Era colonelul Percy Harrison Fawcett, un om celebru în întreaga lume.

Era ultimul dintre marii exploratori victorienți care s-au aventurat în ținuturi necunoscute, înarmați doar cu o macetă, o busolă și convingerea că avea o misiune aproape divină.¹ Timp de aproape două decenii, poveștile despre aventurile

sale au captivat imaginația publicului: a supraviețuit în sălbăticia Americii de Sud în absența oricărui contact cu lumea exterioară, a fost prins într-o ambuscadă a membrilor unui trib războinic, dintre care mulți nu mai văzuseră până atunci un alb, s-a luptat cu pești piranha, țipari electrici, jaguari, crocodili, lilieci-vampiri și anaconde, inclusiv cu una care aproape îl zdrobise, și a revenit teafăr, după ce cartase regiuni din care nicio altă expediție nu se mai întorsese. I se spunea „David Livingstone” al Amazoniei” și se credea despre el că posedă o rezistență nemaivăzută, câțiva dintre colegii săi afirmând chiar că era nemuritor. Un explorator american l-a descris ca pe „un bărbat cu o voință de fier, cu o energie infinită, neînfricat”²; altul a spus că era în stare „să meargă mai departe, să se cațere mai sus și să exploreze mai mult decât oricine”³. Cea mai importantă publicație londoneză din domeniul geografiei, *Geographical Journal*, nota în 1953 că „Fawcett a marcat sfârșitul unei epoci. Ar putea fi considerat chiar ultimul dintre exploratorii pe cont propriu. Vremea avionului, a radioului și a expedițiilor moderne bine organizate și finanțate încă nu sosise. Povestea lui este istoria eroică a unui bărbat care dă piept cu jungla”⁴.

În 1916, Societatea Regală de Geografie i-a acordat, sub patronajul regelui George al V-lea, o medalie de aur „pentru contribuțiile sale la cartografierea Americii de Sud”. Iar o dată la câțiva ani, când apărea din junglă slab ca un fus și răvășit, zeci de oameni de știință și alte minți luminate se înghesuiau în amfiteatrul Societății pentru a-l asculta. Printre ei se număra și Sir Arthur Conan Doyle⁵, despre care se spune chiar că s-ar fi inspirat din experiențele lui pentru cartea publicată în 1912, *O lume dispărută*, în care exploratorii „se pierd în necunoscutul”⁶.

^{*} David Livingstone (1813 – 1873), medic scoțian, explorator al Africii Centrale și de Est, misionar protestant și militant împotriva sclaviei.

^{**} Arthur Conan Doyle, *O lume dispărută*, trad. de Otilia Cazimir și Rodica Nenciulescu, capitolul VII, Editura Tineretului, București, 1958.

Americii de Sud și descoperă un podiș izolat, unde dinozaurii supraviețuiseră dispariției.

Cum se îndrepta spre pasarelă în acea zi de ianuarie, Fawcett aducea în mod straniu cu unul dintre protagoniștii cărții, lordul John Roxton:

„Avea ceva din Napoleon al III-lea și ceva care amintea de Don Quijote, dar și acele lucruri care constituiau chintesența gentlemanului englez de provincie [...]. Lordul are o voce plăcută și un ton liniștit, dar în adâncul ochilor lui albaștri se ascund latențe nebănuite de mânie și de hotărâre implacabilă, care par cu atât mai primejdioase, cu cât sunt mai bine ținute în frâu.“⁶

Niciuna dintre expedițiile anterioare ale lui Fawcett nu se compara cu cea pe care o pregătea acum și abia dacă-și putea ascunde nerăbdarea în timp ce se așeza la rând, alături de ceilalți pasageri care se îmbarcau pe *Vauban*. Transatlanticul, lăudat drept „cel mai luxos din lume“, făcea parte din clasa de elită V a companiei Lamport & Holt⁷. În timpul Primului Război Mondial, germanii scufundaseră mai multe nave ale companiei, dar aceasta, cu carena sa neagră, vârstată cu sare, punțile albe, elegante și coșul în dungi care scuipa valuri de fum către cer, scăpase. Pasagerii erau aduși la doc în Forduri model T, iar hamalii îi ajutau să-și transporte bagajele la cala vasului pe cărucioare. Mulți bărbați purtau cravate de mătase și meloane, iar femeile erau îmbrăcate în haine de blană și aveau pălării cu pene, de parcă ar fi participat la un eveniment special – lucru într-adevăr, din moment ce listele de pasageri ale transatlanticelor de lux erau comentate în rubricile de știri mondene ale ziarelor și urmărite atent de tinerele în căutare de burlaci buni de însurătoare.

Fawcett și-a luat echipamentul și s-a băgat în față. Cuferele erau pline cu puști, conserve, lapte praf, rachete de semnalizare și macete lucrate manual. Mai avea la el și un set de

instrumente de orientare: un sextant* și un cronometru pentru stabilirea latitudinii și longitudinii, un barometru aneroid** pentru măsurarea presiunii atmosferice și o busolă de buzunar cu glicerină. Își alesese fiecare obiect pe baza experienței acumulate în atâția ani; până și hainele pe care le luase cu el erau făcute din gabardină, o țesătură ușoară și rezistentă. Văzuse oameni murind din cauza celor mai mărunte și aparent inofensive neglijențe – o plasă ruptă, o cizmă prea strâmtă.

Fawcett pornea la drum spre Amazonia, o regiune sălbatică, aproape de mărimea părții continentale a Statelor Unite, hotărât să facă ceea ce numea „marea descoperire a secolului”⁸, să găsească o civilizație pierdută. Până la acel moment, lumea fusese explorată în cea mai mare parte, vălul misterului fusese ridicat, însă Amazonia rămânea la fel de enigmatică precum partea întunecată a Lunii. După cum nota Sir John Scott Keltie, fost secretar al Societății Regale de Geografie și unul dintre geografi de seamă ai acelor timpuri: „Nimeni nu știe ce e acolo.”⁹

De când Francisco de Orellana*** și armata sa de conchistadori spanioli au coborât de-a lungul Amazonului, în 1542, poate niciun alt loc de pe planetă nu a aprins la fel de mult imaginația oamenilor și nici nu i-a dus la pieire în număr atât de mare. Gaspar de Carvajal, un călugăr dominican care îl însoțise pe Orellana, a descris femeile războinice care trăiau în junglă ca semănând cu amazoanele din mitologia greacă. O jumătate de secol mai târziu, Sir Walter Raleigh**** a povestit

* Instrument optic utilizat la măsurarea distanței unghiulare dintre două puncte, folosit în astronomie și navigație.

** Barometru metalic fără mercur, măsurând presiunea atmosferică pe baza vidului produs într-o cutie de metal.

*** Francisco de Orellana (1511 – 1546), explorator spaniol, primul care a navigat pe întreaga lungime a fluviului Amazon.

**** Walter Raleigh (1552 – 1618), explorator și scriitor englez care a făcut expediții în cele două Americi, contribuind la amplificarea legendei despre El Dorado.

despre indienii cu „ochii în umeri și gurile în mijlocul pieptului”¹⁰ – legendă căreia Shakespeare i-a găsit loc în *Othello*:

„Și canibalii ziși antropofagi
Ce se mănâncă între ei, și oameni
Cu capul așezat mai jos de umeri.”

Descrierile acestei regiuni – șerpi cât copacii, rozătoare cât porcii – erau atât de neverosimile, încât nicio hiperbolă nu mai părea exagerată. Iar dintre toate himerele, cea mai fascinantă era El Dorado. Raleigh susținea că regatul, despre care conchistadorii auziseră de la indieni, avea atât de mult aur, încât locuitorii săi măcinau metalul și suflau pudra „prin tulpine scobite pe trupurile goale până ce luceau întru totul, din cap până în picioare”¹¹.

Toate expedițiile în căutarea lui El Dorado s-au terminat însă dezastruos. Carvajal, al cărui grup încercase să găsească regatul, scria în jurnalul său: „Eram atât de lipsiți de orice resurse, că nu mâncam decât piele, curele și tălpi de pantofi, fierte cu niște plante, iar drept urmare eram într-atât de slăbiți, că nu ne puteam ține pe picioare.”¹² Numai în acea expediție au murit în jur de 4000 de bărbați de foame, de boli și uciși de indienii care-și apărau teritoriile cu săgeți otrăvite. Alți căutători ai ținutului El Dorado au ajuns și la canibalism. Mulți exploratori și-au pierdut mințile. În 1561, Lope de Aguirre¹³ și-a condus oamenii într-un atac dezlănțuit, ucigaș, strigând: „Dumnezeu crede că ploaia mă va împiedica să... distrug lumea?”¹⁴ Aguirre și-a înjunghiat inclusiv propriul copil, murmurându-i: „Încredințează-ți sufletul Domnului, fiica mea, căci te omor.”¹⁴ Înainte ca regele spaniol să trimită trupe care să-l oprească, Aguirre l-a avertizat într-o scrisoare:

* Shakespeare, *Othello*, trad. de Ion Vineanu, Editura Univers, București, 1971, p. 279.

¹¹ Lope de Aguirre (1518 – 1561), conchistador spaniol, supranumit „Nebunul”; a condus expediții în America de Sud în căutarea ținutului El Dorado, organizând atacuri sângeroase împotriva indigenilor.

„Vă jur, Maiestate, pe cuvântul meu de creștin, că și o sută de mii de oameni dacă ar veni, niciunul nu ar scăpa. Căci zvonurile sunt mincinoase: pe râul acela nu se găsește nimic altceva decât deznădejde.”¹⁵ Într-un final, tovarășii lui Aguirre s-au revoltat și l-au ucis; trupul i-a fost tăiat în patru, iar autoritățile spaniole au expus capul „Mâniei lui Dumnezeu” (cum se auto-intitulase conchistadorul) într-o cușcă de metal. Cu toate acestea, expedițiile au continuat timp de trei secole, până când, după pierderi de vieți omenești și suferințe demne de cărțile lui Joseph Conrad, cei mai mulți arheologi au ajuns la concluzia că El Dorado nu este decât o iluzie.

Fawcett era însă convins că în Amazonia se găsește un regat legendar, iar el nu era nici vreun mercenar, nici vreun aiurit. Om de știință, petrecuse mulți ani adunând dovezi în sprijinul afirmațiilor sale – dezgropase artefacte, studiasse petroglife și vorbise cu membrii triburilor. Iar după lupte crâncene duse cu cei care se îndoiau de existența orașului, primise finanțare de la cele mai importante instituții de știință, inclusiv de la Societatea Regală de Geografie, Societatea Americană de Geografie și Muzeul Amerindianului. Ziarele anunțau că se pregătea să uimească lumea. *Atlanta Constitution* declara: „Este poate cea mai riscantă și, cu siguranță, cea mai spectaculoasă aventură de acest fel întreprinsă vreodată de un om de știință reputat, cu sprijinul autorităților științifice.”¹⁶

Fawcett ajunsese la concluzia că în Amazonia braziliană continua să existe o populație străveche cu o cultură avansată, a cărei civilizație, prin vechimea și gradul său de complexitate, va schimba pentru totdeauna părerea lumii occidentale despre Americi. Botezase această lume dispărută Z. „Punctul central, pe care îl numesc «Z» – obiectivul nostru principal –, se află într-o vale [...] cu o lățime de aproximativ 16 kilometri, iar orașul se înalță pe o ridicătură din mijlocul ei, la care se ajunge pe un drum din piatră”, afirmase Fawcett anterior. „Casele sunt scunde și fără ferestre și există și un templu în formă de piramidă.”¹⁷

Reporterii aflați pe docul din Hoboken, pe malul celălalt al râului Hudson față de Manhattan, tot încercau să vorbească cu el, în speranța că vor afla unde se găsește Z. După ororile aduse de noile tehnologii folosite în Primul Război Mondial și în plină expansiune a urbanizării și industrializării, puține evenimente captivau publicul atât de mult. Un ziar titra exaltat: „De pe vremea când Ponce de León* traversa Florida încă neexplorată în căutarea Izvoarelor Tinereții Veșnice [...] nu s-a mai auzit de o aventură mai fascinantă.”¹⁸

Lui Fawcett îi convenea „tevatura” creată în jurul lui, cum a numit-o într-o scrisoare adresată unui prieten, dar răspundea cu precauție. Știa că principalul său rival, Alexander Hamilton Rice, un doctor american multimilionar, care avea la dispoziție multe resurse, intrase deja în junglă cu o varietate nemaîntâlnită de echipamente. Gândul că dr. Rice putea descoperi Z îl îngrozea. Cu câțiva ani înainte, îl văzuse pe un coleg de la Societatea Regală de Geografie, Robert Falcon Scott**, pornind la drum hotărât să devină primul explorator care atinge Polul Sud, doar pentru a ajunge acolo și a descoperi, cu puțin timp înainte de a muri înghețat, că rivalul său norvegian, Roald Amundsen***, îl întrecuse cu 33 de zile. Într-o scrisoare către Societatea Regală de Geografie trimisă în apropierea plecării, Fawcett scria: „Nu pot spune tot ce știu și nici nu pot oferi precizări despre amplasament, căci astfel de lucruri circulă repede, iar pentru un pionier nu există dezamăgire mai mare decât să descopere că altul i-a suflat roadele muncii.”¹⁹

* Juan Ponce de León (1460 – 1521), explorator spaniol care a fondat prima așezare europeană în Puerto Rico de astăzi și care este considerat primul european care a pus piciorul în Florida.

** Robert Falcon Scott (1868 – 1912), ofițer și explorator britanic; a murit la întoarcerea din cea de-a doua expediție în Antarctica, cu obiectivul Polul Sud.

*** Roald Amundsen (1872 – 1928), explorator norvegian, primul care ajuns la Polul Sud și printre primii care au survolat regiunea arctică.

Îi mai era teamă și că, dacă ar fi făcut publice detaliile traseului, alții ar fi încercat să găsească orașul Z sau să-l salveze în caz că nu mai dădea niciun semn, iar asta ar fi dus la nenumărate morți. Regiunea înghițise deja membrii unei expediții formate din 1400 de bărbați înarmați. Un buletin de știri care circula în jurul lumii prin telegraf anunța: „Expediția Fawcett va pătrunde în ținuturi din care nimeni nu s-a întors.” Mai mult, hotărât să ajungă în locurile cele mai inaccesibile, Fawcett nu avea de gând, asemenea altor exploratori, să meargă cu barca; plănuia s-o ia de-a dreptul prin junglă, pe jos. Societatea Regală de Geografie avertizase că Fawcett „este cam singurul geograf în viață în stare să ducă la îndeplinire”²⁰ o asemenea expediție și că „ar fi o neghiobie ca alții să încerce să-i calce pe urme”²¹. Înainte de a pleca din Anglia, Fawcett i-a mărturisit fiului său mai mic, Brian: „Dacă nici cu toată experiența mea nu izbutim, alții nu vor avea mai mulți sorți de izbândă.”²²

Înconjurat de reporteri care vociferau, Fawcett a explicat că doar o expediție mică avea șanse să supraviețuiască. Vor putea trăi cu resursele întâlnite în cale, iar indienii războinici nu îi vor considera o amenințare. Expediția, declara acesta, „nu va consta într-o trupă de exploratori deplasându-se comod, însoțiți de o armată de cărauși, ghizi și animale de povară. Expedițiile exagerat de mari nu ajung nicăieri; nu depășesc limita confortului și se scaldă în publicitate. Acolo unde începe adevărata sălbăticie, căraușii sunt inutili din cauza indigenilor periculoși. Nu se pot lua animale, pentru că nu au ce să pască și sunt atacate de insecte și lilieci. Ghizi nu se găsesc pentru că nimeni nu cunoaște ținutul. Trebuie să iei cu tine doar strictul necesar pentru a-ți croi drum, echipament pe care să-l poți duce singur, și să ai încredere că vei supraviețui împrietenindu-te cu diferitele triburi întâlnite”.²³ După care a adăugat: „Ne vom expune la nenumărate riscuri [...]. Va trebui să căpătăm și rezistență psihică, nu doar

fizică, dat fiind că, în astfel de condiții, oamenii sunt deseori înfrânți de minte, care cedează înaintea trupului.”²⁴

Fawcett decisese să ia cu el doar doi bărbați: pe fiul său de 21 de ani, Jack, și pe cel mai bun prieten al acestuia, Raleigh Rimell. Deși nu mai participaseră niciodată la o expediție, Fawcett îi considera cei mai potriviți pentru misiune: erau rezistenți, loiali și, datorită relației apropiate dintre ei, era puțin probabil ca, după luni de izolare și suferință, „să intre în conflict și să-și facă rău unul altuia”²⁵ sau, cum se întâmpla frecvent în expediții, să se răzvrătească. După cum spunea fratele său, Brian, Jack era „leit tatăl lui”²⁶: înalt, de o forță fizică intimidantă și lipsit de vicii. Nici el, nici tatăl lui nu fumau și nu beau alcool. Brian scria că „la statura lui de un metru și nouăzeci de centimetri, era doar oase și mușchi, iar cele trei cauze ale degenerării fizice – alcoolul, tutunul și viața dezordonată – îl dezgustau”²⁷. Colonelul Fawcett, care trăia după un cod victorian strict, a formulat asta puțin diferit: „Este [...] neprihănit și la minte, și la trup.”²⁸

Jack, care dorise să-și însoțească tatăl într-o expediție încă de când era copil, petrecuse mai mulți ani pregătindu-se: ridicase greutatea, urmase un regim alimentar strict, învățase portugheză și cum să se orienteze după stele. Cu toate acestea, nu cunoscuse viața plină de lipsuri, iar pe chipul lui cu ten luminos, mustață bine conturată și păr castaniu dat pe spate nu se citea nimic din duritatea tatălui. Îmbrăcat în haine la modă, părea mai degrabă un star de cinema, ceea ce și spera să devină la întoarcerea triumfătoare din expediție.

Raleigh, deși mai scund decât Jack, avea și el aproape un metru optzeci și un trup musculos. („O constituție fizică pe cînste”²⁹, le-a spus Fawcett celor de la Societatea Regală de Geografie.) Tatăl său fusese chirurg în Marina Regală și murise de cancer în 1917, când Raleigh avea cincisprezece ani. Cu părul negru, care forma un V pronunțat pe frunte, cu mustață și cioc, Raleigh avea o fire veselă și rebelă. „Era un clown înnăscut”, afirma despre el Brian Fawcett, „perechea perfectă

pentru Jack cel serios.³⁰ Cei doi fuseseră practic de nedespărțit din copilărie, când hoinăreau pe câmpurile din Seaton, Devonshire, mergând pe biciclete sau trăgând cu puștile. Într-o scrisoare către unul dintre apropiații lui Fawcett, Jack scria: „Îl avem acum cu noi și pe Raleigh Rimell, care este la fel de entuziasmat ca mine [...]. E singurul prieten apropiat pe care l-am avut. L-am cunoscut înainte să împlinesc șapte ani și, de-atunci, am fost aproape mereu împreună. Este cât se poate de sincer și de cumsecade în toate privințele și ne cunoaștem unul pe celălalt în cele mai mici amănunte.”³¹

Urcând bucuroși la bordul vasului, Jack și Raleigh au dat peste zeci de stewarzi în uniforme albe apretate, care alergau pe coridoare cu telegrame și coșuri cu fructe trimise ca dar de drum bun. Unul dintre aceștia, evitând cu grijă cabinele de la pupa, unde călătoreau pasagerii de la clasa a patra, i-a condus pe exploratori la cabinele de clasa întâi, aflate în centrul vaporului, departe de zdrăngănitul elicelor. Condițiile de acum nu semănau aproape deloc cu cele de pe vremea când Fawcett pornea în prima sa călătorie spre America de Sud, cu douăzeci de ani în urmă, sau cu cele de când Charles Dickens traversa Atlanticul în 1842 și își descria cabina drept „o cutie impracticabilă, perfect ermetică și absolut ridicolă”³². (Sala de mese, adăuga Dickens, semăna cu „un dric cu ferestre”³³.) Acum totul era conceput pentru a fi pe placul noii specii de turiști – „simplici călători”, cum îi numea Fawcett cu dispreț, care habar nu aveau despre „acele locuri care cer o anumită rezistență, un tribut plătit în vieți omenești și constituția fizică necesară pentru a înfrunta pericolele”. Cabinele de la clasa întâi aveau paturi și apă curentă, prin hublouri intrau lumina și aerul proaspăt, iar în tavan se roteau ventilatoare electrice. Broșura navei *Vauban* se lăuda cu „aerisire perfectă, asigurată de tehnica modernă”, care „contrazice ideea că o călătorie către tropice trebuie să fie neapărat însoțită de disconfort”³⁴.

Asemenea multor alți exploratori victorienți, Fawcett nu era omul unei singure preocupări: era nu doar un geograf și

arheolog autodidact, ci și un artist talentat (desenele sale în tuș fuseseră expuse la Academia Regală) și constructor de nave (obținuse un brevet pentru „curbura ihtioidă“, care mărea viteza unei ambarcațiuni cu mai multe noduri). În ciuda pasiunii sale pentru mare, îi scria soției sale, Nina, cea mai statornică susținătoare și purtătoarea lui de cuvânt de câte ori era plecat, că atât *Vauban*, cât și călătoria i se par „destul de obositoare“³⁵ și că de-abia așteaptă să ajungă în junglă.

Între timp, Jack și Raleigh erau nerăbdători să exploreze interiorul luxos al vasului. Mai încolo au dat de un salon cu tavane boltite și coloane de marmură. După alt colț era o sală cu mese acoperite cu fețe albe, unde chelneri cu cravată neagră serveau coaste de miel la cuptor și vin din carafe, în timp ce cânta o orchestră. Pe vapor exista și o sală de sport, unde tinerii se puteau antrena pentru misiune.

Jack și Raleigh nu mai erau doi puști anonimi: erau, după cum îi lăudau ziarele, „curajoși“, „pionieri englezi“, ambii fiind asemănați cu Sir Lancelot. Au întâlnit demnitari care doreau să-i aibă la masa lor și femei care fumau țigări lungi și se uitau la ei cu „priviri insinuante“, după cum spunea colonelul Fawcett. Din câte se zicea, Jack nu prea știa cum să se poarte cu femeile: se pare că pentru el erau la fel de misterioase și îndepărtate ca Z. În schimb, Raleigh a început imediat să flirteze cu o fată, lăudându-se pesemne cu aventurile care îl așteptau.

Fawcett știa că pentru Jack și Raleigh expediția nu era încă decât o plăsmuire a imaginației. La New York, cei doi tineri savuraseră fastul neîntrerupt: nopțile la Hotelul Waldorf-Astoria unde, în ultima lor seară, demnitari și oameni de știință din tot orașul s-au adunat la o petrecere în Sala de Aur pentru a le ura drum bun, toasturile de la Camp Fire Club și National Arts Club, oprirea pe Insula Ellis (unde un funcționar de la Imigrări notase că nimeni din grup nu era „ateu“, „poligam“, „anarhist“ sau „degenerat“) și cinematografele prin care Jack își tot făcuse veacul.

Dacă Fawcett acumulasese rezistență de-a lungul anilor de explorări, Jack și Raleigh trebuiau să se acomodeze cu ritmul expediției din prima. Dar Fawcett nu se îndoia de reușita lor. În jurnalele sale, scria că „Jack are ce-i trebuie” și anticipa că „este suficient de tânăr să se adapteze în orice situație, iar câteva luni pe teren îl vor căli suficient. Dacă seamănă cu mine, nu va cădea pradă bolilor și altor suferințe [...], iar în caz de urgență, cred că prin curajul său va face față”.³⁶ Fawcett și-a exprimat aceeași încredere și în Raleigh, care îl admira pe Jack aproape la fel de tare cum îl admira acesta pe tatăl său. „Raleigh îl va urma oriunde”³⁷, mai nota el.

— Toată lumea la bord, ridicăm ancora, s-a auzit pe vas.

Fluierul căpitanului a răsunat dintr-un capăt în altul al portului. Vaporul scârțâia și se legăna îndepărtându-se de docuri. Fawcett vedea profilându-se clădirile din Manhattan, inclusiv turnul Metropolitan Life Insurance, cândva cea mai înaltă clădire de pe planetă, și construcția Woolworth, care o depășise. Luminile metropolei scăpărau de parcă cineva ar fi adunat acolo toate stelele. Cu Jack și Raleigh alături, Fawcett le-a strigat reporterilor de pe chei:

— Ne vom întoarce și vom aduce cu noi ceea ce căutăm!³⁸

Disparația

Cât de înșelător poate fi Amazonul!

La început abia dacă e un pârâiaș, el, fluviul cel mai mare din lume, mai mare decât Nilul și Gangele, decât Mississippiul și toate fluviile Chinei. Printre nori și zăpezi, la peste 5400 de metri altitudine în Munții Anzi, apare dintr-o breșă în stâncă un fir de apă limpede. Aici nu se deosebește prin nimic de atâtea râuri care traversează Anzii, unele curgând în cascade pe versantul de vest, în direcția Pacificului, aflat la aproape 100 de kilometri, altele, ca Amazonul, rostogolindu-se pe versantul estic într-o călătorie aparent imposibilă către Oceanul Atlantic, de care le desparte o distanță mai mare decât cea dintre New York și Paris. La această altitudine, nu se întâlnesc nici vegetația junglei, nici mulți prădători, pentru că e prea frig. Totuși, aici izvorăște Amazonul, hrănit de zăpada topită și de ploi, prăvălindu-se sub forța gravitației peste stânci.¹

De aici, fluviul curge abrupt. Pe măsură ce viteza apei sporște, i se alătură sute de alte pârâiașe, majoritatea atât de mici, încât nici nu au nume. După ce coboară mai bine de 2000 de metri, ajunge într-o vale în care se văd primele semne de vegetație. La scurt timp, i se alătură râuri mai mari. Cum se prăvălește involburat spre câmpiile de la poale, fluviul mai are de parcurs aproape 5000 de kilometri până la ocean. Este de neoprit. Și la fel e și jungla, care, datorită căldurii ecuatoriale și ploilor abundente, ia treptat în stăpânire malurile. Cât vezi cu

ochii, vasta sălbăticie adăpostește cea mai mare diversitate de specii din lume. Și, pentru prima dată, fluviul începe să-și intre în drepturi: e *Amazonul*, așa cum îl cunoaștem.

Totuși, nu este ceea ce pare a fi. Cum șerpuiește către est, intră într-o regiune de forma unui vas puțin adânc și, pentru că se află pe fundul concavității, aproape 40% dintre apele Americii de Sud – râuri care vin tocmai din Columbia, Venezuela, Bolivia și Ecuador – se varsă în el. Și astfel devine și mai mare. Cu o adâncime de aproape 100 de metri pe alocuri, nu mai trebuie să se grăbească, poate impune el însuși ritmul cuceririi uscatului. În curgerea sa sinuoasă, Amazonul lasă în urmă Rio Negro și Rio Madeira, trece de Tapajós și de Xingu, doi dintre afluenții săi sudici cei mai importanți, de Marajó, o insulă mai mare decât Elveția, până când, după ce străbate aproape 6500 de kilometri și adună apa a o mie de afluenți, ajunge la estuarul lat de peste 300 de kilometri și se varsă înspumat în Oceanul Atlantic. Firul de apă de la început a ajuns aici la un debit de peste 215 milioane de litri de apă pe secundă – de 60 de ori mai mare decât cel al Nilului la vărsare. Apele dulci ale Amazonului ajung atât de departe în ocean, încât, în 1500, Vicente Pinzón, un comandant spaniol care-l însoțise anterior pe Columb, a descoperit râul în timp ce naviga la mai mulți kilometri distanță de țărmul Braziliei. I-a pus numele *Mar Dulce*, Marea Dulce.

Regiunea e greu de explorat în orice condiții, dar, în noiembrie, începutul sezonului ploios o face impracticabilă. Valuri mari – inclusiv mascaretul, un val de maree cu o viteză de 24 de kilometri pe oră, care se produce în fiecare lună, cunoscut și sub numele de *pororoca* sau „vuietul cel mare” – mătură țărmul. În Belém, nivelul Amazonului crește deseori cu peste 3,5 metri, la Iquitos, cu peste 6 metri, iar la Óbidos, cu peste 10 metri. Madeira, cel mai lung afluent al Amazonului, se poate umfla și mai mult, crescând cu peste 20 de metri. La capătul celor câteva luni ploioase, multe dintre aceste râuri, cărora li se adaugă și altele, se revarsă din albie și îneacă

pădurea, smulgând plantele din rădăcini și deplasând stâncile, astfel încât partea sudică a bazinului se transformă într-o mare interioară, asemănătoare celei de-acum milioane de ani. Apoi încep zilele fierbinți, când soarele pârjolește regiunea. Pământul se crapă ca la cutremur. Mlaștinile seacă, iar peștii piranha rămân captivi în bălțile scăzute, unde se mănâncă între ei. Smârcurile se transformă în pajiști, iar insulele în dealuri.

Așa a arătat dintotdeauna începutul sezonului uscat în sudul bazinului amazonian. Și nici în iunie 1996 nu a fost altfel, când o expediție de cercetători și aventurieri brazilieni a intrat în junglă, căutând urmele trecerii colonelului Percy Fawcett, care dispăruse, alături de fiul său Jack și de Raleigh Rimell, de mai bine de 70 de ani.

În fruntea expediției² se afla un bancher brazilian în vârstă de 42 de ani pe nume James Lynch. Aflând povestea lui Fawcett de la un reporter, se apucase să citească tot ce găsisese despre el. Astfel, aflase că pierderea urmei colonelului, în 1925, șocase o lume întreagă, fusese „una dintre cele mai faimoase dispariții ale vremurilor moderne”³, după cum remarcase cineva. Timp de cinci luni, Fawcett reușise să trimită depeșe care traversaseră jungla, mototolite și pătate, purtate de mesageri indieni și care, ca prin magie, au continuat să fie transmise prin telegraf și publicate în ziare de pe toate continentele. Iată un exemplu timpuriu care ilustrează cât de mult pot fascina reportajele moderne; același eveniment îi ținea cu sufletul la gură pe africani, asiatici, europeni, australieni și americani deopotrivă. Expediția, scria un ziar, „a cucerit imaginația oricărui copil care a visat vreodată la ținuturi neexplorate”⁴.

Dar apoi depeșele au încetat. Lynch a citit că Fawcett avertizase că legătura s-ar putea întrerupe mai multe luni la rând, dar, deși trecuse un an, apoi doi, fascinația publicului era tot mai mare. Să fi căzut Fawcett și cei doi tineri în mâinile indienilor? Să fi murit de foame? Să-i fi captivat orașul Z atât de mult, încât nu mai doriseră să se întoarcă? În saloane și baruri

se purtau discuții înflăcărâte, existau schimburi de telegrame la cel mai înalt nivel, cel al guvernelor. Cazului Fawcett i-au fost dedicate producții radiofonice, romane (se consideră că și *Un pumn de țărână*, al lui Evelyn Waugh⁵, ar fi fost inspirat de aventura lui Fawcett), poezii, documentare, filme, timbre, povești pentru copii, cărți de benzi desenate, piese de teatru, romane grafice și expoziții în muzee. Un autor de literatură de călătorie exclama în 1933: „Atâtea legende s-au țesut în jurul subiectului, încât ar putea constitui o ramură nouă, de sine stătătoare, a folclorului.”⁶ Fawcett își câștigase locul în analele istoriei exploratorilor nu prin ceea ce scosese la lumină, ci prin ceea ce nu reușise să dezvăluie. Promisese că va face „cea mai mare descoperire a secolului” și, în schimb, dăduse naștere „celui mai mare mister al explorărilor din secolul XX”.

Spre uimirea sa, Lynch a mai aflat și că o mulțime de oameni de știință, exploratori și aventurieri luaseră cu asalt sălbăticia, hotărâți să-i găsească pe cei din grupul lui Fawcett, în viață sau nu, și să se întoarcă aducând dovada existenței orașului Z. În februarie 1955, ziarul *New York Times* susținea că dispariția lui Fawcett a stârnit mai multe căutări „decât cele lansate de-a lungul secolelor pentru găsirea fantasticului El Dorado”⁷. Unele grupuri au pierit de foame și de boli sau, disperate, au bătut în retragere. Altele au fost ucise de triburi. Iar unii aventurieri care plecaseră în căutarea lui Fawcett au dispărut împreună cu el în jungla pe care călătorii o botezaseră de mult „Iadul Verde”. Dat fiind că mulți curajoși au pornit la drum fără mare tam-tam, nu există statistici exacte privind numărul celor care și-au pierdut viața. Însă, conform unei estimări recente, totalul ar fi nici mai mult, nici mai puțin de 100 de morți.

Lynch nu părea genul care să se lase dus de val. Înalt, suplu, cu ochi albaștri și o piele atât de albă că se înroșea imediat de la soare, el era angajat al Chase Bank din São Paulo. Era căsătorit și avea doi copii. La 30 de ani însă, l-a cuprins un soi de

neliniște și a început să dispară zile întregi în pădurea amazoniană, făcând drumeții. La scurt timp, a început să participe la tot felul de competiții foarte dure: odată, a urcat pe munte timp de 72 de ore fără să doarmă și a traversat pe frânghie un canion. „Ideea e să te epuizezi fizic și psihic și să vezi cum reacționezi în situația asta”, a declarat Lynch, adăugând: „Unii cedează, mie însă îmi dă mereu o senzație de exaltare.”

Lynch nu era un simplu aventurier. Atras în egală măsură de provocările intelectuale și de cele fizice, spera să facă lumină într-un subiect puțin cunoscut, petrecând chiar și luni întregi în bibliotecă pentru a se documenta. Odată se aventurase până la izvoarele Amazonului și descoperise o colonie de menoniți*, care trăiau în deșertul bolivian. Dar nu întâlnise niciodată nimic legat de colonelul Fawcett.

Nu numai că expedițiile anterioare care încercaseră să elucideze cazul eșuaseră – fiecare nouă dispariție adâncind impasul –, dar nimeni nu reușise să dea de cap misterului pe care Lynch îl considera cel mai important: orașul Z în sine. Într-adevăr, Lynch a descoperit că, spre deosebire de alți exploratori dispăruți – Amelia Earhart, de exemplu, care a dispărut în 1937 în timpul unui zbor în jurul lumii –, Fawcett se asigurase că nimeni nu-i va putea da de urmă. Păstrase atât de bine secretul traseului, încât și față de soția lui, Nina, după cum a mărturisit aceasta, ascunsese lucruri esențiale. Lynch a scormonit după reportaje prin ziare vechi, dar acestea nu i-au oferit prea multe indicii concrete. Apoi a găsit un exemplar jerpelit din *Exploration Fawcett*, o colecție incluzând mai multe scrieri ale acestuia, editată de celălalt fiu al său, Brian, și publicată în 1953. (Ernest Hemingway a avut mereu pe raft un exemplar.) Cartea părea să conțină una dintre puținele referiri la traseul final al colonelului, citându-l: „Traseul nostru va porni de la Tabăra Calului Mort, 11°43' latitudine

* Membri ai unei secte anabaptiste, a căror denumire este derivată de la numele lui Menno Simons (1496 – 1561), un reformator olandez.

sudică și 54°35' longitudine vestică, unde mi-a murit calul în 1921.⁸ Deși coordonatele erau doar un punct de plecare, Lynch le-a introdus în GPS. Acesta a indicat un loc din bazinul sudic al Amazonului, în Mato Grosso – care înseamnă „pădure deasă” –, un stat brazilian mai mare decât Franța și Marea Britanie la un loc. Pentru a ajunge la „Tabăra Calului Mort”, trebuia să traverseze o zonă de junglă dintre cele mai sălbatice; mai mult, însemna să treacă prin ținuturi controlate de triburi indigene care se izolaseră în pădurea impenetrabilă și-și apărau cu strășnicie teritoriul.

Părea o încercare imposibilă. La serviciu, buchisind la tabelele sale cu situații financiare, Lynch se întreba: și dacă Z există? Și dacă jungla chiar ascunde un asemenea loc? Chiar și acum, guvernul brazilian estimează că ar exista mai bine de 60 de triburi indiene care nu au avut niciodată legături cu lumea din afară.⁹ „Acele păduri sunt [...] aproape singurul loc de pe pământ în care indigenii mai pot supraviețui izolați de restul lumii”¹⁰, scria John Hemming, istoric eminent, cercetător al populațiilor amerindiene braziliene și fost director al Societății Regale de Geografie. Sydney Possuelo, care a condus departamentul brazilian însărcinat cu protecția triburilor indiene, afirma despre aceste grupuri: „Nimeni nu știe cu siguranță cine sunt, unde sunt, câți sunt și ce limbi vorbesc.”¹¹ În 2006, în Columbia, membrii unui trib nomad numit nukak-makú au ieșit din pădurea amazoniană și s-au declarat gata să se alăture lumii moderne. Nu știau că, de fapt, Columbia e o țară. Au întrebat dacă avioanele pe care le-au văzut pe cer se deplasează pe un drum invizibil.¹²

Într-o noapte, suferind de insomnie, Lynch s-a dus în biroul său plin de hărți și relicve din expedițiile anterioare. Printre materialele despre Fawcett, a dat peste un avertisment adresat de colonel fiului său: „Dacă nici cu toată experiența mea nu reușim, alții nu vor avea mai mulți sorți de izbândă.” În loc să-l descurajeze, cuvintele l-au stimulat și mai tare pe Lynch.

— Trebuie să mă duc, i-a spus soției.

La scurt timp, și-a găsit un partener, Rene Delmotte, un inginer brazilian pe care-l cunoscuse cu ocazia unei competiții la care participase. Cei doi au studiat luni de zile imagini din satelit ale Amazoniei, punându-și la punct traseul. Lynch a făcut rost de echipamentul cel mai performant: mașini cu tracțiune integrală, tehnologie turbo și anvelope rezistente la tăieturi, stații de emisie-recepție, radiouri cu unde scurte și generatoare. La fel ca Fawcett, Lynch se pricepea la proiectarea de nave, astfel că, împreună cu un constructor specializat, a făcut două ambarcațiuni de aluminiu de peste 7,5 metri lungime, suficient de scunde pentru a nu se împotmoli în mlaștini. A mai alcătuit și o trusă medicală care includea zeci de antidoturi pentru diferite veninuri de șarpe.

Cu aceeași grijă, și-a ales și membrii echipei. A recrutat doi mecanici care puteau repara întreg echipamentul și doi șoferi de curse pe teren accidentat foarte experimentați. L-a mai cooptat și pe dr. Daniel Muñoz, un reputat antropolog criminalist, care în 1985 a contribuit la identificarea rămășițelor lui Josef Mengele*, fugarul nazist, și care putea să confirme originea oricărui obiect lăsat în urmă de echipa lui Fawcett: o cataramă de curea, un fragment de os, un glonț.

Deși Fawcett avertizase că expedițiile mari „sfârșesc, fără excepție, prost”¹³, numărul celor din grup a ajuns repede la șaisprezece. Totuși, mai era cineva care voia să meargă: fiul de șaisprezece ani al lui Lynch, James Jr. Adolescentul avea o constituție athletică și mai solidă decât a tatălui său, păr castaniu bogat și ochi mari căprui. Îl mai însoțise pe părintele său într-o expediție, descurcându-se cu brio. Lynch, la fel ca Fawcett, a fost de acord să-și ia fiul cu el.

Echipa s-a întrunit în Cuiabá, capitala statului Mato Grosso, la marginea sudică a bazinului Amazonului. Lynch a împărțit

* Josef Mengele (1911 – 1979), medic german și ofițer SS care a realizat experimente îngrozitoare pe prizonierii din lagărele naziste.

tricouri făcute de el, cu imaginea unor urme de pași care duc în junglă. În Anglia, ziarul *Daily Mail* a publicat o știre despre expediție cu titlul „Vom dezlega oare vechiul mister al colonelului Percy Fawcett?”. Zile întregi, grupul a traversat cu mașinile bazinul Amazonului, mergând pe drumuri neasfaltate, presărate cu șleauri adânci și mărăcini. Pădurea devenea tot mai deasă. James Jr. își lipise fața de geam. Ștergându-l de condens, putea vedea coroanele luxuriante ale copacilor defilând deasupra lor până când apărea o spărtură și razele soarelui se revărsau în desiş, luminând brusc aripile galbene ale fluturilor și ale papagalilor ara. La un moment dat, a zărit un șarpe lung de aproape doi metri, pe jumătate îngropat în noroi, care avea o adâncitură accentuată între ochi.

— *Jararaca*, i-a spus tatăl lui.

Era un șarpe din familia viperelor, unul dintre cei mai veninoși din Americi. (De la mușcătura de *jararaca* încep să-ți sângereze ochii și, după cum spunea un biolog, te transformi „încet-încet într-un cadavru”¹⁴.) Lynch a virat ca să evite șarpele, iar zgomotul asurzitor al motorului a speriat celelalte animale, inclusiv maimuțele urlătoare, care s-au retras în copaci. Numai țânțarii păreau să fi rămas pe loc, zumzăind deasupra vehiculelor, ca niște santinele.

După mai multe nopți petrecute în junglă, au urmat drumul până la un luminiș pe malul râului Xingu, unde Lynch a încercat să-și folosească GPS-ul.

— Ce e? l-a întrebat unul dintre colegi.

Lynch se holba la coordonatele de pe ecran.

— Nu suntem departe de locul unde Fawcett a fost văzut ultima dată, i-a răspuns.

O cortină de plante agățătoare și liane acoperea potecile care porneau din luminiș, iar Lynch a hotărât că de aici expediția trebuia să continue cu barca. Le-a dat instrucțiuni câtorva membri să se întoarcă ducând o parte din echipamentul cel mai greu; imediat ce găsea un loc în care putea ateriza un avion

mic, avea să transmită prin radio coordonatele, pentru a i se aduce restul bagajelor.

Ceilalți oameni din echipă, inclusiv James Jr., au lăsat bărcile la apă, începându-și călătoria în aval pe râul Xingu. Purtați de curenți rapizi, au trecut pe lângă ferigi cu spini și palmieri *buriti*, plante târâtoare și mirți – o perdea nesfârșită, care se înălța și de-o parte, și de cealaltă. Cu puțin înainte de apusul soarelui, Lynch se pregătea să ia un nou viraj, când i s-a părut că distinge ceva pe malul îndepărtat. Și-a ridicat borul pălăriei și printr-o deschidere în frunziș a văzut mai multe perechi de ochi care-l priveau fix. Le-a spus celorlalți să oprească motoarele; nimeni nu scotea niciun sunet. În timp ce bărcile pluteau spre țărm atingând pământul, Lynch și ai săi au sărit din ele. Tot atunci, au ieșit și indienii din pădure – goi și purtând în urechi pene de papagal ara în culori amețitoare. Apoi, un bărbat vânjos, cu cercuri negre desenate în jurul ochilor, a făcut un pas înainte. După spusele unor indieni care cunoșteau câteva cuvinte în portugheză și jucau rolul de traducători, acesta era șeful tribului kuikuro. Lynch le-a spus oamenilor săi să scoată darurile, printre care se numărau mărgele, dulciuri și chibrituri. Șeful s-a arătat primitiv, dându-le permisiunea de a-și pune corturile în apropierea satului lor și de a aduce un avion care să aterizeze într-un luminiș din apropiere.

În noaptea aceea, încercând să adoarmă, James Jr. se întreba dacă Jack Fawcett înnoptase în vreun loc asemănător și văzuse astfel de lucruri uimitoare. Soarele l-a trezit în zori și primul lucru pe care l-a făcut a fost să bage capul în cortul tatălui său.

— La mulți ani, tată! i-a spus.

Lynch uitase de propria aniversare. Împlinea 42 de ani.

Mai târziu, câțiva din tribul kuikuro i-au invitat pe Lynch și pe fiul său să-i însoțească la o lagună din apropiere, unde s-au scăldat alături de țestoase mari de 50 de kilograme. Lynch

a auzit cum aterizează avionul cu restul grupului și cu tot echipamentul. Expediția începea în sfârșit să prindă contur.

Câteva clipe mai târziu, cineva din trib a venit în fugă pe cărare, strigând ceva în limba lor. Indienii kuikuro au ieșit imediat din apă.

— Ce se-ntâmplă? a întrebat Lynch în portugheză.

— Probleme, i-a răspuns unul dintre ei.

Indienii au luat-o la fugă spre sat, iar Lynch și fiul lui i-au urmat, cu crengile plesnindu-i peste față. Când au ajuns, un membru al expediției s-a apropiat de ei.

— Ce se-ntâmplă? a întrebat Lynch.

— Ne-nconjoară tabăra.

Lynch a văzut mai mult de douăzeci de indieni, posibil din triburi învecinate, năpustindu-se spre ei. Auziseră pesemne zgomotul avionului. Mulți aveau dungii negre și roșii pictate pe trup. Erau înarmați cu arcuri cu săgeți de aproape doi metri, puști vechi și sulițe. Cinci dintre oamenii lui Lynch au tâșnit spre avion. Pilotul era încă în carlingă, iar cei cinci au sărit în cabină, deși nu încăpeau decât patru pasageri. I-au strigat pilotului să decoleze, dar acesta nu părea să înțeleagă ce se-ntâmplă. Atunci s-a uitat pe fereastră și a văzut cum mai mulți indieni aleargă spre el, pregătiți să tragă cu arcurile. Când a pornit motorul, indienii s-au agățat de aripi încercând să țină avionul la sol. Îngrijorat că aparatul e supraîncărcat, pilotul a început să arunce afară ce-i cădea în mână – haine și documente se învolburau în curentul stârnit de elice. Avionul a parcurs pista improvizată săltând și huruind, în încercarea de a evita copacii. Chiar înainte ca roțile să se desprindă de la sol, s-a lăsat să cadă de pe aripă și ultimul indian.

Lynch a privit cum dispare avionul, înconjurat de norul de praf roșu lăsat în urmă. Un indian tânăr, cu trupul pictat complet, care părea conducătorul atacului, a făcut un pas către Lynch fluturând o *borduna*, o măciucă de peste un metru, cu care războinicii obișnuiau să zdrobească capetele dușmanilor.

I-a înghesuit în niște bărci mici pe cei unsprezece membri ai expediției rămași.

— Unde ne duceți? a întrebat Lynch.

— Sunteți prizonierii noștri pe viață, i-a răspuns tânărul.

James Jr. și-a pipăit cruciulița de la gât. Lynch fusese dintotdeauna de părere că aventura începe abia când, în cuvintele lui, „se-ntâmplă ceva nasol“. Dar nici măcar el nu anticipase una ca asta. Nu avea nici plan de rezervă, nici vreo experiență similară. Nu avea nici măcar o armă.

Și-a strâns fiul de mână.

— Orice s-ar întâmpla, i-a șoptit, să nu faci nimic fără să-ți zic eu.

Bărcile au părăsit râul principal și au intrat pe un curs îngust de apă. În timp ce se afundau în junglă, Lynch scruta împrejurimile: apa limpede era plină de pești în culorile curcubeului, iar vegetația devenea tot mai abundentă. I se părea cel mai frumos loc din câte văzuse.

Începe căutarea

Se spune că orice căutare are la bază avântul romantic. Totuși, nici măcar acum nu pot să identific impulsul care m-a trimis în expediție.

Vreau să fiu înțeles bine: nu sunt nici explorator, nici aventurier. Nu mă cațăr pe munți și nu vânez. Nu-mi place nici măcar să merg cu cortul. Am sub 1,75 metri și aproape 40 de ani, sunt împlinit în talie, iar părul meu odată brunet nu mai e ce-a fost. Sufăr de cheratocon – o boală degenerativă a ochiului, care îmi afectează vederea nocturnă. Mă orientez foarte prost și mi se-ntâmplă să uit unde mă aflu când merg cu metroul, ratând stația la care trebuie să cobor în Brooklyn. Îmi plac ziarele, mâncarea la pachet, știrile sportive (înregistrate cu TiVo*) și aerul condiționat suflând puternic. Zilnic, am de ales între a urca pe jos cele două rânduri de trepte până la apartamentul meu și a lua liftul; mereu aleg a doua variantă.

Dar când scriu un articol, lucrurile stau altfel. De când eram mic, m-au atras poveștile de mister și aventură, cele care „te prind cu adevărat“, cum spunea Rider Haggard. Îmi amintesc că primele povești pe care le-am auzit au fost despre bunicul meu, Monya. Pe vremea aceea avea peste 70 de ani, suferea de

* Echivalentul contemporan digital al vechilor aparate de înregistrare video.

Parkinson și ședea tremurând pe prispa noastră din Westport, Connecticut, privind absent spre orizont, în timp ce bunica depăna amintiri despre aventurile lui. Așa am aflat că el fusese negustor de blănuri în Rusia și fotograf independent pentru *National Geographic* în anii '20, unul dintre puținii fotografi occidentali care avuseseră permisiunea să intre în anumite zone din China și Tibet. (Unele rude îl suspectează că ar fi fost spion, deși nu am găsit vreo dovadă în sprijinul acestei teorii.) Bunica își amintea cum, nu cu mult timp înainte de căsătoria lor, Monya a mers în India să cumpere niște blănuri scumpe. Au trecut mai multe săptămâni fără vreo veste de la el. În cele din urmă, a sosit prin poștă un plic mototolit. Înăuntru nu era decât o fotografie ștearsă: îl înfățișa pe Monya zăcând contorsionat și palid sub o plasă de țânțari, în frigurile malariei. Într-un final, s-a întors, dar, pentru că era încă în convalescență, căsătoria a avut loc la spital.

— Am știut de-atunci în ce m-am băgat, mi-a spus bunica.

În continuare, mi-a povestit ea, Monya a devenit motociclist de curse profesionist, iar când i-am aruncat o privire plină de scepticism, ea a desfăcut o batistă și mi-a arătat una dintre medaliile lui de aur. Odată, pe când era în Afganistan în căutare de blănuri și traversa trecătoarea Khyber cu un prieten în atașul motocicletei, l-au lăsat frânele.

— În timp ce motocicleta se învârtea incontrolabil, bunicul tău și-a luat rămas-bun de la prietenul alături de care era. Apoi, Monya a observat niște muncitori lucrând la drum, lângă care era o movilă mare de pământ și a îndreptat motocicleta drept spre ea. Bunicul tău și prietenul lui au fost catapultați și-au aterizat fix în vârful ei. Și-au rupt niște oase, dar nimic foarte grav. Asta nu l-a împiedicat, firește, să se urce din nou pe motocicletă.

Personajul din centrul acestor povești mă fascina pur și simplu. Îl știam pe bunicul meu doar ca pe un bătrân care abia dacă putea să meargă. Cu cât îmi spunea bunica mai multe despre el, cu atât îmi creștea apetitul pentru acele detalii care

m-ar fi ajutat să-l înțeleg. Cu toate acestea, rămânea mereu ceva pe care nici bunica nu îl deslușea.

— Așa e Monya, spunea ea făcând un gest resemnat cu mâna.

Când am devenit reporter, m-am simțit atras de poveștile care „te prind cu adevărat“. În anii '90, am fost corespondent la Parlament, dar mă tot abăteam pentru a investiga povești cu escroci, mafioți și spioni. Chiar dacă între cele mai multe articole ale mele nu pare să fie nicio legătură, există de obicei un fir comun: obsesia. Am scris despre oameni obișnuiți împinși să facă lucruri ieșite din comun – lucruri pe care majoritatea dintre noi n-ar îndrăzni vreodată să le facă –, oameni cărora o idee le virusează mințile, pentru ca în timp să ajungă la metastază și să-i mistuie.

Întotdeauna am crezut că interesul meu pentru acești oameni este pur profesional: ei oferă cel mai bun material pentru un articol. Dar uneori mă întreb dacă nu cumva semăn cu ei mai mult decât vreau să recunosc. Ca reporter, trebuie să fii într-o stare de căutare perpetuă, încercând să scoți la lumină detalii, în speranța că vei descoperi un adevăr neștiut. Spre supărarea soției mele, când lucrez la un articol, uit de orice altceva. Uit să plătesc facturile sau să mă bărbieresc. Nu-mi schimb hainele cât de des ar trebui. Ba chiar îmi asum riscuri pe care altfel le-aș ocoli: mă târăsc sute de metri pe sub străzile din Manhattan împreună cu săpătorii de tuneluri, numiți *sandhogs*, sau îl însoțesc pe un pescar de calamari gigantici în bărcuța lui cu motor, în timpul unei furtuni violente. După ce m-am întors din aventura cu barca, mama mi-a zis:

— Știi, îmi amintești de bunicul tău.

În 2004, în timp ce mă documentam pentru un articol despre moartea misterioasă a unui specialist în Conan Doyle și Sherlock Holmes, am dat peste o trimitere la rolul lui Fawcett ca sursă de inspirație pentru *O lume dispărută*. Cu cât citeam mai mult despre el, cu atât mă intriga mai tare ideea fantastică din spatele orașului Z, faptul că o civilizație

avansată, cu o arhitectură monumentală, ar fi putut exista cândva în Amazonia. Bănuiesc că, asemenea altora, singura mea reprezentare mentală despre Amazonia era aceea a unor triburi împrăștiate care trăiesc ca în Epoca de Piatră – perspectivă care se desprinde nu doar din poveștile cu aventuri și din filmele de la Hollywood, ci și din relatările științifice.

Ecologii înfățișează deseori Amazonia drept o „pădure virgină“, care, până la incursiunile recente ale tăietorilor de lemne și ale altor intruși, rămăsese neatinsă. În plus, mulți arheologi și geografi afirmă că, din cauza condițiilor de mediu, la fel ca în zona arctică, în Amazonia nu s-au putut dezvolta populațiile mari necesare unei societăți complexe, cu o diviziune a muncii și ierarhii politice conduse de căpetenii sau regi.¹ Betty Meggers, de la Smithsonian Institution, este, poate, cel mai important arheolog modern al Amazoniei. Ea este cea care a emis în 1971 o bine-cunoscută și succintă descriere a regiunii, numind-o „un paradis fals“², un loc care, în ciuda faunei și florei sale, este ostil vieții umane. Ploile și inundațiile, dar și soarele necruțător îndepărtează substanțele nutritive vitale din sol, făcând imposibilă agricultura la scară mare. Într-un peisaj atât de dur, argumentează aceasta, alături de alți oameni de știință, numai triburile nomade mici pot supraviețui. Cum pământul le oferă hrană insuficientă, scria Meggers, chiar și atunci când triburile au reușit să învingă foametea și bolile, tot au fost nevoite să inventeze „substitute culturale“³ pentru controlul populației – inclusiv uciderea propriilor membri. Unele triburi își omorau sau își abandonau bolnavii în pădure ori se lansau în acțiuni vindicative și în războaie sângeroase. În anii '70, Claudio Villas Boas, unul dintre marii apărători ai indienilor din Amazonia, i-a spus unui reporter: „Așa e în junglă: uciderea unui copil cu dizabilități și abandonarea celui fără familie pot fi esențiale pentru supraviețuirea tribului. Acest lucru ne șochează abia acum, când jungla dispare, iar legile sale își pierd semnificația.“⁴

După cum notează Charles Mann în cartea⁵ sa 1491, antropologul Allan R. Holmberg a contribuit la cristalizarea ideii populare cu pretenții științifice că indienii din Amazonia sunt primitivi. După ce i-a studiat pe membrii tribului sirionó din Bolivia, la începutul anilor '40, Holmberg i-a descris ca fiind unii dintre „cei mai înapoiați oameni din lume din punct de vedere cultural”⁶, o societate atât de obsedată de obținerea hranei, încât nu dezvoltase nicio formă de artă, religie, îmbrăcăminte. Nu aveau animale domestice, adăposturi trainice, comerț, drumuri și nici abilitatea de a număra mai departe de trei. „Nu consemnează în vreun fel trecerea timpului”, spune Holmberg, „nu au vreun tip de calendar”⁷. Tribul sirionó nu cunoștea nici măcar „conceptul de dragoste romantică”⁸. Membrii lui reprezentau, conchide autorul, „oamenii în starea naturală pură”⁹. Potrivit lui Meggers, o civilizație mai evoluată ar fi coborât din Anzi, stabilindu-se pe insula Marajó, la gura de vărsare a Amazonului, unde s-ar fi diminuat treptat până la dispariție¹⁰. Pentru societățile mai avansate, Amazonul ar fi, pe scurt, o capcană mortală.

În timpul cercetărilor privitoare la Z, am descoperit că un grup de antropologi și arheologi revizionisti au început să conteste tot mai des aceste idei, considerând că o civilizație avansată ar fi putut apărea de fapt în Amazonia. Rezumând, acești revizionisti susțin că tradiționaliștii au subestimat puterea culturilor și a societăților de a transforma și transcende mediul lor înconjurător, așa cum face specia umană acum, construind stații spațiale cosmice și cultivând grâne în deșertul israelian. Unii dintre ei argumentează că ideile tradiționaliștilor au o tentă rasistă specifică vechilor percepții asupra amerindienilor, discriminare pe care o cultivau primele teorii reduționiste ale determinismului geografic. La rândul lor, tradiționaliștii contraatacă, susținând că revizionistii sunt un exemplu de corectitudine politică scăpată de sub control și că perpetuează o lungă tradiție în care asupra Amazoniei s-a proiectat o viziune imaginară, o fantezie tipic

occidentală. În joc se află înțelegerea firii umane și a lumii vechi, iar disputa a dus la rivalități serioase între oamenii de știință. Când am contactat-o pe Meggers la Smithsonian Institution, a exclus din start posibilitatea descoperirii unei civilizații dispărute în Amazonia. Prea mulți arheologi, a spus ea, „aleargă încă după El Dorado“.

Un alt reputat arheolog de la Universitatea din Florida respinge interpretarea tradițională a Amazoniei drept un paradis fals. Îl cheamă Michael Heckenberger și cercetează regiunea râului Xingu, unde se bănuiește că ar fi dispărut Fawcett. Mai mulți antropologi mi-au spus că el este cel cu care trebuia să stau de vorbă, avertizându-mă însă că rareori iese din junglă și că evită orice îl distrage de la muncă. James Peterson, care în 2005 era șeful departamentului de antropologie de la Universitatea din Vermont și îi fusese profesor lui Michael Heckenberger, mi-a confirmat:

— Mike este absolut genial și reprezintă avangarda arheologiei în Amazonia, dar mă tem că îți vei pierde timpul. Uite, mie mi-a fost cavaler de onoare la nuntă și tot nu reușesc să-l fac să-mi răspundă la mesaje.

Cu ajutorul Universității din Florida, am reușit până la urmă să-l contactez pe Heckenberger pe telefonul său prin satelit. Vocea lui străbătea dincolo de bruijul electrostatic și de sunetele junglei: mi-a spus că urma să stea în satul tribului kuikuro de pe râul Xingu și, spre surprinderea mea, era dispus să se întâlnească cu mine, dacă răzbeam până acolo. Abia ulterior, când am început să pun cap la cap mai multe bucăți din povestea orașului Z, mi-am dat seama că acesta era locul în care fuseseră răpiți James Lynch și grupul lui.

. . .

— Te duci în Amazonia ca să găsești pe cineva care a dispărut acum 200 de ani? m-a întrebat soția mea, Kyra.

Era într-o noapte de ianuarie din 2005, în bucătăria apartamentului nostru. Ea punea în farfurii tăiței reci cu susan de la restaurantul chinezesc Hunan Delight.

— A fost acum 80 de ani.

— Deci te duci să cauți pe cineva care a dispărut acum 80 de ani?

— Asta-i ideea, în mare.

— Și cum vei ști unde să cauți?

— Încă nu mi-e foarte clar.

Soția mea, care este unul dintre producătorii programului de știri *60 minutes*, o tipă extrem de rațională, a pus farfuriile pe masă, așteptându-mă să dezvolt ideea.

— Nu sunt primul care se duce acolo, am adăugat. Au mai fost sute de oameni înaintea mea.

— Și ce s-a întâmplat cu ei?

Am luat o gură de tăiței, ezitând.

— Mulți dintre ei au dispărut.

S-a uitat lung la mine.

— Sper că știi ce faci.

I-am promis că nu mă voi avânta în regiunea râului Xingu până nu mă dumiresc de unde să încep. Cele mai recente expediții se bazaseră pe coordonatele „Taberei Calului Mort“, din *Exploration Fawcett*, dar, date fiind eschivele elaborate ale colonelului, mi se părea ciudat ca tabăra să fie atât de ușor de găsit. Deși Fawcett își documentase meticulos expedițiile, se credea că însemnările cele mai delicate fie se pierduseră, fie erau ținute secret de familie. O parte din corespondența lui Fawcett și jurnalele membrilor expedițiilor sale ajunseseră însă în arhivele britanice. Astfel că, înainte de a intra în junglă, am pornit spre Anglia, să văd dacă pot descoperi mai multe despre traseul tănuțit cu strășnicie de Fawcett și, implicit, despre acest om care părea să fi dispărut în 1925 de pe fața pământului.

Comoara îngropată

Probabil că niciodată nu se simțise Percy Harrison Fawcett atât de plin de viață.

În 1888, el era un tânăr locotenent din Artileria Regală. Avea 21 de ani. Tocmai primise o permisie de o lună de la garnizoana din colonia britanică Ceylon și se gătea în uniformă albă impecabilă, cu nasturi auriți și cască cu țepușă, legată sub bărbie. Înarmat cu pușcă ghintuită și sabie, tot un puști părea – „cel mai crud“^{*} dintre tinerii ofițeri, cum spunea chiar el.

Intră în locuința sa de la Fort Frederick, cu vedere spre portul albastru și strălucitor din Trincomalee. Fawcett, un mare iubitor de câini, împărțea camera cu șapte foxterieri care, pe vremea aceea, îi urmau deseori pe ofițeri în bătălie. Se apucă să caute o scrisoare dosită printre artefactele locale cu care își umpluse camera. Iat-o! Pe fața foii, cu cerneală de sepie, erau mâzgălite niște litere ciudate și întortocheate. Fawcett primise hârtia de la un administrator al coloniei, care o obținuse la rândul lui de la căpetenia unui sat în schimbul unei favori. După cum nota Fawcett în jurnal, mai târziu, misterioasa scriere era însoțită de un mesaj în engleză conform căruia în orașul Badulla, în interiorul insulei, se găsea un câmp mărginit de o aglomerare de stânci. În singhaleză*, locului i se mai spunea Galla-pita-Galla, „Piatră peste piatră“.

* Limbă indo-ariană vorbită în Sri Lanka.

Mesajul continua:

„Sub stânci, se află o grotă cândva ușor accesibilă, dar acum greu de găsit din cauză că intrarea e blocată de pietre și ierburi înalte. Uneori acolo întâlnești leoparzi. În grotă se găsește o comoară [...] [constând în] nestemate neșlefuite și aur, în număr mai mare decât au mulți regi.“²

În ciuda reputației Ceylonului (Sri Lanka de astăzi) de „tezaur al Oceanului Indian“, administratorul nu dăduse crezare unei povești atât de extravagante, pasându-i hârtiile lui Fawcett, în ideea că l-ar putea interesa. Fawcett habar n-avea ce să creadă despre ele – nu era exclus să fie baliverne. Dar, spre deosebire de cea mai mare parte a corpului de ofițeri aristocrați, el era sărac. „Dată fiind situația mea de locotenent de artilerie fără avere“, a scris acesta, „ideea unei comori mă atrăgea prea mult pentru a o abandona.“³ În plus, era o ocazie bună de a scăpa din unitatea militară și de casta conducătoare a albilor, imaginea în oglindă a claselor superioare britanice, comunitate care, dincolo de spoiala de respectabilitate, îi inspirase lui Fawcett dintotdeauna o oroare dickensiană.

Tatăl său, căpitanul Edward Boyd Fawcett, era un aristocrat victorian care făcuse parte din grupul de apropiați ai prințului de Wales, fiind la vremea lui unul dintre cei mai buni batsmeni de crichet pe care i-a avut Imperiul. Dar încă de tânăr dăduse în patima băuturii – porecla lui era Borcanul, din cauza nasului de alcoolic. În hoinărelile lui de Don Juan, reușise să prăpădească averea familiei. Mulți ani mai târziu, încercând să-l prezinte într-o lumină cât mai bună, una dintre rudele sale scria despre căpitanul Fawcett că „poseda abilități deosebite, care însă nu și-au găsit nicio utilitate reală – brânză bună în burduf de câine [...]. Bursier la Oxford și sportiv admirabil [...], iahtman, hoț de inimi și om de spirit, comis al prințului de Wales (care i-a urmat la tron Reginei Victoria sub numele Eduard al VII-lea), a risipit două averi considerabile la curte, și-a neglijat soția și copiii [...] și, ca urmare a vieții sale

dezordonate și a dependenței de băutură, a murit de tuberculoză la vârsta de 45 de ani.”⁴

Mama, Myra Elizabeth, nu i-a oferit lui Percy cine știe ce consolare în acest regim de viață „dezordonat”. „Căsătoria nefericită i-a produs multă frustrare și amărăciune, având drept rezultat o înclinație către capriciu și abuz, în special în relația cu copiii”⁵, scria același membru al familiei. Percy i-a mărturisit mai târziu lui Conan Doyle, cu care a corespondat, că mama lui a fost de-a dreptul „odioasă”⁶. Cu toate acestea, Percy a încercat să-i protejeze reputația, la fel ca pe a tatălui său, făcând doar o aluzie laconică la cei doi în *Exploration Fawcett*: „Poate că a fost mai bine că în copilărie [...] mi-a lipsit atât de mult afecțiunea părintească, încât m-a făcut să mă concentrez asupra mea.”⁷

Cu banii rămași, părinții lui Fawcett l-au trimis la școli publice de elită, inclusiv la Westminster, notorii pentru metodele dure folosite. Chiar dacă a insistat că bătaile frecvente cu bastonul „nu mi-au schimbat cu nimic principiile”⁸, Fawcett a fost obligat să se conformeze conceptului victorian de gentleman⁹. Vestimentația era considerată oglinda caracterului. Deseori se îmbrăca în haină neagră lungă și vestă, iar la ocazii oficiale purta frac și joben; mânușile imaculate, pudrate și lărgite cu un instrument special pentru a putea fi trase pe mână constituiau un element esențial, unii bărbați folosind și câte șase perechi pe zi. Peste ani, Fawcett se plângea că „oroarea imposibil de uitat [a acestor obiecte vestimentare] încă mă bântuie din vremurile triste petrecute la Westminster School”¹⁰.

Retras, beligerant și hipersensibil, Fawcett a trebuit să învețe să converseze pe teme artistice fără a face însă mare caz de cunoștințele sale, să valseze fără să încurce direcția și să respecte cu strictețe regulile bunei-cuviințe în prezența reprezentantelor sexului opus. Îngrijorată că industrializarea submina valorile creștine, societatea victoriană era obsedată de controlarea instinctelor trupesti. Se purtau adevărate cruciade împotriva literaturii obscene și a „bolii masturbatorii”, iar

în zonele rurale se distribuiau broșuri ce lăudau abstinența, în care mamele erau îndrumate să „vegheze virtutea copiilor“. Doctorii recomandau „inele cu țepi pentru penis“, menite să suprimă pornirile necontrolate. Tot acest exces de zel l-a făcut pe Fawcett să considere viața un război nesfârșit împotriva influențelor fizice din jurul său. În scrierile de mai târziu, avertiza în legătură cu faptul că prea des „sunt tănuite [...] pofta simțurilor“ și „viciile și dorințele“¹¹.

Condiția de gentleman nu se limita însă la respectarea conveniențelor. După cum scria un istoric despre gentlemanul victorian, Fawcett trebuia să fie și „un lider înnăscut [...], neînfricat în război“¹². Sportul era considerat cel mai bun antrenament pentru tinerii care, în scurtă vreme, urmau să arate ce pot pe câmpuri de luptă îndepărtate. La fel ca tatăl său, Fawcett a devenit un jucător de crichet de prima clasă. Ziarele locale îi lăudau deseori jocul „genial“. Înalt și suplu, înzestrat cu o coordonare remarcabilă a mâinii cu privirea, era un atlet foarte talentat. Însă spectatorii au mai remarcat ceva la stilul său de joc: hotărârea aproape maniacală. Cineva afirma despre Fawcett că mereu le demonstra celorlalți jucători că, „odată implicat în partidă, era nevoie de ceva ieșit din comun pentru a-l elimina din joc“¹³. Când s-a apucat de rugby și de box a dat dovadă de aceeași îndârjire; în timpul unui meci de rugby, și-a continuat înaintarea printre adversari, deși îi fuseseră spărți dinții din față.

Deja de o tenacitate rar întâlnită, la vârsta de șaptesprezece ani Fawcett a fost trimis la Academia Militară Regală de la Woolwich¹⁴, sau *the Shop*^{*}, cum i se mai spunea, experiență care l-a întărit și mai mult. Deși nu-și dorea să devină militar, se pare că mama sa l-ar fi forțat să studieze acolo pentru că îi plăceau acele uniforme splendide. Atmosfera glacială de la

^{*} În limba engleză, „Atelierul“ – poreclă dată acestei școli militare deoarece la începuturile sale a funcționat într-o fostă clădire a șantierului naval militar de la Woolwich.

școala militară a înlocuit-o pe cea de acasă. Așa-numiții *snookers* – novicii precum Fawcett – erau supuși la ore întregi de exerciții, fiind bătuți pentru orice încălcare a codului „cadetului gentleman“. Cadeții mai mari îi puneau să facă de planton „la vânt“, adică să stea cu brațele și picioarele dezgolate pe geam ore întregi. Tot novicilor li se ordona să stea în picioare pe două taburete puse unul peste altul pe o masă, în timp ce altcineva lovea picioarele taburetului aflat la bază. Sau erau arși cu vătraiul încins. „Metodele de tortură erau deseori ingenioase, iar unele, demne de populațiile cele mai sălbatice“¹⁵, afirma un istoric despre academie.

În răstimpul scurs până la absolvire, aproape doi ani, Fawcett fusese învățat, după cum s-a exprimat un contemporan, „să considere că riscul morții este cea mai bună picanterie a vieții“¹⁶. Și, mai important, a fost învățat să fie un apostol al civilizației occidentale: să-și urmeze misiunea și să convertească lumea la capitalism și creștinism, să transforme pășunile în plantații și colibele în hoteluri, să le aducă celor care încă trăiesc în Epoca de Piatră minunile motorului cu aburi și ale locomotivei și să se asigure că soarele nu apune niciodată în Imperiul Britanic.

. . .

Strecurându-se afară din izolată bază militară ceyloneză¹⁷, cu harta comorii în mână, Fawcett s-a pomenit înconjurat de păduri înverzite, plaje cu apă limpede, munți și oameni îmbrăcați în culori cum nu mai văzuse până atunci: nu tern, în alb și negru, ca la Londra, ci în nuanțe de mov și galben, în rubiniu. Totul strălucea, radia și vibra – o priveliște atât de impresionantă, că până și cinicul suprem, Mark Twain, care a vizitat insula în aceeași perioadă, a exclamat: „Vai, ce frumusețe!“¹⁸.

Fawcett s-a imbarcat pe un vas cu vele, mic și înghesuit, care, pe lângă navele de război britanice, părea o așchie de lemn cu pânză. Cum ieșeau din golf, Fortul Frederick se

profilă deasupra falezei abrupte, cu zidul exterior plin de găurile ghiulelelor trase de britanici la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când au capturat promontoriul de la olandezi, care, la rândul lor, îl cuceriseră de la portughezi. După o călătorie de mai bine de 100 de kilometri de-a lungul țărmului estic al țării, ambarcațiunea a ajuns la Batticaloa, unde canoele se strecurau printre vasele care intrau în port. Negustori singhalezi strigau acoperind plescăitul vâslelor, oferind pietre prețioase, în special sahibului*, care, cu pălăria lui înaltă și cu lanțul ceasului atârându-i din buzunarul vestei, sigur avea pungile pline de argint. La debarcare, Fawcett era înconjurat de și mai mulți vânzători: unii dintre ei singhalezi, alții tamili** sau musulmani, înghesuiți cu toții în bazar, îndemnând în gura mare trecătorii să le cumpere produsele proaspete. În aer se simțeau parfumul frunzelor de ceai uscate, mirosul dulce de vanilie și cacao și încă ceva, mai puternic – aroma de pește uscat și curry, însă nu cu izul acela rânced, de mare. Erau tot felul de oameni: astrologi, vânzători ambulănți, dhobi***, vânzători de zahăr de palmier, aurari, cântăreți cu tom-tomuri****. Pentru a ajunge la Badulla, aflată la peste 150 de kilometri în interiorul insulei, Fawcett a mers cu un car tras de un bou, vehicul ce huruia și scârțâia în timp ce biciul vizitiului șfichiuia crupa animalului, îndemnându-l să urce drumul de munte, lăsând în urmă câmpuri de orez și plantații de ceai. În Badulla, Fawcett s-a interesat la proprietarul britanic al unei plantații dacă auzise de un loc numit Galla-pita-Galla.

— Mă tem că nu știu nimic, și-a amintit Fawcett răspunsul proprietarului. Sunt niște ruine acolo sus, numite Baia Regelui, care s-ar putea să fi fost cândva un rezervor sau așa

* Termen care îl denumea în coloniile britanice pe stăpân sau pe omul alb, în general.

** Locuitori din sudul Indiei și al Ceylonului (Sri Lanka).

*** Spălători de rufe.

**** Percuționiști ce cântă la tobe cilindrice, cu membrană.

ceva. Cât despre pietre – păi, al naibii să fiu, tot locu-i numai pietre!

I-a recomandat să discute cu o căpetenie locală pe nume Jumna Das, descendent al regilor din Kandy, care conduseseră țara până în 1815.

— Dacă cineva îți poate spune unde se află Galla-pita-Galla, el e acela, i-a zis englezul.¹⁹

În aceeași seară, Fawcett l-a găsit pe Jumna Das, un bărbat înalt, în vârstă, cu o barbă albă, îngrijită. Das l-a lămurit că existau zvonuri conform cărora în regiune era îngropată comoara regilor din Kandy. Fără îndoială, a continuat Das, vestigii arheologice și zăcăminte de minereu se găseau peste tot la poalele dealurilor, la sud-est de Badulla, poate chiar lângă Galla-pita-Galla.

Fawcett nu a reușit să identifice locul comorii, însă perspectiva pietrelor prețioase continua să-l obsedeze. „Ce-i place mai mult copoiului: să urmărească sau să ucidă prada?”²⁰ se întreba el. După ceva timp și-a reluat căutarea, înarmat cu o hartă. De data asta, cu ajutorul unor lucrători plătiți, a descoperit un loc care părea să semene cu grota descrisă în mesaj. Timp de mai multe ore, bărbații au excavat grămezi de pământ, dar nu au găsit decât bucăți de ceramică și o cobră albă, care i-a făcut să fugă îngroziți care încotro.

În ciuda nereușitei, Fawcett a savurat această evadare de parte de lucrurile familiare.

— Ceylonul este o țară cu o istorie foarte veche, iar popoarele de demult erau mai înțelepte decât credem noi, cei de azi²¹, i-a spus Das lui Fawcett.

În primăvara aceea, după ce s-a întors fără prea multă tragere de inimă la Fortul Frederick, Fawcett a aflat că arhiducele Franz Ferdinand, nepotul împăratului austro-ungar, plănuia să viziteze Ceylonul. S-a anunțat organizarea unei gale în cinstea lui Ferdinand, la care au participat numeroși membri ai elitei conducătoare, inclusiv Fawcett. Bărbații purtau haine negre, lungi, de gală, iar femeile – rochii cu

crinolină și corsete, pe care le strânseseră atât de tare, că abia mai puteau respira. Fawcett, îmbrăcat în ținuta sa de ceremonie, era o prezență impunătoare și cuceritoare.

„Cu siguranță exercita o anumită fascinație asupra femeilor”²², comenta o rudă a sa. Odată, la un eveniment caritabil, un reporter a făcut observația că era o plăcere să vezi cum i se supuneau doamnele²³. Fawcett nu l-a întâlnit pe Ferdinand, dar i-a atras atenția o apariție mai atrăgătoare, o fată care nu părea să aibă mai mult de șaptesprezece sau optsprezece ani, cu tenul alb și părul lung, șaten, prins în vârful capului, care-i puneă în valoare trăsăturile superbe. O chema Nina Agnes Paterson și era fiica unui magistrat colonial.

Deși nu a recunoscut-o niciodată, el trebuie să fi simțit o parte dintre dorințele care-i inspirau atât de multă teamă. (Printre hârtiile sale păstrate și prezicerea unei ghicitoare: „Cele mai mari pericole îți vin dinspre femei, care sunt foarte atrase de tine și de care ești foarte atras, dar, de cele mai multe ori, acestea îți aduc mai multă suferință și necazuri decât orice altceva.”) Din cauză că eticheta nu îi permitea să o abordeze și să o invite la dans, a trebuit să găsească pe cineva care să le facă oficial cunoștință.

În ciuda firii sale exuberante și imprevizibile, Nina era o femeie foarte educată. Vorbea germana și franceza, primise lecții particulare de geografie și religie și studiasse literatura lui Shakespeare. De asemenea, împărtășea întru câțva temperamentul impetuos al lui Fawcett (era o susținătoare a drepturilor femeilor), curiozitatea și gustul pentru independență (îi plăcea să exploreze insula și să citească texte budiste).

A doua zi, Fawcett i-a scris mamei lui pentru a-i spune că întâlnise femeia ideală: „singura cu care îmi doresc să mă căsătoresc”²⁴. Nina locuia împreună cu familia ei la capătul celălalt al insulei, în Galle, într-o reședință mare, plină de servitori, unde Fawcett mergea ca în pelerinaj pentru a o curta. A început să-i spună Cheeky (Obrăznicuța), după cum povestea un membru al familiei, pentru că „ea trebuia să aibă mereu

ultimul cuvânt²⁵. La rândul ei, Nina îi zicea Puggy (Mopsul), din pricina tenacității lui. „Eram foarte fericită și aveam toată admirația pentru caracterul lui Percy: un bărbat auster, serios și generos²⁶, i-a declarat mai târziu Nina unui reporter.

Pe 29 octombrie 1890, la doi ani după ce se cunoscuseră, Fawcett a cerut-o de soție. „Viața mea nu ar mai avea rost fără tine²⁷, i-a spus el. Nina a fost imediat de acord, iar familia sa a dat o petrecere în cinstea evenimentului. Dar, potrivit rudeilor, unii membri ai familiei lui Fawcett s-au opus logodnei și l-au mințit, spunându-i că Nina nu era domnișoară, așa cum credea el; cu alte cuvinte, susțineau că nu era virgină. Nu se știe exact de ce familiei lui nu i-a convenit căsătoria, aducând o astfel de acuzație, dar se pare că mama lui Fawcett s-ar fi aflat în centrul mașinațiunilor. Într-o scrisoare trimisă lui Conan Doyle, mulți ani mai târziu, Fawcett dădea de înțeles că mama lui se comportase ca „o bătrână caraghioasă și urâcioasă, fiind atât de rea“ cu Nina și că ar fi avut „multe de ispășit²⁸. La vremea respectivă însă, Fawcett și-a dezlănțuit furia nu împotriva mamei sale, ci a Ninei. A compus o scrisoare în care-i spunea: „Nu ești o tânără neprihănită, așa cum am crezut eu.“²⁹ După care a rupt logodna.

Ani de zile au întrerupt orice legătură. Fawcett a rămas încartiruit în fort, de unde vedea, sus pe stânci, o columnă dedicată unei fecioare olandeze care în 1687 sărise de acolo după ce o părăsise logodnicul. Nina se întorsese între timp în Anglia. „Mi-a luat multă vreme să-mi revin după lovitură³⁰, i-a declarat ea mai târziu unui jurnalist, trecând însă sub tăcere adevăratul motiv al răzgândirii lui Fawcett. În cele din urmă, a întâlnit un căpitan de armată pe nume Herbert Christie Prichard, care fie nu cunoștea acuzația care i se adusesese, fie nu a vrut să o alunge pe Nina. În vara lui 1897, cei doi s-au căsătorit. La cinci luni după aceea însă, el s-a prăpădit din cauza unei embolii cerebrale. În cuvintele Ninei: „Destinul m-a lovit cu cruzime a doua oară.“³¹

Chiar înainte să moară, se spune că Prichard ar fi îndemnat-o: „Du-te... și căsătorește-te cu Fawcett! El e bărbatul cel mai potrivit pentru tine.”³² Între timp, Fawcett aflase că fusese înșelat de familia sa și, potrivit unei rude, îi scrisese Ninei, „împlorând-o să-l primească înapoi”³³.

„Credeam că nu mi-a mai rămas nimic din dragostea pentru el”, a mărturisit Nina. „Credeam că distrusese cu purtarea lui brutală toată pasiunea mea pentru el.” Dar, când s-au reîntâlnit, nu a putut să-l respingă: „Ne-am privit și, în mod irezistibil, fericirea ne-a învăluit. Ne regăsiserăm!”³⁴

În ziua de 31 ianuarie 1901, la nouă zile după moartea reginei Victoria, marcând sfârșitul unei domnii de aproape 64 de ani, Nina Paterson și Percy Harrison Fawcett s-au căsătorit în sfârșit și s-au stabilit în garnizoana militară din Ceylon. În mai 1903 s-a născut primul lor fiu, Jack. Semăna cu tatăl său, dar avea tenul mai alb și trăsăturile mai fine ale mamei sale. „Un băiat deosebit de frumos”, a scris Fawcett. Jack părea să aibă înzestrări extraordinare, asta cel puțin în ochii părinților săi. „La șapte luni alerga, iar la un an vorbea continuu”, se lauda Fawcett. „A fost și este, din punct de vedere fizic și intelectual, cu mult înaintea celorlalți.”³⁵

Deși pentru soția și fiul său Ceylonul devenise „paradisul pe pământ”, pe Fawcett începeau să-l irite limitele impuse de societatea victoriană. Era prea solitar, prea ambițios și încăpățânat („temerar până la nesăbuință”, după cum îl descria cineva). Dădea dovadă de prea multă curiozitate intelectuală pentru a se integra în corpul de ofițeri. Deși soția lui reușise să-l vindece într-o câțva de dispoziția schimbătoare, el rămânând, după cum se autocaracteriza, „un lup singuratic”, hotărât să-și „croiască propria cale, nu să le urmeze pe cele bătbătorite”³⁶.

Iar această cale l-a purtat către una dintre personalitățile cele mai neconvenționale ale epocii victoriene: Elena Petrovna Blavatsky sau, așa cum este cel mai bine cunoscută, Madame Blavatsky³⁷. A existat o scurtă perioadă la sfârșitul secolului al XIX-lea când Blavatsky, care se pretindea clarvăzătoare,

părea că va reuși să înființeze o mișcare religioasă în toată regula. Marion Meade, unul dintre cei mai imparțiali biografi ai ei, scria că, încă din timpul vieții sale, pe întreg Globul se purtau discuții pătimașe pentru a se stabili dacă este „un geniu, o escroacă desăvârșită sau, pur și simplu, nebună. La momentul respectiv, s-ar fi putut aduce argumente în favoarea oricărei dintre cele trei ipoteze.”³⁸ Născută în Rusia în 1831, Blavatsky era scundă și grasă, cu ochi bulbucați și o gușă care-i atârna în falduri. Avea fața atât de lată, încât mulți o suspectau că e bărbat. Se proclama virgină (de fapt, a avut doi soți și un fiu nelegitim) și o promotoare a ascezei (fuma până la 200 de țigări pe zi și înjura ca un birjar). Meade scria: „Cântărea, mânca, fuma și înjura mai mult decât restul și avea o viziune despre Rai și Pământ în fața căreia păleau toate concepțiile anterioare.”³⁹ Poetul William Butler Yeats, care căzuse sub vraja ei, o descria drept „ființa cea mai umană din câte există”⁴⁰.

În călătoriile prin America și Europa întreprinse între anii 1870 și 1880, a adunat o suită de adepți captivați de farmecele sale excentrice și de poftelile pantagruelice, dar, mai ales, de presupusele sale abilități de a face obiectele să leviteze și de a vorbi cu morții. Ascensiunea științei în secolul al XIX-lea avu-se un efect paradoxal: pe de-o parte, subminase credința în creștinism și înțelesul literal al Bibliei, iar pe de alta, crease o nevoie imensă de explicații pentru misterele Universului, care să treacă dincolo de microbi, evoluție și lăcomia capitalistă. George Bernard Shaw scria că poate niciodată nu au fost mai mulți oameni „dependenți de ciocănituri în mese și ședințe de spiritism, de clarviziune, citit în palmă, în globul de cristal și altele asemenea”⁴¹.

În multe cazuri, în loc să diminueze credibilitatea acestor credințe, noile descoperiri științifice, capabile să valorifice forțe invizibile, o sporeau. Dacă fonograful putea înregistra vocile umane și telegraful putea trimite mesaje de pe un continent pe altul, de ce nu ar fi reușit știința să deslușească inclusiv resorturile Lumii de Apoi? În 1882, o parte dintre cei mai

distinși oameni de știință englezi au format Societatea pentru Cercetări Paranormale. Printre membri, s-au regăsit la scurt timp un prim-ministru și laureați ai Premiului Nobel, precum și Alfred Tennyson*, Sigmund Freud și Alfred Russel Wallace, cel care a dezvoltat teoria evoluției împreună cu Darwin. Conan Doyle, creatorul lui Sherlock Holmes, întruchiparea minții raționale, a dedicat ani încercărilor de a dovedi existența zânelor și a spiridușilor. „Bănuiesc că, dacă cineva poate susține că e Sherlock Holmes, acela sunt eu, iar eu spun că s-a dovedit cu asupra de măsură că spiritismul există”⁴², a declarat la un moment dat Conan Doyle.

Fără a-și întrerupe activitatea de clarvăzătoare, Madame Blavatsky și-a mutat treptat atenția către domenii paranormale ceva mai ambițioase. Susținând că ar fi canalul prin care comunică o frăție de mahatma tibetani reîncarnați, a încercat să pună bazele unei noi religii, numite teozofie sau „înțelepciunea zeilor”. Se inspira mult din învățături oculte și religii orientale, în special din budism, iar pentru mulți occidentali a ajuns să reprezinte un soi de contracultură, în toată puterea cuvântului, integrând chiar și vegetarianismul. După cum nota istoricul Janet Oppenheim în *The Other World*: „Pentru cei care căutau o formă radicală de revoltă împotriva constrângerilor etosului victorian – indiferent cum percepeau ei această entitate inefabilă –, parfumul ereziei trebuie să fi fost cu atât mai îmbătător, distilat fiind de un intrus lipsit de orice scrupule cum era H.P. Blavatsky.”⁴³

Ducând erezia și mai departe, unii teozofi au trecut la budism, mobilizându-se alături de conducătorii religioși din India și Ceylon pentru a contesta colonialismul. Printre acești teozofi se număra și fratele mai mare al lui Fawcett, Edward, pe care Percy îl admirase dintotdeauna. Alpinist cu un trup masiv, Edward purta mereu un monoclu de aur. Fusesse un

* Alfred Tennyson (1809 – 1892), poet britanic, considerat unul dintre reprezentanții literaturii victoriene.

copil-minune, publicând un poem epic la vârsta de treisprezece ani. El a ajutat-o pe Blavatsky cu cercetările și cu scrierea operei din 1893, *Doctrina secretă*. În 1890, a făcut o călătorie în Ceylon, pentru a participa la ceremonia Pansil, adică acceptarea oficială a celor „Cinci Precepte” budiste, printre care se numără următoarele: să nu ucizi, să nu consumi alcool și să nu comiți adulter. Un ziar indian a publicat o descriere a ceremoniei sub titlul „Convertirea unui englez la budism”:

„Ceremonia a început în jurul orei 20:30, în *sanctum sanctorum* al Sălii budiste, unde Marele Preot Sumangala l-a testat pe novice. Mulțumit de convingerile domnului Fawcett, Marele Preot [...] a spus că îi face cea mai mare plăcere să-l inițieze pe domnul Fawcett, un englez învățat [...]. După care domnul Fawcett s-a ridicat în picioare și l-a rugat pe Marele Preot să-i ofere confirmarea Pansil. Acesta a fost de acord, oferindu-i-o, iar domnul Fawcett a repetat preceptele după Marele Preot. La sfârșitul ultimului verset al celor Cinci Precepte, budistul englez a fost aclamat zgomotos de coreligionarii săi aflați de față.”⁴⁴

Cu altă ocazie, potrivit membrilor familiei, Percy Fawcett, aparent inspirat de fratele său, a primit și el confirmarea Pansil – gest care, pentru un ofițer colonial care ar fi trebuit să persecute budismul și să promoveze creștinismul pe insulă, implica o doză de răzvrătire. În cartea sa *The Victorians*, romancierul și istoricul britanic A.N. Wilson nota: „Exista ceva minunat și subversiv la acei occidentali care, în aceeași perioadă istorică în care albi impuneau imperialismul în Egipt și în Asia, se lăsau seduși de «înțelepciunea Orientului», indiferent de forma ei denaturată sau chiar ridicolă”⁴⁵. Alți cercetători arată că europenii secolului al XIX-lea și ai începutului de secol XX – chiar și cei având cele mai curate intenții – atribuiau Orientului un caracter exotic, ceea ce nu făcea altceva decât să legitimeze imperialismul. În ce îl privește pe Fawcett, lucrurile pe care le auzise toată viața despre superioritatea civilizației

occidentale intrau în contradicție cu experiențele sale dincolo de granițele acesteia. „Am încălcat în repetate rânduri legile odioase ale purtării tradiționale, dar am și învățat foarte multe”⁴⁶, a spus el. De-a lungul anilor, încercarea de a împăca aceste forțe opuse, de a menține un echilibru între imperativele morale și relativismul său cultural îl va duce către contradicții bizare și erezii și mai mari.

În acest punct însă, tensiunea nu a făcut decât să-i alimenteze fascinația față de exploratori precum Richard Francis Burton și David Livingstone, care se bucuraseră nu doar de respectul societății victoriene, ci chiar de adorația ei, reușind totuși să trăiască în afara normelor. Fawcett devora istorisirile aventurilor lor, publicate în ziarele ieftine, scoase pe bandă rulantă de noile mașini tipografice acționate de motoare cu aburi. În 1853, deghizat în pelerin musulman, Burton reușise să se furișeze în Mecca. Patru ani mai târziu, în cursa pentru descoperirea izvoarelor Nilului, John Speke aproape orbise din cauza unei infecții și aproape surzise încercând să-și scoată cu cuțitul un cărăbuș din ureche. La sfârșitul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, misionarul David Livingstone, aflat tot în căutarea originii Nilului, a dispărut în inima Africii, iar în ianuarie 1871 Henry Morton Stanley a pornit pe urmele lui jurând: „Nu există om [...] care să mă poată opri. Numai moartea mă poate împiedica.” Incredibil, zece luni mai târziu, Stanley l-a găsit, abordându-l cu faimoasa întrebare: „Domnul Livingstone, dacă nu greșesc?”. Hotărât să-și continue căutarea, Livingstone a refuzat să se întoarcă cu el. Suferind din cauza unui cheag de sânge format într-una dintre artere, confuz, cu hemoragie internă și flămând, Livingstone a murit în nord-estul Zambiei în 1873; ultimele clipe și le-a petrecut rugându-se în genunchi. La cererea lui, inima i-a fost îngropată acolo, iar restul trupului a fost purtat ca rămășițele unui sfânt, de adepții săi de-a lungul continentului, după care a fost transportat în Anglia, unde mulțimi întregi i-au adus un ultim omagiu la Westminster Abbey⁴⁷.

Mai târziu, Fawcett s-a împrietenit cu romancierul care a surprins cel mai expresiv acest univers al aventurierului-savant victorian: Sir Henry Rider Haggard. În 1885, Haggard a publicat *Minele regelui Solomon*, prezentată drept „cea mai uimitoare carte scrisă vreodată”. Asemenea multor romane de aventuri, avea la bază modelul basmelor populare și al miturilor, cum ar fi cele despre Sfântul Graal. Eroul cărții este un personaj emblematic, Allan Quatermain, tip foarte serios, vânător de elefanți și căutător de diamante în Africa, folosindu-se de o hartă desenată cu sânge. V.S. Pritchett notează că, dacă „E.M. Forster afirma la un moment dat despre romancieri că s-ar alimenta cu găleata din subconștient”, Haggard „a instalat o pompă acolo. A secat cu totul rezerva de dorințe ascunse ale publicului.”⁴⁸

Dar Fawcett nu trebuia să caute prea departe pentru a-și găsi dorințele exprimate pe hârtie. După ce a abandonat teozofia, fratele lui mai mare, Edward, s-a reprofilat ca scriitor de romane populare de aventuri, o perioadă fiind considerat Jules Verne al Marii Britanii. În 1894, a publicat *Swallowed by an Earthquake (Înghițiți de cutremur)*, în care este vorba despre un grup de prieteni care ajung într-o lume subterană, unde descoperă dinozauri și un trib de „sălbatici care mănâncă oameni”⁴⁹.

Următorul roman al lui Edward a fost însă cel în care fratele său mai mic și-a văzut oglindite cele mai intime fantezii și, din multe puncte de vedere, cel care a prezis în mod uimitor viitorul lui Percy. Intitulat *The Secret of the Desert (Secretul deșertului)* și publicat în 1895, prima ediție a romanului avea o copertă roșie ca sângele, pe care apărea imaginea unui explorator cu pălărie colonială. Omul cobora pe frânghie zidul unui palat. Protagonistul cărții este un cartograf și arheolog amator pe nume Arthur Manners, întruchiparea spiritului rațional victorian. Finanțat de o organizație științifică, Manners, „cel mai temerar dintre toți călătorii”⁵⁰, părăsește tihna rurală britanică pentru a explora regiunea plină de pericole a Arabiei

centrale. După ce insistă să plece singur („gândindu-se că cel mai bine ar fi să se bucure de o faimă câștigată pe cont propriu”⁵¹), Manners se aventurează în Marele Deșert Roșu, în căutarea unor triburi și vestigii arheologice necunoscute. După ce trec doi ani fără niciun semn de la el, cei de-acasă se tem că a murit de foame sau că a fost capturat de vreun trib. Trei dintre colegii lui Manners organizează o misiune de salvare, folosind un vehicul blindat construit de unul dintre ei – o născocire futuristă care, la fel ca submarinul lui Jules Verne din *20 000 de leghe sub mări*, reflectă în același timp progresul și realizările înfricoșătoare ale civilizației europene. Din povestirile mai multor oameni, grupul află că Manners s-ar fi îndreptat spre legendara Oază a Gazelelor, unde se spune că s-ar afla „ruine stranii, relicve ale unei populații vestite cândva, dar astăzi în întregime date uitării”⁵². Toți cei care au încercat să ajungă acolo fie dispăruseră, fie fuseseră uciși. Pe măsură ce prietenii lui Manners se apropie de acest loc, li se termină apa și se tem că „din posibili salvatori, ajungem noi înșine oameni pierduți”⁵³. Atunci zăresc un ochi de apă lucitor – Oaza Gazelelor. Lângă ea se află ruinele unui templu încărcat de comori. „Am rămas mut de admirație față de poporul acesta uitat care înălțase magnificul edificiu”⁵⁴, spune naratorul.

Exploratorii descoperă că Manners este prizonier în templu și îl răpesc în tancul lor de mare viteză. Cum nu au timp să ia și obiecte care să dovedească lumii descoperirea făcută, trebuie să se bazeze pe Manners ca să-i convingă pe „sceptici”. Dar unul dintre membrii expediției, care își propune să se întoarcă și să facă săpături înaintea celorlalți, spune despre Manners: „Trag nădejde că nu va insista să dezvăluie cu exactitate latitudinea și longitudinea.”⁵⁵

. . .

Într-o zi, Fawcett a pornit de la Fortul Frederick într-o drumeție către interiorul insulei, croindu-și drum printr-un

hățiș de liane și tufișuri cu spini. „Eram împresurat de sunete – zgomotele sălbăticiei”⁵⁶, nota el despre jungla din Ceylon. Câteva ore mai târziu, a găsit ceea ce căuta: un zid pe jumătate îngropat, cu sute de reprezentări sculpturale ale unor elefanți. Erau rămășițele unui templu străvechi, iar de jur împrejurul lui se aflau și mai multe ruine: stâlpi de piatră și arcade ale palatului și *dagoba**. Toate făcuseră cândva parte din orașul Anuradhapura, construit cu peste 2000 de ani în urmă, ceea ce l-a făcut pe unul dintre contemporanii lui Fawcett să remarce: „Orașul a dispărut asemenea unui vis [...]. Unde sunt mâinile care l-au înălțat, oamenii care se refugiau la adăpostul lui de arșița amiezii?”⁵⁷ Mai târziu, Fawcett i-a scris unui prieten că „vechiul Ceylon zace îngropat sub vegetație și țărână [...]. Peste tot sunt cărămizi și *dagoba* pe jumătate ascunse, mușuroaie, gropi și inscripții tainice.”⁵⁸

Fawcett nu mai era un tinerel; trecuse de 30 de ani și nu suporta gândul că-și va petrece tot restul vieții când într-o garnizoană, când în alta, prizonier al propriei imaginații. Voia să devină ceea ce Joseph Conrad numise „un promotor al cercetărilor geografice”, un om care, „purtând în piept scânteia focului sacru”⁵⁹, descoperea odată cu latitudinile și longitudinile secrete ale Pământului și misterele omenirii. Și știa că singurul loc unde putea realiza acest lucru era Societatea Regală de Geografie din Londra. Aceasta fusese rampa de lansare pentru Livingstone, Speke și Burton, dând naștere epocii victoriene a descoperirilor. Iar Fawcett nu se îndoia că urma să-l ajute și pe el să-și îndeplinească ceea ce el numea Destin.

* Nume singhalez al stupelor budiste, structuri de forma unei mobile sau emisfere în care se păstrează relicve sacre și care sunt folosite ca loc pentru meditație.

Enigme pe hartă

— Am ajuns, aici e Societatea Regală de Geografie, mi-a spus șoferul de taxi, oprind în fața intrării, vizavi de Hyde Park, într-o dimineată de februarie, în 2005.

Clădirea semăna cu un conac excentric, ceea ce și fusese înainte ca Societatea, din nevoie de spațiu, să o achiziționeze în 1912. Avea trei etaje, ziduri din cărămidă, ferestre-ghilotină, obloane olandeze și un acoperiș din tablă de cupru care, împreună cu cele câteva hornuri îmbinate alandala, o făceau să pară un castel desenat de un copil. De-a lungul zidului exterior se găseau statuia în mărime naturală a lui Livingstone, cu nelipsita lui pălărie și cu baston, și cea a lui Ernest Shackleton*, exploratorul Antarcticii, înfodolit cu fulare și încălțat cu cizme. În hol, am întrebat un paznic în ce direcție se află arhivele, unde speram să aflu mai multe despre experiențele lui Fawcett și despre ultima sa expediție.

Când am vorbit prima dată la telefon cu John Hemming, unul dintre foștii directori ai Societății Regale de Geografie și specialist în istoria amerindienilor brazilieni, și l-am întrebat despre exploratorul Amazoniei, acesta mi-a zis:

— Sper că nu ești unul dintre nebunii ăia obsedați de Fawcett.

* Sir Ernest Henry Shackleton (1874 – 1922), explorator anglo-irlandez care a participat la o serie de expediții încercând să ajungă la Polul Sud.

După câte se pare, Societatea începuse să se ferească de fanaticii care încă mai căutau urmele lui Fawcett. Deși trecuse atât de mult timp de la dispariția sa, iar șansele de a găsi ceva legat de el erau tot mai mici, în loc să se domolească, unii păreau să devină tot mai disperați. Zeci de ani la rând îi hărțuiseră pe membrii Societății în căutare de informații, punând cap la cap teorii bizare, pornind apoi la drum prin junglă, lucru care se transforma într-o misiune sinucigașă. Li se mai spunea „obsedații de Fawcett“. Unul dintre cei porniți în căutarea lui a scris în 1995 într-un articol¹ nepublicat că fascinația lui devenise un „virus“ și că, atunci când a sunat la Societate pentru a le solicita ajutorul, un angajat „exasperat“ de acolo ar fi spus despre cei care-l căutau pe Fawcett: „Cred că-s nebuni. Oamenii ăștia sunt complet obsedați.“ Mă simțeam un pic ridicol în timp ce mă duceam să cer toate documentele lui Fawcett aflate în posesia Societății, dar cum arhivele, laolaltă cu sextantul lui Charles Darwin și hărțile originale ale lui Livingstone, fuseseră doar de câteva luni puse la dispoziția publicului larg, se puteau dovedi o sursă valoroasă de informație.

Un paznic de la recepție mi-a dat o cartelă pentru a intra în clădire, iar apoi am traversat un coridor de marmură întunecat și rece, trecând pe lângă un vechi salon pentru fumat și o cameră cu hărți, încăpere cu lambriuri de nuc unde cândva se adunau exploratori de talia lui Fawcett. În ultimii ani, Societatea adăugase clădirii o aripă modernă de sticlă, dar nu reușise să risipească aerul de altădată.

Pe vremea lui Fawcett, Societatea participa la realizarea uneia dintre cele mai uluitoare isprăvi ale omenirii: cartografierea lumii. Nu există altă reușită, nici măcar construirea Podului Brooklyn sau a Canalului Panama, care să poată rivaliza cu acest proiect, nici ca amploare, nici ca efort omenesc depus. Demersul, început de vechii greci, care au pus bazele cartografiei complexe, s-a întins de-a lungul a sute de ani, a costat milioane de dolari și mii de vieți omenești, iar când

a fost aproape gata, atât de copleșitor s-a dovedit a fi rezultatul, încât puțini își mai aminteau cum arătase lumea înaintea sau cum reușiseră să ducă munca la bun sfârșit.

Pe un perete al unui coridor din clădirea Societății Regale de Geografie am văzut atârând o hartă uriașă a lumii, din secolul al XVII-lea. Pe margini erau desenați monștri marini și balauri. Vreme îndelungată, cartografilor le-au lipsit mijloacele de a afla informații despre toate cele ce sunt în lume.² Iar de cele mai multe ori, aceste spații goale erau umplute cu ținuturi și lighioane fantastice, ca și cum acele plăsmuiri, oricât de înfricoșătoare ar fi fost, i-ar fi speriat mai puțin decât necunoscutul ca atare.

În Evul Mediu și Renaștere, hărțile înfățișau în Asia bibilici care omorau oameni, în Germania, o pasăre care lumina în întuneric, în India, oameni cu șaisprezece degete la picioare sau cu cap de câine, iar în Africa, hiene ale căror umbre răpeau glasul câinilor și o fiară numită „cocatrix“, în stare să ucidă doar cu o suflare. Cel mai temut loc de pe hartă era ținutul lui Gog și al lui Magog, despre ale căror armate profetul Iezechiel avertizase că aveau să coboare într-o bună zi din nord și să șteargă de pe fața pământului poporul lui Israel, „ca un nor negru care va acoperi țara“.

Hărțile mai reflectau însă ceva: eterna dorință a omului de a găsi paradisul terestru. Printre reperele importante, cartografiile includeau Fântâna Tinereții, în căutarea căreia Ponce de León bătuse Florida în secolul al XVI-lea, și Grădina Edenului, despre care enciclopedistul din secolul al VII-lea Isidor din Sevilla afirmase că ar fi plină de „pomi de toate soiurile, printre care și pomul vieții“³.

În secolul al XII-lea, aceste închipuiri au fost alimentate de apariția la curtea împăratului Bizanțului a unei scrisori despre care se credea că fusese trimisă de un rege, pe numele său Părintele Ioan. „Eu, Părintele Ioan, atotestăpânitor, sunt mai bogat în aur, virtuți și putere decât toate făpturile de sub bolta cerească. Șaptezeci și doi de regi mi se-nchină.“ Mai departe

stătea scris: „În țara noastră curge miere, iar laptele se găsește din belșug pretutindeni. În ținutul nostru nu există otravă vătămătoare, nici broaște care să facă larmă cu orăcăitul lor, nici scorpioni și nici șerpi prin iarbă. Nu există târătoare care să te răpună cu otrava lor.”⁴ Deși cel mai probabil era o scriere alegorică, epistola a fost considerată multă vreme dovada existenței Raiului pe Pământ, pe care cartografi îl plasau în teritoriile neexplorate ale Orientului. În 1177, Papa Alexandru al III-lea și-a însărcinat medicul personal să îi prezinte „celui mai iubit fiu întru Hristos, vestitului și preaînaltului rege al indienilor și sfânt preot, salutări și binecuvântarea sa apostolică”⁵. Medicul nu s-a mai întors niciodată. Cu toate acestea, secole la rând, Biserica și curțile regale au continuat să trimită emisari în căutarea regatului fantastic. În 1459, cărturarul și cartograful venețian Fra Mauro a creat una dintre cele mai detaliate hărți ale lumii. În sfârșit, miticul regat al Părintelui Ioan fusese șters de pe teritoriul Asiei. În schimb, în dreptul Etiopiei, Mauro scrisese: „qui il Presto Janni fa residential principal” – „aici își are sălașul Părintele Ioan”.

Chiar și la 1740, mai puțin de 120 de locuri de pe planetă fuseseră cartografiate corect. Pentru că nu existau ceasuri portabile precise, navigatorii nu puteau stabili cu exactitate longitudinea, cel mai ușor măsurată în funcție de timp. Vasele se ciocneau de stânci și naufragiau pe bancuri de nisip, în timp ce căpitaniii lor erau convinși că se află la câteva sute de kilometri în larg. Mii de oameni și încărcături în valoare de milioane de dolari au pierit astfel. În 1714, Parlamentul a anunțat că „descoperirea longitudinii prezintă o importanță atât de mare pentru siguranța Marinei și a vaselor comerciale ale Marii Britanii, precum și pentru îmbunătățirea comerțului”, încât oferea un premiu de 20 000 de lire – echivalentul a douăsprezece milioane de dolari de azi – pentru o soluție „practică și folositoare”⁶. Unele dintre cele mai strălucite minți ale științei au încercat să-i dea de cap. Cei mai mulți sperau să poată folosi, pentru a determina timpul exact, poziția Lunii

și a stelelor, dar câștigător a fost declarat John Harrison, în 1773, pentru o invenție mult mai bună: un cronometru marin de numai un kilogram și jumătate, încrustat cu diamante și rubine.

În ciuda acestei reușite, ceasul lui Harrison nu rezolva principala problemă care le dădea cartografilor bății de cap: distanța. Europeanii încă nu ajunseseră la „capetele” Pământului, Polul Nord și Polul Sud. Nici nu reușiseră să cerceteze altfel decât superficial interiorul Africii, Australiei sau Americii de Sud. Cartografiile continuau să marcheze aceste zone de pe hartă cu același cuvânt obsedant: „neexplorat”.

Într-un final, în secolul al XIX-lea, pe când Imperiul Britanic se afla în continuă expansiune, mai mulți oameni de știință, amirali și comercianți britanici au considerat necesară înființarea unei instituții care să pună la punct o hartă a lumii pe baza observațiilor concrete și nu a imaginației, o organizație care să traseze precis contururile lumii și să descrie tot ceea ce se află între ele. Astfel, în anul 1830 a luat naștere Societatea Regală de Geografie din Londra.⁷ Potrivit actului său de constituire, aceasta urma „să adune, să sistematizeze și să publice [...] fapte și descoperiri noi și interesante”, să construiască un fond al „celor mai valoroase cărți de geografie” și „o colecție completă de hărți”⁸, să achiziționeze echipamentul topografic cel mai avansat și să-i susțină pe exploratori în expedițiile lor. Toate acestea se regăseau în obiectivul încredințat Societății, acela de a cartografia și cel din urmă colțisor al Pământului. „Nu există niciun metru pătrat din suprafața planetei pe care membrii acestei Societăți să nu încerce măcar să-l exploreze”, făgăduise unul dintre președinții de mai târziu ai instituției. „Aceasta este misiunea noastră. Acesta este țelul nostru.”⁹ Deși avea să slujească intereselor Imperiului Britanic, Societatea avea o altă viziune față de precedenta epocă a descoperirilor geografice, când conchistadori precum Columb se conduceau după repere precum cuvântul lui Dumnezeu, aurul și gloria. Spre deosebire de aceștia, Societatea Regală de

Geografie avea ca scop explorarea ca atare, în numele celui mai nou zeu, Știința.

La numai câteva săptămâni de la fondare, Societatea atrăsese aproape 500 de membri. „Era alcătuită aproape exclusiv din bărbați de rang înalt“, remarcă mai târziu unul dintre secretarii instituției, adăugând: „Cu alte cuvinte, era o organizație din care trebuia să faci parte negreșit dacă te considerai cineva.“¹⁰ Pe lista inițială a membrilor se regăseau geologi faimoși, hidrografi, filosofi naturaliști, astronomi, ofițeri militari, dar și duci, conți și cavaleri. Darwin a devenit membru în 1838, fiind urmat de unul dintre fiii săi, Leonard, care a fost ales președinte al Societății în 1908.

Pe măsură ce organizația lansa tot mai multe expediții în jurul lumii, atrăgea în rândurile sale nu doar aventurieri, savanți și demnitari, ci și excentrici. Deși a generat condiții de trai îngrozitoare pentru clasele de jos, Revoluția Industrială a dus la o înavățire fără precedent a claselor de mijloc și a celei superioare britanice, care au ajuns să-și permită să practice aproape în permanență activități de recreere precum călătoriile. Astfel, diletantul și-a făcut apariția în societatea victoriană. Societatea Regală de Geografie a devenit un refugiu pentru asemenea personaje, dar și pentru o seamă de membri mai săraci, cum ar fi Livingstone, cărora le finanța expedițiile. Mulți dintre cei care o alcătuiau erau bizari până și după normele victoriene. Richard Burton era un susținător¹¹ atât de fervent al ateismului și al poligamiei, încât, în timp ce se afla într-una dintre călătorii, soția lui a profitat de absență și a inclus într-un manuscris al său următoarea dezmințire: „Protestez vehement împotriva convingerilor sale religioase și morale, care n-au nimic în comun cu o viață demnă și bună.“¹²

În mod deloc surprinzător, acești membri constituiau un grup disident. Burton își amintea că, în timpul unei ședințe la care participau soția lui și restul familiei sale, devenise atât de agitat, după ce un adversar „spusese neadevăruri“, încât și-a fluturat arătătorul de lemn către public. Oamenii îl priveau

„de parcă în mijlocul lor urma să sară un tigru sau ca și cum aș fi fost gata să-mi străpung cu arătătorul adversarul, care se ridicase de pe scaun. Ca și cum scena nu era deja destul de animată, cumnații și cumnatele mele se străduiau, într-un colț, să-l potolească pe tatăl lor, un bătrân care nu era obișnuit cu dezbaterile publice și care se ridicase, mut de indignare, auzindu-mă acuzat de o afirmație inexactă.”¹³ Câțiva ani mai târziu, un alt membru recunoștea: „Exploratorii nu sunt pesemne cei mai potriviți oameni cu care să înființezi o societate. Mai mult, s-ar putea spune că ei devin exploratori tocmai pentru că au o doză de mizantropie și nevoia de a se izola periodic cât mai departe de semenii lor.”¹⁴

În cadrul Societății aveau loc dezbateri foarte aprinse legate de cursurile râurilor și masivele muntoase, de limitele orașelor mai mici sau mai mari ori de dimensiunea oceanelor. Nu erau cu nimic mai prejos disputele privind atribuirea paternității unei descoperiri, respectiv a faimei și recompensei care veneau odată cu ea. Tot în timpul acestor discuții se ridicau adesea întrebări esențiale cu privire la moralitate și la existența umană. Erau triburile nou descoperite sălbatice sau civilizate? Trebuiau convertite la creștinism? Se trage întreaga omenire dintr-o singură civilizație străveche sau e moștenitoarea mai multora? În încercarea de a găsi răspunsuri la aceste nedumeriri, se ajungea deseori la ciocniri dure între așa-numiții geografi și teoreticieni „de birou”, care analizau minuțios datele primite, și exploratorii rebeli, care mergeau pe teren. Unul dintre oficialii Societății l-a admonestat pe un explorator al Africii pentru presupuzițiile lui: „Tot ce poți face dumneata este să exprimi cu precizie *ceea ce ai văzut*, lăsând în seama oamenilor de știință de acasă misiunea de a strânge datele de la toți călătorii, pentru a formula o teorie.”¹⁵ La rândul lui, Speke i-a denunțat pe geografi „în papuci de pâslă” care îi criticau pe cei care făceau munca de teren.¹⁶

Dar poate cea mai înverșunată dispută a fost cea legată de izvoarele Nilului. În 1858, când Speke a susținut că ar fi

descoperit punctul de formare a fluviului într-un lac pe care l-a botezat Victoria, mulți dintre membrii Societății, în frunte cu fostul său tovarăș de călătorii, Burton, nu i-au dat crezare. Speke a afirmat despre Burton: „B. este unul dintre acei oameni care cred că nu greșesc niciodată și care nu și-ar recunoaște pentru nimic în lume o eroare.”¹⁷ În septembrie 1864, cei doi bărbați, care se îngrijiseră reciproc într-o expediție, când fuseseră în pragul morții, urmau să se înfrunte într-o dezbatere publică. Ziarul londonez *Times* a numit evenimentul „o luptă între gladiatori”¹⁸. Dar, cu puțin înainte de începerea ședinței, auditoriul a fost informat că Speke nu va participa. Cu o zi înainte plecase la vânătoare, fiind apoi găsit mort: aparent se împușcase. „Dumnezeule, s-a sinucis!”¹⁹ se spune că ar fi exclamat Burton, clătinându-se pe scenă; mai târziu, a fost văzut plângând și repetând întruna numele fostului său partener. Deși nu s-a stabilit niciodată cu exactitate că s-ar fi împușcat intenționat, mulți, printre ei și Burton, au suspectat că această îndelungată vrăjmășie îl determinase pe bărbatul care cucerise deșertul să-și ia viața. Zece ani mai târziu, se va dovedi că Speke fusese într-adevăr descoperitorul izvoarelor Nilului.

În perioada de început a Societății, nimeni nu a întruchipat mai bine excentricitățile instituției și misiunea ei ambițioasă decât Sir Francis Galton. Era văr cu Charles Darwin²⁰. Copil-minune, la vârsta de patru ani citea și recita în latină. Ca adult, a brevetat nenumărate invenții. Printre acestea s-au aflat jobenul cu ventilator, ochelarii subacvatici, motorul rotativ cu aburi și o mașinărie botezată *Gumption Reviver*, care îi uda capul periodic, pentru a-l ține treaz în timpul îndelungilor ceasuri de studiu. Suferea de căderi nervoase periodice – „entorse la creier”, cum le numea el – și simțea nevoia compulsivă de a măsura și a număra tot. A cuantificat sensibilitatea auzului animalelor cu ajutorul unui baston care scotea un fluierat abia perceptibil; eficacitatea rugăciunii, vârsta medie de deces în fiecare profesie liberală (avocați:

66,51, doctori: 67,04), lungimea exactă a frânghiei necesare pentru a frânge gâtul unui condamnat, însă fără a-l decapita, nivelurile de plictiseală (în timpul ședințelor Societății Regale de Geografie număra și calcula de câte ori se foia în medie fiecare membru al publicului). Cunoscut pentru rasismul său, ca mulți dintre colegii săi, Galton s-a remarcat prin încercarea de a stabili nivelul de inteligență al oamenilor, devenind mai târziu cunoscut drept părintele eugeniei.

Într-o altă epocă, această manie a măsurării l-ar fi făcut pe Galton să pară un ciudat. Dar, după cum remarcă la un moment dat biologul evoluționist Stephen Jay Gould, „nimeni nu a exprimat mai bine fascinația epocii sale față de numere decât faimosul văr al lui Darwin.”²¹ Și nicăieri altundeva fascinația lui nu era mai bine împărtășită decât la Societatea Regală de Geografie. În anii '50 ai secolului al XIX-lea, Galton, care moștenise suficienți bani cât să se poată lipsi de povara unei cariere obișnuite, a devenit membru al organizației, care i-a susținut expedițiile din sudul Africii. „Pasiunea pentru călătorie a pus stăpânire pe mine“, a scris acesta, „ca și cum aș fi fost o pasăre călătoare.”²² A cartografiat și cercetat toate subiectele posibile: latitudini și longitudini, locuri, faună, climă, triburi. Întâmpinat triumfal la întoarcere, a primit Medalia de Aur a Societății Regale de Geografie, cea mai prestigioasă distincție din domeniu. În 1854, Galton a fost ales membru al conducerii Societății, ocupând de-a lungul următorilor 40 de ani diferite funcții, inclusiv cea de secretar onorific și de vicepreședinte. Împreună, Galton și colegii săi – în Societate erau admiși doar bărbați până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când, în urma unui vot foarte împărțit, au fost admise 21 de femei – au trecut la ofensivă, după cum descria Joseph Conrad activitatea acestor geografi militanți, „de la nord la sud și de la est la vest, cucerind o bucățică de adevăr aici și o bucățică dincolo, fiind uneori înghițiți cu totul de misterul pe care sufletele lor se încăpățâneau cu atâta tărie să-l explice.”²³

. . .

— Ce fel de documente căutați? m-a întrebat una dintre arhiviste.

Coborâsem în mica sală de lectură de la subsol.

Rafturile, sub lumina neoanelor, gemeau de ghiduri de călătorie, atlase și volume legate cu *Lucrările Societății Regale de Geografie*. În ultimii ani, cea mai mare parte a colecției Societății, constând în peste două milioane de hărți, artefacte, fotografii și rapoarte de expediții, fusese mutată din așa-numitele „condiții dickensiene” într-un mediu ambiant subteran controlat. De unde eram îi vedeam pe angajați intrând și ieșind din catacombe pe o ușă secundară.

Când i-am spus că mă interesează hărțile lui Fawcett, femeia mi-a aruncat o privire întrebătoare.

— Ce s-a întâmplat? am întrebat.

— Păi, să zicem că mulți dintre cei interesați de Fawcett sunt cumva...

Vocea i se pierdea în vreme ce ea înainta în galerie. Cât am așteptat, am citit în fugă câteva rapoarte ale unor expediții finanțate de Societate. Într-unul dintre ele era vorba despre o expediție din 1844, condusă de Charles Sturt* și de adjunctul său, James Poole, care își propuneau să exploreze deșertul australian în căutarea unei legendare mări interioare. „Arșița e atât de mare, încât [...] nu ne mai crește părul, iar unghiile ne sunt friabile ca sticla”, scria Sturt în jurnal. „Ne afectează scorbutul. Avem cu toții dureri de cap violente, dureri ale membrelor, gingii inflamate și cu ulceratii. Domnul Poole s-a simțit tot mai rău. Până la urmă, pielea de pe mușchi i s-a în-negrit și nu a mai putut să-și folosească membrele inferioare. În data de 14, a decedat brusc.”²⁴ Marea interioară nu existase niciodată, iar aceste povești m-au făcut să înțeleg în ce măsură cunoașterea lumii s-a bazat mai mult pe eșec decât pe

* Charles Sturt (1795 – 1869), unul dintre cei mai importanți exploratori ai Australiei.

succes – pe erori tactice și pe visuri deșarte. Societatea a cucerit planeta, dar nu înainte ca aceasta să pună stăpânire pe membrii săi. Pe lista lungă a membrilor Societății care s-au sacrificat, Fawcett reprezenta o categorie aparte: nici mort, nici viu – sau, cum l-a numit un autor, „mortul viu”.

Arhivista s-a întors la scurt timp din depozit cu vreo șase dosare pătate. Când le-a pus pe masă, a ieșit din ele un praf moviliu.

— Va trebui să vă puneți astea, mi-a zis, dându-mi o pereche de mănuși albe.

După ce mi le-am tras pe degete, am deschis primul dosar. Din el s-au revărsat scrisori îngălbenite, gata să se dezintegreze. Cuvinte imposibil de mici și aplecate, unite între ele, de parcă ar fi fost un cod, acopereau pagini întregi. Era scrisul de mână al lui Fawcett. Am scos o coală din teanc și am întins-o pe masă, dinaintea mea. Scrisoarea era datată 1915 și începea cu „Dragă Reeves”. Numele îmi suna cunoscut, așa că am deschis una dintre cărțile Societății Regale de Geografie și am căutat la indice. Edward Ayearst Reeves fusese custodele cartograf al instituției între 1900 și 1933.

Dosarele conțineau mai bine de două decenii de corespondență dintre Fawcett și oficialii Societății. Multe scrisori le erau adresate fie lui Reeves, fie lui Sir John Scott Keltie, secretar al organizației între 1892 și 1915 și, mai târziu, vicepreședinte. Erau și zeci de scrisori de la Nina, de la funcționari ai statului, de la exploratori și prieteni legate de dispariția lui Fawcett. Știam că îmi va lua zile, dacă nu săptămâni, să le parcurg pe toate, și totuși eram entuziasmat. Aveam sub ochi o hartă a vieții, dar și a morții lui Fawcett.

Am luat una dintre scrisori și am ridicat-o la lumină. Purta data de 14 decembrie 1921. În ea se spunea: „Nu am aproape nicio îndoială că pădurile ascund urmele unei nebănuite și surprinzătoare civilizații pierdute.”²⁵

Mi-am deschis carnetul și am început să iau notițe. O scrisoare menționa că Fawcett primise „o diplomă” din partea

Societății. Nu văzusem nicăieri pomenit faptul că organizația ar fi acordat diplome, așa că am întrebat-o pe arhivistă cum de primise Fawcett una.

— Probabil s-a înscris la unul dintre cursurile de formare oferite de Societate, mi-a răspuns.

S-a apropiat de un raft și a început să răsfoiască periodicele.

— Da, uitați aici. Se pare că a urmat un curs și l-a absolvit în jurul anului 1901.

— Vreți să ziceți că a mers la școală ca să se facă explorator?

— Bănuiesc că se poate spune și așa.

Discipolul

Fawcett nu voia să întârzie. Pe 4 februarie 1900, tot ce avea de făcut era să ajungă de la hotelul său din Redhill, Surrey, până pe Savile Row nr. 1, în cartierul londonez Mayfair¹. Dar în oraș nu se mișca nimic sau, mai bine zis, totul era în mișcare: oameni purtând panouri cu reclame, ucenici intrând și ieșind din măcelării, funcționari, omnibuze trase de cai și această bestie nouă și ciudată care începuse să invadeze străzile, speriiind caii și pietonii, stricându-se la fiecare colț – automobilul.² Inițial, legea impunea șoferilor să nu circule cu o viteză mai mare de trei kilometri pe oră, iar în fața lor să meargă cineva fluturând un steag roșu, dar în 1896 limita de viteză crescuse la 22 de kilometri pe oră. Oriunde privea, lui Fawcett i se părea că se dă o bătălie între nou și vechi: de-a lungul străzilor mai elegante, din granit, din loc în loc erau felinare electrice, în timp ce la intersecțiile celorlalte, pavate cu piatră cubică, luceau în ceață lămpile cu gaz. Pe sub pământ tâșnea în viteză metrourl, o invenție științifico-fantastică, desprinsă parcă din cărțile fratelui său, Edward Fawcett. Bicicletele, care cu doar câțiva ani în urmă erau cele mai sofisticate apariții de pe drumuri, se demodaseră deja. Până și mirosurile păreau să fie în conflict: tradiționala duhoare de bălegar de cal concura cu izul modern de benzină. Simțea că poate cuprinde dintr-o privire și prezentul, și viitorul.

De când Fawcett părăsise Anglia și se stabilise în Ceylon, în urmă cu paisprezece ani, Londra devenise parcă și mai aglomerată, mai murdară, mai modernă, mai îmbelșugată, dar, în același timp, și mai săracă. Se schimbase cu totul. Având o populație de patru milioane și jumătate de locuitori, era cel mai mare oraș din lume, depășind Parisul și New Yorkul. Florăresele strigau: „Hai la flori, flori în multe culori!“, iar băieții cu ziare anunțau: „Crimă groaaznică!“.

Croindu-și drum prin mulțime, Fawcett se străduia să nu se murdărească de funinginea de la sobele pe cărbuni care, în combinație cu ceața, forma mîzga tipic londoneză, neagră și persistentă, care se depunea peste tot, până și în găurile cheilor, care trebuiau protejate cu plăcuțe de metal. Mai era și balega de cal – „noroiul londonez“, cum i se spunea eufemistic – care, deși adunată de copiii săraci și vîndută din poartă în poartă ca îngrășămînt, rămânea omniprezentă, riscând să calci în ea la orice pas.

Fawcett a cotit pe o stradă elegantă din Burlington Gardens, departe de bordeluri și de fabricile de cremă de ghetе. Pe colț se înălța o clădire frumoasă din piatră, cu portic. Aici era Savile Row nr. 13, pe al cărei frontispiciu scria cu majuscule: SOCIETATEA REGALĂ DE GEOGRAFIE.

Intrînd în imobilul cu trei etaje – Societatea nu se mutase încă lângă Hyde Park –, avea senzația că pășește într-un loc fermecat. În partea de sus a ușii principale se găsea un luminator emisferic, pe fiecare ochi de sticlă fiind reprezentate paralelele și meridianele Globului. A trebuit să treacă pe lângă biroul secretarului-șef și al celor doi asistenți ai săi și pe lângă o scară care ducea la o sală de consiliu, până să ajungă la o încăpere cu tavanul de sticlă. Razele de soare pătrundeau prin fantele obloanelor luminînd globurile și mesele cu schițe. Aceasta era sala hărților, iar în capătul ei, pe un fel de podium, se afla omul pe care îl căuta Fawcett: Edward Ayearst Reeves.

Era un bărbat de până în 40 de ani, cu un început de chelie, nas corioat și mustață tunsă îngrijit. Reeves nu era doar

custodele cartograf, ci și instructorul-șef de topografie, cu alte cuvinte persoana responsabilă pentru transformarea lui Fawcett în explorator cu acte în regulă⁴. Desenator tehnic priceput, Reeves începuse să lucreze pentru Societate în 1878, pe când avea șaisprezece ani, ca asistent al predecesorului său, și părea încă pătruns de fascinația încercată la începutul carierei. „Cât de bine îmi amintesc!” scria în autobiografia sa, *Recollections of a Geographer (Amintirile unui geograf)*. „Câtă mândrie, dar și câtă teamă și emoție am simțit când am intrat întâia oară în acest loc minunat despre care citisem, de unde fuseseră trimiși exploratori către toate colțurile lumii și unde aceștia se întorseseră pentru a-și relata descoperirile extraordinare și aventurile eroice.”⁵ Spre deosebire de mulți membri încrâncenați și arțăgoși ai Societății, Reeves era o fire caldă și blândă. „Avea aptitudinea înnăscută de a preda”, a povestit despre el un coleg. „Știa exact cum să formuleze o idee pentru ca și cel mai greu de cap elev să o înțeleagă.”⁶

Cei doi au urcat apoi la etajul al treilea, unde se țineau cursurile. Francis Galton îi asigurase pe novici că în scurt timp aveau să facă parte din „societatea bărbaților ale căror nume vă sunt bine cunoscute și pe care îi considerați eroii voștri”⁷. Cam odată cu Fawcett au urmat cursul de topografie și Charles Lindsay Temple*, care își delecta colegii cu povești despre perioada în care fusese demnitar în Brazilia, locotenentul T. Dannreuther, colecționar înrăit de fluturi și insecte rare, și Arthur Edward Seymour Laughton, care a murit împușcat de o bandă de tâlhari mexicani în 1913, la vârsta de 38 de ani.

Reeves și-a suflecăt mânecile și a trecut la treabă. Dacă îi urmau instrucțiunile, Fawcett și ceilalți elevi aveau să facă parte din următoarea generație de mari exploratori. De la el urmau să învețe ceea ce cartografii din trecut nu reușiseră:

* Charles Lindsay Temple (1871 – 1929), explorator britanic, viceguvernator al Nigeriei de Nord din 1914 și până la moartea sa, autor al unor studii despre viața în această colonie.

cum să-și determine poziția geografică oriunde s-ar afla. „Dacă am lega un om la ochi și l-am duce într-un loc oarecare pe suprafața Globului, să zicem undeva în mijlocul Africii, și apoi i-am da jos legătura, nu i-ar lua mult [dacă ar fi instruit temeinic] să ne arate pe hartă punctul exact în care se află”⁸, le spunea Reeves. Mai mult, dacă aveau curajul de a urca pe cei mai înalți munți și de a se aventura în cele mai adânci păduri, Fawcett și colegii lui puteau să cartografieze și ultimele locuri rămase neexplorate pe harta lumii.

Reeves le-a arătat mai multe obiecte ciudate. Unul semăna cu un telescop care avea atașată o roată de metal, dotată cu șuruburi și locașuri. Le-a explicat faptul că era un teodolit cu ajutorul căruia se măsoară unghiul dintre orizont și corpurile cerești. Le-a arătat cum funcționează și alte instrumente – orizonturi artificiale, aneroizi și sextanți –, după care i-a dus pe acoperișul clădirii, pentru a testa echipamentul. Deseori ceața reducea vizibilitatea soarelui sau a stelelor, dar de data aceasta se vedea destul de bine. Latitudinea, le-a explicat Reeves, se stabilește măsurând unghiul soarelui deasupra orizontului la amiază sau înălțimea la care se află Steaua Polară, iar apoi fiecare dintre elevi a încercat să-și determine poziția cu ajutorul instrumentelor, o sarcină deosebit de grea pentru un începător. Când i-a venit rândul lui Fawcett, Reeves l-a urmărit cu uimire. „Prindea extrem de repede tot ce era nou”, și-a amintit profesorul. „Deși nu mai folosisе niciodată până atunci un sextant sau un orizont artificial pentru a face observații astronomice, îmi amintesc că, încă din prima noapte în care a încercat, a reușit să coboare stelele în orizontul artificial și imediat a măsurat altitudinea foarte corect și fără nicio dificultate. Oricine a încercat știe că, de regulă, reușești doar după mult exercițiu.”⁹

Fawcett nu a învățat doar cum să facă măsurători, ci și cum să observe, să înregistreze și să clasifice tot ce-l înconjură, proces pe care grecii îl numiseră *autopsis*.¹⁰ A avut la dispoziție două manuale de bază care să-l îndrume. Unul era *Art of*

Travel (Arta călătoriei), scris de Francis Galton și adresat publicului larg. Celălalt era *Hints to Travellers* (Sfaturi pentru călători), editat de Galton și devenit biblia neoficială a Societății.¹¹ (Fawcett a luat cu el un exemplar al acestei cărți inclusiv în ultima sa călătorie.) În ediția din 1893 se nota: „Este o pierdere și pentru sine, și pentru ceilalți dacă un călător nu studiază lucrurile din jur.”¹² Manualul continua: „Nu uitați că cel dintâi și cel mai bun instrument al călătorului sunt propriii ochi. Folosiți-vă de ei în primul rând și notați-vă observațiile pe loc, asigurându-vă că aveți la voi un carnetel special, cu pagini numerotate, și o hartă [...]. Faceți însemnări despre toate lucrurile importante pe măsură ce le întâlniți: cursurile de apă, cu debitul și culoarea lor, lanțurile de munți, adică natura lor, structura de suprafață și zonele de glaciație și culoarea, și celelalte forme ale reliefului, vânturile principale, clima [...]. Pe scurt, descrieți tot ce vedeți, pe loc.”¹³ (Imperativul de a nota fiecare observație li se inculcase atât de bine, încât, în cursa către Polul Sud, Robert Falcon Scott a continuat să ia notițe chiar în timp ce el și echipa lui își trăiau ultimele clipe. Printre cele din urmă cuvinte mângălite în jurnal erau următoarele: „Dacă am fi supraviețuit, aș fi avut de spus povestea onoarei, a rezistenței și a curajului tovarășilor mei, care ar fi mișcat sufletele tuturor englezilor. În schimb, istoria noastră va trebui spusă de însemnările acestea neterminate și de trupurile noastre moarte.”)¹⁴

Pentru perfecționarea capacității de observare a exploratorilor, manualele, alături de seminarele oferite de Societate, includeau noțiuni elementare de botanică, geologie și meteorologie. Cursanții erau inițiați și în recent înființatul domeniu al antropologiei, numită pe vremea aceea „știința despre sălbatici”. În ciuda nenumăratelor contacte pe care britanicii din perioada victoriană începuseră să le stabilească cu acele culturi străine, branșa cercetătorilor era încă dominată de amatori și fanatici. (În 1896, în Marea Britanie nu era decât un singur profesor universitar de antropologie.)¹⁵ La fel cum

îl învățaseră să fie atent la formele de relief, acum îl instruia cum să-i observe pe ceilalți, alteritatea, pe care *Hints to Travellers* îi denumea „sălbaticii, barbarii sau națiunile mai puțin civilizate”¹⁶. Manualul îi avertiza pe cursanți în legătură cu „prejudecățile caracteristice mentalității europene”¹⁷, deși totodată nota că „este un lucru dovedit faptul că anumite rase sunt inferioare altora în privința volumului și a complexității creierului, australienii și africanii fiind din acest punct de vedere sub nivelul europenilor”¹⁸.

Astfel, pe lângă obiectele pentru cartografierea teritoriilor, existau „instrumente” și pentru măsurarea oamenilor: metrul și șublerul pentru calcularea proporțiilor trupului, dinamometrul pentru evaluarea forței musculare și cântarele cu arc pentru stabilirea masei. Se mai foloseau ipsosul pentru mulaje și craniometrul pentru măsurarea dimensiunilor capului.¹⁹ „În funcție de posibilități, scheletele și mai ales craniile băștinășilor vor fi trimise acasă pentru a fi examinate cu precizie”²⁰, scria în manual. Dar asta putea fi o treabă delicată: „Însă nu-ți poți asuma întotdeauna riscul să îi superi pe indigeni luându-le morții.”²¹ Nu se cunoștea dacă „rasele își exprimă emoțiile diferit, de aceea ar fi recomandat să se acorde o atenție deosebită modului în care zâmbesc, râd, se încruntă, plâng, roșesc etc. și să se observe dacă acesta este vizibil diferit de al nostru”²².

Lui Fawcett și colegilor săi li s-au predat și principiile de bază ale organizării și executării unei expediții – totul, de la cum să-și încropească perne din noroi, până la alegerea celor mai potrivite animale de povară. „În ciuda încăpățânării sale proverbiale, măgarul este foarte util și liniștit, fiind pe nedrept disprețuit”²³, remarca Galton, calculând, cu acribia care-l caracteriza, că un măgar poate căra vreo 30 de kilograme, un cal până la 45, iar o cămilă în jur de 135.

Înainte de a porni la drum, exploratorul era instruit să ceară fiecărui membru al expediției să semneze un contract oficial, un fel de convenție.

Galton oferea un model:

„Noi, subsemnații, care facem parte din expediția al cărei scop este explorarea teritoriului _____, sub conducerea dlui X, suntem de acord să ne supunem (cu cai și echipament) în întregime și fără rețineri ordinelor acestuia în vederea atingerii obiectivului menționat mai sus, începând cu data de azi și până la întoarcerea la _____ sau, în cazul în care nu ne vom supune, să suferim toate consecințele care ar putea rezulta de aici [...].

Prin prezenta, ne angajăm individual să depunem toate eforturile pentru a asigura armonia în cadrul grupului și succesul expediției. Drept care, ne iscălim aici:

(Urmează semnăturile.)“²⁴

Cursanții erau avertizați să nu încerce să facă pe șefii cu ceilalți membri ai grupului și să fie tot timpul atenți la „biserițele“ care se formează, la neînțelegeri și la posibilele răzmerițe. „Încurajați pe cât posibil buna dispoziție, fredonatul și cântatul la instrumente“²⁵, îi sfătuia Galton. Trebuiau să fie cu băgare de seamă și la ajutoarele selectate din rândul băștinașilor: „În raporturile cu sălbaticii, o purtare deschisă, glumeață, dar fermă, precum și demonstrarea unei încrederi mai mari decât simțiți de fapt reprezintă atitudinea indicată.“²⁶

Bolile și accidentările puteau duce la destrămarea grupului, astfel că Fawcett a primit și instrucțiuni medicale de bază. A învățat, de exemplu, cum să scoată un dinte stricat „împingând și trăgând de el încontinuu“²⁷. În cazul în care înghițea otravă, trebuia să-și provoace voma numaidecât: „Folosiți apă cu săpun sau praf de pușcă, dacă nu aveți vomitive adevărate la îndemână.“²⁸ În cazul mușcăturilor șerpilor veninoși, Fawcett trebuia să aprindă praf de pușcă pe rană sau să îndeparteze cu un cuțit țesutul afectat. „Ardeți cât mai repede posibil [zona din jurul mușcăturii] cu capătul vergelei puștii, după ce l-ați înfierbântat în prealabil la o sursă de căldură“²⁹, îi sfătuia Galton. „Arterele se găsesc la adâncime, de aceea se poate tăia sau arde, fără riscuri mari, atâta carne câtă puteți

apuca între degete. Pasul următor este să încercați din răspu-teri, chiar apelând la violență, să împiedicați pacientul să cadă în starea de letargie și somnolență, efectul frecvent al veninului, stare care adesea duce la moarte.“ Tratatamentul pentru hemoragie – spre exemplu, la plaga provocată de o săgeată – era la fel de „barbar“: „Turnați grăsime încinsă pe rană.“³⁰

Nimic nu se compara însă cu chinurile provocate de sete și de foame. Unul dintre trucuri era „stimularea“ producerii de salivă. „Aceasta se poate realiza mestecând o frunză sau ținând în gură un glonț sau o piatră netedă, neabsorbantă, cum ar fi o bucată de cuarț“³¹, explica Galton. În caz de înfometare, se recomanda să se bea sânge de animal, în măsura în care acest lucru era posibil. Lăcustele, coșaii și alte insecte erau trecute la categoria „comestibile“, putând salva viața unui om. („Pentru a le găti, rupeți-le picioarele și aripile și prăjiți-le cu puțină grăsime într-un vas de metal, ca pe boabele de cafea.“³²)

În plus, exista pericolul „sălbaticilor“ războinici și al „canibalilor“. Exploratorilor li se atrăgea atenția ca atunci când intrau pe teritoriile lor să avanseze la adăpostul întinericului, cu piedica armei ridicată, gata oricând să tragă. Pentru a imobiliza un prizonier, „scoateți cuțitul, țineți-l între dinți, apoi așezați-vă deasupra lui, scoateți cartușele din armă și așezați-o alături. După aceea, legați-i mâinile cum puteți mai bine. Motivul pentru care veți proceda astfel este că, dacă pușca ar fi încărcată în timp ce vă pregătiți sfoara, iar sălbaticul este agil și se eliberează și pune mâna pe armă, sorții s-ar întoarce împotriva voastră.“³³

La final, cursanților li se explica ce aveau de făcut în cazul în care unul dintre membrii expediției deceda. Trebuiau să redacteze o descriere detaliată a celor întâmplute, asigurându-se că ceilalți membri o confirmă. „În cazul în care se pierde un om, înainte de a continua drumul și de a-l abandona în voia sorții, convocați o întrunire și întrebați-i dacă sunt de acord că ați făcut tot posibilul pentru a-l salva și apoi

consemnați răspunsurile lor³⁴, îi instruia Galton. În cazul decesului unui tovarăș, toate obiectele personale trebuiau păstrate pentru a fi înmânate rudelor, iar trupul îngropat cum se cuvine. „Alegeți un loc vizibil, săpați o groapă adâncă, înconjurați-o cu plante cu spini și puneți deasupra pietre grele, pentru a proteja mormântul de animalele de pradă.”³⁵

După un an și ceva de cursuri, alături de colegii săi, Fawcett s-a prezentat pentru susținerea examenului final. Trebuiau să demonstreze că stăpânesc știința cartării, care presupunea cunoștințe complexe de geometrie și de astronomie. Fawcett petrecuse ore întregi pregătindu-se temeinic împreună cu Nina, care-i împărtășea pasiunea pentru explorare și depusese eforturi neobosite pentru a-l ajuta. Știa că, în caz de eșec, se va întoarce de unde plecase – în armată –, așa că a formulat cu grijă fiecare răspuns. La sfârșit, i-a predat lucrarea lui Reeves. Apoi a așteptat. Reeves le-a comunicat tuturor rezultatele, iar Fawcett a primit vestea cea mare. Luase examenul, și nu oricum. În memoriile sale, Reeves l-a lăudat, menționând că absolvisc „cu merite deosebite”³⁶. Reușise. Primise diploma din partea Societății Regale de Geografie – sau, cum s-a exprimat el: „Societatea m-a făcut explorator”³⁷. Tot ce-i mai lipsea era o misiune.

Înghetată liofilizată și șosete de expediție

— Nu poți să te duci așa, mi-a zis soția mea.

Mi-am privit patul, unde-mi pregătisem niște pantaloni scurți și o pereche de pantofi de sport.

— Am și un briceag, i-am răspuns. N-ai deloc încredere în mine.

A doua zi, la insistențele ei, am încercat să găesc un loc de unde să-mi cumpăr echipament ceva mai adecvat. Prietenii m-au îndrumat spre unul dintre multele magazine din Manhattan la care merg tot mai numeroșii amatori de drumeții, pasionații de motocros, dependenții de sporturi extreme și alți aventurieri de weekend. Magazinul avea dimensiunile unui hangar, iar când am pășit înăuntru m-a luat amețea. Peste tot erau corturi în culorile curcubeului și caiace de un galben-aprins; biciclete de munte liliachii și snowboarduri fosforescente atârnav din tavan și pe pereți. Raioane întregi erau dedicate sprayurilor împotriva insectelor, alimentelor liofilizate, balsamurilor de buze și cremelor cu factor de protecție solară. Exista și un sector pentru încălțăminte („Ghetele Guru vă vin ca turnate!“ anunța un afiș) și un spațiu suplimentar pentru rachete de zăpadă cu „bride ajustabile și cramioane“. Mai erau o zonă pentru „șosete de expediție“ și o alta pentru „indispensabili“ antiumezeală marca Techwich.

Pe rafturi stăteau reviste ca *Hooked on the Outdoors** și *Backpacker: The Outdoors at Your Doorstep***, pline cu articole pe subiecte precum: „Cum să supraviețuiești dacă te atacă un urs!” sau „Ultimele locuri sălbatice din America: 31 de moduri de a găsi singurătatea, aventura și... pe tine însuși!”. Locul era plin de clienți pasionați și de fanatici ai motoarelor. Cu cât se împuținau teritoriile neatinse, cu atât se înmulțeau mijloacele de a le cerceta și cu atât deveneau mai elaborate modurile de explorare, de exemplu săritura cu coarda elastică și snowboardingul – pe care oamenii le născociseră pentru a le da senzația de evadare din rutină. Explorarea nu părea să mai însemne să descoperi ceva necunoscut aflat cine știe unde, transformându-se mai degrabă în introspecție, în ceea ce ghidurile și broșurile numeau „terapie prin camping și recluziune” și „dezvoltare personală prin aventură”.

Cum stăteam năucit în fața unei vitrine pline cu tot felul de drăcii ce semănau cu niște ceasuri, un consultant tânăr, cu brațe lungi și subțiri a apărut din spatele tejghelei. Radia, de parcă tocmai s-ar fi întors de pe Everest.

— Cu ce vă pot ajuta?

— Ce-i chestia aia?

— O, e foarte tare.

A deschis dulapul și a scos un obiect.

— E un minicomputer. Vedeți? Vă arată câte grade sunt afară oriunde v-ați afla. Și la ce altitudine sunteți. Are și o busolă digitală, un ceas cu alarmă și un cronometru. Tot ce trebuie...

Am întrebat cât costă și mi-a zis că vreo 200 de dolari, dar că nu voi regreta achiziția.

— Și ăla ce e? l-am întrebat, arătând spre alt dispozitiv.

— Cam aceeași treabă, numai că-ți monitorizează și ritmul cardiac. Plus că e foarte bun ca jurnal de călătorie. Stochează

* *Dependent de viața în aer liber. (engl.)*

** *Cu rucsacul în spinare: natura la ușa ta. (engl.)*

o mulțime de date despre vreme, distanțe, viteza de ascensiune – tot ce vrei. Dar ce fel de călătorie veți să faceți?

Când i-am explicat, așa cum m-am priceput, care sunt intențiile mele, a devenit și mai entuziasmat, ceea ce m-a dus cu gândul la felul în care unul dintre căutătorii lui Fawcett din anii '30 îi clasifica pe oameni în funcție de reacțiile lor la planurile lui:

„Prudenții spuneau: «Ceea ce vrei să faci este cu totul nesăbuit.» Înțelepții ziceau: «Ceea ce vrei să faci este cu totul nesăbuit, dar măcar te vei învăța minte.» Preaînțelepții adăugau: «Ceea ce vrei să faci este nesăbuit, dar nu chiar atât de nesăbuit precum sună.» Romanticii credeau că, dacă oamenii ar face mereu astfel de lucruri, în scurt timp s-ar rezolva toate problemele lumii. Invidioșii îi mulțumeau lui Dumnezeu că nu trebuiau să vină cu mine. Mai erau și ceilalți care, cu diferite grade de ipocrizie, îmi spuneau că ar da orice să mă poată însoți. Politicoșii întrebau dacă știu pe cineva la ambasadă. Pragmaticii îmi perorau despre vaccinuri și calibre [...]. Fricoșii mă întrebau dacă mi-am făcut testamentul. Mai erau și cei care au făcut și ei la vremea lor lucruri de felul acesta, îmi descriau tehnici elaborate pentru a veni de hac furnicilor și îmi spuneau că maimuțele sunt foarte bune la gust, la fel șopârlele și papagalii, semănând toate cu puiul.”¹

Vânzătorul părea tipul romantic. M-a întrebat cât aveam de gând să stau, iar eu i-am răspuns că nu știam – cel puțin o lună, probabil mai mult.

— Excelent. Excelent. Înseamnă că veți avea timp să cunoașteți locul mai bine.

Părea să-l frământa ceva.

După care m-a întrebat dacă e adevărat că în Amazon există niște pești, candiru, care...

Nu și-a mai terminat întrebarea. Nici nu era nevoie. Citișem în *Exploration Fawcett* despre această vietate aproape transparentă, de forma unei scobitori. Mai temut decât piranha², candiru este unul dintre puținele animale din lume care pot

supraviețui hrănindu-se exclusiv cu sânge. (I se mai spune „peștele-vampir din Brazilia“.) De obicei, pătrunde în branhiile peștilor și le sugă sângele, dar se întâmplă să le intre și oamenilor în orificii – în vagin sau anus. Este cunoscut mai ales pentru abilitatea sa de a se fixa în penisul uman. Dacă nu este scos, victima moare, iar în părțile izolate ale Amazoniei circulă povești despre bărbați care au trebuit emasculați pentru a fi salvați. Fawcett, care văzuse un candiru îndepărtat chirurgical din uretra unui om, a afirmat: „Acest pește cauzează multe morți, iar durerea pe care o provoacă este îngrozitoare.“³

După ce i-am împărtășit ce știam despre candiru, vânzătorul a părut să treacă din tabăra romanticilor în cea a pragmaticilor. Deși nu știa prea multe despre lucrurile care pot să te protejeze de o asemenea creatură, mi-a prezentat, una după alta, invențiile care revoluționaseră arta campingului: un instrument care era în același timp termometru digital, lanternă, lupă și fluier, saci cu compresie care reduc volumul bagajului, bricege cu stick de memorie pentru stocarea fotografiilor și a melodiilor, sticle de filtrare a apei care puteau fi folosite și ca lanterne, dușuri portabile care încălzeau apa cu ajutorul energiei solare, caiace care se pliau până ajungeau la dimensiunile unei genți de umăr, lanterne care pluteau și care nu aveau nevoie de baterii, hanorace care se transformau în saci de dormit, corturi fără bețe, pastile care „distrug virusurile și bacteriile în cincisprezece minute“.

Ascultându-i explicațiile, prindeam și mai mult curaj. Sunt în stare s-o fac, mă gândeam, în timp ce puneam în cărucior câteva astfel de obiecte desprinse parcă din filmele cu James Bond. La sfârșit, vânzătorul m-a întrebat:

— N-ați mai fost niciodată cu cortul, nu-i așa?

După care m-a ajutat să găsesc lucrurile cu adevărat necesare: bocanci comozi, un rucsac rezistent, haine sintetice, mâncare liofilizată și o plasă de țânțari. Am mai luat și un GPS portabil, așa, de siguranță.

— Acum e imposibil să vă pierdeți, mi-a spus.

I-am mulțumit din tot sufletul, iar când am ajuns la clădirea în care locuiesc am urcat cu tot echipamentul în lift. Am apăsat butonul pentru etajul al doilea. Apoi, exact când se închideau ușile, am întins o mână și le-am oprit. Am ieșit cu brațele pline de cumpărături și am urcat pe scări.

În seara aceea, după ce l-am dus la culcare pe fiul meu, Zachary, am scos toate obiectele pe care aveam de gând să le iau cu mine și am început să-mi fac bagajul. Printre ele se afla și un dosar cu copii ale celor mai importante documente despre Fawcett. Frunzărindu-l, m-am oprit la o scrisoare care detalia ceva „extrem de secret”⁴, în cuvintele lui Brian Fawcett, despre „ale cărui obiective [Fawcett] nu a pomenit niciodată” nimănui. În scrisoare se spunea că, după ce a primit diploma de la Societatea Regală de Geografie, în 1901, guvernul britanic i-a încredințat prima misiune: urma să plece în Maroc – dar nu ca explorator, ci ca spion.

În Amazonia

Era cea mai bună acoperire să te duci acolo în calitate de cartograf, cu hărți, telescop și binoclu profesionist. Îți evaluezi obiectivul așa cum ai cerceta terenul. Ești atent la tot: la oameni, la locuri, la conversații.¹ Fawcett și-a notat în jurnal o listă cu lucrurile pe care superiorul său britanic – numit doar „James“ – l-a rugat să le urmărească: „starea drumurilor [...], satele [...], apele [...], armata și organizarea administrativă [...], armele și munițiile [...], politica“². Ce altceva e un explorator, dacă nu o iscoadă, un om care pătrunde în ținuturi străine și adună secrete? În secolul al XIX-lea, guvernul britanic racolase tot mai mulți agenți din rândurile exploratorilor și cartografilor.³ Nu era doar un mod bun de a introduce, sub un pretext plauzibil, spioni în teritorii îndepărtate, ci și de a recruta oameni cu experiență în colectarea datelor geografice și politice sensibile, râvnite de guvern. De pildă, autoritățile britanice au transformat activitatea Departamentului de Cartografie al Indiei într-o organizație de contrainformații în toată regula.⁴ Specialiștii în acest domeniu erau îndemnați să folosească povești de acoperire și nume de cod („Numărul Unu“, „Panditul“, „Panditul-șef“), iar când pătrundeau în locuri interzise occidentalilor, să se deghizeze. Mulți topografi au ajuns în Tibet costumați în călugări budiști, folosind mătânii

* Titlu dat în India savanților, cărturarilor sau brahmanilor.

pentru a măsura distanțele (fiecare mărgea reprezenta 100 de pași) și morișca de rugăciune pentru a ascunde busole și hârtia pentru notițe. Și-au instalat și pereți falși în cuferele de călătorie, pentru a dosi instrumente mai mari, precum sextanții, și au turnat mercur, indispensabil pentru crearea unui orizont artificial, în bolurile folosite pentru cerșit. Chiar dacă nu era implicată direct în punerea la cale a acestor trucuri, Societatea Regală de Geografie avea cel puțin cunoștință de ele. Printre membrii săi se numărau și foști sau actuali spioni, inclusiv Francis Younghusband, care a fost și președinte al Societății între 1919 și 1922.

În Maroc, Fawcett a participat la versiunea africană a „Marelui Joc“, cum numise Rudyard Kipling competiția colonială pentru supremație în Asia Centrală. Din însemnările sale secrete aflăm că „a stat la taclale“ cu un oficial marocan care avea „o grămadă de informații“. Fawcett a mai notat și că, dacă intenționezi să te îndepărtezi de rutele principale prin deșert, pentru a pătrunde în zone în care iscoadele străine erau răpite sau ucise de triburi, era „necesar să te deghizezi în maur, dar chiar și așa, incursiunea este însoțită de riscuri foarte mari“⁵. În acest mod a reușit să se strecoare la curte pentru a-l spiona pe însuși conducătorul ținutului. „Sultanul e tânăr și are o fire slabă“, scria Fawcett. „Plăcerea proprie este principala sa preocupare, iar timpul și-l petrece făcând acrobații pe bicicletă, la care se pricepe destul de bine, amuzându-se cu automobilele sau cu jucării mecanice, precum aparatul de fotografiat, cu biliardul, vânând porci cu sulița, de pe bicicletă, sau hrănindu-și animalele.“⁶ În 1902, Fawcett i-a transmis toate aceste informații lui „James“ și s-a întors în Anglia. A fost singura dată când a activat oficial ca spion, însă spiritul de observație și istețimea sa i-au atras atenția lui Sir George Taubman Goldie, un administrator colonial britanic care în 1905 a devenit președintele Societății Regale de Geografie.

La începutul lui 1906, Goldie l-a convocat pe Fawcett, care după perioada petrecută în Maroc fusese încartiruit pe rând în mai multe garnizoane militare, ultima dată în Irlanda.⁷ Goldie nu era omul cu care să glumești. Cunoscut pentru inteligența sa ascuțită și firea schimbătoare, între 1880 și 1890 impusese aproape de unul singur administrația Imperiului Britanic în Niger.⁸ După aceea, scandalizase societatea victoriană fugind cu o guvernantă la Paris. Mai mult, era și ateu convins, susținând teoria evoluției a lui Darwin. „Prostia și incompetența îl scoteau din minți“, scria unul dintre biografii săi. „Nu a existat un om care să sufere mai puțin prostii.“⁹

Ajuns la Societate, Fawcett a fost condus în biroul lui Goldie, ai cărui ochi albaștri păreau că „te străpung“¹⁰ cu căutătura lor, după cum s-a exprimat un subordonat. La aproape 60 de ani, purta mereu în buzunar o fiolă cu otravă, pe care n-ar fi ezitat s-o înghită în cazul în care nu s-ar mai fi putut ține singur pe picioare sau ar fi contractat o boală incurabilă. După cum își amintea Fawcett, Goldie îl întrebase:

— Ce știți despre Bolivia?

Când i-a răspuns că nimic, Goldie a continuat:

— Este considerată o țară aflată pe acoperișul lumii. Este în mare parte un ținut al munților, dar dincolo de ei, la est, se întinde o zonă imensă de păduri tropicale și câmpii.

Goldie a scos din sertar o hartă foarte mare a Boliviei, pe care a desfășurat-o ca pe un cearșaf în fața lui Fawcett.

— Poftiți de vedeți, domnule maior Fawcett: asta-i cea mai bună hartă a Boliviei pe care o am! Ia uitați-vă la bucata asta: e plină de spații goale!

Arătându-i-o cu degetul, Goldie i-a explicat că zona era atât de puțin explorată, încât Bolivia, Brazilia și Peru nu reușeau să se pună de acord asupra granițelor, care erau simple linii trasate aproape la nimereală prin munți și jungle. În 1864, disputele cu privire la frontierele dintre Paraguay și vecinii săi au dus la unul dintre cele mai groaznice conflicte din istoria Americii Latine. (Aproximativ jumătate din populația Paraguayului a fost ucisă.)

Din cauza cererii uriașe de cauciuc („aurul negru“), prezent din abundență în regiune, mizele delimitării teritoriilor erau extrem de mari.

— Oricând ar putea izbucni un război din cauza împărțirii teritoriale, a completat Goldie.

— Toate astea sunt foarte interesante, l-a întrerupt Fawcett. Dar ce legătură au cu mine?

Goldie i-a explicat că țările respective organizaseră o comisie de stabilire a granițelor și că erau în căutarea unui observator imparțial, din partea Societății Regale de Geografie, care să cartografieze frontierele disputate, începând cu o zonă aflată între Bolivia și Brazilia, întinsă pe mai multe sute de kilometri de teren aproape impracticabil. Expediția urma să dureze doi ani, dar nu existau garanții că membrii ei vor supraviețui. Bolile făceau ravagii în regiune, iar indienii, care fuseseră atacați fără milă de căutătorii de latex, îi ucideau pe intruși.

— Ce ziceți, v-ați înhăma la asta? l-a întrebat Goldie.¹¹

Fawcett a povestit mai târziu că inima îi bătea să-i sară din piept. S-a gândit la soția sa, Nina, care era din nou însărcinată, și la fiul lor, Jack, care avea aproape trei ani. Totuși, nu a ezitat: „Destinul a vrut să mă duc, așa că nu puteam da alt răspuns!”¹²

. . .

În cala mică și murdară a vaporului *Panama* se înghesuiau „bandiți, viitori bandiți și șnapani bătrâni cu obrazul bătucit”¹³, în cuvintele lui Fawcett. Dichisit în cămașa cu guler alb apreat, Fawcett stătea lângă secundul său, un inginer și cartograf de 30 de ani pe nume Arthur John Chivers¹⁴, pe care i-l recomandase Societatea Regală de Geografie. Ca să treacă timpul mai ușor, Fawcett învăța spaniola, spre deosebire de restul pasagerilor, care beau whisky, mestecau tutun, jucau zaruri sau se culcau cu prostituate. „Toți erau băieți de treabă în felul lor”, scria Fawcett, adăugând: „Și pentru [Chivers], și pentru mine a fost o foarte utilă introducere într-un aspect al vieții

care ne era necunoscut până atunci, ajutându-ne să scăpăm de mare parte din reținerea noastră englezească.”¹⁵

Vaporul a ancorat în Panama, unde construcția canalului – cea mai îndrăzneță încercare a omului de a îmblânzi natura de până atunci – era în plină desfășurare, oferindu-i lui Fawcett ocazia de a-și face o idee despre ce avea să vadă în America de Sud: pe chei erau așezate, în teancuri, zeci de sicrie. De când începuseră săpăturile, în 1881, mai mult de 20 000 de muncitori muriseră de malarie și febră galbenă¹⁶.

În Ciudad de Panamá, Fawcett s-a îmbarcat pe un vas cu destinația Peru, iar de acolo a luat un tren către piscurile sclipind de zăpadă ale Anzilor. Când a ajuns la altitudinea de 3600 de metri, Fawcett s-a dat jos și a traversat Lacul Titicaca („Ce straniu să vezi vapoare cu aburi aici, pe acoperișul lumii!”¹⁷), iar apoi s-a urcat în alt tren care, zdruncinându-l îngrozitor, l-a dus peste câmpii până în La Paz, capitala Boliviei. Acolo a așteptat mai bine de o lună pentru a primi de la guvern câteva mii de dolari pentru provizii și cheltuieli de călătorie, o sumă mult mai mică decât se așteptase. Nerăbdarea lui a provocat iritarea funcționarilor locali, conflict pe care a trebuit să-l aplaneze consulul britanic. Într-un final, pe 4 iulie 1906, el și Chivers erau gata de drum. Și-au încărcat catârrii cu ceai, lapte pasteurizat, supă la plic Edwards', sardine în sos tomat, pudră efervescentă de limonadă și biscuiți cu nuci kola, care, conform manualului *Hints to Travellers*, erau „excelenți pentru menținerea rezistenței pe durata efortului fizic”¹⁸. Au mai luat cu ei și instrumente de măsurare, puști, frânghie pentru rapel, macete, hamace, plase pentru țăntari, recipiente pentru probe de pe teren, undițe, un aparat fotografic stereoscopic, un șaitroc pentru căutat aur și daruri, printre care și mărgele, pentru întâlnirile cu triburile. În trusa medicală au pus fașă pentru bandaje, iod pentru mușcăturile de țăntari, permanganat de potasiu pentru a curăța legumele și rănilor cauzate de săgeți, un bisturiu pentru a îndepărta țesutul afectat în caz de mușcături de șarpe sau de cangrenă

și opiu. Fawcett și-a pus în bagaj un exemplar din *Hints to Travellers* și jurnalul, unde avea poeziile sale preferate, pe care voia să le recite în sălbăticie. Una dintre ele era „Exploratorul” de Rudyard Kipling:

„Ceva-i ascuns, mergi de-l găsește. Mergi de privește dincolo de piscuri –
Ceva pierdut, dincolo de piscuri. Pierdut și așteptându-te pe tine. Du-te!”

Fawcett și Chivers au traversat Anzii și și-au început coborârea către junglă. Îmbrăcat în pantaloni de gabardină, cu cizme de piele, pălărie Stetson și o eșarfă de mătase în jurul gâtului – uniforma lui standard de explorator –, Fawcett și-a croit drum pe creste, pe lângă hăuri adânci de sute de metri. Prin vifor și zăpadă, abia dacă vedeau câțiva metri în față, dar auzeau cum se desprind pietrele sub copitele animalelor și se rostogolesc în prăpastie. Era greu de crezut că de pe piscurile înalte de 6000 de metri, biciute de vânt, aveau să pătrundă în junglă. Altitudinea le provoca amețală și greață. Măgarii înaintau poticnit, abia respirând și cu boturile sângerând din cauza lipsei de oxigen. Peste ani, traversând aceiași munți, Fawcett avea să piardă jumătate dintr-un convoi de 24 de catări. „Deseori, încărcătura dobitocului se agăța de roci ascuțite, iar [animalul] se răsturna și cădea în gol răgând”¹⁹, a scris exploratorul.

Uneori, Fawcett și Chivers aveau de traversat poduri improvizate din scânduri de palmier și cabluri, întinse peste defileuri late și de 100 de metri. Podurile fluturau în bătaia vântului ca niște steaguri ferfenițite. Catării nu înaintau decât legați la ochi. Exploratorii îi îndemnau cu blândețe, trecându-i astfel podurile și continuându-și coborârea printre stânci și bolovani, până au dat de primele semne de vegetație: magnolii și copaci pitici. La 1000 de metri, deja începea să se simtă căldura. Rădăcinile și lianele se agățau de coasta muntelui. De-aici, learcă de sudoare, Fawcett avea sub ochi o vale în

care creșteau arbori cu coroanele în formă de păianjeni, parașute și nori de fum; cursuri de apă șerpuiau cât vedeai cu ochii și frunzișul junglei era atât de întunecat, că părea aproape negru. Amazonia.

În cele din urmă, Fawcett și Chivers au înlocuit animalele de povară cu o plută făcută din bețe și sfoară, cu care au traversat ținutul de frontieră al Amazoniei, o mână de orașe improvizate, cu nume puse parcă în batjocură – Speranța sau Satul Frumos –, construite pe terenuri recent smulse junglei de către coloniștii atrași aici de mirajul lui *oro negro* („aurul negru”). Cristofor Columb a fost primul care a povestit cum indienii băteau o minge făcută dintr-o substanță ciudată și lipicioasă, care curgea din niște arbori tropicali²⁰. Dar abia în 1896, când B.F. Goodrich a început să fabrice anvelope pentru automobile în Statele Unite ale Americii, a început nebunia cauciucului, Amazonia ajungând să dețină monopolul mondial asupra latexului de cea mai bună calitate. În 1912, numai Brazilia exporta cauciuc în valoare de mai mult de 30 de milioane de dolari, echivalentul de astăzi al aproape jumătate de miliard de dolari.²¹ Baronii „aurului negru” au transformat orașul Manaus, de pe malul Amazonului, într-unul dintre cele mai opulente locuri din lume. „Nu se dădeau în lături de la nicio extravagănță, oricât de absurdă”, scria istoricul Robin Furneaux în *The Amazon*. „Dacă un baron al cauciucului își cumpăra un iaht enorm, altul își lua un leu îmblânzit, iar un al treilea își adăpa calul cu șampanie.”²² Și nimic nu depășea în grandomanie clădirea operei ornamentată cu marmură italiană și sticlă de Boemia, cu balcoane aurite, candelabre de cristal, fresce victoriene și o cupolă în culorile drapelului național. Ridicată din materiale prefabricate din Europa și costând aproximativ zece milioane de dolari (bani achitați de contribuabili), clădirea a fost transportată bucată cu bucată mai mult de 1600 de kilometri în sus pe Amazon. Muncitorii au lucrat fără oprire pentru a o asambla, inclusiv noaptea, la lumina primelor becuri electrice din Brazilia. Nu conta că

aproape nimeni din Manaus nu auzise de Puccini sau că mai bine de jumătate dintre membrii unei trupe de operă aflate în turneu aici au murit de febră galbenă. Era un apogeu al *boomului* cauciucului.

Perspectiva îmbogățirii atrăsese în sălbăticie mii de analfabeți care, în scurt timp, deveneau datori vânduți baronilor cauciucului, care le ofereau transport, mâncare și echipament pe credit. Echipat doar cu o lampă de miner, căutătorul de latex își croia drum prin junglă cu maceta, trudind din zori și până în noapte în căutarea arborilor de cauciuc. După o zi de muncă, flămând și slăbit, își petrecea ore întregi aplecat deasupra focului, inhalând fumul toxic, în timp ce latexul înfipt într-o țepușă se coagula. O singură bilă suficient de mare pentru a fi vândută necesita deseori și două săptămâni de muncă. Iar ce obținea în schimbul ei rareori îi ajungea muncitorului pentru a acoperi datoria. Nenumărați oameni mureau de foame, dizenterie și alte boli. Scriitorul brazilian Euclides da Cunha a numit acest sistem „cea mai criminală formă de organizare a muncii concepută vreodată”. Căutătorul de latex, completa el, „ajunge de fapt să întruchipeze o enormă contradicție: este un om care muncește pentru a se înrobi!”²³.

Primul oraș de frontieră în care au ajuns Fawcett și Chivers a fost Rurrenabaque, în nord-vestul Boliviei. Deși marcat cu litere mari pe harta lui Fawcett, nu era decât o fâșie noroioasă de pământ, cu câteva colibe de bambus și vulturi care dădeau roată deasupra. „M-am simțit total descurajat”, scria Fawcett în jurnal, „și am început să-mi dau seama cât de înapoiat era acest ținut.”²⁴

Regiunea era izolată de oricare centru de putere sau autoritate administrativă. În 1872, Bolivia și Brazilia au încercat să construiască o cale ferată prin junglă, însă numărul mare al muncitorilor care au murit din cauza bolilor și atacurilor indienilor i-a atras numele „Șina morților”. Se spunea că pentru fiecare traversă murise un om. Aproape 30 de ani mai târziu, când a ajuns Fawcett aici, o a treia firmă se ocupa de

construirea ei; cu toate acestea, nu se montaseră decât opt kilometri de cale ferată sau, după cum s-a exprimat exploratorul, „începea nicăieri și ducea nicăieri”²⁵. Pentru că frontiera amazoniană era atât de izolată, oamenii de aici aveau propriile reguli. După cum remarcă cineva, prin comparație, Vestul american părea „cuminte ca un grup de rugăciune”²⁶. Un călător britanic, aflat în trecere prin regiune, în 1911, povestea că un băștinaș i-ar fi spus: „Guvern? Ce-i aia? N-avem noi aici niciun guvern!”²⁷ Zona era un paradis al bandiților, fugarilor și căutătorilor de comori cu câte un pistol la fiecare șold, care vânau jaguari cu lasoul din plictiseală și ucideau orice fără să clipească.

Înaintând către inima acestei lumi, Fawcett și Chivers au ajuns la Riberalta, unul dintre cele mai îndepărtate avanposturi. Aici, Fawcett a văzut o barcă trăgând la mal și a auzit un muncitor strigând: „Vine șeptelul!”²⁸ Atunci, a observat mai mulți paznici cu bice în mână care descărcau vreo 30 de indieni în lanțuri, femei și bărbați, și-i duceau pe uscat, unde cumpărătorii așteptau ca să-i inspecteze. Fawcett l-a întrebat pe un vameș cine erau oamenii aceia. „Sclavi“, i s-a răspuns.

Astfel, Fawcett a aflat îngrozit că, din cauza ratei mari a mortalității muncitorilor în junglă, pentru a-și reînnoi rezerva de forță de muncă, baronii cauciucului trimiteau civili înarmați în pădure ca să răpească și să înrobească triburi. Într-un caz similar, ororile suferite de indienii de pe râul Putumayo din Peru au fost atât de mari, încât au ajuns la urechile autorităților britanice, care au cerut organizarea unei investigații, cu atât mai mult, cu cât s-a aflat că cei care comiseseră aceste lucruri vânduseră acțiuni ale companiei lor la Bursa de la Londra.²⁹ Ulterior, pe baza probelor, s-a stabilit că Peruvian Amazon Company se făcea vinovată de genocid, ca urmare a acțiunilor de supunere și înrobire a populației indigene: indienii fuseseră castrați sau decapitați, stropiți cu gaz și incendiați, crucificați cu capul în jos, bătuți și mutilați, înfometați, înecați și aruncați la câini. De asemenea, agenții companiei

violaseră femeii și fete și omorâseră copii zdrobindu-le capetele. „Pe anumite porțiuni, miroase așa de tare a carne în putrefacție din cauza trupurilor numeroaselor victime, încât locul trebuie abandonat pentru o perioadă”³⁰, spunea un inginer care a vizitat zona supranumită „Paradisul Diavolului”. Sir Roger Casement, consulul britanic care a condus investigația, a estimat că această companie producătoare de cauciuc era responsabilă pentru uciderea a circa 30 000 de indieni. Un diplomat britanic conchidea: „Nu exagerăm afirmând că, în ultimii 100 de ani, în lumea civilizată nu au ajuns știri despre metode mai îngrozitoare decât cele folosite de reprezentanții acestei companii pentru colectarea cauciucului.”³¹

Cu mult înainte ca raportul Casement să fie dat publicității, în 1912, Fawcett a denunțat atrocitățile în editoriale din ziarele britanice și în întâlnirile cu oficiali din guvern. Într-un rând, i-a numit pe negustorii de sclavi „barbari” și „scursuri”. Mai mult, era conștient că boomul cauciucului îi îngreunase enorm misiunea, făcând-o mult mai periculoasă. Chiar și triburile până atunci prietenoase deveniseră ostile față de străini. Fawcett aflase despre o expediție de 80 de bărbați din care „au fost uciși de săgeți otrăvite atât de mulți, încât restul au abandonat misiunea și au făcut cale întoarsă”³². Alți călători au fost găsiți îngropați până la brâu și lăsați să fie mâncați de vii de furnici, viermi sau albine. Fawcett a scris în publicația Societății Regale de Geografie că „politica nenorocită care a creat comerțul cu sclavi și a încurajat deschis masacrarea indigenilor, mulți dintre ei provenind din rase deosebit de inteligente”³³, le-a insuflat acestora o dorință de „răzbunare sângeroasă împotriva intrușilor”, acest lucru constituind unul dintre „cele mai mari pericole ale explorării Americii de Sud”³⁴.

Pe 25 septembrie 1906, Fawcett și Chivers au plecat din Riberalta, însoțiți de douăzeci de aventurieri și ghizi indigeni, recrutați din regiunea de frontieră. Printre ei se aflau și un speculant jamaican pe nume Willis, care, în ciuda pasiunii pentru tărie, era un bucătar și un pescar de primă mână

(„Prindea urma mâncării și băuturii cum o prinde ogarul pe cea a iepurelui”³⁵, spunea în glumă Fawcett), și un fost ofițer militar bolivian care vorbea fluent engleza și le putea servi ca interpret. Fawcett s-a asigurat că oamenii înțelegeau în ce se bagă. Oricine își rupea vreun membru sau se îmbolnăvea în mijlocul junglei avea șanse extrem de mici de supraviețuire. A încerca să-l transporte pe rănit ar fi însemnat să pună în pericol succesul întregii expediții; logica junglei impunea ca acesta să fie abandonat sau, în cuvintele nemiloase ale lui Fawcett: „Are de ales între pastilele cu opiu, moartea prin înfometare sau tortura, dacă este găsit de sălbatici.”³⁶

În canoele pe care și le-au construit singuri din trunchiuri de copaci, Fawcett și oamenii lui au navigat către vest, conform rutei stabilite, aproape 1000 de kilometri de-a lungul frontierei dintre Brazilia și Bolivia. Cum râul era blocat de bușteni, cei doi au încercat să-i taie cu macetele și să-și facă loc. Piranha mișunau peste tot, așa că exploratorii aveau grijă să nu atingă luciul apei nici măcar cu vârful degetelor. În 1914, după ce a explorat un afluent al Amazonului, Theodore Roosevelt a afirmat că piranha sunt „cei mai feroce pești din lume”. „Sunt în stare să sfâșie și să devoreze de vii oameni sau animale rănite, căci sângele răspândit în râu îi înnebunește [...]. Capul, cu botul scurt, privirea fixă și vicleană și fălcile înarmate cu dinți necruțători, este întruchiparea ferocității malefice.”³⁷

Când se spăla, Fawcett se verifica mereu să nu aibă ulcerații sau răni. Prima dată când a traversat un râu înot, a povestit că simțea „în stomac un gol neplăcut”³⁸. Pe lângă piranha, îi mai era frică și de peștii candiru și de țiiparii electrici sau *puraques*. Cei din urmă – lungi de aproape doi metri, cu capetele turtite și ochii atât de îndepărtați unul de altul încât aproape că se aflau pe buza superioară – erau niște baterii vii: descărcau până la 650 de volți în corpul victimelor. În acvariu, puteau electrocuta o broască sau un pește fără să-l atingă.³⁹ Exploratorul și omul de știință german Alexander von Humboldt⁴⁰, care

a călătorit pe râul Orinoco la începutul secolului al XIX-lea, a făcut un experiment, cu ajutorul indienilor înarmați cu harpoane: a împins 30 de cai și catări într-un ochi de apă plin cu țipari. Când s-au văzut înconjuțați, caii și catării îngroziți, cu coamele zbârlite și ochii ieșiți din orbite, au dat să fugă înapoi. Au încercat să sară afară din apă, dar indienii i-au împins înapoi. În câteva secunde, doi cai s-au înecat. Ceilalți au reușit până la urmă să rupă baricada indienilor și s-au prăbușit la pământ, epuizați și împietriți de frică. „E de-ajuns un șoc electric pentru a paraliza un bărbat și a-l face să se înece – însă *puraque* obișnuiește să repete șocurile pentru a se asigura că [a răpus] victima“⁴¹, nota Fawcett. După care a conchis că în aceste părți ale lumii omul trebuie să facă tot felul de lucruri „cu sânge-rece și, prea adesea, cu urmări tragice, fără a trage nădejde măcar la un epitaf“⁴².

Într-o zi, Fawcett a reperat ceva la marginea râului leneș. Inițial, i s-a părut că e un copac căzut, dar apoi conturul a început să se unduiască în direcția canoelor. Era mai mare decât un țipar electric, iar la vederea lui, ceilalți au început să țipe. Fawcett și-a ridicat pușca și a tras în creatură până când aerul s-a umplut de fum. După ce au văzut că nu mai mișcă, s-au apropiat cu una dintre canoe. Era o anaconda. În rapoartele sale către Societatea Regală de Geografie, exploratorul a descris-o ca având aproape douăzeci de metri („Șerpi uriași!“ titra alarmist presa britanică), deși cea mai mare parte a corpului îi era sub apă și cu siguranță măsura mai puțin. Cea mai lungă anaconda înregistrată oficial a fost una de 8,45 metri. (La o asemenea lungime poate cântări peste jumătate de tonă și, datorită mușchilor elastici ai maxilarului, poate înghiți o antilopă cu totul.) Cum se uita la șarpele nemișcat din fața lui, Fawcett și-a scos cuțitul. Când a încercat să ia o mostră de piele, la prima creștătură, anaconda s-a întors spre ei, moment în care s-au îndepărtat îngroziți.

Pe măsură ce înaintau, membrii expediției deveneau tot mai atenți la junglă. „A fost una dintre cele mai înfricoșătoare

călătorii din viața mea, căci râul era amenințător de tăcut, iar curentul slab și apa adâncă păreau să anunțe lucruri nefaste“, a scris Fawcett la câteva luni după ce plecaseră din Riberalta. „Demonii râurilor Amazoniei erau pretutindeni, manifestându-și prezența prin norii joși și întunecați, ploile torențiale violente și zidurile întunecate ale pădurii.“⁴³

Fawcett impunea o disciplină strictă. Potrivit lui Henry Costin, un fost caporal britanic care l-a însoțit în mai multe expediții ulterioare, grupul se trezea cum se lumina de ziuă, unul dintre ei dând deșteptarea. Apoi se duceau direct la râu, unde se spălau pe corp și pe dinți, după care își strângeau bagajele, în timp ce persoana responsabilă cu micul dejun aprindea focul. „Trăiam simplu“, și-a amintit Costin. „La micul dejun mâncam de obicei terci de ovăz, lapte condensat și mult zahăr.“⁴⁴ În câteva minute, porneau la drum. Colectarea datelor complexe de care Fawcett avea nevoie pentru rapoartele către Societate – printre care măsurătorile, schițele reliefului, estimările presiunii și temperaturii și cataloagele cu flora și fauna – necesitau eforturi deosebite, iar Fawcett trudea din răspuțeri. „Nu suportam trândăvia“⁴⁵, a spus el la un moment dat. Jungla părea să-i exacerbeze principalele trăsături de caracter, curajul și tenacitatea, dar și irascibilitatea și intoleranța față de slăbiciunile celorlalți. Nu le permitea oamenilor săi decât o pauză scurtă la prânz – o gustare constând în câțiva biscuiți –, iar de mers, mergeau și douăsprezece ore pe zi.

Cu puțin înainte de apus, dădea în sfârșit semnalul că se poate instala tabăra. Willis, bucătarul, avea sarcina de a pregăti cina: supă la plic îmbogățită cu carne, în funcție de ce animale reușeau să prindă. Foamea transforma orice găseau într-o delicată, fie că era vorba de tatu, pisici de Amazon, țestoase, anaconda sau șobolani. „Maimuța e bună de mâncat“, nota Fawcett. „Carnea are un gust plăcut; la început însă ideea m-a oripilat pentru că, atunci când le vezi pârbindu-se deasupra focului, aduc îngrozitor de mult cu omul.“⁴⁶

Când umblau prin pădure, erau mai vulnerabili în fața prădătorilor. Odată, o turmă de pecari speriați s-a năpustit spre Chivers și interpret, care au început să tragă în toate direcțiile, iar Willis s-a refugiat într-un copac, ca să nu fie împușcat de tovarășii săi. Până și broaștele te pot omorî dacă le atingi: *Phyllobates terribilis*, care se găsește în partea columbiană a Amazoniei, conține suficientă otravă cât să ucidă 100 de oameni. Într-o zi, Fawcett a dat peste un șarpe-coral, al cărui venin distruge sistemul nervos central al victimelor, ducând la moarte prin sufocare. În Amazonia regnul animal „îi este mai ostil omului decât oriunde în lume“⁴⁷, declara Fawcett surprins.

Dar nu de prădătorii mari se temeau ei cel mai mult. Problema erau insectele care îi hărțuiau neîncetat: furnicile sauba, în stare să facă ferfeniță hainele și rucsacurile într-o singură noapte, căpușele care se fixau ca lipitorile (altă pacoste) și puricii roșii, păroși, care se hrăneau cu țesut uman, miriapodele care emiteau cianură, viermii-paraziți care te orbeau, muștele care străpungeau hainele cu ovipozitoarele pentru a-și depune ouăle care apoi eclozau și-și făceau sălaș sub piele, minusculele muște *pium*, care îi mușcau și le umpleau trupurile de leziuni. La acestea se adăuga și o specie de ploșnițe care își mușca victimele de buze, transmitându-le un parazit protozoar numit *Trypanosoma cruzi*. Douăzeci de ani mai târziu, când credea că a scăpat întreg din junglă, cel infectat murea lent din cauza unor afecțiuni cardiace sau cerebrale. Dar nimic nu se compara cu pericolul mușcăturilor de țânțar. Aceștia transmiteau orice, de la malarie la febra dengue, elefantiazis și febra galbenă. „[Țânțarii] sunt principalul motiv pentru care Amazonia rămâne o frontieră încă necucerită“⁴⁸, scria Willard Price în cartea sa din 1952, *The Amazing Amazon*.

Fawcett și oamenii lui se înfășurau în plase, dar nu era de-ajuns. „Roiuri întregi de muște *pium* se așezau pe noi“, scria Fawcett. „Eram nevoiți să închidem ambele capete ale adăpostului din frunze de palmier [de pe barcă] cu plase de

țânțari, iar pe deasupra să ne înfășurăm și capetele în văluri; cu toate acestea, în scurt timp, mâinile și fețele ni se acopereau de bășici mici, pline de sânge, care ne usturau.⁴⁹ Între timp, așa-numitele *polvorina*, insecte atât de mici, încât seamănă cu praful, își făceau cuib în părul lor. Adesea, oamenii aceștia nu se mai puteau gândi la altceva decât la insecte. Ajungeau să recunoască sunetul pe care-l scot aripile fiecărei specii în parte. („Tăunii soseau unul câte unul și își anunțau prezența printr-o primă pișcătură asemenea unei înțepături de ac”⁵⁰, afirma Fawcett.) Insectele îi aduceau pe exploratori în pragul nebuniei, după cum reiese din jurnalul unui naturalist care l-a însoțit pe Fawcett într-o călătorie ulterioară:

„20/10: Atacat în hamac de țânțari minusculi, de nici 3 milimetri lungime; plasele de țânțari – inutile; pișcături toată noaptea, niciun pic de somn.

21/10: Încă o noapte nedormită din cauza țânțarilor.

22/10: Tot corpul plin de umflături de la mușcături de insecte, încheieturi și mâini umflate de la pișcături de țânțari minusculi. Două nopți aproape complet nedormite – pur și simplu îngrozitor [...]. Ploaie la prânz, toată după-amiaza și aproape toată noaptea. Am umblat cu încălțăminte udă learcă de la început [...]. Cele mai groaznice căpușe de până acum.

23/10: Noapte atroce, mușcat de țânțari mai rău decât oricând; nici fumul n-a folosit.

24/10: Mai mult de jumătate din corp acoperită de înțepăturile insectelor. Încheieturi și mâini umflate. Uns membrele cu iod.

25/10: La trezire, tot ce rămăsese afară, pe jos, era năpădit de termite [...]. Țânțarii ne însoțesc în continuare.

30/10: Albine care trag la sudoare, țânțari și *polvorina* feroce.

2/11: Nu mai văd bine cu ochiul drept din cauza țânțarilor.

3/11: Albine și țânțari mai răi ca niciodată; se adevărește că «cei obosiți nu au pace».

5/11: Prima mea experiență cu albine mănătoare de carne vie și leșuri. Roiuri de țânțari care mușcă – cei mai groaznici întâlنيți vreodată. Îți fac scârbă de mâncare, așezându-se în

număr mare pe ea, cu trupurile lor dezgustătoare, cu burțile roșii, umflate respingător cu propriul tău sânge.”⁵¹

La șase luni de la începutul expediției, majoritatea celor din grup, inclusiv Chivers, sufereau de friguri, înnebuniți de sete, cu dureri de cap înfiorătoare și tremurând necontrolat. Mușchii îi dureau atât de tare, că abia puteau merge. Cei mai mulți se îmbolnăveau fie de febră galbenă, fie de malarie. În primul caz, cel mai înfricoșător era când începeau să scuipe sânge, așa-numita vomă neagră: însemna că sunt pe moarte. Dacă era malarie – boală pe care o contractau, conform unei estimări⁵², mai bine de 80% dintre cei care lucrau în Amazonia la momentul respectiv –, aveau uneori halucinații și puteau intra în comă, urmată de deces. La un moment dat, Fawcett a împărțit barca cu patru pasageri care s-au îmbolnăvit și au murit cu toții. Folosindu-se de vâsle, a ajutat la săparea unor morminte pe mal. În loc de cruce, a notat Fawcett, au trebuit să se mulțumească cu „niște crenguțe încrucișate, legate cu iarbă”⁵³.

Într-o dimineață, Fawcett a observat un șir de urme în mărul de pe mal. S-a aplecat și și-a dat seama că erau ale unor oameni. A cercetat pădurea din apropiere și a găsit ramuri rupte și frunze călcate în picioare. Erau urmăriți de indieni.

Fawcett fusese prevenit că indienii pacaguara, care trăiesc pe malurile râului Abuná, sunt cunoscuți pentru obiceiul de a răpi intrușii și de a-i duce în junglă. Despre alte două triburi – parintinin, aflat mai la nord, și kanichana, din câmpiile Mojo din sud – se zvonea că sunt canibale. Potrivit spuselor unui misionar din 1781, „când [kanichana] luau prizonieri de război, fie îi păstrau ca sclavi, fie îi frigeau pentru a-i devora la ospetele lor. În loc de pahare, foloseau craniile celor pe care-i ucisese.”⁵⁴ Chiar dacă occidentalii făcuseră o obsesie pentru canibalism (Richard Burton, împreună cu mai mulți prieteni, organizase niște serate sub titulatura Clubul Canibalilor) și deseori exagerau răspândirea practicii pentru a justifica subordonarea populațiilor indigene, existau cu siguranță

triburi amazoniene care se îndeletniceau cu așa ceva, fie în scopuri rituale, fie din răzbunare. Carnea de om era gătită în două feluri: era friptă sau fiartă. Cei din tribul guayaki, care organizau ceremonii canibalice când mureau membri ai comunității, tranșau trupurile în sferturi cu un cuțit din bambus, separând capul și membrele de trunchi. „Nu folosesc aceeași «rețetă» pentru cap și intestine ca pentru mușchi sau organe“, a explicat antropologul Pierre Clastres, care a studiat acest trib la începutul anilor '60. „Întâi, rad cu grijă capul [...], apoi îl fierb în oale de pământ și la fel procedează cu intestinalele. În ceea ce privește carnea propriu-zisă și organele interne, le pun pe un grătar mare de lemn sub care aprind un foc [...]. Carnea este friptă încet, iar grăsimea care se scurge este adunată cu o *koto* [pensulă]. Când este «gata», se împarte la toți cei de față. Ceea ce rămâne se pune în coșurile femeilor, pentru a doua zi. Cât despre oase, acestea sunt sparte, iar măduva, foarte apreciată de femei, este suptă.“ Datorită preferinței pentru piele, membrii guayaki își spun *aché kyravwa* – „guayaki mâncători de grăsime de om“⁵⁵.

Fawcett a cercetat pădurea, căutând semne ale războinicilor indieni. Triburile amazoniene stăpâneau perfect arta urmăririi dușmanilor. În timp ce unora le plăcea să-și facă simțită prezența înainte de a ataca, mulți se foloseau de vegetație pentru a se furișa. Se pictau pe corp și pe față cu cărbune negru și cu vopsele roșii obținute din fructe. Armele lor – sarbacane și arcuri cu săgeți – nu făceau zgomot, așa că nu aveai timp să te ferești. Anumite grupuri exploatau tocmai lucrurile care făceau din junglă un loc atât de periculos pentru Fawcett și oamenii săi: își înmuiau vârfurile armelor în toxine mortale produse de pisicile de Amazon și de broaștele veninoase sau se foloseau de fâlcile furnicilor-soldați pentru a-și sutura rănilor suferite în bătălie. În schimb, Fawcett și ai lui nu aveau niciun pic de experiență în sălbăticie. Erau, după cum mărturisise Costin în timpul primei sale călătorii, niște „ageamii“.

Cei mai mulți dintre ei erau bolnavi, slăbiți și înfometați – prada perfectă.

În noaptea aceea, exploratorul și însoțitorii lui au stat ca pe ace. Înainte de a porni, Fawcett a obținut de la fiecare promisiunea că va respecta un ordin ce părea sinucigaș: nu va trage nimeni, sub nicio formă, în indieni. Când s-a aflat la Societatea Regală de Geografie despre metodele lui, unul dintre membri, care cunoștea regiunea, i-a avertizat că asta înseamnă „a căuta moartea cu lumânarea”⁵⁶. Fawcett a recunoscut că abordarea sa nonviolentă presupunea „riscuri nebunești”. Totuși, susținea acesta, nu era doar o alegere morală, ci și singurul mod în care un grup mic, depășit numeric din start, putea să demonstreze triburilor că are intenții prietenoase.

Întinși în hamace, lângă un foc mic ce trosnea, bărbații ascultau freamătul pădurii. Înceau să identifice fiecare sunet: o nucă picată în râu, crengile care se loveau una de alta, bâzâitul ascuțit al țăntarilor, răgetul unui jaguar. Când și când, jungla părea să amuțească, după care un țipăt străpungea întunericul. Chiar dacă ei nu distingeau pe nimeni în jur, erau conștienți că pot fi văzuți. „Faptul că ne știam tot timpul urmăriți, însă fără a-i putea zări pe urmăritori ne punea nervii la mare încercare”⁵⁷, scria Fawcett.

Într-o zi, navigând pe râu, ambarcațiunile au ajuns la o serie de praguri periculoase, iar unul dintre piloți a plecat prin pădure în recunoaștere, să verifice dacă era posibil să le ocolească. Cum trecuse mult timp fără ca omul să dea un semn, Fawcett împreună cu mai mulți bărbați au pornit în căutarea lui. Și-au croit drum prin junglă aproape un kilometru până i-au găsit trupul străpuns de 42 de săgeți.

Membrii expediției au început să intre în panică. La un moment dat, cum pluteau în derivă către praguri, Willis a strigat: „Sălbaticii!” Și chiar erau acolo, frumos aliniați pe maluri. „Aveau corpurile pictate în întregime”, a scris Fawcett, „lobii urechilor le atârnavă, iar nările le erau străpunse dintr-o parte într-alta de pene.”⁵⁸ Voia să încerce să îi abordeze, însă

ceilalți din barcă au început să strige și să vâslească, disperați să se îndepărteze de ei. Indienii au ochit cu arcurile de aproape doi metri și au tras. „Una dintre săgeți s-a înfipt în latura bărcii cu o plesnitură înspăimântătoare, străpungând lemnul de patru centimetri grosime”⁵⁹, a povestit Fawcett. Chiar atunci, barca a alunecat peste un prag, iar cel puțin pentru moment, tribul a rămas în urmă.

Chiar înainte de această confruntare, Fawcett observase cum oamenii lui, în special Chivers, cedează încet-încet. „L-am urmărit cum se prăbușește treptat”⁶⁰, a scris Fawcett. A hotărât să îl degreveze de sarcini și l-a trimis, împreună cu alți câțiva membri ai grupului, înapoi în zona orașelor de frontieră. Doi dintre ei tot au murit din cauza febrei.⁶¹ Lui Fawcett însuși îi era foarte dor de familie. Se întreba ce nebunie l-o fi apucat să renunțe la confortul garnizoanelor în care fusese detașat pentru acele condiții. Al doilea fiu al său, Brian, se născuse în timp ce era plecat. „Eram tentat să renunț și să mă întorc acasă”⁶², nota Fawcett. Totuși, spre deosebire de ceilalți din grup, Fawcett era sănătos. Îi era, într-adevăr, foame și se simțea sleit de puteri, dar nu i se îngălbenise pielea, nu avea febră și nici nu vărsa sânge. Ulterior, secretarul Societății Regale de Geografie, John Keltie, avea să-i spună Ninei, într-o scrisoare: „Dacă nu ar fi avut o constituție fizică excepțională, nu văd cum ar fi putut supraviețui.”⁶³ Fawcett chiar zicea că, în aceste părți ale lumii, „omul sănătos e considerat o ciudățenie, o excepție, ceva ieșit din comun”⁶⁴.

În ciuda dorului de casă, alături de Willis și de interpret, Fawcett a continuat cercetările la granița dintre Bolivia și Brazilia, străbătând kilometri întregi prin junglă. În mai 1907, a finalizat traseul și și-a prezentat rezultatele în fața membrilor comisiei sud-americane și a Societății. Nimănui nu-i venea să creadă. Reușise să redefiniească granițele Americii Latine și o făcuse cu un an înainte de termenul stabilit.

Însemnările secrete

Cât am stat în Anglia, am încercat să-i găsesc pe urmașii lui Fawcett, gândindu-mă că ei mi-ar fi putut spune mai multe despre explorator și despre traseul său către Z. Soția și copiii lui muriseră cu mult timp în urmă, însă la Cardiff, în Țara Galilor, am reușit să dau de nepoata sa, Rolette de Montet-Guerin, fata unicei fiice a lui Fawcett, Joan. Locuia într-o casă cu un singur etaj, cu stuc și cu cercevele de lemn. Avea un cămin modest, care nu părea să se potrivească deloc cu faima de care se bucurase cândva familia ei. Era o femeie de peste 50 de ani, minionă, plină de energie, cu părul brunet tuns scurt și cu ochelari, care vorbea cu afecțiune despre bunicul său, numindu-l după inițialele acestuia: P.H.F. („Așa i-au spus mereu mama și toți din familie.“) După ani întregi în care fuseseră hăituiți de reporteri, soția și copiii lui Fawcett se retrăseseră din viața publică. Rolette m-a poftit în bucătărie. Când i-am spus despre planurile mele de a descoperi ruta urmată de Fawcett, mi-a zis:

- Nu prea arătați a explorator.
- Așa e.
- În cazul ăsta, ar fi bine să mâncați cum trebuie pentru expediția în junglă.

S-a apucat să caute prin dulapuri și să scoată oale și tigăi, apoi a aprins aragazul. Nu a durat mult și masa s-a umplut cu

boluri cu risotto, legume înăbușite, pâine de casă și plăcintă cu mere, proaspăt scoasă din cuptor.

— Totul e vegetarian, mi-a spus. P.H.F. credea că, dacă te hrănești așa, devii mai rezistent. Plus că nu omora niciodată animale decât dacă era nevoit.

În timp ce ne așezam la masă, a apărut și fiica ei de 23 de ani, Isabelle. Avea părul și mai scurt, iar ochii ascundeau ceva din intensitatea privirii străbunicului său. Era pilot la British Airways.

— Sincer, îl invidiez, a zis Isabelle. Pe vremea lui, puteai încă s-o apuci într-o direcție și să descoperi o parte necunoscută a lumii. Acum unde să te mai duci?

Rolette a pus în mijlocul mesei o cupă veche, din argint.

— Am scos-o special să v-o arăt, a spus. A fost potirul de botez al lui P.H.F.

Am ridicat-o la lumină. Pe o parte erau gravate flori și boboci, iar pe cealaltă era inscripționat anul nașterii lui Fawcett, 1867.

După ce am mâncat și am mai stat puțin de vorbă, le-am întrebat ceva ce mă frământa de mult: dacă pentru propriul traseu ar trebui să mă bazez, la fel ca mulți alții înaintea mea, pe coordonatele Taberei Calului Mort, citate în *Exploration Fawcett*.

— Trebuie să aveți mare grijă cu ele, a zis Rolette.

— În ce sens?

— P.H.F. le-a pus acolo ca să-i deruteze pe ceilalți. Sunt praf în ochi.

Răspunsul m-a uimit și m-a tulburat deopotrivă: dacă era adevărat, înseamnă că mulți se îndreptaseră, cu urmări fatale, în direcția greșită. Când am întrebat de ce Brian Fawcett, care editase volumul, ar fi perpetuat înșelătoria, mi s-a explicat că a vrut să respecte dorințele tatălui și ale fratelui său. Pe măsură ce o ascultam, îmi dădeam seama că ceea ce pentru alții era

o enigmă ispititoare pentru familia ei fusese o tragedie. La sfârșitul cinei, Rolette a spus:

— Dacă cineva dispare, nu e o moarte obișnuită. Rămâi neîmpăcat.

Mai târziu mi-a mărturisit:

— Când mama era pe moarte, i-am zis: „Acum vei afla în sfârșit ce s-a întâmplat cu P.H.F. și cu Jack“.

A făcut o pauză, de parcă încerca să ia o hotărâre, apoi a adăugat:

— Chiar vreți să aflați ce s-a întâmplat cu bunicul meu?

— Dacă sunt în stare, da.

— Vreau să vă arăt ceva.

M-a dus într-o cameră din spate și a deschis un cufăr mare de lemn. Înăuntru erau mai multe carnete legate în piele. Copertele erau tocite și zdrențuite, iar cotoarele aproape că se destrămaseră. Unele erau ținute laolaltă de o sfoară.

— Ce-s astea? am întrebat.

— Jurnalele personale și jurnalele de călătorie ale lui P.H.F. Mi le-a pus în brațe.

— Le puteți răsfoi, dar trebuie să aveți mare grijă de ele.

Am deschis unul pe care scria 1909. Coperta mi-a lăsat urme negre pe degete – mi-am închipuit că era un amestec de praf victorian și noroi din junglă. Filele stăteau să se desprindă când le întorceam, așa că le țineam foarte ușor, cu degetul mare și arătătorul. Când i-am recunoscut scrisul microscopic, am avut un sentiment ciudat. Iată lucruri pe care Fawcett le atinsese, locuri în care își scrisese cele mai ascunse gânduri și pe care puțini le văzuseră. Pe drept cuvânt, după cum spunea scriitoarea Janet Malcolm, biograful este „un spărgător de profesie care intră într-o casă, umblă prin sertare în care crede că va găsi bijuterii și bani, iar apoi pleacă triumfător cu prada“¹.

M-am așezat pe canapeaua din sufragerie. Există câte un caiet pentru aproape fiecare an, începând cu 1906 (prima sa expediție) și până în 1921 (penultima călătorie); în mod

evident, își luase jurnalele cu el în fiecare expediție, notându-și observațiile. Multe dintre ele erau pline de hărți și calcule topografice. Pe interiorul copertelor copiasse poezii pe care să le citească în junglă, când s-ar fi aflat singur și deznădăjduit. Una părea să fie pentru Nina:

„O, draga mea! Fă-ți voia ta –
Sunt al tău până la moarte.“

Fawcett notase și câteva versuri din poezia Ellei Wheeler Wilcox, *Singurătate*:

„Dar nimeni nu te ajută când mori.
În saloanele plăcerii se va găsi loc
Pentru un alai lung și fastuos,
Dar pe culoarele durerii
Ne strecurăm unul câte unul.“

Multe jurnale conțineau detalii derizorii, scrise de cineva care nu le destinase posterității: „9 iulie [...]. Noapte nedormită [...]. Ploaie multă și ud learcă până la prânz [...]. 11 iulie [...]. Ploaie torențială începând cu miezul nopții. Întors [la tabără] pe jos, prins pește [...]. 17 iulie [...]. Traversat înot după lemn de balsa.“ Apoi, dintr-odată, o remarcă aparent obișnuită ne dezvăluie cât de mult se chinuia: „Mă simt foarte rău [...]. Luat 1 [fiolă de] morfină azi-noapte, să-mi mai domolească durerea de picior. Mi-a provocat o durere de stomac groaznică și a trebuit să-mi bag degetele pe gât, ca să vomit.“²

În camera de alături s-a auzit un zgomot puternic și am ridicat privirea. Isabelle se juca la calculator. Am luat un alt carnet. Era închis cu un lacăt, pentru a-i proteja conținutul.

— E „caietul cu comori“, a zis Rolette.

Încuietoarea era deschisă, iar înăuntru am găsit poveștile adunate de Fawcett despre comori îngropate, cum era cea despre Galla-pita-Galla, și hărțile cu locurile în care bănuia că s-ar găsi: „În peștera aceea se află o comoară de a cărei existență știu doar eu.“

În jurnalele de mai târziu, pe măsură ce pune la punct teoria despre orașul Z, Fawcett luase notițe ca un arheolog. Erau și desene cu hieroglife ciudate. Indienii botocudo, care teoretic au dispărut astăzi, îi povestiseră o legendă despre un oraș „nespus de bogat, care avea atât de mult aur, că lucea ca un foc“. Fawcett comenta: „Nu ar fi exclus să fie chiar Z“. Cu cât i se părea că se apropie mai mult de țintă, cu atât devenea mai secretos. În jurnalul de călătorie din 1921, descrie un „cod“ pe care el și soția lui l-au inventat pentru a-și trimite mesaje:

„78804 Kratzbank = Descoperiri așa cum le-am descris
78806 Kratzfuss = Bogat, important și minunat
78808 Kratzka = Orașe identificate – viitorul sigur de-acum“

Examinând cu atenție jurnalul de călătorie, am remarcat un cuvânt pe marginea unei pagini: „MORT“. M-am uitat mai bine și am văzut că mai erau două lângă el. Scrisa „TABĂRA CALULUI MORT“. Sub ele erau notate niște coordonate, așa că am căutat repede în carnetul unde-mi scrisesem poziția taberei așa cum apare în *Exploration Fawcett*. Erau foarte diferite.

Timp de mai multe ore, am răsfoit jurnalele și am luat notițe. Când credeam că am obținut tot ce se putea, a apărut Rolette și mi-a zis că vrea să-mi mai arate ceva. A dispărut în camera din spate și am auzit-o răscolind sertarele și dulapurile, bombănind. Câteva minute mai târziu, a venit cu o fotografie pe care o scosese dintr-o carte.

— Nu știu unde l-am pus. Dar vă pot arăta măcar o poză de-a lui.

Subiectul fotografiei era inelul de aur cu sigiliu al lui Fawcett, pe care fusese gravat mottoul familiei: *Nec Aspera Terrent* – în traducere liberă, „Potrivniciile nu ne înspăimântă“. În 1979, un englez pe nume Brian Ridout, aflat în Brazilia pentru a filma un documentar în sălbăticie, a auzit zvonuri cum că inelul ar fi apărut într-un magazin din Cuiabá, capitala statului Mato Grosso. Până a reușit Ridout să dea de

urma prăvăliei, proprietarul murise. Soția lui a căutat însă prin lucrurile decedatului și a găsit inelul colonelului Fawcett.

— E ultimul obiect palpabil pe care-l avem din expediție, mi-a spus Rolette.

Dorind cu disperare să descopere mai multe, i-l arătase odată unui clarvăzător.

— Ați aflat ceva? am întrebat-o eu.

S-a uitat la poză, apoi din nou la mine.

— Fusesse scăldat în sânge.

Iadul verde

— Ești dispus sau nu? l-a întrebat Fawcett.¹

Era din nou în junglă, la scurt timp după prima expediție, și încerca să-l convingă pe noul său adjunct, Frank Fisher, să exploreze Rio Verde de-a lungul frontierei dintre Brazilia și Bolivia.

Fisher, un inginer englez în vârstă de 41 de ani, membru al Societății, nu era prea convins. În contractul încheiat cu comisia pentru stabilirea granițelor nu se menționa cercetarea lui Rio Verde – potrivit acestuia, echipa avea de realizat cartografierea unei regiuni din sud-estul Braziliei, în apropiere de Corumbá. Însă Fawcett insista să urmeze cursul lui Rio Verde, care traversa un teritoriu atât de puțin cunoscut, încât nimeni nu știa nici măcar de unde începe.

Până la urmă, Fisher a acceptat:

— Fie, sunt dispus, după care a adăugat: deși știu că nu e stipulat în contract.

Era doar a doua expediție sud-americană a lui Fawcett, însă urma să se dovedească esențială pentru înțelegerea Amazoniei și pentru evoluția lui ca om de știință. Împreună cu Fisher și alți șapte recruți, au pornit din Corumbá, mergând pe jos spre nord-vest mai bine de 600 de kilometri, după care au luat niște plute de lemn improvizate. Pragurile abrupte, debitul mare al râului alimentat de ploi și pereții de stâncă aproape verticali nu le făceau viața prea ușoară. Plutele erau purtate

de apă deasupra unor adevărate hăuri, iar apoi se prăvăleau printre stânci și ape înspumate, cu zgomotul asurzitor. Oamenii își strigau unii altora să se țină bine. Cu privirea scăpărând de entuziasm și cu pălăria Stetson dată pe spate, Fawcett cârmea cu un băț de bambus pe care-l ținea în lateral, ca să nu i se înfigă în piept. Raftingul în ape repezi încă nu era considerat un sport, dar Fawcett l-a anticipat: „[...] Călătorul întreprinzător nevoit să-și construiască și să-și conducă singur *balsa* [pluta] va resimți o euforie și o încântare pe care puține sporturi i le pot oferi.”² Totuși, una era să navighezi pe apele învolburate ale unui râu cunoscut și alta să-ți iasă în cale cascade care se puteau dovedi înalte de sute de metri. Dacă un membru al expediției ar fi căzut în apă și ar fi încercat să se prindă de plută, ar fi răsturnat-o imediat; în acest caz, singura soluție era să fie lăsat să se înece.

Exploratorii au vâslit pe lângă dealurile Ricardo Franco, niște podișuri ciudate cu zăcămintе de gresie, înalte de până la 1000 de metri. „Nici timpul, nici picior de om nu au atins aceste vârfuri”, scria Fawcett. „Culmile împădurite se înălțau asemenea unei lumi dispărute, iar imaginația putea plăsmui ultimele vestigii ale unei ere de mult apuse.”³ (Se spune că acest relief i-ar fi servit lui Conan Doyle drept inspirație, cel puțin parțial, pentru peisajul din *O lume dispărută*.)⁴

Pe măsură ce Fawcett și echipa lui înaintau urmând meandrele defileului, pragurile deveneau tot mai greu de trecut.

— Și-acum ce facem? a întrebat unul dintre ei.

— Nu avem de ales, i-a răspuns Fawcett. Trebuie să renunțăm la tot ce nu putem căra în spate și să mergem de-a lungul râului, pe uscat.⁵

Le-a ordonat să păstreze numai esențialul: hamace, arme, plase de țânțari și instrumente topografice.

— Dar cu proviziile de mâncare ce facem? a întrebat Fisher.

Fawcett i-a zis că nu vor lua decât ce le trebuie pentru câteva zile. După care vor trebui să trăiască din ce găsesc, la fel ca indienii ale căror focuri se vedeau arzând în depărtare.

Deși trudeau din zori și până în noapte croindu-și drum prin junglă, când cu macetele, când cu mâinile goale, nu reușeau să înainteze nici măcar un kilometru pe zi. Picioarele li se afundau în noroi. Încălțăminte li se făcea praf. De văzut, nu vedeau din cauza unor albine minuscule care erau atrase de transpirație și le intrau în ochi. (Brazilienii le spuneau „albine care ling ochii“.) Cu toate acestea, Fawcett continua să numere pașii și să escaladeze malurile ca să observe mai bine stelele și să poată stabili poziția; avea impresia că, dacă ar fi transpus sălbăticia în cifre și diagrame, ar fi reușit să o îmblânzească. Oamenii lui nu aveau nevoie de astfel de repere. Știau foarte bine că se află în Iadul Verde.

În loc să-și stabilească rații zilnice, majoritatea celor din grup au cedat și și-au consumat rapid proviziile. În a noua zi de mers, au rămas fără mâncare. Astfel, Fawcett a aflat ceea ce constataseră toți ceilalți exploratori dinaintea lui, începând cu Orellana, și ceea ce avea să constituie fundamentul teoriei științifice despre falsul paradis: în cea mai densă junglă din lume e greu să găsești ceva de mâncare.

Dintre toate capcanele Amazoniei, asta era poate cea mai descurajantă. Cum scria Fawcett, „pare aproape incredibil că poți muri de foame într-un ținut împădurit, însă probabilitatea este foarte mare“.⁶ Cu ochii în patru după mâncare, nu vedeau în jur decât trunchiuri înalte ca niște coloane și cascade de liane. De solul junglei se ocupau ciupercile și miliardele de termite și furnici: nu lăsau nimic în urmă. Fawcett fusese instruit cum să se hrănească cu animale moarte, dar nici vorbă de așa ceva aici: tot ce murea era instantaneu reciclat de organisme vii. Arborii extrăgeau și ei nutrimentele rămase în pământul spălat de ploi și inundații. Liane și copacii se cățărau unii peste alții, luptându-se să ajungă deasupra boltei de vegetație și să prindă o rază de lumină. Însă cea care părea să întruchipeze perfect această competiție era o liană numită matadorul sau asasinul: se înfășura în jurul

copacului, de parcă l-ar fi îmbrățișat cu drag, după care începea să-l sugrume, odată cu viața luându-i și locul în pădure.

Deși lupta aceasta pentru lumină, dată pe viață și pe moarte, făcea ca la nivelul solului să fie tot timpul beznă, puține mamifere se aventurau aici, de frică să nu fie atacate de alte vietăți. Pentru ochii neantrenați ai lui Fawcett și ai echipei lui, până și acele animale pe care ar fi trebuit să le vadă rămâneau invizibile. Liliiecii își făceau adăposturi din frunze și stăteau ascunși. Tatuul își săpa vizuini în pământ. Fluturii se confundau cu scoarța copacilor. Caimanii păreau bușteni. O omidă avea însă un camuflaj de-a dreptul înfricoșător: semăna cu o viperă veninoasă, cu un cap mare triunghiular care se mișca dintr-o parte în alta, cu ochi proeminenți și sclipitori. Scriitoarea Candice Millard explica în *The River of Doubt*: „Pădurea tropicală nu e o grădină a abundenței, ci exact opusul. Zidurile de vegetație opulentă, tăcute și umbrite nu adăpostesc un sanctuar, ci cel mai mare câmp natural de bătălie, unde se dă o luptă neîntreruptă și neîndurătoare pentru supraviețuire, în care sunt angrenați toți locuitorii, până la ultimul, clipă de clipă, zi după zi.”⁷

În această arenă, Fawcett și ai lui erau în inferioritate. Zile la rând, grupul, în frunte cu exploratorul, un vânător de primă mână, tot căuta prin pădure, dar la sfârșit oamenii nu se alegeau decât cu o mână de nuci și niște frunze de palmier. Au încercat să pescuiască, fiind convinși că vor putea supraviețui așa, ținând cont de abundența de piranha, țipari și delfini din alte râuri ale Amazoniei. Dar, spre uimirea lor, aici nu au reușit să prindă nici măcar un pește. Fawcett a presupus că apa era poluată, ceea ce nu era exclus, pentru că anumiți arbori și plante produc tanini care otrăvesc râurile, dând naștere la ceea ce biologii Adrian Forsyth și Kenneth Miyat au numit „echivalentele acvatice ale deșerturilor”⁸.

Astfel, Fawcett și ai lui s-au văzut obligați să rătăcească înfometăți prin junglă. Ceilalți voiau să se întoarcă, dar colonelul era hotărât să găsească locul din care izvorăște Rio Verde.

Și-au continuat drumul slăbiți, cu gurile deschise, încercând să prindă fiecare strop de ploaie. Noaptea îi scuturau frigurile. Fisher fusese mușcat de *tocandira* – o furnică al cărei venin provoacă stări de vomă și febră mare –, în timp ce altuia îi căzuse un copac peste picior, așa că restul erau nevoiți să care și rucsacul lui. După aproape o lună de când porniseră pe jos, au ajuns la ceea ce părea a fi izvorul râului. Fawcett s-a chinuit să facă măsurători, deși era atât de epuizat, că abia își mai putea mișca membrele. Echipa s-a oprit să facă o fotografie: toți păreau lipsiți de vlagă, cu obrajii supti, numai oase, cu bărbile încâlcite ca lianele din junglă și cu priviri de oameni cu mințile pe jumătate pierdute.⁹

Fisher a bodogănit că își vor „lăsa oasele pe-aici“. Alții s-au rugat pentru mântuire.

La întoarcere, Fawcett a încercat să găsească o rută mai ușoară, dar de fiecare dată când alegea un traseu, acesta sfârșea pe marginea unei stânci și făceau cale îndoarsă. „Întrebarea crucială era cât timp mai puteam continua așa“, a scris Fawcett. „Dacă nu găseam hrană curând, urma să fim prea slăbiți pentru a găsi drumul înapoi, indiferent pe unde o luam.“¹⁰ După mai mult de o lună în care nu au mâncat mai nimic, erau complet epuizați; tensiunea arterială le scăzuse dramatic, iar organismul începuse să consume propriile țesuturi. „Vocile celorlalți și sunetele pădurii păreau că vin de la foarte mare depărtare, ca printr-un tub lung“, scria Fawcett. Incapabili să se mai gândească la trecut ori la viitor sau la orice altceva în afară de mâncare, bărbații au devenit irascibili, apatici și paranoici. Precaritatea fizică îi expunea la boli și infecții, iar majoritatea fuseseră deja cuprinși de forme severe de friguri. Lui Fawcett îi era teamă de o revoltă. Începuseră să se privească altfel, nu ca tovarăși, ci ca sursă de hrană? Reflectând asupra canibalismului, Fawcett scria: „Înfometarea îi tocește omului bunul-simț.“¹² Astfel că i-a cerut lui Fisher să strângă puștile celorlalți.

După ce a remarcat că unul dintre membrii grupului lipsește, Fawcett l-a găsit căzut lângă un copac. I-a ordonat să se ridice, dar acesta l-a implorat să-l lase să moară acolo. A refuzat să se miște, așa că Fawcett a scos cuțitul. Lama îi scliffea în fața ochilor. Pe Fawcett îl durea tot corpul de foame. Fluturând lama spre el, Fawcett l-a forțat să se ridice. „Dacă e să murim, măcar să murim mergând.“

Cum înaintau poticnindu-se, mulți dintre ei, resemnați în fața sorții, nu se mai apărau nici de țăntarii care-i hărțuiau, nu mai erau atenți nici la indieni. „[O ambuscadă,] În ciuda fricii și agoniei de moment, se termină repede, astfel că, dacă privim situația rațional, poate fi considerată o binefacere“¹³ în comparație cu moartea prin înfometare, scria Fawcett.

Câteva zile mai târziu, când aproape că își pierduseră cunoștința, Fawcett a zărit o antilopă, destul de departe de ei. Nu putea să tragă decât o dată, altfel ar fi dispărut. „Pentru Dumnezeu, să nu ratezi, Fawcett!“¹⁴ i-a șoptit unul dintre bărbați. Fawcett și-a dat jos arma de pe umăr; i se atrofiaseră mușchii, iar brațele lui se chinuiau să țină țeava fixă. A tras aer în piept și a apăsat pe trăgaci. Ecoul împușcăturii a răsunat în pădure. Căprioara parcă dispăruse, ca și cum ar fi fost o plăsmuire a minții lor aflate în delir. Apoi, apropiindu-se împleticit de locul unde-ar fi trebuit să fie, au văzut-o pe jos, sângerând. Au fript-o și au mâncat-o până la ultima bucățiță de carne, sugând fiecare oscior. Cinci zile mai târziu, au dat de o așezare. Chiar și așa, cinci dintre oamenii lui Fawcett, mai mult de jumătate din echipă, erau prea slăbiți și au murit în scurt timp. Când s-a întors în La Paz, oamenii îl arătau cu degetul și se zgâiau la el – arăta pur și simplu ca un schelet. De aici a telegrafiat Societății Regale de Geografie: „Cucerit Iadul Verde.“

Tabăra Calului Mort

— Uite, i-am spus soției mele, arătându-i pe ecranul calculatorului o imagine din satelit a Amazoniei. Acolo o să merg.

Se vedeau urmele adânci pe care fluviul uriaș și afluenții săi le tăiaseră în scoarța terestră. Apoi i-am arătat coordonatele mai clar, folosind Google Earth, aplicație lansată în vara lui 2005, care permite oricui, în doar câteva secunde, să obțină o imagine detaliată, de la o distanță de câțiva metri, a oricărui loc din lume. Mai întâi, am introdus adresa noastră din Brooklyn. Globul pământesc văzut din spațiu s-a tot apropiat, cu viteza unei rachete, până am recunoscut amalgamul pestriț de străzi și clădiri și, în sfârșit, balconul apartamentului nostru. Se vedea incredibil de bine. Apoi am tastat ultimele coordonate cunoscute ale lui Fawcett și am urmărit cum se derulează pe ecran secvențe cu Marea Caraibilor, Oceanul Atlantic, conturul neclar al Venezuelei și al Guyanei, până când imaginea s-a stabilizat asupra unei pete difuze și verzi: jungla. Ceea ce cândva fusese o enigmă pe hartă acum era un loc accesibil instantaneu.

Când m-a întrebat de unde știu unde trebuie să ajung, i-am povestit despre caietele lui Fawcett. Mai întâi i-am arătat locul despre care toată lumea credea că ar fi Tabăra Calului Mort, apoi noile repere: situate la mai bine de 160 de kilometri sud față de primele, cele pe care le găsisem în jurnalul lui de

călătorie. După care i-am prezentat o hârtie pe care scria cu litere mari „CONFIDENȚIAL“, descoperită în arhivele Societății Regale de Geografie. Spre deosebire de alte documente ale lui Fawcett, aceasta era dactilografiată. Datată 13 aprilie 1924, purta titlul „Propunere de expediție în bazinul Amazonului“.

Se pare că Fawcett, disperat să obțină finanțare, cedase în fața cererii Societății de a fi mai transparent în legătură cu planurile sale. După aproape două decenii de explorări, scria acesta, ajunsese la concluzia că în partea de sud a fluviului, între afluenții Tapajós și Xingu, se aflau „cele mai importante vestigii ale unei civilizații străvechi“¹. Fawcett a schițat o hartă a regiunii, pe care a inclus-o în dosarul de candidatură. „Zona reprezintă cea mai mare suprafață de uscat neexplorat din lume“, a scris el. „Exploratorii portughezi, precum și toate cercetările geografice ulterioare, întreprinse de brazilieni sau de străini, s-au limitat invariabil la cursul apei.“² În schimb, el își propunea să-și facă drum pe uscat, prin regiunea cuprinsă între Tapajós, Xingu și alți afluenți, unde „nimeni nu a mai pătruns vreodată“. (Admițând că acest traseu era cu mult mai periculos, cerea bani în plus pentru ca „supraviețuitorii să ajungă înapoi în Anglia“, dat fiind că „eu aș putea fi ucis“³.)

Pe o pagină, Fawcett inclusera mai multe coordonate.

— Ce reprezintă? m-a întrebat soția.

— Cred că direcția în care a mers după Tabăra Calului Mort.

A doua zi de dimineață, mi-am băgat tot echipamentul și toate hărțile în rucsac și mi-am luat la revedere de la soție și de la copil.

— Să nu faci vreo prostie, mi-a zis ea.

Am pornit spre aeroport și m-am îmbarcat în avionul către Brazilia.

În mâinile Zeilor

Ah, „gândul minunat al întoarcerii acasă!”¹ scria Fawcett în jurnal. Străzile pavate și frumos aliniate, casele cu acoperiș de stuf, îmbrăcate în iederă, pajiștile pe care pasc oi, clopotele bisericilor care bat în ploaie, magazinele pline cu jeleuri, supe, limonade, tarte, înghețate asortate și vinuri, pietonii care-și croiesc drum printre autobuze, tramvaie și taxiuri. Numai asta avea Fawcett în minte în timpul călătoriei cu vaporul spre Anglia, la sfârșitul anului 1907. Și acum era din nou în Devon, cu Nina și Jack, care se făcuse mare, avea deja patru ani, alerga și vorbea; și cu micul Brian, care se uita la bărbatul din pragul ușii ca la un străin, pentru că asta și era pentru el. „Îmi doream să uit atrocitățile, să las în urmă sclavia, crimele și bolile îngrozitoare și să văd din nou doamne în vârstă, respectabile, pentru care nu există viciu mai mare decât indiscrețiile servitoarei cutărei doamne”, scria el în *Exploration Fawcett*. „Îmi doream să-l ascult pe pastorul satului vorbind nimicuri, să discut despre capriciile vremii cu țăranii cei mai simpli, să citesc ziarul care mă așteaptă pe masă lângă micul dejun. Îmi doream, pe scurt, să fiu «ca toată lumea».”² S-a spălat cu apă caldă și săpun și și-a aranjat barba. A săpat grădina, și-a dus copiii la culcare, a citit în fața șemineului și a petrecut Crăciunul cu familia „ca și cum America de Sud nici n-ar fi existat”.

Dar nu a durat mult și a început să nu mai aibă stare. „O voce înăbușită mă striga din adâncul ființei mele”, a notat

Fawcett. „La început era abia sesizabilă, dar a continuat până când n-am mai putut-o ignora. Era vocea sălbăticiei și știam că va face mereu parte din mine.“ După care a adăugat: „Surprinzător, în mod inexplicabil, mi-era drag ladul ăla. Mă prinsese în gheara lui drăcească, iar acum voiam să îl revăd.“³

Așadar, după numai câteva luni, Fawcett și-a făcut din nou bagajele și a fugit de ceea ce numea „poarta temniței care mă sechestra încet, dar sigur, îndărătul ei“⁴. În următorii cincisprezece ani, a realizat expediție după expediție, explorând mii și mii de kilometri pătrați din Amazonia și contribuind la redefinirea hărții Americii de Sud. În tot acest timp, și-a neglijat soția și copiii la fel de mult cum îl neglijaseră părinții lui pe el. Nina își compara viața cu cea a unei soții de marinar: o existență „foarte nesigură și însingurată“, „fără niciun venit, de o sărăcie lucie, cu atât mai grea atunci când ai copii“⁵. Într-o scrisoare din 1911 către Societatea Regală de Geografie, Fawcett a afirmat public că nu-și „[va] supune soția la nesfârșit îngrijorării provocate de aceste călătorii riscante“⁶. (La un moment dat, îi arătase liniile din palmă spunându-i: „Ține-le bine minte!“ – pentru că într-o zi putea să fie nevoită să-i identifice cadavrul⁷.) Cu toate acestea, a continuat să o facă părtaşă la pasiunile sale riscante. Într-un fel, poate chiar le era mai ușor cu el plecat, căci, cu cât petrecea mai mult timp acasă, cu atât devenea mai prost dispus. Brian mărturisea mai târziu în jurnalul său: „Mă simțeam ușurat când era departe.“⁸

În ceea ce o privește pe Nina, își conjugase ambițiile cu cele ale soțului. Abia le ajungea salariul anual de aproximativ 600 de lire pe care îl primea Fawcett de la comisia de stabilire a granițelor, astfel că se vedea obligată să-și mute familia dintr-o casă cu chirie în alta și să trăiască într-o sărăcie greu de ascuns. Cu toate acestea, se asigura că bărbatul nu avea de ce să-și facă griji, îndeplinind corvezi casnice – gătit, curățenie, spălat rufe – cu care nu era obișnuită și crescându-și copiii într-o „democrație exuberantă“⁹, cum a descris-o Brian. În plus, Nina era și principalul susținător al soțului ei, făcând tot ce-i stătea în

putință pentru a-i păstra reputația impecabilă. Când a aflat că un membru al expediției din 1910 intenționa să publice fără permisiune versiunea sa despre călătorie, l-a alertat imediat pe Fawcett, ca să poată împiedica acest lucru. Iar când primea relatări despre isprăvile lui, încerca să le facă cunoscute imediat, transmițând informația mai departe, celor de la Societatea Regală de Geografie, și mai ales lui Keltie, secretarul instituției timp de mulți ani și unul dintre ajutoarele de nădejde ale exploratorului. (Keltie era și nașul de botez al fiicei lui Fawcett, Joan, născută în 1910.) Iată cum arăta un comunicat în care Nina scria despre soțul ei și echipa lui: „Au scăpat de mai multe ori ca prin miracol de la moarte – o dată au naufragiat, de două ori au fost atacați de șerpi uriași.“ Bărbatul i-a dedicat *Exploration Fawcett* preaiubitei lui „Obrăznicuțe“, „pentru că, fiindu-mi tovarășă în toate, a muncit cot la cot cu mine“¹⁰.

Totuși, din când în când, Nina își dorea să meargă și ea în sălbăticie și să nu fie cea care rămâne acasă. „Cred că sunt pregătită să-l însoțesc pe P.H.F. într-una dintre călătoriile lui în Brazilia“¹¹, i-a spus unui prieten. A învățat să se orienteze după stele, ca orice geograf, și a avut grijă să-și mențină o „sănătate de fier“¹². În 1910, când s-a dus să-l viziteze pe Fawcett în America de Sud, a scris o depeșă pentru Societate, rămasă nepublicată, în care descria călătoria cu trenul de la Buenos Aires, Argentina, până la Valparaiso, Chile, menționând că i-ar putea „interesa pe cei pasionați de călătorii“. La un moment dat, a văzut „piscurile înzăpezite ale Cordilierilor îmbujorate de lumina trandafirie a zorilor“ – o priveliște atât de frumoasă și de măreață, că-i va rămâne „pe veci întipărită în memorie“¹³.

Fawcett nu a fost niciodată de acord s-o ia cu el în junglă. În schimb, Nina i-a mărturisit unui prieten credința ei fermă în „egalitatea [...] dintre bărbat și femeie“¹⁴. A încurajat-o pe Joan să-și sporească forța fizică și să nu-i fie frică de acțiuni riscante, inclusiv înotul pe mai mulți kilometri în marea

agitată. Scriindu-i lui Keltie despre fina lui, Nina i-a spus: „Poate că într-o zi va câștiga laurii Societății Regale ca geografă, împlinind astfel ambiția pentru care mama ei s-a luptat în zadar – cel puțin până acum!”¹⁵ (Fawcett a încurajat-o și el pe Joan, ca pe toți copiii lui, să nu-i fie frică de nimic. „Cu tata ne distram de minune, pentru că nu ținea seama de pericole“, își amintea Joan mai târziu. „Dar ar fi trebuit să țină. Ne îndemna mereu să ne suim pe acoperișuri și să ne cățărăm în copaci [...]. Odată am căzut și m-am lovit în zona vertebrei cervicale, neatenție care m-a costat două săptămâni petrecute delirând sau fără cunoștință. De la acel accident, am rămas cu capul puțin adus în față.”¹⁶)

Însă cel care și-a dorit cel mai mult să fie ca tatăl său a fost Jack. „După toate aparențele, micul Jack îmi va călca pe urme când va crește“, remarcă Fawcett cu mândrie. „Deja îl fascinează poveștile pe care i le spun despre Galla-pita-Galla.”¹⁷ Tatăl a scris și a ilustrat povești pentru Jack, în care îl înfățișa ca pe un tânăr aventurier, iar când era acasă, cei doi făceau tot felul de nebunii împreună – mergeau în drumeții, jucau crichet, navigau. Dintre toți, Jack era „lumina ochilor lui”¹⁸, după cum își amintea o rudă.

În 1910, când Jack și Raleigh Rimell au plecat la studii, Fawcett i-a trimis „din îndepărtata sălbăticie” o poezie intitulată *Când Jack pleacă la școală*. Iată un fragment:

„Să nu ne uiți, micul nostru curajos.
Mama și tata au încredere în tine.
Fii neînfricat ca un leu, dar răspunde cu blândețe.
Fii gata să lupți și să îndrepti nedreptatea...
Să nu uiți niciodată că ești un gentleman
Și nicio frică nu ți se va cuibări în minte.

Viața e scurtă, lumea e mare.
Suntem doar unde pe luciul vieții.
Trăiește la maximum fiecare moment,
Și așa vei îmbogăți clipa.

Dar să nu uiți niciodată că ești un gentleman
 Și că va veni vremea când, cu mândrie,
 Noi toți ne vom aminti de anii tăi de școală.”¹⁹

Într-o scrisoare adresată Ninei, Fawcett scria despre caracterul și viitorul lui Jack: „E un lider înăscut, poate chiar un orator, independent, cu o fire schimbătoare, dar care trezește simpatie; ar putea ajunge departe. [...] E un mănunchi de nervi, cu o energie psihică inepuizabilă, un băiat pe cinste, capabil de orice, sensibil și mândru, copilul pe care ni l-am dorit mereu și care, cred eu, s-a născut pentru un scop care nu ni s-a arătat încă.”²⁰

. . . .

Între timp, veștile despre isprăvile lui Fawcett începeau să se răspândească. E drept că îi lipsea o realizare clară, concludentă, cum ar fi să ajungă la Polul Nord sau pe vârful Everest. Nelăsându-se cucerită în întregime de o singură persoană, Amazonia zădărnicea astfel de triumfuri. În schimb, avansând metru cu metru prin junglă, cartografiind cursurile râurilor și lanțurile muntoase, catalogând speciile exotice și obținând date despre indigeni, Fawcett explorase o porțiune mai mare din Amazonia decât oricine altcineva. După cum afirma un reporter peste ani: „Era probabil cel mai mare specialist în America de Sud din lume.”²¹ Iar William S. Barclay, membru al Societății, l-a descris astfel: „Ani de zile l-am considerat unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai cinului său.”²²

Mai mult, faptele sale de vitejie veneau într-un context în care Marea Britanie, din cauza morții Reginei Victoria și a ascensiunii Germaniei, simțea imperiul clătinându-se – îndoială exacerbată și de afirmația unui general englez, conform căreia 60% dintre tinerii țării erau inapți pentru serviciul militar²³, și de o avalanșă de romane apocaliptice. Printre acestea se număra și *Hartmann the Anarchist* or, *The Doom of the Great City* (*Hartmann anarhistul sau distrugerea marelui oraș*)

scris de fratele mai mare al lui Fawcett, Edward. Publicat în 1893, SF-ul acesta, devenit o carte-cult, spune povestea unui grup clandestin de anarhiști (anarhismul fiind „o boală provocată de o formă de civilizație decadentă”²⁴) care inventează un prototip de avion botezat *Attila*, cu ajutorul căruia, într-o scenă care anticipa *Blitzkriegul* secolului XX, bombardează Londra. („Turnurile Palatului Parlamentului se prăbușeau, iar obuzele explodau în măruntaiele sale, fărâmiându-i zidurile.”²⁵) Îngrijorarea publică pentru starea de sănătate a bărbaților victorienți a dus la înființarea unei Comisii Interdepartamentale privind Degradarea Fizică, ce urma să investigheze cauzele acestei situații.

Presa a valorificat imediat realizările lui Fawcett, înfățișându-l ca pe unul dintre eroii copilăriei lui și transformându-l în exemplul perfect care să combată criza de încredere națională. Într-un ziar se scrisese: „Pentru bărbații neînfricați și destoinici, ca Maiorul Fawcett, «atrakția sălbăticiei» este încă puternică.” Un alt ziar îi îndemna pe copii să-l imite: „Iată un veritabil cercetaș al cărui model merită urmat! Renunță la siguranța și confortul propriu pentru a-și duce la îndeplinire misiunea încredințată.”²⁶

La începutul lui 1911, cu ocazia unei prelegeri în care și-a prezentat descoperirile în fața Societății Regale de Geografie, sala s-a dovedit neîncăpătoare pentru zecile de oameni de știință și exploratori din întreaga Europă veniți să-l vadă pe „Livingstone al Amazonului”. Prezentându-l publicului, unul dintre fiii lui Charles Darwin, Leonard, la momentul acela președintele Societății, a explicat că Fawcett cartografiase „regiuni până atunci necălcate de vreun european” și călătoriese de-a lungul unor râuri pe care „nu mai navigase nimeni”. Darwin a adăugat că Fawcett demonstrase că existau în continuare locuri „în care geograful poate pătrunde și unde își poate dovedi tenacitatea, energia, curajul, capacitatea de a anticipa pericolele și toate celelalte calități care alcătuiesc portretul exploratorului unei epoci pe cale să apună”²⁷.

Deși Fawcett insista că „nu căuta publicitatea”²⁸, savura în mod evident atenția de care se bucura. (Una dintre pasiunile lui era să decupeze și să lipească într-un album articolele despre aventurile sale.) În timp ce proiecta diapozitive cu jungla și arăta publicului schițele hărților făcute de el, explica:

„Speranța mea este ca zarva din jurul explorărilor să atragă și alți oameni cu spirit de aventură în această parte a lumii destul de neglijată. Dar nu trebuie să uităm că acolo îi așteaptă mari greutăți, iar lista pericolelor este lungă, căci trebuie plătit un preț pentru a cunoaște cele câteva colțuri rămase ascunse. Fără a încerca în vreun fel să mă laud, vă asigur că este nevoie de mult entuziasm pentru a menține o punte, an după an, peste hăul care desparte confortul civilizației de riscurile și pericolele care te pândesc la orice pas în pădurile neexplorate ale acestui continent încă atât de puțin cunoscut.”²⁹

Un oficial bolivian prezent în sală a afirmat despre noua hartă a Americii de Sud: „Trebuie să vă spun că acest lucru a fost posibil datorită curajului Maiorului Fawcett [...]. Dacă am avea mai mulți oameni ca el, sunt sigur că nu ar mai rămâne niciun colțișor neexplorat în aceste regiuni.”³⁰

La baza legendei care creștea în jurul lui Fawcett nu se afla numai faptul că organizase călătorii pe care nimeni altcineva nu îndrăznise să le facă, ci și reușita de a le duce la bun sfârșit într-un ritm aparent inuman. În câteva luni, el realiza ceea ce altora le luase ani. Sau, după cum s-a exprimat Fawcett însuși într-o manieră cât se poate de pragmatică, „muncesc mult și repede și nu am zile de trândăveală”³¹. La fel de incredibil, rar i se întâmpla să se îmbolnăvească. „Era imun la friguri”, a afirmat Thomas Charles Bridges, un celebru autor de romane de aventuri din acele vremuri, care l-a cunoscut pe Fawcett. Această caracteristică a dat naștere unor speculații despre fiziologia sa, care mai de care mai fantastice. Bridges a pus rezistența lui pe seama „unui puls mai mic decât cel normal”³². Un istoric observa că Fawcett avea „imunitate la bolile tropicale.

Aceasta a fost poate calitatea sa cea mai importantă. Mai existau și alți exploratori, deși nu mulți, la fel de pasionați, curajoși și puternici, însă rezistența lui în fața bolilor era unică.³³ Până și Fawcett se minuna de ceea ce numea „constituția [mea] perfectă”³⁴.

În plus, el însuși era surprins de capacitatea sa de a face față animalelor periculoase. Odată, după ce evitase un crotal în ultimul moment, a scris în jurnal: „Ce m-a uimit cel mai mult a fost avertizarea pe care mi-a trimis-o subconștientul și reacția instantanee a mușchilor [...]. L-am văzut abia când îmi sărise printre picioare, însă «omul [meu] interior» (dacă-l pot numi așa) nu doar că l-a văzut la timp, dar a și estimat corect înălțimea și distanța de la care șarpele putea ataca, dându-i trupului comenzile potrivite!”³⁵ Colegul său de la Societate, William Barclay, care lucra în Bolivia și-i cunoștea metodele de cercetare mai bine decât oricine, a spus că, de-a lungul anilor, exploratorul își formase „convingerea că niciun pericol nu-l poate atinge” și că, asemenea eroilor mitologici, „acțiunile sale și întâmplările erau predestinate”³⁶. Sau după cum îi plăcea lui Fawcett să spună: „Mă aflu în mâinile Zeilor.”³⁷

Cu toate acestea, tocmai lucrurile care-l făceau un mare explorator – furia demonică, perseverența și un simț aproape divin al nemuririi – îl transformau într-o companie înfricoșătoare. Între el și țelul său – sau destinul său – nu avea voie să stea nimic. Era „dispus să călătorească cu mai puține bagaje și cu mai mult efort decât considerau majoritatea oamenilor că se poate ori se cuvine”³⁸, raporta publicația Societății Regale de Geografie. Într-o scrisoare către Societate, Nina scria: „Apropo, vă va amuza să aflați că Maiorul Fawcett și-a propus să parcurgă 160 de kilometri de pădure croindu-și drum cu maceta... într-o lună! Ceilalți au simțit că rămân fără aer numai la gândul ăsta!!!”³⁹

Celor care țineau pasul cu el le arăta un devotament ieșit din comun. Celorlalți... Ei bine, Fawcett a ajuns să considere că bolile și chiar moartea acestora nu făceau decât să le

confirmare lașitatea ascunsă. „În astfel de călătorii nu e loc de ezitare“, îi scria Fawcett lui Keltie, „altfel nu aș fi ajuns nicio-dată nicăieri. Pentru cei care rezistă nu am decât recunoștință și cuvinte de laudă, pentru cei care nu, am puțină înțelegere, căci au acceptat misiunea în cunoștință de cauză; de leneși sau de incompetenți nu am nicio trebuință.“⁴⁰ În însemnările sale personale, Fawcett a mărturisit că sub necrologul unui fost asistent a scris: „Un netrebnic! Un leneș sadea!“⁴¹ (Se înecase într-un râu din Peru.) Pe mai mulți i-a concediat în timpul expedițiilor, iar alții, jigniți și dezamăgiți, l-au părăsit. „Nu ne permitea să ne oprim ca să mâncăm sau să dormim“, i se plângea un fost membru al grupului său unui alt explorator din America de Sud. „Munceam 24 de ore pe zi, mânați de la spate cu biciul precum boii.“⁴²

„Efortul se dovedește mereu prea mare pentru unii membri ai grupurilor mele“⁴³, i-a scris Fawcett lui Keltie, adăugând: „Nu tolerez incompetența.“⁴⁴

Keltie l-a muștrat cu blândețe pe prietenul său: „Mă bucur foarte mult să văd că te menții într-o formă atât de bună. Pesemne ești înzestrat cu o constituție excelentă, dacă nu ai fost deloc afectat de toate prin câte ai trecut. Mă tem însă că acest lucru te face într-o câțva intolerant față de cei care nu sunt la fel de rezistenți ca tine.“⁴⁵

Scriind aceste lucruri, Keltie se gândea cu siguranță la cineva anume, un explorator a cărui colaborare cu Fawcett s-a terminat dezastruos, în 1911.

. . .

Păreau tandemul perfect: James Murray, celebrul cercetător al Polului Nord, și Fawcett, marele explorator al Amazoniei. Împreună, urmau să-și croiască drum prin sute de kilometri de junglă neexplorată din zona râului Heath, de-a lungul graniței de nord-vest dintre Bolivia și Peru, pentru a cartografia regiunea și a-i studia locuitorii, fauna și flora. Societatea Regală de Geografie a susținut expediția; ce motiv ar fi avut să n-o facă?

Născut în 1865, în Glasgow⁴⁶, Murray era fiul genial și pasionat de explorare al unui băcan. În tinerețe, făcuse o obsesie pentru recent descoperitele vietăți microscopice și, înarmat doar cu un microscop și un recipient pentru specimene, devenise un specialist autodidact cunoscut în întreaga lume. În 1902, a participat la realizarea unui studiu topografic al adâncurilor măloase ale unor lacuri din Scoția. Cinci ani mai târziu, Ernest Shackleton l-a cooptat printre membrii expediției sale în Antarctica, unde Murray a făcut măsurători și descoperiri revoluționare în domeniile biologiei marine, fizicii, opticii și meteorologiei. Mai târziu, a fost coautorul unei cărți numite *Antarctic Days*, în care a descris experiența călătoriei cu o sanie pe zăpadă: „Când tragi, e neplăcut pentru că ți-e prea cald; când stai, e neplăcut pentru că ți-e prea frig. Iar foame îți e tot timpul. În față se întinde bariera de gheață, cât vezi cu ochii.”⁴⁷ De o curiozitate vorace, mândru, rebel, excentric, temerar, autodidact, Murray părea copia lui Fawcett. Avea chiar și înclinații artistice. Iar în septembrie 1911, când Murray a sosit în San Carlos, un avanpost de la granița dintre Bolivia și Peru, Fawcett a declarat într-o scrisoare către Societatea Regală de Geografie: „Este omul cel mai potrivit pentru misiune.”⁴⁸

Însă dacă cineva le-ar fi analizat caracterele mai în detaliu, ar fi găsit motive de îngrijorare. Deși cu doar doi ani mai mare decât Fawcett, la 46 de ani, Murray era palid și zbârcit; fața, cu mustața tunsă îngrijit și părul încărunțit, era plină de riduri adânci, iar trupul îi era deformat. În timpul misiunii scoțiene, avusese o cădere fizică. „Am făcut reumatism, mi s-au inflamat ochii și Dumnezeu mai știe ce”⁴⁹, a spus el. În expediția lui Shackleton fusese responsabil cu tabăra de bază, astfel că nu fusese nevoit să îndure condițiile cele mai grele.

Pe de altă parte, un foarte bun explorator arctic nu e neapărat și unul potrivit pentru Amazonia. Dimpotrivă, cele două forme de cercetare sunt, în multe privințe, antitetice. Un explorator polar trebuie să îndure temperaturi de -40°C și să se confrunte cu aceleași probleme repetate la nesfârșit:

degerăturile, crevasele din banchiză și scorbutul. Cât vede cu ochii sunt numai zăpadă și gheață, zăpadă și gheață – o monotonie fără sfârșit. Chinul psihologic este că știi că peisajul nu se schimbă niciodată, iar provocarea este să înduri, asemenea unui prizonier în carceră, deprivarea senzorială. În schimb, simțurile exploratorului din Amazonia, care fierbe în cazanul tropical încins, sunt asaltate încontinuu. În loc de gheață are de înfruntat ploaia, iar la orice pas îl pândesc noi pericole: tânțari purtători de malarie, vârfuri de suliță, șerpi, păianjeni, piranha. Mintea trebuie să facă față acestui asediu senzorial permanent.

Fawcett nutrea de multă vreme convingerea că Amazonul este un loc mult mai solicitant și de o mai mare importanță științifică – pentru botanică, zoologie, geografie și antropologie – decât ceea ce numea disprețuitor explorarea „regiunilor sterpe ale ghețurilor veșnice”⁵⁰. Și-i displăceau profund fascinația pe care exploratorii polari o exercitau asupra publicului și finanțarea imensă de care beneficiau aceștia. Murray, la rândul său, părea convins că expediția la care participase sub conducerea lui Shackleton – întâmpinată cu mult mai mult tam-tam decât oricare dintre călătoriile întreprinse de Fawcett – îl plasa pe o poziție superioară față de liderul acestei noi misiuni.

Până să apuce să-și măsoare puterile, celor doi exploratori li s-a alăturat Henry Costin, un caporal britanic care, în 1910, plictisit de viața de militar, răspunsese unui anunț din ziar dat de Fawcett, prin care își căuta un tovarăș de călătorie temerar. Scund și îndesat, cu o mustață mare *à la* Kipling și ochi adânciți în orbite, Costin se dovedise cel mai rezistent și mai destoinic asistent al lui Fawcett. Era într-o formă fizică extraordinară, întrucât în armată fusese instructor de gimnastică, și era un țintaș de primă mână. Unul dintre fiii lui l-a descris succint: „Un tip dur care nu suporta balivernele.”⁵¹

În echipă mai erau și Henry Manley, un englez de 26 de ani care se declara „explorator“, deși nu fusese prin multe locuri, și o mână de hamali indigeni.

În data de 4 octombrie 1911, expediția se pregătea să plece din San Carlos pentru a-și începe marșul către nord, pe malul râului Heath. Un ofițer bolivian îl avertizase pe Fawcett să nu călătorească în direcția aceea. „E imposibil“, i-a spus. „[Indienii] guarayo sunt agresivi și atât de mulți, că au curaj să ne atace și pe noi, soldați înarmați, chiar aici! [...] Să te aventurezi în mijlocul lor e nebunie curată.“⁵²

Fawcett a fost de neclintit. La fel și Murray. În definitiv, cât de dificilă putea să fie călătoria în junglă în comparație cu Antarctica? La început, grupul s-a folosit de animale de povară, cu ajutorul cărora Murray și-a cărat microscopul și recipientele pentru specimene. Într-o noapte, acesta a urmărit șocat cum liliecii-vampiri se adună în roiuri și le atacă animalele. „Câțiva catări au răni urâte, iar sângele șiroiește pe ei“⁵³, a scris el în jurnal. Liliecii au dinții din față ascuțiți ca niște lame, pătrunzând prin piele atât de rapid și de precis, încât victima adormită nu se trezește. Cu ajutorul striatiilor de pe limbă, pot suga sângele și câte 40 de minute încontinuu, pentru că secretă o substanță care împiedică coagularea. De asemenea, pot transmite și un protozoar letal.

Bărbații s-au grăbit să curețe și să bandajeze rănilor catărilor, ca să nu se infecteze, dar aceasta nu era singura lor grijă: după cum aflaseră Costin și Fawcett dintr-o expediție anterioară, aceștia atacau și oamenii. „Cu toții am fost mușcați de lilieci“, își amintea Costin într-o scrisoare de mai târziu. „Colonelul avea răni la cap, iar eu aveam patru mușcături pe încheieturile degetelor de la mâna dreaptă [...]. Incredibil cât de mult sânge poți pierde printr-o rană atât de mică.“⁵⁴

„Ne-am trezit cu hamacele îmbibate în sânge“, a spus Fawcett, „căci aceste creaturi dezgustătoare ne atacaseră toate părțile trupului care veneau în contact cu plasele de țânțari sau ieșeau de sub ele.“⁵⁵

În junglă, bietele animale de povară se poticneau la fiecare pas, alunecând pe trunchiurile de copaci acoperite cu mazăgă sau afundându-se în gropi cu noroi. Oamenii erau nevoiți să le împungă cu bicele și să le bată ca să înainteze. „Dacă nu ai un stomac de oțel, nu e chip să mergi în urma animalelor și să le mâni“, scria un tovarăș de călătorie al lui Fawcett în jurnalul său. „Deseori mi se face scârbă când văd cheagurile de sânge și puroi aproape putrezite care cad de pe capetele lor pișcate neîncetat de insecte. Ieri le-am scos viermii și le-am turnat în răni un amestec de ceară caldă și sulf, dar mă îndoiesc că va avea vreun efect.“⁵⁶ În aceste condiții, animalele nu supraviețuiau mai mult de o lună. Un alt explorator al Amazoniei scria: „Animalele alcătuiesc un spectacol jalnic; rănilor mari le sângerează și sunt aproape necrozate [...]. Au spume la gură, abia se târăsc și se căznesc să înainteze prin acest iad pe Pământ. Este o existență deplorabilă pentru oameni și dobitoace deopotrivă, celor din urmă moartea curmându-le de obicei suferința.“⁵⁷ Până la urmă, Fawcett i-a anunțat că vor abandona animalele de povară și vor continua pe jos, însoțiți doar de doi câini, pe care îi considera cei mai buni tovarăși. Erau capabili să vâneze, tăcuți și fideli până la capăt, oricât de greu le-ar fi fost.

De-a lungul anilor, Fawcett ajustase numărul obiectelor pe care fiecare membru al echipei sale le căra în spate, ajungând la cantitatea optimă de aproximativ 27 de kilograme per rucsac. În timp ce oamenii își făceau bagajele, Fawcett l-a rugat pe Murray să mai ia ceva: șaitrocul pentru căutat aur. Chinuindu-se prin jungla deasă și prin noroiul până la șold, Murray a început să se plângă de greutatea din spate. „M-au lăsat puterile, așa că am mers încet, odihnindu-mă când și când“, a scris el în jurnal. Fawcett s-a văzut astfel obligat să trimită un cărăuș să-l ajute cu rucsacul. A doua zi, Murray părea și mai epuizat, rămânând în urma grupului în timp ce urcau pe o culme plină de bușteni. „M-am chinuit să trec peste ei timp de o oră, o muncă istovitoare din cauza greutății mari

din spate, și nu am parcurs nici măcar 100 de metri“, a scris Murray. „Cărarea nu se mai vedea deloc, nu reușeam să înaintez, nu puteam să urc panta abruptă și nici nu puteam să mă întorc.“⁵⁸

Cum se uita prin pădure după Fawcett și după ceilalți, Murray a auzit un râu undeva mai jos și, sperând să găsească o cale mai ușoară, și-a scos maceta și a încercat să-și croiască drum până la el, tăind liane încolăcite și rădăcini enorme de arbori. Și-a dat seama că fără macetă „ești mort dacă te pierzi în pădurile astea“. Cizmele îi făcuseră răni la picioare, așa că și-a dat rucsacul jos din spate și l-a aruncat în față, iar l-a ridicat și l-a aruncat mai departe și tot așa. Zgomotul râului se auzea tot mai tare, astfel că a luat-o la fugă înspre el, dar s-a oprit brusc pe marginea albiei, și-a pierdut echilibrul și i-a căzut ceva din rucsac: „Un portret al soției și scrisori de la ea“. Privind cum le înghite apa, l-a cuprins „o descurajare profundă care nu anunța nimic bun“.

Și-a continuat drumul, disperat să-i găsească pe ceilalți înainte ca noaptea să-l lase și fără puțină lumină care se strecura printre crengi. A observat urme de pași pe malul noroios. Să fie ale indienilor guarayo, despre care auzise atâtea și al căror nume însemna „războinic“? Apoi a văzut un cort în depărtare și a pornit împleticindu-se spre el, doar ca să constate că era un bolovan. Minte îi juca feste. Mărșăluise încontinuu de la răsăritul soarelui, dar abia dacă parcursese câteva sute de metri. Se întuneca tot mai repede, așa că, într-un acces de panică, a tras cu pușca în aer. Nu a primit niciun răspuns. Pentru că îl dureau picioarele, s-a așezat și și-a scos cizmele și șosetele; gleznele îi erau jupuite. Nu avea altceva de mâncare decât jumătate de kilogram de caramelle pe care Nina Fawcett le pregătise pentru călătorie. Cutia ar fi trebuit împărțită între toți membrii echipei, dar Murray a devorat jumătate din ea, astâmpărându-și apoi setea cu apa lăptoasă a râului. Stând singur în întuneric, a fumat trei țigări turcești în încercarea de a-și potoli foamea. După aceea și-a pierdut cunoștința.

Când l-au găsit de dimineață, Fawcett l-a certat pentru că încetinise grupul. Zi după zi însă, Murray rămânea tot mai în urmă. Nu era obișnuit cu foamea acută, cu chinul continuu, apăsător, care-i măcina creierul și trupul. Mai târziu, când a primit niște mălai, cu o frunză în loc de lingură, l-a înfulecat lacom, lăsându-l să i se umezească pe limbă. „Nu-mi doresc nimic altceva decât să mi se asigure o porție ca aceasta până la finalul călătoriei“, a spus el. Însemnările din jurnal deveneau și ele tot mai fragmentate și mai tensionate:

„Efort excesiv, epuizat; sugerat pauză scurtă, Fawcett refuză; rămas singur în urmă, când am reușit să avansez cu greu, pădure îngrozitor de deasă, nu reușesc să o traversez, întors la râu, foarte dificil drumul, [...] văzut o altă *playa* [plajă] la următorul cot al râului, încercat să merg prin apă, prea adâncă, întors la *playa* cu noroi, acum noapte; adunat câteva crengi uscate, bețe și liane, făcut foc pentru uscat hainele; fără mâncare, doar câteva pastile de zaharină, fumat trei țigări, molfăit niște fructe reci, țânțari mulți, nu pot să dorm de pișcăture, frig și oboseală, luat sedativ cu opiu, degeaba; zgomote ciudate pe râu și în pădure, [furnicar] venit să se adape pe celălalt mal, gălăgie mare. Mi s-a părut că am auzit voci peste râu, mi-am imaginat că sunt guarayo. Toate hainele pline de nisip, intrat și în gură, oribilă noapte.“

A încercat să facă niște cercetări științifice, dar a renunțat. După cum avea să explice un alt biolog care a călătorit mai târziu cu Fawcett, „am crezut că voi face multe observații importante de istorie naturală, dar, din experiența mea, în timpul unui efort fizic mare și prelungit, mintea nu este deloc activă. Te gândești doar la problemele imediate sau mintea îți rătăcește pur și simplu, fiind aproape incapabilă să raționeze. Cât despre aspectele vieții civilizate cărora le duci dorul, nu ai timp să simți că-ți lipsește altceva decât mâncarea, somnul sau odihna. Pe scurt, devii doar un animal înzestrat cu rațiune.“⁵⁹

Într-o noapte, când Fawcett, Murray și ceilalți au ajuns în tabără, erau atât de slăbiți încât cei mai mulți pur și simplu s-au

prăbușit, neavând energie nici să-și atârne hamacele. Ceva mai târziu, simțind probabil cum plutește disperarea în aer, Fawcett, conform instrucțiunilor primite la școala de exploratori, a încercat să aducă buna dispoziție. A scos un fluier din rucsac și a început să cânte *The Calabar*, un cântec popular irlandez despre un naufragiu, cunoscut pentru umorul macabru:

„A doua zi am rămas fără lapte bătut – din vina căpitanului –, iar echipajul s-a pricopsit cu scorbut, căci heringul era cumplit de sărat.

Bucătarul negru ne-a spus că și carnea s-a terminat și nu mai era nici măcar o chiflă pe raft;

«Atunci o să mâncăm săpun», a strigat căpitanul, «nimeni nu se mai spală.»“

Murray nu mai auzise cântecul de 30 de ani și i s-a alăturat lui Costin, care-și scosese și el fluierul. Lungit pe jos, Manley asculta cum sunetul vocilor și al instrumentelor acoperea urletele maimuțelor și bâzâitul țânțarilor. Pentru o clipă, au părut, dacă nu veseli, măcar în stare să râdă la gândul propriei morți.

. . .

„Nu ai niciun drept să fii obosit!“ s-a stropșit Fawcett la Murray.

Se aflau pe una dintre cele două plute pe care le construiseră ca să continue călătoria în amonte râului Heath. Murray a spus că vrea să aștepte un vas care să-i tracteze, dar Fawcett a considerat că asta era încă o scuză ca să se odihnească. Costin nu se înșelase: în condiții foarte grele, apare frecvent discordia, poate cea mai mare amenințare pentru supraviețuirea unui grup.⁶⁰ În timpul primei expediții europene pe Amazon, imediat după 1540, membrii au fost acuzați că și-au părăsit comandantul, cu „cea mai mare cruzime pe care au arătat-o vreodată niște trădători“⁶¹. În 1561, echipajul unei alte expediții sud-americane și-a înjunghiat conducătorul în somn, iar la

scurt timp după aceea l-a ucis și pe cel pe care-l aleseseră în locul lui. Fawcett avea propria concepție despre răzmeriță. După cum îl avertizase un prieten cândva, „fiecare grup are un Iuda“⁶².

Cu fiecare zi care trecea, tensiunile dintre Fawcett și Murray creșteau. Omul căruia Costin îi spunea cu reverență „Șeful“ avea ceva care pe Murray îl îngrozea. Fawcett se aștepta ca „fiecare să facă tot posibilul“ și nu simțea decât „dispreț“ față de cei care se lăsau biruiți de frică. (A descris la un moment dat frica drept „sursa tuturor relelor“⁶³, din cauza căreia „omnirea a fost alungată din Grădina Raiului“.) Fiecare an petrecut în junglă părea să-l facă și mai dur, și mai fanatic, asemenea unui soldat care a participat la prea multe bătălii. Rareori tăia o cărare dreaptă prin pădure; mai degrabă dădea cu maceta în stânga și-n dreapta, de parcă l-ar fi atacat un roi de albine. Își picta fața în culori vii cu fructe de pădure, ca războinicii indieni, și vorbea deschis despre posibilitatea de a trăi ca indigenii. „Nu e nicio rușine în asta“, spunea el în *Exploration Fawcett*. „Dimpotrivă, după părerea mea, e o dovadă a unei lăudabile aprecieri față de lucrurile reale din viață, în detrimentul celor artificiale.“⁶⁴ În însemnările sale exista o rubrică, numită „Fugari din civilizație“, în care scria: „Puterea pe care civilizația o exercită asupra noastră este relativ precară, iar odată ce-ai gustat din libertatea absolută, vei fi cu siguranță atras de ea. «Chemarea sălbăticiei» e în sângele multora dintre noi, iar aventura îi servește drept supapă.“⁶⁵

Fawcett, care părea să considere fiecare nouă călătorie un ritual budist de purificare, credea că expediția va eșua din cauza lui Murray. Nu doar că nu era pregătit pentru Amazonia, dar afecta și moralul celorlalți, plângându-se neîncetat. Pentru că îi fusese asistent lui Shackleton, avea impresia că poate pune la îndoială autoritatea lui Fawcett. Odată, pe când împingeau o plută plină cu echipament de la un mal la celălalt, pe Murray l-a luat curentul și s-a dezechilibrat. Ignorând instrucțiunile lui Fawcett, s-a prins de marginea ambarcațiunii, aproape

răsturnând-o. Fawcett i-a zis să-i dea drumul și să înoate spre un loc sigur, dar biologul a refuzat, ceea ce, în cuvintele lide-rului, a confirmat faptul că era un „molău bolnăvicios“.

Exploratorul a început să-l suspecteze pe Murray de ceva încă și mai grav decât lașitatea: de hoție. Pe lângă caramellele lipsă, au început să dispară și alte provizii comune. Nu exista delict mai mare. „În expedițiile de acest fel, furtul de mâncare vine imediat după omor și ar trebui să fie pedepsit ca atare“⁶⁶, a spus Theodore Roosevelt despre călătoria sa pe Amazon din 1914. Când l-a chestionat, biologul s-a arătat indignat. „Le-am spus ce-am mâncat“, a scris el plin de obidă, adăugând: „Cel mai onorabil ar fi fost să pier de foame, se pare.“ La scurt timp după aceea, Costin l-a prins pe Murray cu niște porumb care părea să provină din rezervele păstrate pentru etapele următoare ale călătoriei.

— De unde-l ai? l-a întrebat.

Murray i-a răspuns că era un rest din propriile rezerve.

Pentru că luase un pumn de porumb, Fawcett a ordonat să nu i se permită să mănânce mămăligă. Murray s-a apărat spunând că și Manley măncase din alimentele personale. Fawcett a fost de neînduplecat. Era o chestiune de principiu.

— În cazul ăsta, sunt principiile unui nebun, l-a acuzat Murray.

Atmosfera a continuat să se deterioreze. După cum nota Murray: „În seara asta, nu se cântă în tabără.“

. . .

Manley a fost primul care s-a îmbolnăvit. A făcut brusc febră de 40°C și tremura din toate încheieturile – avea malarie. „E prea mult pentru mine“, i-a șoptit lui Murray. „Nu mai rezist.“ Incapabil să se țină pe picioare, Manley zăcea pe malul noroios, în speranța că soarele puternic va scoate frigurile din el, dar era în zadar.

Apoi, Costin s-a îmbolnăvit de espundia, o boală cu simptome și mai oribile. Cauzată de un parazit transmis de flebotomi,

distruge țesuturile din jurul gurii, al nasului și al membrelor, ca și cum victima s-ar dezintegra. „Duce la [...] putreziciune, ca lepra”⁶⁷, a spus Fawcett. Uneori, bolnavul moare din cauza infecțiilor secundare. În cazul lui Costin, boala s-a agravat într-atât, încât, după cum i-a înștiințat mai târziu Nina Fawcett pe cei de la Societatea Regală de Geografie, acesta „a luat-o razna”.

Între timp, Murray părea să se descompună la propriu. Un deget i s-a inflammat după ce a atins o plantă otrăvitoare. Apoi i-a căzut unghia de parcă i-ar fi fost smulsă. Pe mâna dreaptă i-a apărut, în cuvintele lui, „o rană foarte urâtă, adâncă, supurândă”, din cauza căreia era un „chin” chiar și să-și agațe hama-cul. După aceea, l-a lovit diareea. La scurt timp, a descoperit că într-un genunchi și într-un braț părea să aibă viermi. S-a uitat mai bine: chiar asta erau, viermi care creșteau în corpul lui. A găsit 50 numai în zona cotului. „Durere foarte mare ocazional, atunci când se mișcă”, a scris Murray.

Dezgustat, a încercat, ignorând avertizarea lui Fawcett, să-i otrăvească. Și-a turnat de toate în răni – nicotină, clorură de mercur, permanganat de potasiu –, după care a încercat să-i scoată cu un ac sau apăsând carnea din jurul lor. O parte din viermi au murit de la otrăvă și au început să putrezească în el. Alții au crescut până la aproape 2 centimetri și, din când în când, scoteau capul afară, ca periscopul unui submarin. Părea că trupul îi fusese cotropit de viețuitoarele minuscule pe care le studiasse cândva. Pielea îi emana un miros fetid. Picioarele i s-au umflat. Să fi fost elefantiazis? „Picioarele nu-mi mai încap în cizme”, a spus el. „Sunt carne vie.”

Numai Fawcett părea neafectat. Și-a găsit unul sau doi viermi sub piele – ai unei specii de tăune care își depune ouăle pe un țânțar, care la rândul lui transmite larvele eclozate la om –, dar nu i-a otrăvit, iar găurile săpate de ei nu s-au infectat. În ciuda slăbiciunii grupului, Fawcett și oamenii lui și-au continuat călătoria. La un moment dat, s-a auzit un urlet îngrozitor. Potrivit lui Costin, o pumă atacase unul dintre

câini și-l târa în pădure. „Înarmat doar cu o macetă, nu avea niciun rost să mă iau după ea”⁶⁸, a scris Costin. La scurt timp după aceea, celălalt câine s-a înecat.

Flămânzi, uzi, nervoși, ciuruiți de pișcături de țânțari, indivizii au început să submineze grupul, la fel ca viermii care săpau în trupul lui Murray. Într-o noapte, biologul și Manley s-au certat ca nebunii pentru a stabili cine avea să doarmă pe o anumită parte a focului. Fawcett îl catalogase deja pe Murray drept un laș, un prefăcut, un hoț și, cel mai grav, o pacoste care îi distrugea expediția. Deja problema nu mai era că Murray îi încetinește și că misiunea va eșua, se gândea Fawcett, ci dacă nu cumva vor pieri cu toții din pricina lui.

Murray credea că Fawcett era complet lipsit de empatie – „niciun pic de milă pentru omul bolnav sau obosit”. Liderul ar fi putut încetini ritmul pentru a-i „da infirmului o șansă la viață”, dar refuza să facă asta. După ce echipa și-a reluat marșul, Murray a început să fie obsedat de șaitrocul lui Fawcett, până când n-a mai rezistat. Și-a deschis rucsacul și a aruncat șaitrocul, împreună cu cea mai mare parte a echipamentului său, inclusiv hamacul și hainele. Exploratorul l-a avertizat că va avea nevoie de ele, dar Murray a insistat că încearcă să-și salveze viața, dat fiind că Fawcett nu voia să-l aștepte.

Cu rucsacul mai ușor, Murray și-a mărit viteza, însă, nemai-având hamacul, trebuia să doarmă pe jos, în ploaia torențială și sub asaltul continuu al insectelor. „În acest punct, biologul [...] suferea foarte mult din cauza rănilor și a lipsei hainelor de schimb, căci cele de pe el puteau”, a scris Fawcett. „Începea să-și dea seama ce prostie făcuse aruncând aproape tot din rucsac, drept pentru care a devenit tot mai ursuz și mai înspăimântat.” După care a adăugat: „Din pricina furtunilor și a inundațiilor zilnice, în loc să-i meargă mai bine, starea lui s-a înrăutățit. Îmi făceam sincer griji pentru el. Dacă făcea septicemie, ar fi murit, căci noi nu am fi avut cu ce să-l ajutăm.”⁶⁹

„Gândul de a scăpa de aici devine tot mai străin; mâncarea e pe sfârșite”, a scris Murray în jurnal.

Trupul i se umflase din cauza puroiului, a viermilor, a cangrenei; muștele îi dădeau târcoale de parcă ar fi fost deja un cadavru. Aflați nici măcar la jumătatea drumului, sosise momentul asupra căruia Fawcett îi avertizase pe toți membrii expediției, în caz că se îmbolnăveau prea tare pentru a mai continua: abandonul.

Deși se pregătise pentru această eventualitate, niciodată nu o pusese în aplicare, așa că s-a consultat cu Costin și Manley sub privirea sumbră a lui Murray. „În seara asta, în tabără a avut loc o discuție ciudată despre abandonarea mea“, a scris Murray. „Când călătorești printr-o pădure nelocuită, fără alte resurse decât ceea ce cari în spate, orice om înțelege că, dacă se îmbolnăvește sau nu ține pasul cu ceilalți, trebuie să suporte consecințele. Restul nu pot decât să aștepte și să moară odată cu el.“ Totuși, lui Murray i se părea că erau suficient de aproape de un avanpost de frontieră unde l-ar fi putut lăsa. „Că a acceptat cu atâta calm posibilitatea de a mă abandona [...] a fost un lucru neobișnuit din partea unui englez, deși nu m-a surprins, dat fiind că-i citisem firea cu mult timp înainte.“

Până la urmă, cu vehemența-i obișnuită, Fawcett a luat o decizie care pentru el era aproape la fel de radicală ca faptul de a lăsa un om să moară: a deviat de la traseul stabilit, cel puțin atât cât era necesar pentru a-l scoate pe Murray din junglă. Fără nicio tragere de inimă, a încercat să găsească cea mai apropiată așezare. Fawcett i-a ordonat lui Costin să rămână cu Murray și să se asigure că plecarea acestuia din urmă decurge cum trebuie. Potrivit spuselor lui, biologul începuse să delireze. „Nu voi detalia efortul pe care l-am depus“, și-a amintit Costin mai târziu. „Cert e că a trebuit să-i iau revolverul ca să nu mă împuște [...]. Dar alternativa ar fi fost să-l las să moară.“⁷⁰

Într-un final, grupul a întâlnit un localnic care le-a promis că va încerca să-l care, pe catârul lui, înapoi în civilizație. Fawcett i-a oferit lui Murray bani cu care să plătească pentru hrană, deși încă nu se stinsese râca dintre ei. Costin i-a zis că

speră că toate cuvintele grele pe care și le-au spus în junglă vor fi date uitării. Apoi a aruncat o privire la piciorul infectat al lui Murray. „Să știi că genunchiul ăla e într-o stare mult mai rea decât crezi.”⁷¹

Murray a înțeles din atitudinea lui că și Costin, și ceilalți credeau că va muri, că nu-l vor mai vedea niciodată. Bărbații l-au urcat pe catâr. Măinile, la fel ca genunchiul, începuseră să-i supureze. „E uimitor cât de mult puroi curge și din braț, și din genunchi”, a scris Murray. „Rana de la mână este foarte inflamată și tot antebrațul mi-e carne vie și foarte dureros. Secreția de la genunchi este mai abundentă; curge șiroaie din câteva găuri și mi se îmbibă în ciorapi.” Abia dacă putea sta călare pe catâr. „Mă simt mai bolnav ca oricând, genunchiul foarte rău, călcâiul foarte rău, rinichii afectați, nu știu dacă de la mâncare sau otravă, dar trebuie să urinez frecvent.” Se pregătea de moarte: „Stau treaz noaptea întrebându-mă cum va fi sfârșitul și dacă sunt îndreptățit să mi-l ușurez, cu droguri sau în alt fel” – aluzie evidentă la sinucidere. După care continua: „Nu mi-e frică de sfârșit neapărat, dar mă întreb dacă va fi foarte greu.”

Între timp, Fawcett, Manley și Costin și-au continuat drumul chinuitor, încercând să îndeplinească măcar o parte din misiune. O lună mai târziu, când au ieșit din junglă la Cojata, în Peru, nu se știa nimic de Murray. Dispăruse. Mai târziu, într-o scrisoare trimisă din La Paz celor de la Societatea Regală de Geografie, Fawcett scria:

„Cu părere de rău, vă scriu că Murray a dispărut [...]. Guvernul din Peru inițiază o investigație pentru a-i da de urmă, dar mă tem să nu fi fost victima unui accident pe cărările periculoase din Cordillera sau să nu fi murit pe drum din cauza cangrenei. Ministerul britanic se ocupă de caz, iar familia nu va fi înștiințată decât dacă există vești sigure, bune sau rele, ori dacă se pierde orice speranță că ar mai fi în viață.”⁷²

După ce precizase că și Manley a fost cât pe ce să moară, Fawcett conchidea: „Cât despre mine, sunt bine, sănătos, dar am nevoie de odihnă.“

După care, în mod miraculos, Murray a apărut din junglă. S-a dovedit că, după mai mult de o săptămână, a ajuns cu localnicul și catârul lui în Tambopata, un avanpost de la granița dintre Bolivia și Peru, care consta într-o singură casă; acolo, un bărbat pe nume Sardon și familia lui l-au îngrijit mai multe săptămâni. Au stors cu grijă „destul de mulți viermi morți, grași și frumoși“, i-au drenat puroiul din răni și l-au hrănit. După ce a prins suficiente puteri, l-au urcat pe un măgar și l-au trimis spre La Paz. Pe drum, „a citit că Señor Murray, presupus mort în regiune, era căutat“. A ajuns în La Paz la începutul anului 1912. Sosirea lui a șocat autoritățile, care au descoperit că nu era doar viu, ci și furios.

Murray aproape că l-a acuzat pe Fawcett că a vrut să-l omoare, chiar mai înfuriat fiind de faptul că insinuase că e laș. Keltie l-a informat pe Fawcett: „Înțeleg că această chestiune ar putea ajunge pe mâna unui avocat celebru. James Murray are prieteni puternici și bogați care-l susțin.“⁷³ Fawcett a insistat: „S-a făcut tot ce se putea face omeneste [...]. Strict vorbind, starea în care a ajuns a avut drept cauză obiceiurile neigienice, lăcomia la mâncare și înclinația excesivă către alcool – toate acestea înseamnă sinucidere curată în junglă.“ Apoi a adăugat: „Nu am prea multă compasiune pentru el. A știut în detaliu la ce se expune și că, în astfel de călătorii de pionierat, boala și accidente nu pot fi lăsate să pună în pericol siguranța grupului. Toți cei care mă însoțesc înțeleg acest lucru foarte bine de la început. Doar pentru că și el, și domnul Manley s-au îmbolnăvit am fost nevoit să abandonez călătoria planificată. Modul poate lipsit de milă în care a fost expediat [...] a fost explicat de rezervele reduse de hrană și de nevoia de a-i salva viața, posibilitate în legătură cu care el însuși era mai degrabă pesimist.“⁷⁴ Costin era dispus să depună mărturie în favoarea lui Fawcett, la fel și Manley. Pe baza

dovezilor inițiale, Societatea Regală de Geografie a constatat că Fawcett „nu l-a neglijat pe Murray, ci a făcut tot ce a putut pentru el, dată fiind situația”⁷⁵. Cu toate acestea, Societatea l-a rugat pe Fawcett să îngroape în liniște chestiunea, înainte de a se transforma într-un scandal național. „Sunt sigur că nu vrei să-i faci niciun rău lui Murray, iar acum, că sunteți amândoi mai liniștiți, cred că puteți ajunge la o învoială”,⁷⁶ i-a spus Keltie.

Nu se știe exact cine i-a cerut scuze cui, cert e că nu au fost niciodată făcute publice nici detaliile dușmăniei dintre Fawcett și Murray, nici cât de aproape a fost exploratorul de a-și părăsi conaționalul în junglă. Între timp însă, Costin era cel aflat pe moarte. Espundia evolua rapid, fiind agravată de alte posibile infecții. „Până acum nu au reușit să-l vindece”, l-a informat Fawcett pe Keltie. „Dar este supus unui tratament nou și deosebit de dureros la Școala de Boli Tropicale [din Londra]. Sper din tot sufletul să-și revină.”⁷⁷ Un oficial al Societății care l-a vizitat pe Costin i-a relatat lui Fawcett într-o scrisoare: „Bietul om e o priveliște îngrozitoare.”⁷⁸ Treptat, Costin și-a revenit, iar când Fawcett a anunțat că plănuia să se întoarcă în Amazonia a hotărât să-l însoțească. În cuvintele lui: „E un Iad, fără-ndoială, dar de la un moment dat încolo ajunge să-ți placă.”⁷⁹ În ciuda faptului că a văzut moartea cu ochii, și Manley a jurat să se întoarcă cu Fawcett. „El și Costin au fost singurii asistenți pe care i-am considerat vreodată complet adaptabili și de încredere și niciodată nu mi-am dorit o companie mai bună”⁸⁰, a spus Fawcett.

În schimb, lui Murray i s-a luat de tropice. Îi era dor de monotonia familiară a gheții și a zăpezii, așa că în iunie 1913 s-a alăturat unei expediții științifice canadiene în zona arctică. Șase săptămâni mai târziu, vaporul pe care era, *Karluk*, s-a blocat în ghețuri și a trebuit până la urmă abandonat. De data aceasta, Murray a fost unul dintre conducătorii răzmeriței împotriva căpitanului, fugind cu săniile, împreună cu o facțiune disidentă, pe întinsul pustiu și înghețat. Căpitanul a reușit să-și salveze echipa rămasă. De Murray și ai lui nu s-a mai auzit însă nimic.⁸¹

Răscumpărarea

După ce am aterizat la São Paulo, în Brazilia, primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă întâlnesc cu cel de care eram sigur că m-ar putea ajuta în expediție: James Lynch. E un explorator brazilian care, în 1996, a condus ultima expediție importantă de căutare a urmelor grupului dispărut al lui Fawcett și care, împreună cu fiul său de șaisprezece ani și alți zece exploratori, a fost răpit de indieni. Auzisem că, după ce a reușit să scape din captivitate și s-a întors la São Paulo, a renunțat la postul de la Chase Bank și și-a înființat propria firmă de consultanță financiară. (Numele firmei conținea, în mod grăitor, cuvântul „phoenix“.) Când i-am telefonat, a fost de acord să ne întâlnim la sediul lui, situat într-un zgârie-nori din centrul orașului. Părea mai în vârstă și mai blând decât personajul pe care mi-l imaginasem eu. Era îmbrăcat cu un costum elegant, iar părul blond și-l purta pieptănat cu grijă. M-a condus în biroul său de la etajul al nouălea, de unde am cuprins orașul cu privirea.

— În comparație cu São Paulo, New Yorkul pare de-a dreptul mic, nu-i așa? mi-a zis, adăugând că zona metropolitană are optsprezece milioane de locuitori.

A dat din cap a uimire, după care s-a așezat.

— Deci cu ce vă pot fi de folos?

I-am expus planul meu de a reface traseul lui Fawcett.

— V-a prins virusul Fawcett, să-nțeleg?

Eram deja mai contaminat decât voiam să recunosc, dar am răspuns simplu:

— Mi se pare o poveste interesantă.

— O, da. Este, cu siguranță.

Când l-am întrebat cum a scăpat, l-am văzut crispându-se ușor. Mi-a povestit că, după ce au fost duși în amonte, indienii i-au dat jos din bărci și i-au grupat pe un mal argilos. În partea de sus, indienii au pus paznici, iar apoi au improvisat o tabără. Mi-a spus că a încercat să fie atent la orice detaliu, la oameni și la lucruri, căutând un punct slab. Dar s-a lăsat curând întunericul, rămânând doar vocile din cei care-i luaseră prizonieri. Dinspre pădure răsunau zgomote ciudate.

— Ați auzit vreodată freamătul junglei? m-a întrebat Lynch. Am dat din cap că nu.

— Nu e cum vă imaginați, a continuat. Nu sunt zgomote puternice sau ceva asemănător, dar nu tace niciodată.

Și-a amintit că l-a îndemnat pe fiul său, James Jr., să încerce să doarmă și că a picat și el până la urmă, doborât de oboseală. Nu știa cât a moțait, însă când a deschis ochii a văzut, în lumina dimineții, vârful unei lănci lucind printre copaci.

S-a întors și a mai văzut un punct strălucitor, în timp ce tot mai mulți indieni, toți înarmați, ieșeau din pădure. Erau peste o sută. James Jr., care se trezise și el din cauza gălăgiei, i-a șoptit: „Sunt peste tot“.

— I-am spus că totul va fi bine, deși știam că nu va fi așa.

I-au încercuit, iar cinci indieni mai în vârstă, care păreau căpetenii, s-au așezat pe butuci de lemn în fața grupului.

— Atunci am înțeles că urma să ni se hotărască soarta, a spus Lynch.

Indianul tânăr care condusese atacul inițial a făcut un pas înainte și a vorbit furios în fața a ceea ce părea a fi un consiliu; ocazional, după ce puncta o idee, mai mulți indigeni loveau pământul cu măciucile de lemn în semn de aprobare.

Alții se adresau șefilor, iar din când în când, un indian care rupea câteva cuvinte în portugheză le traducea lui Lynch și

celor din grupul lui, explicându-le că erau acuzați de încălcarea teritoriului. Negocierile au durat două zile.

— Dezbăteau timp de ore întregi, iar noi habar n-aveam ce se vorbea, și-a amintit Lynch, după care traducătorul ne rezuma totul într-o singură propoziție. Ceva de genul: „O să vă lege și o să vă arunce în râu, ca să vă mănânce peștii piranha.“ Sau: „O să vă ungă cu miere, ca să vă înțepe albinele până muriți.“

Chiar atunci s-a deschis ușa biroului lui Lynch și a intrat un tânăr. Avea o față rotundă, frumoasă.

— El e fiul meu, James Jr.

Acum avea 25 de ani și urma să se căsătorească. Când a aflat că discutăm despre expediția Fawcett, a comentat:

— Știți, aveam o perspectivă romantică asupra junglei, dar experiența asta m-a vindecat definitiv.

Lynch a continuat să-mi povestească: tribul l-a luat în vizor pe fiul lui, atingându-l și provocându-l, și s-a gândit să-l îndemne să fugă în pădure, chiar dacă știa că și acolo îl așteaptă moartea. Apoi a observat că patru dintre căpetenii tindeau să aprobe părerea unui al cincilea lider, care era cel mai puțin înclinat spre violență. Când mai mulți indieni au dat de înțeles că aveau de gând să-i lege și să-i omoare fiul, Lynch s-a ridicat neliniștit și l-a abordat pe cel de-al cincilea. Bizuindu-se pe translator, bărbatul a spus că-i pare rău dacă oamenii săi îi jigniseră în vreun fel pe membrii tribului. Asumându-și rolul de conducător, a început să negocieze direct cu acesta, care a fost de acord să le primească bărcile și tot echipamentul în schimbul eliberării. Căpetenia în vârstă s-a întors cu spatele și s-a sfătuit cu consiliul timp de câteva minute, în acest timp indienii devenind tot mai agitați. Apoi s-a lăsat liniștea, iar liderul i s-a adresat lui Lynch pe un ton ferm. Exploratorul îl aștepta pe traducător, care-și găsea cu greu cuvintele. Într-un final, acesta a spus:

— Acceptăm darurile tale.

Până să apuce consiliul să se răzgândească, Lynch și-a recuperat stația de emisie-recepție, pe care i-o confiscaseră, și

a trimis un SOS împreună cu coordonatele sale, un avion ușor urmând să vină să-i salveze. Valoarea răscumpărării s-a ridicat la 30 000 de dolari.

Lynch mi-a zis că pe el l-au eliberat ultimul. Numai după ce s-a urcat în avion și s-a simțit în siguranță în aer și-a adus aminte de Fawcett. S-a întrebat dacă și colonelul, și fiul acestuia fuseseră luați ostatici și dacă încercaseră și ei, fără succes, să ofere o răscumpărare. Privind prin hubloul avionului, a văzut malul pe care fusese ținut timp de trei zile alături de echipa lui. I-a văzut pe indieni strângându-și lucrurile și i-a urmărit cum dispar în pădure.

— Nu cred că va rezolva cineva vreodată misterul dispariției lui Fawcett, mi-a zis Lynch. E imposibil.

Pe monitorul de pe biroul lui am observat imaginea din satelit a unui lanț muntos. Am fost surprins să aflu că își pregătea următoarea expediție.

— Plec peste două zile. Vrem să urcăm pe crestele Anzilor.

— Eu nu, a spus James Jr. Am de pregătit o nuntă.

Tânărul și-a luat la revedere și a ieșit din încăpere, iar Lynch a continuat să-mi dea detalii despre noua aventură.

— Vrem să găsim un avion care s-a prăbușit în Anzi în 1937. Nimeni nu i-a dat de urmă.

Părea entuziasmat, dar, în mijlocul explicației, s-a oprit și mi-a zis:

— Să nu-i spuneți fiului meu, dar nu mi-ar dispăcea să vă însoțesc. Dacă aflați ceva despre Z, neapărat să-mi spuneți. Vă rog.

I-am promis c-o voi face. Înainte să plec, mi-a dat câteva sfaturi.

— Unu: vă trebuie un ghid de primă mână, cineva care are legături cu triburile din zonă. Doi: trebuie să fiți cât mai discret. Fawcett avea dreptate: un grup mare doar atrage atenția.

M-a avertizat să fiu cu ochii-n patru.

— Nu uitați: eu și fiul meu am avut noroc. Majoritatea celor care au plecat în căutarea lui Fawcett nu s-au mai întors.

Teoria despre Z

Nu a fost vorba despre nicio revelație ori vreo străfulgerare. Dimpotrivă, teoria s-a copt în timp, cu un indiciu de ici, cu altul de colo, cu poticneli și răsturnări de situație, primele dovezi datând încă din perioada ceyloneză. Pe când era încar-tiruit la Fortul Frederick, Fawcett a aflat pentru prima dată că e posibil ca jungla să ascundă un regat de mari dimensiuni și că, odată cu trecerea timpului, palatele și drumurile fuseseră înghițite de liane și de rădăcini cotropitoare. Dar ideea existenței lui Z, o civilizație pierdută în Amazonia, nu a prins contur decât în urma întâlnirilor lui cu indienii războinici, pe care fusese sfătuit să-i evite cu orice preț.

În 1910, pe când explora într-o canoe, alături de Costin și de alți câțiva tovarăși, o parte necunoscută a râului Heath din Bolivia, a început să plouă peste ei cu săgeți otrăvite de doi metri, care le-au găurit laturile bărcilor.¹ Un călugăr spaniol a povestit ce a pățit un coleg de-al său atins de o astfel de săgeată: „Cum l-astrăpuns, a simțit o durere mare [...], la bapicio-rului rănit s-a înnegrit, iar otrava a urcat pe coapsă, de parcă ar fi fost un animal viu, fără a putea fi stăvilită în vreun fel, deși l-au ars de mai multe ori cu fierul încins [...]; când i-a ajuns la inimă, omul a murit: la capătul a trei zile de chinuri, și-a încredințat sufletul Domnului, Creatorul său.”²

Unul dintre membrii echipei lui Fawcett a sărit în apă strigând: „Retragerea! Retragerea!”³ Dar exploratorul a insistat

să tragă bărcile pe malul celălalt, ignorând cascada de săgeți venite parcă din cer. „Una dintre ele mi-a trecut la mai puțin de-un metru de cap și am văzut până și chipul sălbaticului care a tras“⁴, își amintea Costin mai târziu. Fawcett le-a ordonat să-și arunce puștile, deși ploaia de săgeți nu contenea. Atunci, ca o dovadă în plus a intențiilor pașnice, i-a spus unuia dintre oamenii lui să-și scoată acordeonul și să cânte. Restul grupului, având ordin de a sta pe loc și de a înfrunta moartea fără să opună rezistență, a început să fredoneze acompaniindu-l pe Costin, care, întâi cu vocea tremurândă, apoi tot mai înflăcărat, intona *Soldații Reginei*: „În lupta pentru gloria Angliei, flăcăi/ Despre gloria ei mondială haideți să cântăm.“

Fawcett a făcut atunci un lucru care l-a șocat atât de mult pe Costin, că și-l amintea cu exactitate și la bătrânețe: colonelul și-a desfăcut batista de la gât și, fluturând-o deasupra capului, a intrat în râu mergând drept spre perdeaua de săgeți. De-a lungul anilor, Fawcett prinsese frânturi din dialectele indienilor, notându-și-le în jurnale și studiindu-le noaptea, așa că a început să strige cele câteva cuvinte pe care le știa, repetând „prieten, prieten, prieten“, fără vreo certitudine că ceea ce spunea era corect, până când apa i-a ajuns la subsuori. Săgețile au încetat brusc. Pentru o clipă, nimeni n-a făcut nicio mișcare, Fawcett rămânând în mijlocul râului, cu mâinile deasupra capului, asemenea unui penitent care așteaptă botezul iertării.⁵ Potrivit lui Costin, un indian a ieșit de după un trunchi de copac și s-a apropiat de râu. S-a urcat pe o plută, a pornit spre Fawcett și i-a luat batista din mână. „Colonelul i-a făcut semn să-l ducă pe malul celălalt“, a povestit mai târziu Costin într-o scrisoare către fiica sa, iar indianul „s-a întors de unde venise propulsându-se cu o prăjină, în timp ce Fawcett stătea în genunchi pe pluta lui șubredă“⁶.

„Când am coborât pe partea cealaltă“, a spus Fawcett, „am avut senzația că urma să primesc imediat un pumn în față sau o săgeată în burtă.“⁷

Indienii l-au luat cu ei. „[Fawcett] a dispărut în pădure, iar noi am rămas complet debusolați, întrebându-ne ce se va-ntâmpla cu el”⁸, nota Costin. Grupul se temea că îi omorâseră conducătorul până când, aproape o oră mai târziu, acesta a ieșit din junglă însoțit de un indian care îi purta vesel pălăria Stetson.

Așa s-a împrietenit Fawcett cu un grup de guarayo. „Ne-au ajutat să ridicăm tabăra, au rămas acolo toată noaptea și ne-au dat yucca, banane, pește, coliere, papagali și, ce să mai, tot ce aveau”⁹, a scris acesta într-una dintre depeșe.

Fawcett nu purta cu el un craniometru, se baza în schimb pe propriii ochi pentru a face observații despre indigeni. Se obișnuise să întâlnească triburi care fuseseră cucerite de albi și aculturate cu forța, membrii lor fiind slăbiți de boli și de violențele la care fuseseră supuși. Prin comparație, acești 150 de indieni din pădure păreau bine făcuți. „Sunt armonios dezvoltati, pielea este de un cafeniu plăcut, au părul negru, sunt chipeși și bine îmbrăcați, în cămăși de bumbac vopsit, în mare parte confecționate în colibele lor”¹⁰, a scris Fawcett. L-a uimit faptul că, spre deosebire de exploratorii descărnați și palizi, indienii aveau resurse considerabile de hrană. Un membru al tribului a zdrobit o plantă cu o piatră și a lăsat seva să curgă în râu, unde a format un norișor lăptos. „După câteva minute, un pește a ieșit la suprafață, înotând în cerc, cu gura căscată, apoi s-a întors cu burta-n sus, după toate aparențele mort”, și-a amintit Costin. „În curând, mai mult de zece pești pluteau la fel.”¹¹ Fuseseră otrăviți. Un băiat a intrat în apă și i-a ales pe cei mai mari. Cantitatea de otravă înghițită doar îi amețise, neprezentând niciun risc pentru oameni dacă erau gătiți; la fel de surprinzător, peștii eliberați în râu și-au revenit curând și au plecat înotând fără probleme. Aceeași otravă era folosită de multe ori și pentru durerile de dinți. Indienii, a descoperit Fawcett, erau experți în farmacologie, pricepuți în a folosi resursele mediului înconjurător pentru a-și satisface

nevoile și a conchis că guarayo erau „o rasă de oameni deosebit de inteligenți”¹².

După expediția din 1910, bănuind că indienii din Amazonia ascund secrete de care istoricii și etnologii nu au avut nicio-dată habar, a început să caute să se întâlnească cu tot felul de triburi, oricât de rea ar fi fost reputația lor. „Sunt niște probleme nerezolvate aici [...], care așteaptă persoana care să le dezlege”, a informat el Societatea Regală de Geografie. „Acumularea experienței este însă esențială. Fără ea, e o nebunie să pătrunzi în locurile neexplorate – iar în zilele noastre ar fi sinucidere curată.”¹³ În 1911, și-a dat demisia din comisia de stabilire a granițelor pentru a antama cercetări în recentul domeniu al antropologiei. Odată, nu departe de râul Heath, Fawcett, Costin și restul echipei se așezaseră să mănânce, când s-au pomenit înconjuțați de o bandă de indieni cu arcurile pregătite. „Fără vreo ezitare”, a scris Costin, „Fawcett și-a aruncat centura și maceta, ca să arate că e neînarmat, și a înaintat spre ei, cu mâinile ridicate deasupra capului. A urmat un scurt moment de ezitare, după care unul dintre «*barbaros*» [sălbatici] a pus săgețile jos și i-a ieșit în întâmpinare. Și așa ne-am împrietenit cu tribul echoja!”¹⁴

În timp, aceasta a devenit strategia lui caracteristică. „Ori de câte ori dădeam peste sălbatici”, a spus Costin, „înainta încet spre ei [...] cu mâinile sus.”¹⁵ La fel ca metoda lui de a călători în grupuri extrem de mici, fără soldați înarmați care să-i protejeze, modul său de a stabili contactul cu triburile, dintre care unele nu mai văzuseră niciun alb până atunci, i-a frapat pe mulți, considerându-l o dovadă de eroism, dar și o tendință suicidară. „Știu, de la persoane care m-au informat, că a traversat râul în fața unui grup întreg de sălbatici războinici și că, bazându-se numai pe curajul său, i-a convins să nu mai tragă și i-a însoțit în satul lor”, a declarat un oficial bolivian în fața Societății Regale de Geografie despre întâlnirea lui Fawcett cu tribul guarayo. „Trebuie să adaug că aceștia sunt cu adevărat foarte violenți, eu însumi am fost printre ei, iar în

1893 generalul Pando nu și-a pierdut numai o parte dintre oameni, ci și nepotul, și pe inginer, domnul Muller, care, obosiți de călătorie, au vrut să scurteze drumul de la unul dintre râuri până la Modeidi; și nici în ziua de azi nu am mai auzit de ei.¹⁶

Abilitatea lui Fawcett de a reuși acolo unde atâtea eșuaseră a alimentat mitul invincibilității sale, idee pe care a ajuns s-o creadă și el. Cum era posibil, se întreba, „să stai de bunăvoie în picioare în fața sălbaticilor, cu care este vital să te împrietenești, iar săgețile să-ți treacă pe lângă cap, printre picioare, chiar pe sub brațe, timp de câteva minute, și totuși să nu te atingă?”¹⁷. Și Nina credea că era de neînvins. Odată, după ce el se apropiase de un trib de indieni violenți cu obișnuitul său *modus operandi*, Nina i-a informat pe cei de la Societate: „Întâlnirea cu sălbaticii și felul în care i-a tratat sunt unul dintre episoadele cele mai curajoase din câte cunosc. Și mă bucur că s-a purtat așa; personal, nu mă tem nicicum pentru siguranța lui, căci am certitudinea că va acționa corect în astfel de situații.”¹⁸

Costin a scris că în cele cinci expediții făcute împreună, Fawcett s-a împrietenit de fiecare dată cu triburile întâlnite. A existat însă o excepție. În 1914, Fawcett a încercat să stabilească o legătură cu un grup de indieni maricoxi din Bolivia, cu privire la care ceilalți băștinași din zonă îi spusese să aibă grijă. La gesturile sale de introducere obișnuite, indienii au reacționat violent. Cum erau gata să-i omoare, oamenii lui Fawcett l-au rugat să le permită să-și folosească puștile. „Trebuie să tragem”¹⁹, i-a strigat Costin.

Fawcett a ezitat. „Nu-și dorea să o facă, ar fi fost prima dată când am fi tras în ei”²⁰, și-a amintit Costin. Dar până la urmă s-a lăsat înduplecat. Mai târziu, Fawcett a spus că le-a ordonat oamenilor să tragă numai în pământ sau în aer. Dar, potrivit lui Costin, „am văzut cel puțin unul rănit în burtă”²¹.

Dacă ceea ce a povestit Costin este adevărat, și sunt puține motive să credem contrariul, a fost singura dată când Fawcett și-a încălcat propriul principiu. Acest lucru l-a îngrozit atât

de tare, încât și-a falsificat rapoartele oficiale către Societate și a ascuns adevărul toată viața.

. . . .

Într-o zi, pe când se afla în așezarea unui trib de indieni echoja, în partea boliviană a Amazoniei, Fawcett a dat peste noi dovezi care păreau să contrazică ideea predominantă conform căreia jungla ar fi fost o capcană a morții, în care mici bande de vânători-culegători duceau o viață mizeră, abandonându-și și omorându-și semenii pentru a supraviețui. Greutățile extreme îndurate în propriile călătorii confirmaseră aceste descrieri; prin urmare, nu mică i-a fost uimirea să descopere că, asemenea indienilor guarayo, și tribul echoja avea rezerve masive de alimente. Foloseau luncile inundabile ale Amazonului, mult mai fertile decât solurile uscate, pentru culturi diverse și dezvoltaseră tehnici complexe de vânatoare și pescuit. „Hrana nu era niciodată o problemă pentru ei”, a spus Fawcett. „Când li se făcea foame, unul dintre ei mergea în pădure și, cu anumite chemări, atrăgea vânatul; l-am însoțit într-un rând să văd cum face. Nu am observat niciun indiciu că ar fi fost vreun animal în tufișuri, însă indianul știa mai bine decât mine. A început să scoată niște țipete care-ți străpungeau timpanele și mi-a făcut semn să nu mă mișc. Câteva minute mai târziu, din tufișuri a ieșit cu sfială o antilopă mică [...], iar indianul a doborât-o cu o săgeată. Tot cu ajutorul sunetelor, i-am văzut scoțând maimuțe din ascunzișuri și păsări din coroanele copacilor.”²² Costin, un țințaș care câștigase competiții renumite, a fost la fel de uimit să-i vadă pe indigeni reușind acolo unde el, cu pușca lui, eșuase de atâtea ori.

Dar abilitatea indienilor de a-și asigura o sursă abundentă de hrană – condiție necesară pentru orice civilizație dezvoltată, cu o densitate mare a populației – nu era singurul lucru care-l intriga pe Fawcett. Deși păreau lipsiți de apărare împotriva bolilor ajunse acolo din Europa, precum pojarul – ceea ce

explica, așa cum bănuia Fawcett, de ce erau în număr atât de mic –, indienii echoja descoperiseră mai multe tratamente neconvenționale pe bază de plante pentru a se proteja de amenințările zilnice specifice junglei. Erau foarte pricepuți și la îndepărtarea viermilor care-l chinuiseră atât de mult pe Murray. „[Indienii echoja] fluierau într-un mod ciudat folosindu-și limba și, pe loc, viermele scotea capul din gaură“, a notat Fawcett. „După care storceau rapid rana, iar intrusul era eliminat.“²³ Apoi a adăugat: „Am încercat să sug, să fluier, să țip și chiar i-am cântat din fluier viermelui meu, dar absolut în zadar.“²⁴ Un medic occidental care călătorea cu Fawcett considera aceste metode pură vrăjitorie; în schimb, pentru colonel ele constituiau, alături de o varietate de remedii naturale, o minune. „Dată fiind frecvența bolilor și a pericolelor, nu e de mirare că se folosesc tratamente din plante.“ Și a completat: „Sigur, medicina nu încurajează oamenii să folosească aceste remedii. Totuși, de multe ori, vindecările sunt remarcabile și vorbesc ca unul care a încercat mai multe [astfel de remedii] cu succes deplin.“²⁵ Însușindu-și secretul unor leacuri din plante și metode de vânătoare indigene, Fawcett a reușit să se descurce mai bine cu ceea ce oferea natura pentru a supraviețui. „În 99 din 100 de cazuri, nu ai cum să mori de foame“²⁶, a tras el concluzia.

Dar, dacă avea dreptate și Amazonia putea susține fizic o civilizație de mari dimensiuni, chiar reușiseră indienii să dea naștere uneia? Nu se găsiseră încă dovezi arheologice în acest sens. Nu erau nici măcar probe privind existența unor populații numeroase în Amazonia. Mai mult, ideea unei civilizații dezvoltate contrazicea principalele două paradigme științifice ce dominau de mai multe secole și a căror origine data de la primul contact dintre europeni și amerindieni, cu mai bine de patru secole în urmă. Deși o parte dintre primii conchistadori au fost impresionați de cultura băștinașilor²⁷, teologii s-au îndoit în număr mare de faptul că acești indivizi cu pielea închisă la culoare, care umblă goi, ar fi tot oameni. Cum ar fi

putut descendenții lui Adam și ai Evei să ajungă atât de departe și cum de profeții din Biblie nu au știut nimic despre ei? La mijlocul secolului al XVI-lea, Juan Ginés de Sepúlveda, unul dintre capelanii conducătorului Sfântului Imperiu Roman, a susținut că indienii sunt „pe jumătate oameni“, motiv pentru care trebuie tratați ca sclavi înăscuți. „Spaniolii sunt perfect îndreptățiți să-i guverneze pe acești barbari din Lumea Nouă“, a declarat Sepúlveda, adăugând: „Căci între cele două categorii există o diferență la fel de mare ca între [...] oameni și maimuțe.“²⁸

La vremea aceea, cel mai vehement critic al acestui mod de gândire care instiga la genocid era Bartolomé de Las Casas, un călugăr dominican care călătorise prin cele două Americi. Într-o dezbatere celebră cu Sepúlveda și în mai multe tratate, Las Casas a încercat să dovedească, o dată pentru totdeauna, că și indienii sunt ființe umane („Nu sunt și ei oameni? Nu au și ei rațiune?“²⁹), condamnându-i pe cei „care se pretind creștini“ și care „i-au stârpit de pe fața pământului“³⁰. Demersul său a contribuit însă la consolidarea unei idei despre indieni, devenită în timp un alt clișeu al etnologiei europene: „bunul sălbatic“. Potrivit lui Las Casas, băștinașii Americilor erau „cei mai simpli oameni din lume“, „lipsiți de răutate sau de viclenie“, „niciodată certăreți, violenți sau pătimiși“, „nici ambițioși, nici lacomi și fără vreo dorință de putere vremelnică“³¹.

Deși cele două concepții continuau să domine literatura de specialitate și pe cea populară din vremea lui Fawcett, de data asta erau filtrate printr-o nouă perspectivă științifică, radicală: evoluționismul. Teoria lui Darwin, expusă în *Originea speciilor*, în 1859, sugera că ființele umane și primatele au un strămoș comun. Întărită de descoperirile recente de fosile omenești care dovedeau că oamenii au existat pe Pământ cu mult înainte de ceea ce afirmă Biblia, a contribuit decisiv la

* Ideea este deseori asociată cu filosofia lui Jean-Jacques Rousseau, care considera că omul se naște pur, dar că societatea îl corupe.

despărțirea antropologiei de teologie. Victorienii încercau să studieze diversitatea umană nu în termenii învățăturii biblice, ci în cei ai biologiei. Manualul *Notes and Queries on Anthropology* (*Note și interogații antropologice*), lectură recomandată la școala de exploratori pe care o urmasa Fawcett, includea capitole precum „Anatomie și fiziologie“, „Păr“, „Culoare“, „Miros“, „Mișcări“, „Fizionomie“, „Patologie“, „Anomalii“, „Reproducere“, „Forță fizică“, „Simțuri“ și „Ereditate“. Printre întrebările la care Fawcett trebuia să răspundă se aflau și următoarele:

„Mirosul pe care îl emană membrii tribului sau persoanele descrise prezintă vreo particularitate notabilă? Ce poziție adoptă de obicei în somn? Își mențin bine echilibrul în timpul mersului? Își țin trupul drept și piciorul bine întins? Sau își îndoaie ușor genunchii când stau în picioare sau când se mișcă? Își leagă brațele în mers? Știu să se cațere în copaci? Își exprimă uimirea cu ochii sau gura larg deschise și cu sprâncenele ridicate? Roșesc când le e rușine?“³²

Ce voiau victorienii să afle, de fapt, era de ce unele primate evoluaseră, devenind gentlemen englezi, iar altele nu.

Dacă Sepúlveda susținuse inferioritatea indienilor din motive religioase, mulți britanici o susțineau acum invocând argumente biologice: indienii ar fi fost chiar „veriga lipsă“ din lanțul evoluției care duce de la primate la oameni.³³ În 1863, a fost înființată Societatea Antropologică din Londra, tocmai pentru a investiga astfel de teorii. Richard Burton, unul dintre fondatori, afirma că indienii, la fel ca negrii, dată fiind „condiția lor de cvasigorile“³⁴, aparțineau unei „subspecii“³⁵. (Darwin însuși, care nu a îmbrățișat niciodată rasismul extrem, a fost aparent încurajat de teoria sa și i-a descris pe fuegienii pe care i-a întâlnit în America de Sud drept „biete creaturi [...] cu trupurile nedezvoltate complet, cu fețele hidoase mânjite cu vopsea albă, pielea murdară și unsuroasă, părul încâlcit, vocile sparte și gesturile violente și lipsite de eleganță“ – ca și

cum i-ar fi fost greu să „creadă că sunt semenii noștri și locuitori ai aceleiași lumi“³⁶.) Mulți antropologi, inclusiv Burton, practicau așa-numita știință a frenologiei – studierea protuberanțelor craniului uman pentru a determina gradul de inteligență și trăsăturile de caracter. Comparând două cranii de indieni cu ale europenilor, un frenolog a ajuns la concluzia că primele dovedeau „duritate“ și „caracter ascuns“³⁷, forma lor explicând „ușurința cu care indienii îndură tortura“. Francis Galton, în teoria eugeniei, printre ai cărei adepți s-au numărat la un moment dat și John Maynard Keynes* și Winston Churchill³⁸, susținea că inteligența umană se moștenește, fiind imuabilă, iar indigenii Lumii Noi erau implicit „încă la stadiul infantil din punct de vedere mintal“³⁹. Până și acei victorienii care credeau în „unitatea psihică a umanității“ porneau de la premisa că societățile de indigeni se aflau într-o etapă diferită a evoluției. La începutul secolului XX, curentul antropologic difuzionist, foarte la modă la vremea aceea, afirma că, și dacă a existat vreodată o civilizație dezvoltată străveche în America de Sud, originile sale ar trebui căutate în Occident sau în Orientul Apropiat, respectiv la popoarele pierdute ale lui Israel⁴⁰ sau la fenicienii veniți pe mare. „Există tot soiul de teorii printre antropologi cu privire la distribuirea rasei umane“, nota Keltie, de la Societatea Regală de Geografie, adăugând că difuzioniștii „susțin că fenicienii au navigat pe toată întinderea Oceanului Pacific și că mulți au ajuns în America de Sud“⁴¹.

Fawcett a fost profund influențat de aceste idei; scrierile sale sunt pline de imagini cu indigeni arătând ca niște „copii veseli“ și sălbatici, „cu înfățișare de primate“⁴². Când a văzut pentru prima dată un indigen plângând, a fost foarte uimit, fiind sigur că pentru aceștia stoicismul era un dat fiziologic. A încercat din răspuțeri să împace lucrurile observate cu cele

* John Maynard Keynes (1883 – 1946), economist și jurist britanic, cunoscut pentru soluțiile propuse pentru eradicarea șomajului.

învățate, iar concluziile sale erau pline de explicații alambicate și de contradicții. Credea, de exemplu, că în junglă trăiau „sălbatici dintre cei mai barbari, oameni-maimuță care locuiau în gropi săpate în pământ și ieșeau doar noaptea”⁴³; cu toate acestea, pe aproape toți indigenii pe care i-a întâlnit i-a descris drept „civilizați”, deseori mult mai educați decât europenii. („Din experiența mea, puțini dintre acești sălbatici sunt «răi» de la natură, contactul cu «sălbaticii» din afară înrăindu-i.”⁴⁴) S-a opus cu tărie distrugerii culturilor indigene prin colonizare. În junglă, adeptul adevărului absolut devenea relativist. După ce a fost martorul unei ceremonii religioase în cadrul căreia un trib și-a mâncat un membru decedat – corpul „a fost fript la un foc iute”, „tăiat în bucăți și împărțit între familii”⁴⁵ –, Fawcett le-a cerut stăruitor europenilor să nu condamne acest „ritual complex”⁴⁶. Detesta clasificarea indigenilor neaculturați drept „sălbatici” – terminologia obișnuită pe atunci – și nota că bunătatea și decența indigenilor echoja reprezentau „dovada clară a lipsei de temei a unei etichetări generale a popoarelor care locuiesc în pădure”⁴⁷. Pe lângă faptul că și-a însușit unele dintre obiceiurile indigenilor, Fawcett a învățat să vorbească o mulțime de dialecte. „Îi cunoștea cum puțini albi i-au cunoscut vreodată și avea talent la învățarea limbilor străine”, a remarcat autorul de cărți de aventuri și asociat al lui Fawcett, Thomas Charles Bridges. „Nu mulți oameni au fost la fel de înzestrați ca el.”⁴⁸ Costin, rezumând relația lui Fawcett cu indigenii amazonieni, a spus simplu: „Îi înțelegea mai bine decât oricine.”⁴⁹

Cu toate acestea, Fawcett n-a reușit niciodată să găsească ieșirea din ceea ce istoricul Dane Kennedy a numit „labirintul mental al raselor”⁵⁰. De câte ori găsea un trib cu o structură complexă, Fawcett încerca să identifice indicatorii rasiali – mai „albi” sau mai „roșii” – care să împace ideea unei societăți indigene avansate cu convingerile și mentalitatea sa victoriană. „Există trei feluri de indieni”, a scris el la un moment dat. „Primii sunt docili și trăiesc în mizerie [...]. [Al] doilea grup

este al celor periculoși, canibali dezgustători, care sunt rareori văzuți; al treilea constituie un popor robust, cu pielea deschisă la culoare, care provine probabil dintr-o cultură civilizată.⁵¹

Ideea că în Americi trăia un trib de oameni „deschiși la culoare” sau „indieni albi” exista încă de pe vremea lui Columb, care afirmase că a văzut mai mulți indigeni care erau „la fel de albi ca noi”⁵². Mai târziu, conchistadorii s-au lăudat că ar fi găsit o încăpere aztecă plină cu „bărbați, femei și copii albi din naștere, la chip, trup, păr și gene”⁵³. Dar legenda „indienilor albi” a prins cel mai bine în Amazonia, unde primii exploratori spanioli care au coborât pe cursul râului au descris femei războinice „foarte albe și înalte”⁵⁴. Fără îndoială, multe dintre aceste legende își au originea în existența reală a unor triburi cu pielea mult mai deschisă la culoare. Un grup de amerindieni neobișnuit de înalți și de albi din estul Boliviei erau numiți „yurucare”, în traducere literală, „oameni albi”. Membrilor tribului yanomami din Amazonia li se mai spunea și „indieni albi” datorită pielii deschise, la fel și indienilor wai-wai din Guyana.

Pe vremea lui Fawcett, „chestiunea indianului alb”, cum era numită, acredita teoria difuzionistă cum că fenicienii sau alt popor occidental, locuitorii Atlantidei sau triburile israelite, migraseră în junglă cu mii de ani în urmă. Inițial, Fawcett a fost sceptic în legătură cu existența „indienilor albi”, afirmând că dovezile sunt „sărace”. Dar în timp această teorie i-a apărut drept ieșirea din propriul labirint mental al raselor: dacă indienii ar fi descins dintr-o civilizație occidentală, atunci sigur ar fi fost capabili să construiască o societate complexă. Fawcett n-a reușit niciodată să facă pasul decisiv pentru un antropolog modern și să accepte că civilizațiile dezvoltate pot apărea în mod independent unele de altele. Așa se explică faptul că, în timp ce unii antropologi și istorici contemporani îl consideră pe Fawcett progresist pentru epoca sa, alții, precum John Hemming, îl descriu ca pe un „explorator nietzschean”⁵⁵, care scotea pe gură „aiureli eugeniste”. În fapt,

a fost ambele. Oricât s-ar fi revoltat Fawcett împotriva moravurilor victoriene – s-a convertit la budism și a trăit ca un războinic indigen –, nu a reușit niciodată să le depășească. A supraviețuit tuturor pericolelor din junglă, dar nu a reușit să scape de boala urâtă a rasismului.

Elementul comun al scrierilor lui rămâne însă convingerea tot mai accentuată că Amazonia și popoarele sale erau altceva decât credea toată lumea. Ceva nu se potrivea. În timpul așa-numitelor sale *autopsis* văzuse prea multe triburi care nu corespundeau datelor generale pe care le oferea etnologia europeană.

. . . .

În 1914, pe când Fawcett călătorea împreună cu Manley și Costin într-o zonă izolată a Amazoniei braziliene, departe de principalele râuri, au dat dintr-odată de o poiană foarte mare în mijlocul junglei. În lumina orbitoare, Fawcett a întrevăzut mai multe case rotunde și frumoase, construite din stuf; unele aveau peste 20 de metri înălțime și 30 de metri în diametru. În apropiere, se vedeau culturi de porumb, yucca, banane și cartofi dulci. Nu părea să fie nimeni prin preajmă, așa că Fawcett i-a făcut semn lui Costin să se uite într-una dintre case. Din prag, Costin a zărit o bătrână singură, aplecată deasupra focului unde gătea ceva. Mirosul de yucca și de cartofi ajuns până la el l-a ademenit; doborât de foame, nu s-a putut abține și a intrat, în ciuda pericolului care-l putea pândi. Fawcett și Manley au fost și ei ispitiți de aromă și l-au urmat. Bărbații și-au dus mâinile la stomac, iar femeia speriată le-a întins castroane cu mâncare. „Probabil niciunul dintre noi n-a gustat ceva mai bun în viața lui”⁵⁶, și-a amintit Fawcett mai târziu. În timp ce mâncau, de jur împrejurul lor au început să apară indieni pictați. „S-au furișat pe intrările pe care nu le observasem, iar prin ușa de lângă noi vedeam umbrele altora, adunați afară.”⁵⁷ Aveau nările și buzele străpunse cu bucăți de lemn și erau înarmați cu arcuri și sarbacane.

„Nu mișcați!“⁵⁸ le-a șoptit Fawcett lui Costin și lui Manley.

Potrivit relatării lui Costin, Fawcett și-a desfăcut încet batista de la gât și a așezat-o pe jos în fața bărbatului care părea să fie căpetenia, oferindu-i-o în dar. Indianul a luat-o și a cercetat-o într-o tăcere solemnă.

— Trebuie să le dai și tu ceva, i-a spus Fawcett lui Costin.

„Am comis o gafă“, și-a amintit mai târziu Costin. „Nu doar că am scos un chibrit, ci l-am și aprins.“⁵⁹

A urmat un moment de panică, iar Fawcett a băgat rapid mâna în buzunar, de unde a scos un alt cadou: un colier strălucitor. La schimb, unul dintre membrii tribului le-a oferit vizitatorilor tărtăcuțe pline cu alune. „Prietenia ne-a fost de-acum acceptată“, a scris Fawcett, „căpetenia însăși s-a așezat pe un taburet curbat și a mâncat alături de noi.“⁶⁰ Gazdele făceau parte dintr-un grup de amerindieni până atunci necunoscut, pe care Fawcett i-a denumit „maxubi“⁶¹. În timpul șederii la acest trib, Fawcett a luat contact cu ceva ce nu mai întâlnise înainte: o populație numeroasă, de câteva mii de locuitori. Mai mult, satul era înconjurat de alte așezări indigene în care trăiau alte mii de oameni. (În urma descoperirii lui Fawcett, președintele Societății Americane de Geografie a declarat: „Nu cunoaștem ceva mai uimitor în istoria recentă a explorărilor.“⁶²) Și astfel a ajuns Fawcett la concluzia că în regiunile aflate la mare distanță de râurile principale, ce reprezentau calea de acces pentru cei mai mulți călători europeni și vânători de sclavi, triburile erau mai prospere și mai numeroase. Din punct de vedere fizic, erau mai puțin afectate de boli și de alcoolism, iar din punct de vedere cultural își păstrau vii obiceiurile. „Poate așa se explică din ce cauză cercetările etnologice ale acestui continent s-au clădit pe o reprezentare eronată“⁶³, a spus Fawcett.

În ceea ce-i privește pe maxubi, dădeau dovadă de o cultură dezvoltată, a observat el. Stăpâneau meșteșugul olăritului și aveau nume pentru planete. „Tribul are și înclinații muzicale“, nota Fawcett. Descriindu-le cântecele, a adăugat: „În tăcerea

perfectă a pădurii, când prima geană de lumină amuțește vacarmul nocturn al insectelor, am fost profund impresionați de frumusețea cânturilor lor.“⁶⁴ E drept, scria el, că întâlnise în junglă și triburi „cu care nu se putea trata, extrem de brutale“⁶⁵, dar altele, precum maxubi, erau „curajoase și inteligente“, „contrazicând întru totul concluziile la care ajunseseră etnologii, care nu exploraseră decât malurile râurilor și care nu știau nimic despre locurile mai puțin accesibile“⁶⁶. Mai interesant era faptul că aceste triburi păstrau legende despre strămoșii lor care locuiseră cândva în așezări mai mari și mai frumoase.

. . .

Mai erau și alte indicii. Pe mai multe stânci din junglă, Fawcett observase desene și sculpturi străvechi înfățișând oameni și animale. Odată, pe când escalada un deal lipsit de vegetație, care se înălța deasupra luncilor inundabile ale Amazonului bolivian, a remarcat ceva care ieșea din pământ. L-a luat în mână: era un ciob de ceramică. S-a apucat să răscolească locul. Oriunde săpa, i-a informat mai târziu pe cei de la Societate, găsea bucăți de vase ceramice foarte vechi și fragile. I s-au părut la fel de măiestrit confecționate precum acelea din Grecia, Roma sau China Antică. Și totuși, pe o rază de sute de kilometri nu era picior de om. De unde proveneau obiectele? Cine le produsese și când?

Deși misterul părea să se adâncească, au început să apară și primele indicii care se repetau. „Acolo unde se găsesc «alturas», adică zone ridicate deasupra câmpiilor“ în bazinul Amazonului“, i-a spus Fawcett lui Keltie, „apar și artefactele“⁶⁷. Și asta nu era tot: diferitele *alturas* păreau legate între ele printr-un soi de poteci care alcătuiau un model geometric. Arătau, era convins Fawcett, ca niște „drumuri“ și „pasarele“⁶⁸.

. . .

Pe măsură ce își punea la punct teoria despre existența unei civilizații amazoniene străvechi, Fawcett era conștient de concurența tot mai mare din partea altor exploratori angrenați în cursa către interiorul Americii de Sud, pentru a cartografia ținuturile rămase printre ultimele neexplorate. Formau o adunătură pestriță de bărbați veșnic puși pe hartă, fanatici, fiecare cu viziunea și obsesia lui. Unul dintre ei era Henry Savage Landor⁶⁹, al cărui nume făcuse înconjurul lumii datorită jurnalelor sale de călătorie în care povestea cum a fost cât pe ce să fie executat în Tibet, cum s-a cățărat în Himalaya fără frânghii și pioleți și cum a traversat deșerturile din Persia și Belucistan călare pe o cămilă; acum pribegea prin Amazonia, îmbrăcat de parcă ar fi mers la un dejun în Piccadilly Circus („Nu m-am maimuțărit în costume extravagante, așa cum își imaginează unii că poartă exploratorii”⁷⁰), în timp ce oamenii lui se revoltau și nu mai aveau mult până să-l împuște. Mai era și colonelul brazilian pe jumătate indian Cândido Mariano da Silva Rondon, care participase la montarea liniilor de telegraf în junglă. Un deget de la picior îi fusese mâncat de piranha. Tot el pusese bazele Serviciului pentru Protecția Indigenilor (căruia i-a împrumutat motto-ul personal: „Mori dacă trebuie, dar nu ucide niciodată”). Printre exploratori se afla și Theodore Roosevelt, care, după ce a pierdut alegerile prezidențiale în 1912, s-a refugiat în Amazonia, unde, alături de Rondon, a făcut măsurători topografice pe așa-numitul Râul al Îndoielii. (Până la sfârșitul expediției, fostul președinte, adept al „vieții dure”, aproape mort de foame și de friguri, ajunsese să repete întruna primele versuri din *Hanul Kubilai*, poemul lui Samuel Taylor Coleridge: „La Xanadu vru Kubilai Han/ Un dom al poftelor.”)

* „La Xanadu”, trad. de Tudor Dorin, în *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, Editura Minerva, București, 1981.

Dar poate că cel mai temut rival al lui Fawcett era doctorul american Alexander Hamilton Rice, un bărbat înalt, șarmant, care, la fel ca Fawcett, fusese instruit de Edward Ayearst Reeves la Societatea Regală de Geografie. Avea vreo 35 de ani, un piept masiv și o mustață stufoasă. Rice absolvise Harvard Medical School în 1904. Interesul pentru bolile tropicale l-a adus în Amazonia, unde a disecat maimuțe și jaguari pentru a studia niște paraziți letali. A făcut curând o obsesie pentru geografia și etnologia regiunii. În 1907, în timp ce Fawcett conducea prima sa expediție topografică, dr. Rice traversa Anzii, însoțit de Hiram Bingham, pe atunci un arheolog amator necunoscut. Mai târziu, Rice a coborât în partea de nord a bazinului Amazonului, în căutarea izvoarelor mai multor râuri și pentru a-i studia pe băștinași. Într-o scrisoare către un prieten nota: „Înaintez foarte lent, studiez totul cu atenție și trag concluzii doar după ce am reflectat îndelung. Dacă mă îndoiesc de ceva, mă întorc și iau cercetarea de la început.”⁷¹

În urma acelei experiențe, înțelegând că-i lipsea pregătirea tehnică necesară, dr. Rice s-a înscris la Școala de Astronomie și Topografie din cadrul Societății Regale de Geografie. După terminarea ei în 1910 („Suntem mândri să-l considerăm unul dintre fiii Societății noastre”⁷², nota mai târziu un președinte al organizației), s-a întors în America de Sud, pentru a explora bazinul Amazonului. Dacă Fawcett era impulsiv și îndrăzneț, Rice acționa cu calmul și precizia unui chirurg. Nu-și propunea atât să depășească condițiile neprielnice, cât să le transforme. Organiza expediții și cu 100 de membri și avea o fixație pentru noutăți – bărci, cizme, generatoare – și pentru a aplica în junglă cele mai recente metode ale științei moderne. În timpul unei misiuni, s-a oprit ca să opereze de urgență un localnic care suferea de antrax și o indiană având un abces în zona ficatului. Societatea preciza că aceasta din urmă a fost „probabil prima operație chirurgicală sub cloroform realizată în sălbăticie totală”⁷³. Deși dr. Rice nu își forța oamenii, la fel

ca Fawcett, cel puțin o dată s-au revoltat împotriva lui și l-au lăsat singur în junglă.⁷⁴ În timpul aceleiași expediții, doctorului Rice i s-a infectat atât de tare piciorul încât a luat bisturiul și s-a operat singur, pe viu, îndepărtând partea de țesut afectată. După cum i-a spus Keltie lui Fawcett, „este un profesionist al medicinei și foarte priceput în tot ceea ce face”⁷⁵.

Deși încrezător că nimeni nu-i putea depăși abilitățile de explorator, Fawcett știa că principalul său rival avea un avantaj cu care el nu putea concura: banii. Dr. Rice, nepotul înstărit al unui fost primar al Bostonului și guvernator al statului Massachusetts, s-a căsătorit cu Eleanor Widener, văduva unui magnat din Philadelphia, care fusese unul dintre cei mai bogați oameni din America. (Primul soț și fiul ei se aflaseră pe *Titanic* la momentul scufundării.) Cu o avere în valoare de câteva milioane de dolari, Rice și soția lui – care a donat Biblioteca Widener Universității Harvard, în memoria fiului ei – au contribuit la construcția unui nou amfiteatru la Societatea Regală de Geografie. În Statele Unite, la diverse întâlniri, Rice își făcea deseori apariția în Rolls-Royce-ul său albastru, cu șofer, îmbrăcat într-o haină de blană lungă până în pământ. Se simțea, după cum titra un ziar, „ca peștele în apă și în iureșul societății elegante din Newport, și în jungla toropitoare a Braziliei”⁷⁶. Date fiind resursele financiare nelimitate pentru acoperirea costurilor presupuse de expediție, își permitea cel mai performant echipament și oamenii cel mai bine pregătiți. Pe de altă parte, Fawcett era nevoit să ceară încontinuu sprijin de la fundații și sponsori. „Exploratorii sunt rareori aventurierii voioși și aiuriți pe care lumea și-i imaginează”, s-a plâns el într-o scrisoare către Societate, „fiind, în schimb, născuți fără proverbiala căiță pe cap.”⁷⁷

Oricât ar fi fost de întinsă Amazonia, părea incapabilă să cuprindă toate orgoliile și ambițiile exploratorilor ei. Stăteau cu ochii unii pe alții ca niște vulturi, păstrând cu sfințenie secretul rutelor urmate, de teama de a nu le-o lua alții înainte cu descoperirile. Ba chiar încercau să afle detalii despre

activitățile celorlalți. „Fii cu urechile ciulite la orice informații despre mișcările lui Landor”⁷⁸, îl sfătuia Societatea Regală de Geografie pe Fawcett într-un comunicat din 1911. Fawcett n-avea însă nevoie de niciun imbold: era mai paranoic decât un spion.

În același timp, exploratorii nu ezitau să pună la îndoială și chiar să denigreze realizările unui rival. După ce Roosevelt și Rondon au anunțat că găsiseră pentru prima dată un râu lung de peste 1500 de kilometri – redenumit Rio Roosevelt, în cinstea președintelui american –, Landor le-a spus reporterilor că nu era cu puțință să existe un asemenea afluent. Etichetându-l drept „șarlatan”, Landor l-a acuzat pe Roosevelt că plagiasse evenimente din relatarea călătoriei lui: „Văd că a avut până și aceeași boală cu care m-am confruntat și eu și, ceea ce este chiar mai greu de crezut, tocmai la același picior la care am avut eu probleme. Astfel de lucruri li se întâmplă foarte des marilor exploratori care citesc cu atenție cărțile unor călători mult mai modești care i-au precedat.”⁷⁹ Ca răspuns, Roosevelt l-a bruftuluit, numindu-l „un farsor sadea căruia nu trebuie să i se dea crezare”⁸⁰. (Nu era prima dată când Landor era numit impostor: după ce urcase pe un vârf din Himalaya, Douglas Freshfield, unul dintre cei mai importanți alpiniști ai vremii și viitor președinte al Societății Regale de Geografie, a spus că „niciun cățărător nu poate crede recordurile de viteză și rezistență pe care domnul Landor afirmă că le-a atins” și că „povestea [sa] de senzație” afectează, „în țară și pe continent, credibilitatea călătorilor, a criticilor și a societăților științifice engleze.”⁸¹) În ce-l privește pe doctorul Rice, inițial a declarat că relatarea lui Roosevelt i se pare „neinteligibilă”⁸², dar, după ce acesta i-a oferit mai multe detalii, și-a cerut scuze. Deși Fawcett nu s-a îndoit vreodată de descoperirea făcută de Roosevelt, a respins-o cu dispreț, calificând-o caustic drept o plimbare bună „pentru un bărbat în etate”⁸³.

„Nu caut să minimalizez importanța activităților de explorare a Americii de Sud întreprinse de alții“, a declarat Fawcett Societății, „vreau doar să evidențiez diferența uriașă dintre călătoriile de-a lungul râurilor în care hrana nu este o problemă și cele realizate pe jos prin pădure – care, prin forța împrejurărilor, te obligă să faci față pericolelor și să pătrunzi cu bună știință în refugiile indienilor.“⁸⁴ Fawcett nu se lăsa impresionat nici de Landor, pe care-l considerase „un escroc de la bun început“⁸⁵. Mai mult, i-a spus lui Keltie că nu-și dorește deloc să fie „pus în rând cu de-alde Savage Landor și Roosevelt, într-o presupusă frăție a exploratorilor“⁸⁶.

Fawcett și-a exprimat admirația față de Rondon în repetate rânduri, dar a ajuns să se îndoiască și de el până la urmă. Considera că acesta sacrifică prea multe vieți călătorind cu grupuri mari. (În 1900, Rondon a început o expediție cu 81 de oameni și s-a întors cu numai 30 – restul fie au murit, fie au fost spitalizați sau au dezertat.⁸⁷) Bărbat mândru și patriot, Rondon nu înțelegea de ce Fawcett – care declarase în fața Societății că prefera să aibă în echipa lui „gentlemen [englezi], datorită rezistenței superioare și entuziasmului pentru aventură“⁸⁸ – refuza sistematic să recruteze soldați brazilieni. Unul dintre colegii lui Rondon a spus că acestuia nu-i plăcea „ideea ca un străin să vină aici și să facă ceva ce brazilienii pot face și singuri“⁸⁹.

Deși invulnerabil la cele mai cumplite condiții din junglă, Fawcett era foarte sensibil la orice fel de critici la adresa lui. Un oficial al Societății l-a sfătuit pe Fawcett: „Mi se pare că te frământă excesiv în legătură cu ce spun oamenii despre tine. În locul tău, eu nu mi-aș face griji. Nu există reușită mai mare decât succesul însuși.“⁹⁰

Totuși, pe măsură ce aduna dovezi în sprijinul existenței unei civilizații amazoniene pierdute, Fawcett era îngrijorat că cineva precum doctorul Rice ar putea urma aceeași pistă. Când le-a dat celor de la Societate de înțeles care este noua direcție a cercetărilor sale antropologice, Keltie i-a răspuns că

doctorul Rice va „porni sigur într-o nouă călătorie“ și că ar fi „dispus să-și asume sarcina pe care o sugerezi“⁹¹.

În 1911, pleiada de exploratori ai Americii de Sud și, odată cu ei, lumea întreagă au aflat cu stupefație că Hiram Bingham, fostul partener al doctorului Rice, descoperise cu ajutorul unei călăuze peruviene ruinele incașe de la Machu Picchu, aflate la o altitudine de aproape 2500 de metri deasupra nivelului mării, în Anzi. Deși nu găsise o civilizație necunoscută – imperiul incaș și arhitectura sa monumentală erau deja cercetate –, Bingham adusese o contribuție remarcabilă la elucidarea misterelor acestei lumi străvechi. Revista *National Geographic*, care a dedicat un număr întreg descoperirii lui Bingham, scria că templele, palatele și fântânile din piatră de la Machu Picchu – cel mai probabil un loc de refugiu pentru nobilimea incașă din secolul al XV-lea – s-ar putea „dovedi cel mai important complex arheologic scos la iveală în America de Sud“⁹². Exploratorul Hugh Thomson a numit-o mai târziu „culmea arheologiei secolului XX“⁹³. Bingham s-a pomenit catapultat în lumea celebrităților, ajungând inclusiv să fie ales în Senatul american.

Descoperirea a aprins imaginația lui Fawcett, dar i-a și zgândărit orgoliul, fără îndoială. Era convins însă că dovezile adunate de el conduceau către ceva mult mai măreț: rămășițele unei civilizații necunoscute din inima Amazoniei, acolo unde conchistadorii căutaseră secole la rând un regat străvechi, un loc numit El Dorado.

Cronicile zăceau îngropate prin beciurile prăfuite ale vechilor biserici și biblioteci răspândite prin lume. Schimbându-și uniforma de explorator cu un costum, Fawcett a scotocit peste tot după aceste manuscrise în care erau relatate călătoriile primilor conchistadori în Amazonia. Neglijența și uitarea se așternuseră peste multe documente; o parte dintre acestea, se temea Fawcett, se pierduseră definitiv, iar când descoperea câte unul în stare bună își copia pasajele esențiale în caiete. Deși a durat mult, încet-încet a reușit să pună cap la cap elementele legendei despre El Dorado.

. . . .

„Marele senior [...] se preumblă ziua întreagă acoperit cu praf de aur la fel de fin ca sarea măcinată. Orice altă podoabă i se pare prea puțin frumoasă. Dacă și-ar pune platoșe din aur modelat cu ciocanul sau ștanțat, cum poartă alți domni bogați, ar fi ceva comun și chiar înjositor. Dar dacă se pudrează cu aur, este ceva mai neobișnuit și mai costisitor – căci seara se spală și dimineața este din nou împodobit, așa că tot aurul se pierde, iar el face la fel în fiecare zi a anului.“¹

Aceasta ar fi, potrivit cronicarului de secol XVI Gonzalo Fernández de Oviedo, originea legendei despre El Dorado – care înseamnă „cel aurit“². Spaniolii au aflat de la indigeni despre acest conducător și despre regatul său plin de glorie,

acestea devenind sinonime. Un alt cronicar a relatat că regele se acoperea cu aur și apoi plutea pe un lac „lucind ca o rază de soare“, în timp ce supușii îi aduceau „ofrande: bijuterii de aur, smaralde mari și alte podoabe“³. Iar dacă aceste povești nu erau suficiente pentru a-i ațâța pe conchistadorii puși pe căpătuială, se spunea că regatul conținea șiruri nesfârșite de scorțișori; condimentul valora pe atunci aproape la fel de mult ca aurul.

Oricât de fanteziste ar fi părut legendele⁴, mai fuseseră descoperite orașe magnifice în Lumea Nouă. În 1519, Hernán Cortés mășcăluia triumfător pe pasarela pe apă care ducea în capitala statului aztec Tenochtitlán. Amplasat pe o insulă, în mijlocul unui lac, orașul strălucea în soare cu piramidele, palatele și ornamentele sale. „Unii dintre soldații noștri s-au întrebat dacă era aievea sau era vis“⁵, a scris cronicarul Bernal Díaz del Castillo. Paisprezece ani mai târziu, Francisco Pizarro cucearea Cuzco, capitala incașilor, al căror imperiu măsurase cândva două milioane de kilometri pătrați și numărase peste zece milioane de locuitori. Evocând spusele lui Díaz, Gaspar de Espinosa, guvernatorul statului Panama, a afirmat despre bogățiile civilizației incașe că „păreau desprinse dintr-un vis“⁶.

În februarie 1541, a fost lansată prima expediție în căutarea lui El Dorado, condusă de Gonzalo Pizarro, fratele vitreg mai mic al lui Francisco și guvernator al orașului Quito. Acesta i-a scris regelui Spaniei: „Numeroasele relatări pe care le-am primit la Quito, dar și în afara orașului, de la căpeteniile bătrâne, de vază, precum și de la spanioli, fără ca poveștile să se contrazică între ele, cum că provincia La Canela [Scorțișoară] și lacul El Dorado sunt ținuturi foarte populate și bogate, m-au convins să pornesc într-acolo pentru a le cuceri și a le explora.“⁷ Temerar și chipeș, lacom și crud – prototipul conchistadorului –, Gonzalo Pizarro era atât de încrezător că va izbândi, încât și-a cheltuit aproape întreaga avere pentru pregătirea expediției, care a depășit-o în dimensiuni pe cea care-l capturase pe împăratul incașilor.

Astfel, au pornit la drum mai bine de 200 de soldați călare, în armuri de cavaleri, cu coifuri de metal, săbii și scuturi; pe lângă ei erau 4000 de sclavi indigeni îmbrăcați în piei de animale, pe care Pizarro i-a ținut legați cu lanțuri până în ziua plecării. În urma lor, veneau care de lemn trase de lame, încărcate cu vreo 2000 de porci care guițau, iar mai la coadă, 2000 de câini de vânătoare. Pentru băștinași, grupul trebuie să fi fost la fel de uimitor ca orice imagine a lui El Dorado. Expediția a apucat-o spre est față de Quito, traversând Anzii, unde 100 de indigeni au murit de frig, după care a coborât în bazinul Amazonului. Croindu-și drum cu săbiile prin junglă, transpirând sub armuri, însetați, flămânzi, uzi și descurajați, Pizarro și oamenii săi au găsit arbori de scorțișoară. O, poveștile erau adevărate: „Scorțișoară din soiul cel mai bun.”⁸ Dar copacii erau împrăstiați pe suprafețe atât de mari, încât ar fi fost inutil să se încerce să-i cultive. Încă una dintre păcălelile crude ale Amazoniei.

La scurt timp după aceea, Pizarro a întâlnit mai mulți indigeni și a cerut să i se spună încotro se afla regatul El Dorado. Când aceștia l-au privit fără să înțeleagă despre ce vorbește, Pizarro a pus să fie legați și torturați. „Măcelarul Gonzalo Pizarro nu s-a mulțumit să-i ardă pe indienii fără vină, ci a ordonat mai apoi ca alții să fie aruncați la câini, care i-au sfâșiat și i-au devorat”⁹, a scris un istoric din secolul al XVI-lea, Pedro de Cieza de León.

Între timp, la mai puțin de un an de la plecare, din efectivele expediției nu mai rămăsese aproape nimic. Lamele muriseră de cald, iar la scurt timp porcii, caii și chiar majoritatea câinilor au căzut pradă foamei exploratorilor. Mai mult, aproape toți cei 4000 de indigeni pe care Pizarro îi obligase să mășăluiască prin junglă muriseră de tot felul de boli sau de foame.

Pe malul unui râu mare și sinuos, Pizzaro a hotărât să-i împartă pe membrii rămași în viață în două grupuri. În timp ce majoritatea au rămas cu el să cerceteze uscatul, adjunctul

său, Francisco de Orellana, a plecat în josul râului însoțit de 57 de spanioli și doi sclavi, într-o barcă construită de ei, în speranța că vor găsi hrană. Călugărul dominican Gaspar de Carvajal, care l-a însoțit pe Orellana, a notat în jurnalul său că unii oameni erau atât de slăbiți, că s-au târât în patru labe spre junglă. Mulți, a adăugat Carvajal, erau „parcă scoși din minți, lipsiți de rațiune”¹⁰. În loc să se întoarcă la Pizarro, Orellana și ai săi au hotărât să continue drumul în josul fluviului uriaș până când, în cuvintele lui Carvajal, „fie mor, fie descoperă ce se află de-a lungul lui”¹¹. Tot el a povestit că au trecut pe lângă sate din care au fost atacați de mii de indigeni, inclusiv de femei războinice. În timpul unui atac, Carvajal a fost nimerit în ochi de o săgeată care „i-a pătruns până în orbită”¹². În data de 26 august 1542, ambarcațiunea a ajuns în sfârșit în Oceanul Atlantic, iar ei au devenit primii europeni care au parcurs Amazonul de la un capăt la altul.

A fost în același timp o realizare incredibilă și un fiasco. Când a aflat că Orellana îl părăsise, gest considerat echivalent unei revolte, Pizarro a fost obligat să se întoarcă și să încerce o retragere peste Anzi, împreună cu trupele sale lihnite. În iunie 1542, când a intrat în Quito, îi mai rămăseseră numai 80 de oameni din marea sa armată, aceștia fiind aproape goi. Se spune că cineva ar fi încercat să-i ofere haine lui Pizarro, dar conchistadorul a refuzat să-l privească, pe el sau pe oricine altcineva, și a intrat direct în casă, de unde n-a mai ieșit.

Deși s-a întors în Spania, El Dorado continua să strălucească în mintea lui Orellana, iar în 1545 a fost rândul lui să-și sece toate resursele financiare pentru a organiza o expediție. Autoritățile spaniole au stabilit că flota lui, cu un echipaj alcătuit din câteva sute de oameni – inclusiv soția lui –, nu întrunea condițiile necesare pentru a naviga pe mare și nu i-au dat permisiunea să plece, așa că Orellana a părăsit portul pe furiș. La scurt timp, la bord s-a declanșat o epidemie de ciumă care a omorât aproape 100 de persoane. Apoi una dintre corăbiile s-a pierdut pe mare: încă 77 de suflete dispărute. Când a ajuns la

gura Amazonului, după nici 100 de leghe, alți 57 de membri ai echipajului au murit din cauza bolilor și a foamei. După care corabia a fost atacată de indigeni care i-au omorât încă șaptesprezece oameni. În final, Orellana s-a prăbușit pe punte, cuprins de friguri, și a șoptit ordinul de retragere. Inima i s-a oprit pur și simplu, ca și cum nu ar mai fi suportat dezamăgirea. Soția l-a înfășurat într-un steag spaniol și l-a îngropat în malul Amazonului, privind „cum apele tulburi, care atâta timp îi stăpâniseră mintea, îi luau acum în stăpânire și trupul”¹³, după cum povestea un cronicar.

Totuși, acest paradis terestru exercita o atracție prea puternică pentru a i se putea rezista. În 1617, poetul și exploratorul elisabetan Walter Raleigh, fiind convins că acolo se găsea nu doar un om îmbrăcat în aur, ci mii, a pornit la drum cu o corabie numită *Destiny*, însoțit de fiul său de 23 de ani, pentru a descoperi „mai multe orașe bogate și frumoase, mai multe temple împodobite cu icoane de aur, mai multe morminte pline cu comori decât au găsit Cortez în Mexic sau Pizzaro în Peru”¹⁴. Fiul său – „mai dornic de onoare decât de confort”¹⁵, după cum spunea Raleigh – a fost ucis la scurt timp, într-o confruntare cu spaniolii pe râul Orinoco. Într-o scrisoare către soția sa, scria: „Dumnezeu mi-e martor, n-am știut ce înseamnă suferința până acum [...]. [Mi-s] Mințile fărâmate.”¹⁶ Raleigh s-a întors în Anglia fără vreo dovadă a existenței regatului și a fost decapitat la ordinul regelui Iacob, în 1618. Soția sa i-a îmbălsămat craniul, arătându-l ocazional vizitatorilor – macabră aducere aminte a faptului că El Dorado ducea la moarte sigură.¹⁷

Alte expediții plecate în căutarea regatului au decăzut într-atât de mult, încât au ajuns până la canibalism. Un supraviețuitor al unui astfel de grup, din care muriseră 240 de oameni, a mărturisit: „Unii, împotriva firii, au mâncat carne de om: un creștin a fost găsit gătind un sfert de copil cu niște ierburi.”¹⁸ Aflând despre trei exploratori care fripseseră o indiană, Oviedo a exclamat: „O, cât de diavolească le-a fost fapta!

Dar au plătit pentru păcatul lor, căci nu li s-a mai dat de urmă niciodată: a fost voia Domnului ca și ei să fie mâncați mai târziu de indieni.¹⁹

Sărăcire, nefericire, înfometare, canibalism, crimă, moarte, acestea păreau a fi singurele manifestări concrete ale regatului El Dorado. După cum spunea un cronicar despre câțiva dintre cei care l-au căutat: „Au mărșăluit ca nebunii dintr-o parte în alta, până când, doborâți de oboseală și slăbiciune, nu au mai putut să se miște din loc și au rămas acolo, unde îi atrăsese cântecul trist al sirenelor, vanitoși și morți.”²⁰

. . . .

Ce informații utile ar fi putut găsi Fawcett în toată această nebulă?

La începutul secolului XX, majoritatea istoricilor și antropologilor respinseseră nu numai existența regatului El Dorado, ci și mare parte dintre relatările de călătorie ale conchistadorilor. Cercetătorii au considerat cronicile ca fiind produsul imaginației aprinse, pline de înflorituri, menite a justifica în fața monarhilor rezultatele dezastruoase ale expedițiilor – de aici s-a ivit mitul amazoanelor.

Fawcett recunoștea că El Dorado, cu abundența sa de aur, a fost o închipuire „romantică exagerată”²¹, dar nu era dispus să ignore cronicile în întregime și nici posibilitatea ca o civilizație străveche să fi existat cu adevărat în Amazonia. Carvajal, de pildă, a fost un preot respectat, iar relatarea sa despre expediție a fost susținută și de alți membri. Până și mitul amazoanelor avea o oarecare bază reală, credea Fawcett, căci întâlnise femei căpetenii de trib pe malurile râului Tapajós. Iar dacă anumite detalii fuseseră exagerate, nu însemna că toate erau așa. În fapt, Fawcett considera că, în mare, însemnările ofereau o descriere corectă a Amazoniei de dinaintea prăpădului făcut de europeni. Iar ceea ce spuneau conchistadorii, după părerea lui, era o revelație.

În timpul epocii victoriene, pe malurile Amazonului și ale afluenților săi principali nu trăiau decât niște triburi mici, răsfirate. Însă conchistadorii povesteau cu toții despre populații indigene de mari proporții. Carvajal nota că unele locuri erau atât de „dens populate“, încât era periculos să poposești pe uscat. („Toată noaptea am trecut pe lângă multe sate foarte mari, până la zi, când parcurseserăm mai bine de douăzeci de leghe, căci, pentru a ieși din ținuturile locuite, camarazii noștri au vâslit fără oprire, iar cu cât înaintam, cu atât era pământul mai populat și mai mănos.“²²) Când Orellana și oamenii săi au coborât pe uscat, au văzut „multe poteci“ și „drumuri mari“ care duceau spre interior, unele dintre ele fiind „asemenea drumurilor persane, ba chiar mai late“²³.

Relatările păreau să descrie ce văzuse și Fawcett, dar la o scară mult mai mare. Când spaniolii au invadat un sat, a povestit Carvajal, au descoperit „o mare cantitate de porumb (iar ovăzul se găsea și acesta din belșug) din care indienii făceau pâine și un vin foarte gustos, asemănător berii, toate părând să prisosească. Tot aici se afla și un loc în care se împărțea acest vin, [un lucru atât de neobișnuit] că i-a bucurat peste măsură pe camarazii noștri, și se mai găseau și obiecte din bumbac de foarte bună calitate.“²⁴ Satele aveau rezerve bogate de manioc*, cartofi dulci, fasole și pește, iar în îngrădituri erau crescute mii de țestoase pentru a fi mâncate. Amazonia părea să susțină civilizații mari și complexe. Conchistadorii au văzut „orașe de un alb strălucitor“²⁵, cu temple, piețe publice, împrejmuite cu ziduri și pline de artefacte rafinate. Într-una dintre așezări, a scris Carvajal, „se găsea o casă cu multe [...] farfurii, castroane și candelabre din cel mai frumos porțelan văzut vreodată“. După care a adăugat că obiectele erau „smălțuite și împodobite în toate culorile, care te uimesc cât sunt de vii, și, mai mult, desenele și picturile cu care le decorează sunt atât de precis conturate, încât [te miri că] numai

* Plantă erbacee tropicală din ai cărei tuberculi se extrage tapioca.

cu propria lor îndemânare făuresc și înfrumusețează toate aceste lucruri [făcându-le să semene] cu vasele romane²⁶.

Faptul că exploratorii și etnografii victorienii nu au reușit să găsească asemenea așezări le-a întărit convingerea că relațiile conchistadorilor erau „pline de minciuni”²⁷, după cum catalogase un istoric cronică lui Carvajal. Dar atunci cum se explică numărul mare de cronicari care aduseseră mărturii atât de asemănătoare? Povestind despre o expediție germană, de pildă, un cronicar din secolul al XVI-lea scria:

„Și generalul, și toți ceilalți au văzut la mică distanță un oraș neobișnuit de mare. [...] Casele erau frumos ordonate, unele lângă altele, iar în mijloc se înălța una care le depășea pe toate în mărime și înălțime. Au întrebat căpetenia care le servea drept călăuză: «A cui este casa aceea, atât de deosebită, răsărită între celelalte?». El le-a răspuns că era a conducătorului, pe nume Qvarica. Acesta avea niște statui de aur sau idoli de mărimea unui copil și o femeie făcută în întregime din aur, la care se închinău cu toții. El și supușii săi aveau și alte bogății. Dar nu departe de acolo existau căpetenii care aveau și mai mulți supuși și erau și mai bogate.”²⁸

Un soldat dintr-o altă expediție își amintea mai târziu că „văzuseră orașe mari, atât de întinse, că s-au minunat”²⁹.

Fawcett se întreba unde dispăruseră toți acești oameni. Nu putea decât să speculeze că „introducerea variolei și a bolilor europene decimase milioane de indieni”³⁰. Totuși, populațiile amazoniene păreau să dispară atât de rapid și pe de-a-ntregul, încât lua în considerare și ideea că li se întâmplase ceva mai grav, chiar o catastrofă naturală. Amazonia, începea el să creadă, deținea „cele mai mari secrete ale trecutului, păstrate până în zilele noastre”³¹.

Sub cheie

— Mă tem că va fi imposibil să vedeți documentul. E ținut sub cheie.

Sosisem în Rio de Janeiro și vorbeam la telefon cu un student care mă ajutase să dau de urma unui alt manuscris, cel despre care Fawcett considera că sprijină teoria sa despre o civilizație amazoniană pierdută. Manuscrisul se afla la Biblioteca Națională a Braziliei, în Rio, și era atât de vechi și într-o stare atât de proastă, încât îl țineau închis într-un seif. Depusesem cereri oficiale și trimiseseam solicitări prin e-mail. Nimic nu dăduse rezultate. Până la urmă, într-o ultimă încercare, am zburat la Rio ca să vorbesc cu cei de acolo personal.

Amplasată central, într-o frumoasă clădire neoclastică având capiteluri corintice și pilaștri, biblioteca adăpostește peste nouă milioane de documente, fiind cea mai mare arhivă din America Latină. Cineva m-a condus pe scări până la secția de manuscrise, aflată într-o încăpere căptușită cu cărți pe câteva etaje până aproape de tavanul cu vitralii, prin care se strecura o lumină slabă care dezvăluia, în toată splendoarea aceea, semnele discrete ale neglijenței: birouri de lemn vechi și scorjite și becuri pline de praf. Totul era cufundat în liniște, încât îmi auzeam tălpile pantofilor lipăind pe podea.

Stabilisem o întâlnire cu șefa secției de manuscrise, Vera Faillace, o femeie erudită, cu părul negru lung până la umeri

și cu ochelari. M-a întâmpinat la poarta de acces, iar când am întrebat de document, mi-a spus:

— Este, cu siguranță, cel mai faimos și mai căutat articol din secția noastră.

— Câte manuscrise aveți? am întrebat surprins.

— În jur de 800 000.

Mi-a mai spus că oameni de știință și vânători de comori din toată lumea au venit să studieze acest document. După ce s-a aflat că exploratorul își construise teoria pe baza lui, mi-a explicat, adepții lui Fawcett au început să-l trateze aproape ca pe un obiect de cult. După câte se pare, ar fi Sfântul Graal al „nebunilor lui Fawcett“.

Repetasem tot ceea ce aveam de gând să-i spun pentru a o convinge să mă lase să văd manuscrisul original, inclusiv cât de important era pentru mine să verific autenticitatea lui. Aveam să-i promit că nu-l ating. Discursul meu începea sobru, dar, pe măsură ce disperarea ar fi crescut, ar fi devenit tot mai lipsit de concretețe și mai sforăitor. Până să apuc însă să deschid gura, Faillace m-a trecut de punctul de control.

— Trebuie să fie foarte important, dacă ați bătut tot drumul până aici, fără a avea certitudinea că vi se va permite accesul la document, mi-a zis. L-am pus pe masa dumneavoastră.

La doar câțiva metri mai încolo mă aștepta, deschis ca o biblie, manuscrisul de aproximativ 40 pe 40 de centimetri. Paginile căpătaseră o culoare cafeniu-aurie, iar marginile erau ferfenițite.

— Nu e pergament, mi-a explicat Faillace. Datează dinainte ca hârtia să fie făcută cu celuloză. E un fel de țesătură.

Paginile erau acoperite de o caligrafie frumoasă, cu cerneală neagră, dar mai multe fragmente se șterseseră de la umezeală sau fuseseră mâncate de viermi și insecte.

Am citit titlul de la începutul primei pagini. Scria în portugheză: „Relatare istorică despre un oraș mare, ascuns și foarte vechi [...] descoperit în anul 1753.“

— Înţelegeţi ce spune următoarea propoziţie? am întrebat-o pe Vera Faillace.

A dat din cap că nu, dar mai jos deveneau lizibile şi alte cuvinte, iar una dintre bibliotecare, care vorbea bine engleza, m-a ajutat să le traduc unul câte unul. Îi aparţineau unui *bandeirante* portughez sau „mercenar“. (Numele nu i se mai putea desluşi.) Acesta povestea cum, „mânat de lăcomia fără margini pentru aur“, pornise împreună cu alţi tovarăşi către interiorul Braziliei în căutare de comori: „După lungi şi grele peregrinări [...], după ce hălăduiserăm pierduţi mulţi ani [...], am dat de un lanţ de munţi atât de înalţi, încât păreau că ajung până în împărăţia cerurilor şi însuşi Vântul şi Stelele şed pe ei ca pe un tron.“ Într-un final, continuă acest *bandeirante*, grupul a găsit o cărare care părea să fi fost „tăiată prin meşteşug şi nu prin forţa naturii“. Când au ajuns la capătul potecii, au descoperit o privelişte fascinantă: la picioarele lor se întindeau ruinele unui oraş străvechi. În zori, bărbaţii şi-au încărcat armele şi au coborât încet spre vale. Prin roiurile de liliaci, au descoperit arcade din piatră, o statuie, drumuri şi un templu. „Ruinele păstrează amintirea mărimii şi grandorii pe care le-a avut cândva acest loc, spunându-ne cât de populat şi de bogat a fost în perioada sa de înflorire“, a scris acel *bandeirante*.

După ce s-au întors în civilizaţie, portughezul a trimis documentul conţinând această „informaţie“ viceregelui, „ca mărturie a tuturor lucrurilor pe care vi le datorez“. L-a îndemnat pe „Excelenţa Sa“ să organizeze o expediţie pentru a găsi şi „folosi aceste bogăţii“¹.

Nu se ştie ce a făcut nobilul cu darea de seamă, nici dacă acel *bandeirante* a mai încercat vreodată să se întoarcă la sit. Fawcett descoperise manuscrisul în timp ce răscolea prin Biblioteca Naţională a Braziliei în căutare de dovezi. Mai bine de un secol, a afirmat acesta, manuscrisul fusese „pus la păstrare“ în ungherele arhivelor. „Conducerii îndoctrinată de bigotismul îngust al unei Biserici atotputernice îi era greu

să dea crezare unui astfel de lucru precum o civilizație străveche², a scris Fawcett.

Bibliotecara mi-a atras atenția asupra părții de jos a manuscrisului.

— Ia uitați-vă.

Am văzut câteva diagrame ciudate care semănau cu niște hieroglife. Acel *bandeirante* relatează că ar fi văzut astfel de imagini sculptate pe unele ruine. Mi se păreau familiare și mi-am dat seama că erau identice cu desenele pe care le remarcasem în jurnalele lui Fawcett – cel mai probabil le copiase după ce văzuse documentul.

Biblioteca se închidea, așa că Vera Faillace a venit să recupereze manuscrisul. Urmărind-o cum îl duce cu grijă înapoi în seif, am înțeles de ce Brian Fawcett, văzându-l la câțiva ani după dispariția tatălui și a fratelui său, exclamase: „Pare autentic! *Trebuie* să fie autentic!”³

Lumea întreagă a înnebunit

Fawcett restrânsese arealul până când identificase poziția exactă. Era sigur de autenticitatea vestigiilor arheologice pe care le găsisese, inclusiv pasarele și obiecte de ceramică, răspândite în tot bazinul Amazonului. Credea inclusiv că nu ar fi vorba doar de un singur oraș străvechi; dat fiind aspectul reliefului, cel descris de acel *bandeirante* se găsea, cel mai probabil, în apropiere de Bahia, în nord-estul Braziliei. Consultând documente de arhivă și chestionând membri ai triburilor, Fawcett ajunsese la concluzia că un oraș foarte mare, poate chiar cu niște locuitori rămași, s-ar fi aflat în jungla din regiunea râului Xingu, în statul brazilian Mato Grosso. În acord cu natura lui secretoasă, i-a dat un nume curios, dar atrăgător, pe care nici în scrierile sale, nici în interviuri nu l-a explicat vreodată. L-a numit pur și simplu Z.

În septembrie 1914, după o călătorie de recunoaștere pe durata unui an, făcută împreună cu Manley și Costin, Fawcett era pregătit să înceapă expediția de căutare a orașului pierdut, însă la ieșirea din junglă a primit vestea că, în urmă cu mai bine de două luni, arhiducele austriac Franz Ferdinand – același care prilejuise în mod straniu prima întâlnire dintre Fawcett și Nina în Ceylon – fusese asasinat. Începuse Primul Război Mondial.

Fawcett și cei doi tovarăși britanici ai săi au pornit neîntârziat spre Anglia. „Bineînțeles că este foarte mare nevoie de oameni cu experiență, ca tine; e o lipsă acută de ofițeri cu pregătire“, i-a spus Keltie lui Fawcett într-o scrisoare din luna decembrie a aceluiași an. „Am suferit pierderi enorme pe front și, înclin să cred, într-o proporție mult mai mare decât oricând din rândul ofițerilor.“¹ Deși avea 47 de ani și respingea stilul de viață european, Fawcett s-a simțit obligat să se înroleze voluntar. L-a informat pe Keltie că, deși era pe cale de a face „descoperiri importante“ în Amazonia, îl mâna „dorința patriotică a tuturor bărbaților apti de luptă de a-i strivi pe teutoni“².

Cea mai mare parte a Europei era cuprinsă de același imbold. Conan Doyle, care producea pe bandă rulantă texte de propagandă în care descria războiul ca pe o înfruntare între cavaleri plini de curaj, scria: „Nu vă fie teamă, căci sabia noastră nici nu se va frânge, nici nu ne va scăpa din mână.“³

După o scurtă vizită la familia lui, Fawcett s-a îndreptat spre frontul de vest unde, după cum i-a spus lui Keltie, peste puțin timp avea să intre „în vârtoarea luptei“⁴.

Fiind maior în Artileria Regală, i-a fost încredințată comanda unei baterii cu peste 100 de militari. Cecil Eric Lewis Lyne, un sublocotenent de 22 de ani, și-a notat în jurnal momentul sosirii exploratorului amazonian, îmbrăcat în uniformă kaki-închis și înarmat cu un revolver. „A fost una dintre cele mai impresionante personalități pe care le-am întâlnit“, un bărbat cu un „fizic impunător și cu o solidă pregătire tehnică“⁵.

Ca de obicei, Fawcett s-a dovedit un personaj controversat, iar oamenii lui s-au împărțit în două categorii: cei precum Costin și cei ca Murray. Primii gravitau în jurul lui, captivați de îndrăzneala și avântul său, pe când cei din urmă îl disprețuiau pentru ferocitatea și firea de neînduplecat. Un ofițer dintre aceștia din urmă l-a caracterizat ca „fiind probabil cel mai nesuferit om pe care l-am cunoscut pe lumea asta,

iar antipatia lui pentru mine era depășită doar de antipatia mea pentru el⁶. Lyne era însă din tabăra lui Costin. „În ciuda diferenței de vârstă dintre noi, am devenit foarte buni prieteni.”⁷

Alături de oamenii lor, Fawcett și Lyne săpau tranșee – uneori la doar câteva sute de metri de germani – în jurul localității Ploegsteert, un cătun din vestul Belgiei, nu departe de granița cu Franța. Într-o zi, maiorul a reperat în sat un individ suspect⁸, îmbrăcat cu o haină lungă de blană, un cămeșoi de cioban și cu un coif francez de oțel, cu trei mărimi mai mic decât capul lui⁹ – „o ținută stranie”, după descrierea exploratorului. Mai mult, l-a auzit spunând cu o voce guturală că zona era ideală pentru un post de observație, deși lui Fawcett i se părea un „loc cât se poate de îngrozitor”. Umblau zvonuri că spionii germani încercau să se infiltreze în liniile britanice deghizați în civili belgieni, așa că exploratorul, care știa ce înseamnă să fii agent secret, s-a grăbit spre cartierul general, unde a anunțat: „Avem un spion în sectorul nostru!”¹⁰.

Însă, înainte de a trimite o echipă să-l aresteze, s-au făcut investigații și a reieșit că bărbatul era nimeni altul decât Winston Churchill. Acesta se oferise să conducă un batalion pe frontul de vest, după ce îl obligaseră să demisioneze din funcția de prim-lord al Marinei Regale, în urma invaziei dezastruoase de la Gallipoli. Aflat în inspecție la tranșeele din sudul taberei lui Fawcett, Churchill scria: „Mizerie și gunoaie peste tot, morminte săpate de-a valma în liniile de apărare, din pământ se ivesc ici-colo picioare și haine, apă și noroi se află peste tot; deasupra acestei scene, în lumina splendidă a lunii, planează roiuri întregi de lilieci enormi, acompaniați de zgomotul neîncetat al puștilor și mitralierelor și de zbârnâitul și vâjâitul otrăvit al gloanțelor care ne trec peste capete.”¹¹

Fawcett, fiind obișnuit cu condițiile precare, rezista admirabil pe poziții, iar în ianuarie 1916 a fost avansat la gradul de locotenent-colonel și pus la comanda unei brigăzi de peste 700 de soldați. Nina îi ținea la curent pe Keltie și pe cei de la

Societatea Regală de Geografie cu activitățile lui. Într-o scrisoare datată 2 martie 1916, scria: „E foarte bine, deși de trei luni se află sub bombardament continuu de obuze.”¹² Câteva săptămâni mai târziu, Nina informa că Fawcett avea sub comandă nouă baterii, mult mai mult decât o brigadă obișnuită. „Vă închipuiți, așadar, cât de mult muncește”, a spus ea, adăugând: „Pe de altă parte, sigur că sunt bucuroasă că are șansa să-și folosească abilitățile de organizator și lider, căci toate contribuie la obținerea victoriei.”¹³ Soția nu era singura care îi aprecia calitățile. În telegramele trimise de pe front, a fost în repetate rânduri lăudat pentru comportamentul său „distins” și „curajos” pe câmpul de bătălie.

Chiar și în tranșee, Fawcett încerca să rămână informat despre tot ce se întâmpla în Amazonia. A aflat despre călătorii conduse de antropologi și exploratori americani (Statele Unite ale Americii încă nu intraseră în război), iar relatările nu făceau decât să-l sperie și mai tare că cineva i-o va lua înaintea și va descoperi Z. Într-o scrisoare către bătrânul său profesor și mentor Reeves, mărturisea: „Dacă ați ști cu ce eforturi fizice se plătesc aceste expediții, sunt sigur că ați înțelege cât de mult înseamnă pentru mine să culeg roadele muncii pe care eu am început-o.”¹⁴

Avea și motive să-și facă griji, în special în legătură cu doctorul Rice. A fost șocat când Societatea i-a acordat acestuia, în 1914, o medalie de aur pentru „meritele sale în activitatea de explorare a izvoarelor râului Orinoco și a afluenților nordici ai Amazonului”. Faptul că eforturile lui nu se bucuraseră de o asemenea recunoaștere l-a scos din minți. După care, la începutul lui 1916, a descoperit că doctorul se pregătea să lanseze o nouă expediție. Într-un comunicat¹⁵ publicat în *Geographical Journal* se anunța că „medaliatul nostru”, doctorul Rice, urma să navigheze în sus pe Amazon și Rio Negro, „în vederea îmbogățirii cunoștințelor despre regiunea pe care a mai explorat-o și în trecut”. De ce se întorcea în aceeași zonă? Articolul se rezuma să precizeze că Rice antamase

construcția unei ambarcațiuni cu motor, lungă de doisprezece metri, capabilă să navigheze și prin mlaștini și să transporte peste 2600 de litri de benzină. Probabil avea să-l coste o avere, dar ce conta asta pentru un milionar?

În primăvara aceea, într-o perioadă de lupte intense, Fawcett a primit o scrisoare de la Societatea Regală de Geografie, prin care i se aducea la cunoștință că i se acordase și lui, ca omagiu pentru contribuția de importanță istorică la cartografierea Americii de Sud, o medalie de aur. (Societatea oferea două medalii de aur, la fel de prestigioase: Fawcett a primit Medalia Fondatorului, iar Rice pe cea a Protectorului.) Distincțiile aduceau o recunoaștere similară cu cea conferită unor personalități precum Livingstone și Burton – „visul vieții”¹⁶ lui Fawcett, după cum nota Nina. Nici măcar noua expediție a doctorului sau prelungirea războiului nu-i puteau strica exploratorului bucuria. Nina, care i-a spus lui Keltie că o astfel de ocazie nu apare decât „o dată în viață”, s-a apucat imediat să facă planuri pentru ceremonia de înmânare a distincției, din 22 mai. Fawcett a obținut o permisie pentru a putea participa. „Am medalia și asta mă face foarte fericit”¹⁷, a comentat el.

După festivitate s-a întors repede pe front: primise ordine în legătură cu un atac fără precedent pe care comandamentul militar britanic urma să-l declanșeze pentru a pune capăt războiului. La începutul lui iulie 1916, Fawcett și oamenii lui și-au ocupat pozițiile de-a lungul unui râu molcom din nordul Franței, pentru a asigura înaintarea zecilor de mii de soldați britanici care se cățarau pe scările proptite de pereții tranșeelelor pline de noroi și porneau mărșăluind pe câmpul de bătălie, cu baionetele lucind în soare și cu brațele legănându-se pe lângă corp, ca la paradă. Din postul său de observație, aflat la înălțime, Fawcett îi va fi văzut cu siguranță pe artileriștii germani, despre care se credea că fuseseră nimiciți după atâtea săptămâni de bombardamente, ieșind din hrubele lor întunecoase și dezlănțuind focul mitralierelor asupra militarilor

britanici, care cădeau secerați. Fawcett a încercat să-i acopere, dar era imposibil să apere atâtea trupe care mășăluiau drept spre ploaia de gloanțe și de obuze de opt kilograme și spre gurile aruncătoarelor de flăcări. Nicio forță a naturii din junglă nu l-ar fi putut pregăti pentru acest măcel provocat de mâna omului. Bucățele de scrisori și de fotografii pe care bărbații le purtau cu ei în bătălie pluteau deasupra cadavrelor, ca fulgii de zăpadă. Cei răniți se târau în găurile făcute de obuze, urlând. Fawcett a numit acest episod „Armagedonul“.

Aceasta a fost bătălia de pe Somme¹⁸ – sau ceea ce germanii, care au suferit la rândul lor daune uriașe, au numit în veștile trimise acasă „baia de sânge“. În prima zi a ofensivei, aproape 20 000 de soldați britanici au murit și aproape 40 000 au fost răniți. Era cea mai mare pierdere de vieți omenești din istoria armatei britanice, iar în Occident prindea contur ideea că europenii erau adevărații „sălbatici“, nu băștinașii din junglă. Citându-și un camarad, Fawcett scria că măcar în spatele canibalismului „există un motiv întemeiat, ceea ce nu se poate spune și despre războiul desfășurat în lumea civilizată“¹⁹.

După aproape un an și jumătate de explorări făcute pe jos în Antarctica, când a ajuns, în 1916, pe insula South Georgia, Ernest Shackleton a întrebat imediat pe cineva: „Spuneți-mi, când s-a terminat războiul?“ Iar răspunsul a fost: „Războiul nu s-a terminat... Europa a înnebunit. Lumea întreagă a înnebunit.“²⁰

Cum conflictul se prelungea, Fawcett a rămas pe linia frontului, trăind printre cadavre. În aer plutea miros de sânge și fum toxic. Tranșeele deveniseră niște gropi pline de urină, excremente, oase, păduchi, viermi și șobolani. Pereții se prăbușeau de la ploaie, iar din când în când oamenii se înecau în mocirlă. Un soldat s-a scufundat încet, zile întregi, într-o groapă cu noroi, fără ca cineva să-l poată scoate. Fawcett, care întotdeauna își găsise refugiu în sălbăcie, nu mai recunoștea fața naturii în satele bombardate, cu copacii desfrunziți, craterele în pământ și scheletele arse de soare. După cum nota

Lyne în jurnalul său, „nici Dante nu ar fi condamnat sufletele pierdute să rățăcească printr-un purgatoriu atât de îngrozitor.”²¹

Periodic, Fawcett auzea un sunet ca de gong, care anunța un atac cu gaze. Se bombarda cu obuze pline cu fosgen, clor sau iverit. O asistentă medicală spunea despre răniți că erau „arși și plini de bășici pe tot corpul, cu bășici mari, de culoarea muștarului, supurânde, orbiți [...], lipicioși și lipiți între ei, zbatându-se să respire, șoptind că li se usucă gâtul și că știu că vor muri asfixiați”²². În martie 1917, Nina a trimis o scrisoare la Societate în care anunța că soțul ei fusese „intoxicat” cândva după Crăciun. Era prima dată când Fawcett era rănit. „Efectele otrăvii l-au chinuit multă vreme”, i-a spus Nina lui Keltie. Starea lui oscila: „Se simte mai bine, dar nu s-a refăcut complet.”²³

În jurul lui, oameni pe care îi cunoscuse sau cu care lucrase pierneau. Războiul răpise viețile a peste 130 de membri ai Societății Regale de Geografie.²⁴ Fiul cel mai mare al lui Conan Doyle murise din cauza rănilor și a gripei. Un topograf cu care Fawcett colaborase în cadrul comisiei de stabilire a granițelor din America de Sud fusese ucis. („A fost un om bun – cu toții îl consideram așa”, i-a transmis Fawcett lui Keltie. „Îmi pare rău.”²⁵) Un prieten din brigada lui a sărit în aer când s-a dus să ajute un alt soldat – un gest, a scris Fawcett în raportul său oficial, „de sacrificiu de sine complet dezinteresat”²⁶.

Spre finalul războiului, într-o epistolă publicată de un ziar englezesc sub titlul „Scrisoarea unui colonel britanic despre măcelul îngrozitor”, Fawcett a descris carnagiul la care fusese martor. „Imaginați-vă aproape 100 de kilometri de front, străpuns în interior pe distanțe de la 2 până la 50 de kilometri, loc literalmente acoperit cu un covor de cadavre, de multe ori formând movile”, a scris Fawcett. „Asta ca să vă faceți o idee despre prețul plătit. Mase întregi de oameni au mărșăluit în valuri nesfârșite pentru a fi măcelărite, formând poduri umane peste sârma ghimpată și umplând tranșeele cu morți și muribunzi. Era forța de neînvins a unei armate de furnici,

mulțimile care veneau din urmă forțau legiunile din față să înainteze, cu sau fără voia lor, către haos și pieire. Nicio linie de soldați nu putea ține piept mareei umane și nici nu putea ucide la infinit. Aceasta este, după mine, cea mai groaznică dovadă a efectului devastator al militarismului dezlănțuit.“ Și încheia: „Civilizație! Pe toți zeii! După ce am văzut tot ce am văzut, cuvântul acesta îmi pare o absurditate. A fost declanșarea dementă a celor mai josnice instincte umane.“²⁷

În mijlocul măcelului, lui Fawcett continua să-i fie recunoscut curajul, acordându-i-se, după cum anunța *London Gazette* pe 4 ianuarie 1917, Ordinul pentru Merite Deosebite. Chiar dacă trupul îi era nevătămat, mintea părea uneori să-i fi fost zdruncinată. Aflat acasă în permisie, stătea deseori ore întregi fără să vorbească, cu capul în mâini. Spiritismul și ritualurile oculte prin care putea comunica cu cei dragi dispăruți i-au oferit o formă de alinare, refugiu pe care l-au căutat mulți europeni în fața durerii. Conan Doyle a descris o ședință în timpul căreia a auzit o voce:

„— Tu ești, fiule? am întrebat.

A răspuns șoptit, dar foarte clar, și i-am recunoscut tonul vocii:

— Tată! a zis, iar după o pauză: Iartă-mă!

— Nu am pentru ce să te iert. Ai fost cel mai bun fiu care a existat vreodată.

Am simțit o mână puternică apăsându-mi încet capul în față și un sărut pe frunte.

— Ești fericit? i-am strigat.

A urmat o clipă de tăcere și apoi s-a auzit o voce foarte blândă:

— Sunt foarte fericit.“²⁸

Fawcett i-a scris lui Conan Doyle despre propriile experiențe mistice. A povestit cum i-a apărut temuta mamă în timpul unei ședințe de spiritism. Clarvăzătorul, prin care vorbea spiritul mamei, i-a zis: „Te-a iubit atât de mult când erai copil și

îi pare rău că s-a purtat urât cu tine.“ A continuat: „Ar dori să-ți transmită dragostea ei, dar se teme că nu o vei accepta.“²⁹

În trecut, interesul lui Fawcett pentru forțele oculte fusese în primul rând un mod de a-și exprima nonconformismul tineresc și curiozitatea, ajutându-l să combată ideile habotnice care dominau societatea britanică și să înțeleagă și să respecte legendele și religiile triburilor. Acum însă, înclinația lui nu mai era ancorată în pregătirea riguroasă primită la Societate și nici legată de excelența sa capacitate de observație. Își umplea mintea cu cele mai nebunești idei ale doamnei Blavatsky despre hiperboreeni, corpuri astrale, „stăpânii feței negre“ și chei care descifrează Universul – lumea cealaltă i se părea, în mod evident, mai atrăgătoare decât aceasta. (În *Tărâmul ceturilor*, continuarea pe care Conan Doyle a scris-o în 1926 pentru *O lume dispărută*, John Roxton, personajul despre care se spune că ar fi parțial inspirat de Fawcett, devine adept al spiritismului și investighează problema existenței fantomelor.) Printre ofițeri circula zvonul că Fawcett ar fi folosit o placă Ouija, instrument întrebuințat de clarvăzători, pentru a lua decizii pe câmpul de bătălie. „Împreună cu ofițerul de informații [...] se retrăgeau într-o cameră întunecoasă și-și puneau mâinile, dar nu și coatele, pe placă“, a scris în memoriile sale nepublicate Henry Harold Hemming, pe atunci căpitan în regimentul lui Fawcett. „Fawcett întreba apoi placa Ouija, cu voce tare, dacă poziția [inamicului] era cea indicată, iar dacă nenorocita aia de bucată de lemn se mișca în direcția corectă, nu doar că includea coordonatele pe lista celor confirmate, dar deseori ordona și să se tragă 20 de runde de obuze de calibru 9,2 asupra locului respectiv.“³⁰

Cel mai mult însă îl bântuiau viziunile despre orașul Z care, în toiul războiului, căpăta o aură și mai strălucitoare – un loc splendid, aparent ferit de corupția civilizației occidentale. Era, după cum i-a spus lui Conan Doyle, o parte din *Lumea dispărută* care exista cu adevărat.³¹ Și când lansa obuze, și când se trăgea în el în tranșee, și când îngropa morții, gândul

îi era tot la Z. Într-un articol publicat în *Washington Post* în 1934, un soldat din unitatea lui și-a amintit că „de multe ori, în Franța, când «băteam pasul pe loc» între raiduri și atacuri, comandantul ne povestea despre expedițiile și aventurile sale în jungla sud-americană – despre ploile torențiale și hățișul format de ierburile și tufișurile care se încălceau cu lianele și crengile ce atârnavă și despre tăcerea adâncă, neîntreruptă a desișului”³². Un ofițer din brigada lui a notat într-o scrisoare că mintea lui Fawcett era „plină de orașele și comorile ascunse [...] pe care avea de gând să le caute”³³.

Îi năpădea cu scrisori pe Costin și pe Manley, care luptau și ei pe frontul de vest, încercând să se asigure că-l vor însoți în viitoarea expediție. Iar către Societate trimitea solicitări de finanțare. „Sunt sigur că vei înțelege că în prezent ne este puțin peste mână să facem orice fel de promisiune fermă în legătură cu ceea ce urmează să se întâmple după război“, a răspuns Keltie la unul dintre apelurile sale. „Ar fi bine dacă ai avea răbdare.”³⁴

„Îmbătrânesc și, îndrăznesc să spun, îmi pare rău de anii și lunile care au trecut”³⁵, i se plângea Fawcett lui Keltie la începutul lui 1918. Mai târziu în același an, a declarat pentru revista *Travel*: „Conștient fiind de ce înseamnă aceste călătorii în inima junglei pentru bărbați mult mai tineri decât mine, nu vreau să amân acțiunea.”³⁶

Pe 28 iunie 1919, la aproape cinci ani de când Fawcett se întorsese din Amazonia și cu puțin înainte de a împlini 52 de ani, Germania a semnat în sfârșit tratatul de capitulare. Muriseră mai bine de douăzeci de milioane de persoane și cel puțin alte douăzeci de milioane fuseseră rănite. Lui Fawcett „întreaga afacere” i se părea o „sinucidere”³⁷ a civilizației occidentale, fiind sigur că „mii și mii [de oameni] care au supraviețuit acestor patru ani de noroi și sânge sunt la fel de deziluzionați ca mine”³⁸.

Întors acasă în Anglia, a petrecut mai mult timp cu soția și copiii pentru prima dată după mulți ani. Era uimit de cât de

mult crescuse Jack, de cât de lat era în umeri și de puterea brațelor acestuia. Își sărbătorise de curând a șaisprezecea aniversare, fiind „de-acum cu vreo doi centimetri, dacă nu mai mult, mai înalt decât tatăl său”³⁹, îi scria Nina lui Harold Large, un prieten de familie care locuia în Noua Zeelandă. Căpătase o alură athletică și se antrena deja pentru ziua în care avea să ajungă la vârsta potrivită pentru a-și însoți tatăl în aventurile din junglă. „Am mers cu toții sâmbătă la întrecerile sportive și l-am văzut câștigând locul al doilea la săritura în înălțime și la aruncarea greutății”⁴⁰, a mai adăugat Nina.

Fawcett și Jack continuau să practice împreună sporturile lor preferate, doar că acum fiul își întrecea deseori tatăl în îndemânare. Jack i-a scris lui Large, lăudându-se: „Am avut un sezon de crichet nemaipomenit, am fost adjunctul echipei [de la școală], am câștigat în clasamentul punctelor înscrise și am avut a doua medie la bătaie. Și nu am ratat nicio aruncare.” Îi scria toate acestea cu un amestec de bravadă tinerescă și inocență. Mai menționa și că s-a apucat de fotografie și făcea „niște instantanee grozave”⁴¹. Ocazional, mai desena în scrisori și câte o schiță în peniță a fratelui sau a surorii lui.

În ciuda forței și a eleganței atletice, Jack rămânea, în multe privințe, un adolescent stângaci care, neștiind cum să vorbească cu fetele și vrând să respecte principiile ascetice ale tatălui său, părea să se simtă cel mai în largul lui în compania prietenului său din copilărie, Raleigh Rimell. Brian Fawcett l-a descris pe acesta drept „«secundul» iscusit și entuziast”⁴² al lui Jack. În timpul războiului, cei doi prieteni împușcau graurii de pe acoperișurile caselor din împrejurimi, scandalizându-i pe vecini și alarmând poliția locală. Odată, Raleigh a făcut țândări o cutie poștală, fiind dus la poliție și obligat să plătească zece șilingi pentru una nouă. Apoi, de câte ori trecea pe lângă ea, o lustruia cu batista și exclama: „Știi că-i a mea, da?!”⁴³

În rarele ocazii când Raleigh nu se afla prin preajmă, cel care îl urma pe Jack peste tot era Brian. Acesta era diferit de

fratele său mai mare – de fapt, era diferit de majoritatea membrilor de sex masculin ai familiei. Îi lipseau calitățile atletice, fiind, după cum a recunoscut, tachinat deseori de alți copii, până intra într-o stare de „apatie“. Mereu în umbra fratelui său, Brian își amintea: „La școală, Jack se remarcă întotdeauna la jocuri, în lupte și pentru că se revolta împotriva bățăilor cumplite cu bastonul administrate de director.“⁴⁴

Deși Nina credea că niciunul dintre copii nu „simte teamă sau neîncredere“⁴⁵ față de părinți, Brian părea afectat de faptul că tatăl lui voia mereu să se joace cu Jack și-l trata ca pe un viitor explorator. Ba chiar i-a dat și harta comorii din Ceylon. La un moment dat, Brian îi scria mamei lui că, măcar atunci când tatăl era plecat, în casă nu mai existau „favoriți“⁴⁶.

Într-o zi, Brian l-a urmat pe Jack în camera în care tatăl lor își ținea colecția de artefacte. Printre acestea se aflau o sabie, topoare de piatră, o sulică cu vârf de os, arcuri cu săgeți și coliere din scoici. Cu ocazia unei vizite anterioare în același loc, băieții devoraseră nucile primite de Fawcett în dar de la căpetenia maxubilor. Acum, Jack a luat de acolo o frumoasă muschetă realizată manual, numită *jezail*, pe care Fawcett o adusese din Maroc. Curios să afle dacă se poate trage cu ea, Jack a ieșit afară și a încărcat-o cu praf de pușcă. Fiind veche și ruginită, pușca avea toate șansele să le explodeze în mână și să-i omoare, așa că Jack i-a propus lui Brian să dea cu banul ca să hotărască cine va apăsa pe trăgaci. Brian a pierdut. „Fratele meu mai mare s-a îndepărtat la o distanță considerabilă și m-a îndemnat să-mi îndeplinesc obligația de onoare, chit că riscam să-mi pierd viața“, și-a amintit Brian. „Am apăsat pe trăgaci, magazia de pulbere a făcut flămadă, a fâsâit și... nu s-a întâmplat nimic. Dar ceva era pe cale să se petreacă. La o bună bucată de timp după ce apăsasem, s-a auzit un soi de tuse puternică, astmatică, și din gura puștii s-a revărsat un nor mare de praf roșu!“⁴⁷ Chiar dacă pușca nu a tras, Brian demonstrase, măcar pentru o clipă, că era la fel de curajos ca fratele lui mai mare.

Între timp, Fawcett încerca din răspuțeri să organizeze ceea ce numea „drumul către Z”. Niciunul dintre cei doi tovarășii ai lui de nădejde nu mai era disponibil: Manley murise de o boală de inimă, la scurt timp după terminarea războiului, iar Costin se însurase și se așezase la casa lui. Numai Costin putea să înțeleagă cu adevărat ce lovitură grea fusese pentru Fawcett pierderea camarazilor. Acesta a spus familiei că singurul punct vulnerabil al lui Fawcett era că nu suporta să o ia mai domol, astfel că avea nevoie de un om în care să aibă suficientă încredere pentru a-l asculta când acesta îi spune „Ajunge!”. În lipsa lui sau a lui Manley, se temea Costin, nu va avea cine să-l oprească pe Fawcett.

Apoi a apărut un impediment și mai grav: Societatea Regală de Geografie și alte câteva instituții i-au respins solicitările de finanțare. Din cauza războiului, nu se mai alocu bani pentru explorările științifice. Dar nu acesta a fost singurul motiv. Antropologii și arheologii cu pregătire universitară ajunseseră să-i înlocuiască pe amatorii care se ghidau după *Hints to Travellers*. În contextul importanței tot mai mari acordate specializării științifice, cel care își propunea să realizeze un *autopsis* al întregului Glob devenise un om învechit. Un alt explorator al continentului sud-american, contemporan cu Fawcett, se plângea cu amărăciune că „în lumea asta a noastră, cel care se pricepe cât de cât la toate este silit să se retragă din activitate”⁴⁸. Și, deși Fawcett rămânea o legendă, majoritatea specialiștilor se îndoiau de teoria sa despre Z. „Nu pot să-i conving pe oamenii de știință să accepte nici măcar supoziția că există urme ale unei vechi civilizații”⁴⁹ în Amazonia, a scris Fawcett în jurnalele sale. Pe vremuri, colegii săi îi contestaseră perspectiva în principal din motive biologice: indienii ar fi fost fizic incapabili să construiască o civilizație complexă. Acum, mulți dintre noii savanți nu dădeau crezare spuselor lui din motive care țineau de mediu: geografia Amazonului era prea ostilă pentru ca triburile primitive să construiască o civilizație avansată. Determinismul

biologic pierdea tot mai mult teren în fața determinismului geografic. Iar Amazonia – marele „paradis fals” – ar fi constituit dovada cea mai vie a constrângerilor malthusiene* pe care mediul le exercita asupra populațiilor.

Cronicile primilor căutători ai regatului mitic El Dorado, citate de Fawcett, nu făceau decât să le confirme multora din comunitatea științifică faptul că era un „amator”. Un articol din *Geographical Review* conchidea că bazinul Amazonului era aproape complet lipsit de prezență umană, putând fi asemuit „marilor deșerturi ale lumii [...], fiind comparabil cu Sahara”⁵⁰. Bine-cunoscutul antropolog Erland Nordenskiöld, care-l întâlnise pe Fawcett în Bolivia, recunoștea că exploratorul englez era „un om fascinant, neînfricat”, dar și că suferea de o „imaginație debordantă”⁵¹. Un oficial al Societății a afirmat despre Fawcett: „Este un vizionar care uneori spune aiureli”⁵², iar cu altă ocazie a adăugat: „Nu mă aștept ca noua lui pasiune pentru spiritism să-i fi îmbunătățit judecata.”⁵³ Fawcett i-a răspuns lui Keltie: „Nu uita că sunt un pasionat și totodată un om sănătos la cap, nu un vânător excentric pe urmele unui snark”⁵⁴ – o trimitere la animalul fantastic din poemul lui Lewis Carroll. (Conform versurilor, vânătorii de snark „dintr-odată se fac nevăzuți,/ Și nu se mai aude de ei niciodată”.)

Fawcett continua să aibă un grup loial de susținători în interiorul Societății, printre care Reeves și Keltie, care în 1921 a devenit vicepreședintele Societății. „Nu lua seama la ce spun oamenii despre tine și despre «balivernele» tale, cum zic ei”, i-a transmis acesta. „Asta nu contează. Sunt suficienți oameni care cred în tine.”⁵⁵

* Malthusianism – curent de gândire dezvoltat de clericul și învățatul englez Thomas Robert Malthus (1766 – 1834), care considera că, în timp ce populația crește în progresie geometrică, resursele de hrană cresc doar în progresie aritmetică.

Fawcett și-ar fi putut convinge detractorii cu blândețe și tact, dar după atâția ani petrecuți în junglă ajunsese să se comporte ca unul dintre locuitorii ei. Nu se îmbrăca la modă, iar acasă prefera să doarmă în hamac. Avea ochii înfundați în orbite, ceea ce-l făcea să semene cu un profet al sfârșitului lumii. Printre excentricii membri ai Societății plutea un soi de teamă față de ceea ce un oficial a numit purtarea lui „mai degrabă stranie”⁵⁶. După ce în interiorul Societății au circulat relatări despre apucăturile lui colerice, incontrolabile, Fawcett le-a replicat membrilor consiliului că: „Eu nu-mi pierd cum-pătul. Nu sunt violent din fire.”⁵⁷ Deși protestele lui dădeau de înțeles că se simțise încă o dată atacat...

În 1920, după Anul Nou, Fawcett a folosit economiile pe care le mai avea pentru a se muta cu familia în Jamaica, sub pretextul că dorea să le ofere copiilor „șansa de a crește în ambientul viril al Lumii Noi”⁵⁸. Jack, în vârstă de șaisprezece ani, deși a trebuit să abandoneze școala, a fost încântat, pentru că și Raleigh Rimell se stabilise acolo, după moartea tatălui său. În timp ce Jack lucra ca ajutor la o fermă de vaci, Raleigh trudea pe o plantație deținută de United Fruit Company. Noaptea, băieții se întâlneau frecvent și își puneau la cale viitorul plin de aventuri, anume cum vor găsi comoara de la Galla-pita-Galla din Ceylon și cum vor pătrunde în jungla amazoniană, în căutarea orașului Z.

. . .

În februarie, Fawcett a plecat din nou în America de Sud, în speranța că va obține finanțare de la guvernul brazilian. Rice, care-și întrerupsese călătoria din 1916 din cauza intrării Statelor Unite în război, se întorsese deja în junglă și era în apropierea râului Orinoco – o regiune la nord de cea vizată de Fawcett, în legătură cu care se specula de secole întregi că ar adăposti regatul El Dorado. Ca de obicei, Rice pornise cu o echipă mare, bine înarmată, care rareori se abătea de la râurile principale. Fidel obsesiei pentru cele mai noi invenții,

proiectase o ambarcațiune de treisprezece metri lungime, care să-i permită, în cuvintele lui, să depășească „obstacolele reprezentate de șuvoaiele repezi, curenții puternici, pietrele ascunse sub apă și apele prea puțin adânci”⁵⁹. Ambarcațiunea a fost expediată dezasamblată la Manaus, la fel cum se procedase cândva și cu clădirea Operei, și a fost montată de muncitori, care au lucrat fără oprire. Rice a botezat-o *Eleanor II*, după numele soției, care l-a și însoțit pe o porțiune mai puțin riscantă a călătoriei. A mai luat cu el și o cutie neagră misterioasă, de optsprezece kilograme, cu butoane și cabluri ieșind din ea. Promisese că prin intermediul ei va schimba fața explorării, așa că a urcat-o în barcă și a luat-o cu el în junglă.

Într-o seară, în tabără, a luat cu grijă cutia și a pus-o pe o masă improvizată. După ce și-a pus o pereche de căști și a învățat mai multe butoane, în timp ce pe degete i se cățărau furnici, au început să se audă niște zgomote stinse, ca și cum cineva ar fi vorbit în șoaptă în spatele trunchiurilor de copaci – atât doar că semnalele veneau tocmai din Statele Unite. Doctorul le recepționa cu ajutorul unui sistem de telegrafie fără fir – un strămoș al radioului – construit special pentru expediție. Aparatul costase în jur de 6000 de dolari, azi echivalentul a 67 000 de dolari.

Noapte de noapte, cu ploaia picurând de pe frunze și maimuțele sărind din copac în copac deasupra capului său, Rice își monta aparatul și asculta știrile: președintele Woodrow Wilson suferise un atac cerebral și echipa de baseball Yankees îl achiziționase pe Babe Ruth de la Red Sox, cu 125 000 de dolari. Chiar dacă nu putea trimite mesaje, recepționa semnale care indicau ora exactă pe diferitele meridiane ale Globului, astfel încât exploratorul putea stabili longitudinea mai precis. „Rezultatele [...] au depășit cu mult așteptările”, a notat John W. Swanson, un membru al expediției, care ajutase la punerea în funcțiune a radioului. „Se primeau semnale cu ora exactă în orice loc se dorea, iar un buletin informativ al cărui conținut era alcătuit din știrile primite de la posturi

de radio din Statele Unite, Panama și Europa îi ținea la curent cu toate evenimentele petrecute în lume.⁶⁰

Expediția a urmat cursul lui Casiquiare, un canal natural de 322 de kilometri, care lega bazinul fluvial al Orinocoului de cel al Amazonului. La un moment dat, Rice și oamenii lui au părăsit ambarcațiunile și au pornit pe jos să exploreze o porțiune de junglă despre care se spunea că ar conține artefacte indiene. După vreun kilometru de drum tăiat prin pădure, au dat de mai multe pietre foarte înalte, cu semne ciudate pe ele. Oamenii au curățat repede mușchiul și plantele care le acopereau. Pe fațete erau pictate siluete ce aduceau cu cele animaliere și omenești. În lipsa unei tehnologii mai avansate (datarea cu carbon a început să fie folosită abia în 1949), nu li se putea stabili vechimea, dar erau similare cu desenele rupestre pe care le văzuse Fawcett și pe care le schițase în jurnalele lui de călătorie.

Încântați, membrii expediției s-au întors la barcă și și-au continuat drumul în susul râului. Pe 22 ianuarie 1920, în timp ce căutau hrană pe marginea apei, doi dintre oamenii lui Rice s-au simțit urmăriți. Au rupt-o la fugă spre tabără și au dat alarma. Într-o clipită, malul opus a fost împânzit de indieni. „Un individ mare, solid, negru și hidos gesticula violent și striga întruna pe un ton furios“, a scris mai târziu doctorul în raportul său pentru Societate. „Deasupra buzei superioare avea un smoc de păr des și scurt, iar din buza inferioară îi atârna un colț mare. Era șeful unui grup din care am văzut întâi vreo 60 de indivizi. Cu fiecare minut apăreau tot mai mulți, până când au umplut malul cât vedeam cu ochii în sus și în jos.“⁶¹

Aveau arcuri lungi, săgeți, măciuci și sarbacane. Cel mai uimitor lucru era însă culoarea pielii lor. Era „aproape albă“, a notat Rice. Erau membri ai tribului yanomami, unul dintre cele ale așa-zișilor „indieni albi“.

În timpul expedițiilor precedente, Rice adoptase o atitudine prudentă, paternalistă față de triburile cu care intrau în

contact. În timp ce Fawcett considera că indienii ar trebui să rămână pe cât posibil „necontaminați“ de occidentali, doctorul credea că ar trebui „civilizați“. Împreună cu soția sa, Rice înființase o școală în São Gabriel, pe cursul lui Rio Negro, și mai multe clinici medicale în care lucrau misionari creștini. După o vizită la școală, le-a spus celor de la Societate că felul în care copiii își schimbaseră „îmbrăcămintea, manierele și înfățișarea în general“, precum și „atmosfera de ordine și sânguință“ „contrastau puternic cu satul insalubru al micilor sălbatici goi“⁶² care fuseseră cândva.

. . .

Acum, în timp ce yanomami se apropiau de ei, oamenii lui Rice îi urmăreau vigilenți, înarmați cu un întreg arsenal – printre care o pușcă, o armă de vânătoare, un pistol și o flintă. Doctorul a așezat pe jos daruri, cuțite și oglinzi, în așa fel încât lumina să se reflecte în ele. Indienii, pesemne din cauza armelor îndreptate spre ei, au refuzat să ia cadourile; în schimb, câțiva s-au apropiat mai mult de exploratori, cu arcurile gata să tragă. Rice le-a ordonat oamenilor săi să tragă un foc de avertizare în aer, dar gestul mai rău i-a provocat pe indieni, care au dat drumul unei ploii de săgeți, una aterizând chiar lângă piciorul doctorului. Acesta a dat apoi ordin să se deschidă focul și să-i ucidă. Nu se știe câți indieni au murit în timpul atacului. Într-o scrisoare către Societate, Rice nota: „Nu am avut alternativă; ei au venit asupra noastră, au respins toate încercările de negociere sau armistițiu, ducând la o defensivă care pentru ei a avut consecințe dezastruoase, iar pentru mine a fost o mare dezamăgire.“⁶³

În timp ce indienii se retrăgeau sub ploaia de gloanțe, doctorul și ai lui s-au întors la bărci și au fugit. „Nu departe în spatele nostru, le auzeam țipetele care-ți înghețau sângele în vine“⁶⁴, a povestit Rice. Când au ieșit într-un final din junglă, exploratorii au fost lăudați pentru curajul lor. Dar Fawcett a fost oripilat și le-a spus celor din Societate că a trage la

întâmplare în indigeni este un lucru de condamnat. Nu s-a putut abține să comenteze că Rice „a luat-o la sănătoasă”⁶⁵ imediat cum a dat de pericol și că era „prea slab”⁶⁶.

Totuși, veștile care spuneau că doctorul descoperise picturi străvechi și că avea de gând să se întoarcă în junglă cu și mai mult echipament modern l-au pus pe Fawcett pe jar, în timp ce încerca să obțină finanțare în Brazilia. La Rio a stat la ambasadurul britanic, Sir Ralph Paget, un prieten apropiat, care îi susținea cauza pe lângă guvernul brazilian. Deși refuzase să își investească resursele împruținate în expediție, Societatea îl recomandase pe celebrul său fiu guvernului brazilian, într-o telegramă care spunea: „Ce-i drept, este notoriu pentru firea îndărătnică [...], dar asta nu schimbă faptul că are o capacitate extraordinară de a depăși dificultăți care ar descuraja pe oricine altcineva”⁶⁷. La 26 februarie, a fost programată o întâlnire cu președintele brazilian, Epitácio Pessoa, și cu renumitul explorator și șef al Serviciului de Protecție a Indienilor, Cândido Rondon.⁶⁸ Fawcett s-a prezentat drept colonel, deși încheiase războiul cu gradul de locotenent-colonel. Întâlnise de curând o cerere către Ministerul de Război britanic să-i aprobe schimbarea rangului, dat fiind că se întorcea în America de Sud să strângă fonduri și „chestiunea are o oarecare greutate”⁶⁹. Într-o cerere trimisă mai târziu a fost și mai explicit: „Gradul superior are o anumită importanță în relațiile mele cu oficialii locali, nu doar pentru că echivalentul local al «locotenent-colonelului» este «commandante», un rang inferior celui de colonel, dar și pentru că și-a pierdut prestigiul pe plan local din cauza numărului mare de ofițeri de rezervă care l-au păstrat.”⁷⁰ Ministerul de Război i-a respins cererea în ambele rânduri, dar el tot și-a schimbat titulatura – subterfugiu cultivat cu atâta tenacitate, încât aproape toată lumea, inclusiv familia și prietenii, a sfârșit prin a-i spune „colonelul Fawcett”.

La palatul prezidențial, Fawcett și Rondon s-au salutat cordial. Acesta din urmă, care fusese avansat la rangul de general,

era în uniformă și purta cascheta cu frunze de stejar aurite. Părul încărunțit îi dădea un aer distins. Omul se ținea drept ca lumânarea. După cum remarcă un alt călător englez, atrăgea „pe loc atenția: degaja un aer de demnitate și putere care făcea să i se simtă imediat prezența”⁷¹. În afară de președinte, nu mai era nimeni altcineva în încăpere.

Potrivit lui Rondon, Fawcett și-a prezentat treptat teoria despre Z, subliniind importanța cercetării sale arheologice pentru Brazilia. Președintelui a părut să-i surâdă ideea și l-a întrebat pe Rondon ce părere are despre „acest proiect valoros”. Rondon îl bănuia pe rivalul său, care continua să păstreze secretul asupra traseului, de intenții ascunse – poate chiar de exploatarea bogățiilor minerale ale junglei în favoarea Marii Britanii. Mai circulau și zvonuri, răspândite de ruși, prin Radio Moscova, că Fawcett era încă spion, deși nu existau dovezi. Rondon a insistat că nu era nevoie ca „străinii să realizeze expediții în Brazilia, din moment ce avem civili și militari foarte capabili să facă acest lucru”.

Președintele și-a amintit că-i promisese ambasadorului britanic ajutorul său. Rondon a replicat că, în acest caz, era foarte important ca în căutarea orașului Z să fie trimisă o expediție braziliano-britanică.

Convins că Rondon încerca să-l saboteze, Fawcett și-a pierdut stăpânirea de sine. „Am de gând să mă duc singur”, a răbufnit el.

A urmat o confruntare directă între cei doi exploratori. Inițial, președintele a fost de partea conaționalului său și a spus că expediția trebuie să-i includă și pe oamenii lui Rondon. Deși, din cauza unor dificultăți economice, guvernul brazilian a fost nevoit să se retragă, Fawcett a primit suficienți bani pentru a lansa o operațiune modestă. Înainte să plece de la ultima lor întâlnire, Rondon i-a spus: „Mă voi ruga să aveți noroc”.

Pentru noua aventură, Fawcett recrutase un ofițer militar britanic, membru al Societății, pe care i-l recomandase Reeves,

dar în ultimul moment acesta s-a retras. Fără a se lăsa descu-
rațat, Fawcett a publicat un anunț în ziare și a ales un boxer
australian de aproape doi metri, pe nume Lewis Brown, și un
ornitolog american de 31 de ani, Ernest Holt.⁷² Brown era un
om neîmblânzit, pe care îl atrăgea frontiera. Înainte de a pleca
în expediție a avut grijă să-și satisfacă apetitul sexual. „Sunt
din carne și oase, ca toată lumea!”⁷³ i-a zis lui Fawcett. Holt,
în schimb, era un tânăr sensibil, care în copilăria petrecută în
Alabama colecționase șopârle și șerpi. Aspira de multă vreme
să devină un naturalist-explorator după exemplul lui Darwin.
La fel ca Fawcett, și-a copiat în jurnal poezii pentru a le reciti
în junglă, inclusiv cuvintele lui Kipling: „Visătorul al cărui vis
s-a adevărit!” Pe coperta caietului, Holt a scris cu litere
îngroșate adresa unei rude, „în caz de accident fatal”.

Cei trei s-au întâlnit în Cuiabá, capitala statului Mato
Grosso. În cei șase ani de când Fawcett nu mai fusese în
Amazonia, frenezia cauciucului se diminuase. Unul dintre
principalii responsabili pentru această prăbușire fusese un
fost președinte al Societății Regale de Geografie, Sir Clements
Markham. În anii '70 ai secolului al XIX-lea, Markham orga-
nizase contrabanda cu semințe de arbori de cauciuc amazo-
nian, pe care le adusese în Europa, de unde fuseseră trimise
apoi către plantațiile din coloniile britanice din Asia.⁷⁴ În
comparație cu extragerea cauciucului în junglă, în condiții
dure, cu randament scăzut și costisitoare, cultivarea arborilor
de cauciuc pe plantațiile asiatice era ușoară și ieftină, iar
recolta – abundentă. „Luminile s-au stins în Manaus”, scria
istoricul Robin Furneaux. „Clădirea Operei s-a cufundat în
tăcere, iar splendorile care o împodobeau cândva au dispă-
rut [...]. Liliicii se roteau în jurul candelabrelor din palatele
ruinate, iar păianjenii alergau pe podele.”⁷⁵

Fawcett a găsit Cuiabá „sărăcită și înapoiată”, o localitate
care decăzuse până ajunsese doar „ceva mai mult decât un
oraș-fantomă”⁷⁶. Străzile erau pline de noroi, iar buruienile
creșteau în voie; numai strada principală mai era luminată

electric. În timp ce-și făcea provizii pentru expediție, Fawcett se temea să nu fie spionat. De fapt, generalul Rondon chiar jurase să nu-l scape din ochi pe englez până nu afla care-i erau adevăratele intenții. În corespondența sa, Fawcett începuse să folosească un cod secret pentru a-și ascunde traseul planificat, după cum îi explica Nina unui prieten de încredere. „Lat. $x + 4$ la $x + 5$ și long. $y + 2$, unde «x» este dublul numărului de litere din numele orașului în care a locuit cu noi, iar «y» este numărul clădirii din Londra în care obișnuiam să-l vizitez” ar fi fost codul. Și a adăugat: „Să nu-l dezvălui absolut nimănui.”⁷⁷

Fawcett a primit un bilet de rămas-bun de la fiul său Jack, care îi scria că avusese un „vis”: intra într-un templu străvechi, dintr-un oraș asemănător cu Z. Jack i-a urat tatălui său să aibă parte de „protecție” [divină] „pe toată durata călătoriei” și de noroc.⁷⁸ Fawcett l-a rugat pe un cunoscut: în cazul în care familia sau prietenii lui „se alarmează pentru că nu primesc vești, liniștește-i, te rog, și spune-le că ne vom descurca și că se va auzi de noi la momentul potrivit”⁷⁹. Iar într-o scrisoare către Keltie a promis: „Voi ajunge în acel loc și mă voi întoarce.”⁸⁰ Urmărit de cei doi tovarăși, luând câte o pereche de cai, de boi și de câini, a pornit către nord, în direcția râului Xingu, ținându-și strâns maceta, cum își ține un cavaler sabia.

La scurt timp, lucrurile au început s-o ia razna. Ploaia torențială a acoperit cărarea și le-a distrus echipamentul. Brown, în ciuda înfățișării sale feroce, a suferit o cădere nervoasă, iar Fawcett, temându-se de un nou dezastru *à la* Murray, l-a trimis de urgență înapoi la Cuiabá. Cât despre Holt, și el era din ce în ce mai slăbit; incapabil să cerceteze ce-și propusese din cauza condițiilor groaznice, s-a apucat să inventarieze ca un nebun toate insectele care îl atacau, până când jurnalul său a ajuns să conțină doar astfel de informații. „Suferind peste măsură din cauza insectelor”, a notat el cuprins de friguri, apoi adăugând: „Ziua trudă, noaptea tortură – viață de explorator! Unde e acum romantismul?”⁸¹

Fawcett era furios. Cum să ajungă undeva cu „schilodul ăsta?“, a scris în jurnale. Dar nici exploratorul, la 53 de ani, nu mai era chiar invincibil în fața forțelor naturii. Un picior i se umflase și i se infectase, „provocându-i dureri atât de mari“, că noaptea îi era greu să doarmă⁸². Într-o seară, a luat pastile cu opiu și i s-a făcut extrem de rău. „Era neobișnuit să mă doboare ceva și mi-a fost foarte rușine de mine însumi“⁸³, a scris el.

La o lună de când porniseră, animalele au început să piară. „E îngrozitor să-ți vezi dobitoacele murind lent“⁸⁴, a notat Holt. Un bou invadat de viermi s-a întins pe-o parte și nu s-a mai ridicat. Unul dintre câini părea că moare de foame, așa că Holt l-a împușcat. Un cal s-a înecat. Apoi celălalt cal s-a prăbușit pe drum, iar Fawcett i-a curmat suferința împușcându-l; era în locul care urma să fie cunoscut drept „Tabăra Calului Mort“. În cele din urmă, Holt s-a așezat pe jos și a spus: „Nu vă faceți griji pentru mine, domnule colonel. Vedeți-vă de drum și lăsați-mă aici.“⁸⁵

Fawcett era conștient că era poate ultima lui șansă de a dovedi adevărul teoriei despre Z și i-a blestemat pe zei pentru că i se puneau împotriva – a dat vina pe ei pentru vreme, pentru pierderea tovarășilor și pentru războiul care-i împiedicase cercetarea. Și-a dat seama că, dacă îl lăsa în urmă pe Holt, acesta avea să moară. „Nu aveam ce să fac“, a scris mai târziu Fawcett, „decât să mă întorc cu el și să recunosc că acea călătorie a fost un eșec – un eșec insuportabil, sfâșietor!“⁸⁶

Nu a recunoscut că, din cauza piciorului infectat, nu ar mai fi putut înainta nici el prea mult. Pe drumul de întoarcere către cel mai apropiat avanpost, când cei doi au trebuit să îndure 36 de ore fără apă, Fawcett i-a spus lui Holt: „Nu e ușor să ieși din Iad.“⁸⁷

Când au ajuns la Cuiabá, în ianuarie 1921, ambasadorul Paget i-a trimis o telegramă Ninei în care spunea doar atât: „Soțul dvs. s-a întors.“ Femeia l-a întrebat pe Harold Large: „Ce-ar putea să însemne? Nu poate fi vorba de un eșec! Se poate să nu fi găsit «orașele pierdute», dar înclin să cred că

ceva important tot a găsit, altfel nu s-ar fi întors.“⁸⁸ Și totuși se întorsese cu mâna goală. Generalul Rondon a dat un comunicat de presă triumfător în care a afirmat: „Col. Fawcett a abandonat expediția [...] în ciuda marelui său orgoliu de explorator [...]. S-a întors slab și, pe bună dreptate, dezamăgit pentru că a fost nevoit să se retragă înainte de a intra în porțiunea cea mai grea din regiunea Xingu.“⁸⁹ Devastat, Fawcett a făcut planuri pentru a reveni în junglă cu Holt, care încă era sub contract, serviciile lui fiind singurele pe care și le permitea. Soția viceconsulului american la Rio, o prietenă de-a ornitologului, i-a trimis o scrisoare în care îl implora să nu se ducă:

„Sunteți un tânăr puternic, sănătos, de ce [...] v-ați irosi în mod deliberat viața întorcându-vă în Mato Grosso? [...] Cu toții înțelegem că aveți un interes profund și pasiune pentru știință, dar la ce vă va folosi dumneavoastră sau lumii să vă aventurați în necunoscut, în mijlocul pustiului? [...] Și cum rămâne cu mama și cu sora dumneavoastră? Ele nu contează deloc? [...] Într-o zi, una dintre ele sau amândouă vor avea nevoie de dumneavoastră și nu veți fi acolo. Nu aveți niciun drept să vă sacrificați viața doar pentru că un om pe care nu-l cunoașteți dorește asta. E drept, s-au pierdut multe vieți pentru progresul omenirii, dar cum poate această alergătură după copite de cai morți să aducă o contribuție la acest progres sau să ofere ceva lumii?“⁹⁰

Cu toate acestea, Holt era hotărât să ducă expediția până la capăt și a plecat la Rio după provizii. Între timp, Fawcett întorcea pe toate părțile aspectele prestației lui Holt: fiecare văicăreală, fiecare pas greșit, fiecare eroare. Ba chiar începea să-l suspecteze, deși nu avea nicio dovadă, că era un trădător care-i trimitea informații doctorului Rice sau altui rival. Fawcett i-a trimis de urgență lui Holt un mesaj în care îi spunea: „Din păcate, trăim în lumi diferite, care nu se pot amesteca, așa cum nu se amestecă nici apa și uleiul [...]. Și cum pentru mine pe primul loc se află obiectivele acestei

călătorii, iar considerațiile personale pe ultimul, prefer să o termin de unul singur, decât să-i pun în pericol rezultatele.”⁹¹

Perplex, Holt a scris în jurnal: „După o colaborare strânsă alături de col. Fawcett pe o perioadă de un an, [...] constat că lecția care mi-a rămas cel mai bine întipărită în minte este: niciodată, sub nicio formă, să nu mai am niciun fel de legături cu vreun englez, indiferent cine ar fi el”. S-a plâns că, în loc să se bucure de faimă, a rămas un „ornitolog fără căpătâi – sau poate că «un pârlit de vânător de păsări» ar fi un nume mai potrivit”. A conchis: „Din câte am dedus, [Fawcett] posedă numai trei calități pe care le admir: curaj, milă față de animale și uitarea disputelor.”⁹²

Fawcett i-a spus unui prieten că a mai concediat un tovarăș de expediție, care era „convins, sunt sigur, că sunt lunatic”⁹³.

Acesta a fost momentul în care a început să se gândească serios la altceva: „Dar dacă fiul meu m-ar putea însoți?” Jack era puternic și loial. Nu s-ar fi plâns, ca un molău. Nu ar fi cerut salariu mare, nici nu s-ar fi revoltat. Și, cel mai important, credea în Z. „Tânjeam după ziua în care fiul meu va fi suficient de mare ca să lucreze cu mine”⁹⁴, a scris Fawcett.

Deocamdată însă, la doar optsprezece ani, Jack nu era pregătit, iar Fawcett nu mai avea alți tovarăși de expediție. Decizia rațională ar fi fost să amâne călătoria, dar, în schimb, și-a folosit jumătate din pensia de militar pentru a plăti proviziile – punând la bătaie puținele economii pe care le avea – și a făcut un nou plan. De data aceasta, urma să încerce să ajungă la Z din direcția opusă, călătorind de la est la vest. Pornind din Bahia și trecând prin zona în care credea că acel *bandeirante* descoperise orașul, în 1753, urma să meargă sute de kilometri pe jos, prin jungla din Mato Grosso. Ideea părea nebunească. Până și Fawcett era conștient de acest lucru și i-a mărturisit lui Keltie că, mergând singur, „probabilitatea întoarcerii scade”⁹⁵. Cu toate acestea, în august 1921 a pornit în călătorie neînsoțit. „Singurătatea nu este greu de suportat dacă mintea ți-e cuprinsă de entuziasmul misiunii”⁹⁶, a scris el. Suferind

de foame și de sete, delirând, cu psihicul zdruncinat, mergea fără oprire. La un moment dat, a văzut niște stânci care se profilau la orizont și i s-a părut că alcătuiau silueta unui oraș... Sau începea s-o ia razna? Proviziile i se terminaseră, i se epuizaseră forțele. După trei luni de sălbăticie, față-n față cu moartea, nu a avut de ales și a trebuit să bată în retragere. „Trebuie să mă întorc“, a jurat. „Mă voi întoarce!“⁹⁷

O obsesie științifică

— Tu decizi, Jack¹, i-a spus Fawcett.

Conversația a avut loc între cei doi după întoarcerea colonelului din expediție, în 1921. Cât fusese el plecat, Nina și copiii se mutaseră din Jamaica la Los Angeles, unde se afla și familia lui Raleigh Rimell. Cei doi băieți erau prinși de fascinația Hollywoodului: își dădeau părul cu briantină, își lăseseră mustață *à la* Clark Gable și dădeau târcoale platourilor de filmare în speranța că vor obține și ei niște roluri. (Jack o cunoscuse pe Mary Pickford și îi împrumutase bâta lui de crichet pentru filmul *Micul Lord**)

Fawcett avea o propunere pentru fiul său. Faimosul colonel T.E. Lawrence, spion și explorator al deșerturilor, cunoscut de toți sub numele Lawrence al Arabiei, se oferise să-l însoțească în următoarea sa expediție în căutarea orașului Z, însă colonelul avea rețineri în a-și alege un tovarăș de călătorie cu un orgoliu atât de mare și, pe deasupra, fără experiență în Amazonia. După cum i-a scris unui prieten: „Chiar dacă [Lawrence] e dornic să participe la explorări în America de Sud, în primul rând, probabil cere un salariu pe care eu nu i-l pot plăti, iar în al doilea rând, rezultatele excelente din Orientul Apropiat nu garantează capacitatea de a căra în spate un rucsac

* *Little Lord Fauntleroy*, film realizat în 1936, regizat de John Cromwell și având la bază romanul omonim al lui Frances Hodgson Burnett.

de 30 de kilograme, de a trăi un an întreg în pădure, de a suporta mușcăturile armatelor de insecte și de a accepta condițiile pe care i le-aș impune.”² Fawcett i-a spus lui Jack că, în locul lui Lawrence, l-ar putea lua pe el în expediție. Era una dintre cele mai dificile și mai periculoase din istoria explorărilor – testul suprem, în cuvintele lui Fawcett, „de credință, curaj și hotărâre”³.

Jack nu a ezitat.

— Vreau să merg cu tine⁴, i-a răspuns.

Nina, care a fost de față la aceste discuții, nu a avut nimic de obiectat. Pe de-o parte, pentru că avea încredere că puterile supraomenești ale lui Fawcett le vor proteja fiul, iar pe de alta, pentru că era convinsă că Jack poseda calități similare tatălui său. Dar se pare că exista o explicație mai profundă: a se îndoi de soțul ei după atâția ani de sacrificiu ar fi însemnat să-și pună munca de-o viață sub semnul întrebării. În fapt, avea nevoie de Z la fel de mult ca el. Deși Jack nu avea niciun fel de experiență ca explorator, iar expediția presupunea riscuri deosebite, Ninei nici nu i-a trecut prin cap, după cum i-a declarat mai târziu unui reporter, să-și „țină fiul acasă”.

Firește, Raleigh trebuia să vină cu ei. Jack a spus că nu putea să facă cel mai important lucru din viața lui fără el.

Mama lui Raleigh, Elsie, nu prea dorea să-i permită fiului cel mai mic – „băiatului” ei, cum îi spunea – să se alăture unei aventuri atât de periculoase. Dar Raleigh a insistat. Aspirațiile sale cinematografice se năruiseră, iar acum făcea diverse munci necalificate, în fabrici de prelucrare a lemnului. După cum i-a spus fratelui său mai mare, Roger, se simțea „nemulțumit și indecis”⁵. Aceasta era șansa lui nu doar de a câștiga „o plească de bani”, dar și de a face ceva bun cu viața lui.

Fawcett i-a informat pe cei de la Societate și pe alții că își găsise doi tovarăși de drum ideali („amândoi zdraveni și plini de entuziasm”⁶) și a mai încercat o dată să obțină finanțare. „Tot ce pot să spun este că am primit Medalia de Fondator [...], așadar, sunt demn de încredere”⁷, a susținut. Eșecul expediției

precedente însă – deși primul într-o carieră ilustră – le furnizase criticilor săi muniție suplimentară. Fără sponsori după ce își cheltuisese puținele economii pentru călătoria anterioară, s-a pomenit, la fel ca tatăl său, într-o situație dezastruoasă. În septembrie 1921, pentru că nu își mai permiteau să trăiască în California, a fost obligat să o ia iar din loc și să se întoarcă la Stoke Canon, în Anglia, unde a închiriat o casă veche, dărăpănată, fără apă curentă și electricitate. „Trebuie să cărăm toată apa de la pompă și să tăiem cu ferăstrăul bușteni imenși – ceea ce presupune mult efort“, i-a scris Nina lui Large. Munca era istovitoare. „Acum cinci săptămâni, am cedat complet și m-am îmbolnăvit foarte rău“, a spus Nina. O parte din ea își dorea să fugă și să scape de toate necazurile și corvezile – dar, după cum a spus, „familia avea nevoie de mine“⁸.

„Situația este dificilă“, a recunoscut Fawcett în fața lui Large. „Dacă ai o viață comodă, nu înveți mai nimic. Nu-mi place să-i înham pe alții la greutăți care pe mine m-au urmărit cu atâta persistență [...]. Nu e vorba că-mi doresc să trăiesc în lux. Nu-mi pasă de așa ceva – ce mă omoară e lipsa de activitate.“⁹

Nu-și permitea să-l trimită pe Jack la facultate, iar Brian și Joan au întrerupt școala pentru a ajuta la treburile casei și pentru a munci pe ici-colo, ca să mai facă rost de bani. Și-au vândut fotografiile și tablouri, în timp ce Fawcett a renunțat la proprietăți și la obiecte moștenite. „Bărbatul meu mi-a sugerat acum câteva zile că ar fi bine să dăm scaunele spaniole vechi, dacă [...] am obține un preț bun“¹⁰, i-a scris Nina lui Large. În 1923 Fawcett ajunsese atât de sărac, încât nu și-a mai putut plăti cotizația anuală de trei lire la Societate. „Aș dori un sfat în legătură cu posibilitatea de a mă retrage [...] fără a stârni vreun scandal, dat fiind că dețin Medalia de Fondator“, i-a scris Fawcett lui Keltie. „Adevărul e că perioada asta de pauză forțată și [...] mutarea familiei în California m-au pus pe butuci. Am sperat să trec cu bine de greutăți, dar încep

să-mi pierd speranța și nu cred că pot rezista.“ A adăugat: „E ca și cum s-ar năruî visurile“.¹¹

Chiar dacă a reușit să adune cu greu banii pentru a-și plăti cotizația încă un an, Nina era îngrijorată. „P.H.F. a fost în abisul disperării“, i-a mărturisit lui Large.

„Nerăbdarea de a porni în ultima sa călătorie îl rodea tot mai tare pe tata“, și-a amintit Brian mai târziu. „Dintr-un om rezervat s-a transformat într-unul ursuz.“¹²

Fawcett a început să atace comunitatea științifică, despre care considera că i-a întors spatele. I-a spus unui prieten că „arheologia și etnologia sunt clădite pe nisipurile mișcătoare ale speculației și știm cu toții ce li se poate întâmpla caselor astfel construite“¹³. Și-a denunțat inamicii de la Societatea Regală de Geografie și vedea „trădare“ peste tot. Se plângea de „banii iroșiți pe expediții inutile în Antarctica“,¹⁴ de „oamenii de știință“ care, „la vremea lor, au respins pufnind existența Americilor – iar, mai târziu, ideile despre Herculaneum, Pompei și Troia“¹⁵. Declara că „tot scepticismul creștinătății nu mă va face să dau înapoi un milimetru“¹⁶ de la convingerea că Z există, că „voi duce cumva la bun sfârșit acest demers, chiar de-ar trebui să mai aștept încă zece ani“¹⁷.

S-a înconjurat tot mai mult de spirițiști care nu doar îi confirmau, ci înfrumusețau și mai mult viziunea lui despre Z. O clarvăzătoare i-a spus: „Valea și orașul sunt pline de giuvaiere. Sunt giuvaiere spirituale, dar și nenumărate bijuterii adevărate.“¹⁸ A publicat eseuri în periodice precum *Occult Review*, în care vorbea despre căutarea sa spirituală și despre „comorile lumii nevăzute“¹⁹.

Un alt explorator al Americii de Sud și membru al Societății a afirmat că mulți credeau că Fawcett devenise „ușor dezechilibrat“²⁰. Unii l-au numit „savant nebun“²¹.

Fawcett a publicat un eseu intitulat „Obsesie“ în revista spiritualistă *Light*. Fără să pomenească de propria idee fixă, el a descris felul în care „furtunile mintale“ pot consuma o persoană,

supunând-o unei „torturi groaznice“. „Neîndoios, obsesia este diagnosticul în multe cazuri de nebunie“²², conchidea el.

Frământându-și mintea zi și noapte, Fawcett a pus la cale mai multe proiecte fanteziste – exploatări de nitrat în Brazilia, căutări de petrol în California – ca să strângă bani pentru expediție. „Planul cu Consortiul Minier a picat“, pentru că era „un cuib de escroci“²³, i-a scris lui Large în 1923.

Jack i-a spus altui prieten de familie: „Era ca și cum un spirit rău încerca să ne pună mereu bețe-n roate.“²⁴

Totuși, Jack continua să se antreneze, pentru eventualitatea în care ar fi făcut rost de bani. Fără compania amuzantă a lui Raleigh, a adoptat ascetismul tatălui său, renunțând la carne și alcool. „Cu ceva timp în urmă, mi-a venit ideea că trebuie să-mi stabilesc singur un țel extrem de dificil, care necesită un efort spiritual de proporții“, i-a scris lui Esther Windust, o prietenă de familie și adeptă a teozofiei*. „Cu greu am reușit și am simțit deja beneficiile.“ După care a adăugat: „Îmi plac foarte mult viața și învățăturile lui Buddha, deplina lor afinitate cu propriile mele idei fiind într-o câțiva o surpriză pentru mine. Se remarcă antipatia lui față de crezuri și dogme.“²⁵ Un musafir a fost impresionat de atitudinea lui Jack: „Capacitatea lui de a iubi și cumpătarea sa ascetică te duc cu gândul la cavalerii Sfântului Graal.“²⁶

Între timp, Fawcett încerca să nu-și piardă încrederea că mai devreme sau mai târziu „zeii mă vor accepta în slujba lor“²⁷. La un moment dat, prietenul său Rider Haggard i-a spus că avea să-i dea ceva important. Era un idol din piatră, de vreo 25 de centimetri înălțime, cu ochi migdalați și hieroglife scrijelite pe piept. Haggard, care-l ținuse pe birou în timp ce scrisese cartea *When the World Shook* (*Când lumea s-a cutremurat*), apărută în 1919, i-a spus că primise statueta de la cineva din Brazilia care credea că provine de la indienii din

* Doctrină care susține ideea unei cunoașteri superioare a esenței lui Dumnezeu prin intuiții mistice sui-generis.

junglă. Fawcett a dus-o pe la diferiți experți de la muzee, pentru a o examina. Cei mai mulți au suspectat-o a fi un fals, dar el, în disperarea lui, i-a arătat-o și unui clarvăzător care i-a spus că ar putea fi o relicvă provenind din orașul Z.

În primăvara lui 1924, Fawcett a aflat că Rice, grație generoaselor sale depozite bancare, pregătea una dintre cele mai spectaculoase expediții organizate vreodată. Își alcătuisese o echipă care reflecta noua cerință a specializării. Printre membri se numărau botaniști, zoologi, topografi, astronomi, geografi și medici, precum și unul dintre cei mai distinși antropologi din lume, Theodor Koch-Grünberg, și Silvino Santos, considerat primul cineast al Amazoniei. Inventarul de echipamente și mijloace era și mai năucitor: vasul *Eleanor II*, plus o altă ambarcațiune modernă și un nou sistem radio fără fir, unul care putea să recepționeze, dar și să transmită semnale. Dar nu acestea au fost obiectele care au stârnit cea mai mare vâlvă. Potrivit *New York Times*, doctorul lua cu el un hidroavion de 160 de cai-putere, cu șase cilindri, cu elice de stejar și capacitate de trei persoane, cu un sistem complet de aparate pentru a face fotografii din aer.

Cu toate acestea, Fawcett era de părere că echipamentele nu-i vor fi de mare folos doctorului în pădurea amazoniană: aparatele radio de la vremea aceea erau atât de voluminoase, încât expediția trebuia să se desfășoare doar pe apă, iar observarea și fotografierea din aer erau obstrucționate de coronamentul des. În plus, exista și pericolul de a ateriza în zone cu triburi ostile. Un reportaj din *The Times* menționa că în hidroavion se încărcase o „rezervă de bombe” cu care să fie „speriați indienii canibali”²⁸ la nevoie – idee care l-a îngrozit pe Fawcett.

Pe de altă parte, Fawcett știa că un avion îl poate duce și pe cel mai puțin pregătit explorator în locurile cele mai inaccesibile. Rice a declarat că „va revoluționa metodele de explorare și cartografiere geografică”²⁹. Expediția – sau cel puțin filmul pe care Santos plănuia să-l facă – se numea *No rastro do Eldorado* sau *Căutând ținutul El Dorado*. Deși continua să creadă că

rivalul său desfășoară căutări mult prea la nord de Z, Fawcett era îngrozit.

În luna septembrie a acelui an, în timp ce Rice și echipa lui avansau în Amazonia, Fawcett l-a cunoscut pe aventurierul George Lynch, corespondent britanic de război și fost membru al Societății Regale de Geografie. Cu relații sus-puse și în Statele Unite, și în Europa, acesta frecventa Savage Club din Londra, unde se întâlneau scriitorii și artiștii la un pahar și un trabuc. Lynch, în vârstă de 56 de ani, i-a lăsat lui Fawcett impresia unui „bărbat onorabil, cu un caracter ireproșabil și o reputație excelentă”³⁰. Pe deasupra, s-a declarat captivat de ideea de a găsi orașul Z.

În schimbul unui procent din profitul adus de expediție, Lynch, care era un negustor mult mai priceput decât Fawcett, s-a oferit să ajute la strângerea de fonduri. Colonelul își concentrase eforturile în special asupra Societății, ajunsă într-un impas financiar. Cu ajutorul lui Lynch, și-a îndreptat atenția spre Statele Unite, noul imperiu plin de energie și de capital, în continuă expansiune către noi frontiere. La 28 octombrie, Jack i-a scris lui Windust că Lynch plecase în America pentru „a stabili contacte cu milionari”³¹. Înțelegând amploarea legendei lui Fawcett și valoarea comercială a experienței lui – „cea mai bună poveste de explorare care s-a scris în vremurile noastre”³², cum a descris-o acesta –, Lynch și-a exploatat întâi relațiile din presă. În câteva zile, obținuse mii de dolari vânzând drepturile poveștii expediției lui Fawcett celor de la North American Newspaper Alliance sau NANA – un consorțiu de publicații cu prezență în aproape toate marile orașe din Statele Unite și Canada. Trustul, care deținea *New York World*, *Los Angeles Times*, *Houston Chronicle*, *Times-Picayune* și *Toronto Star*, era cunoscut pentru faptul că oferea acreditare de presă unora care nu erau neapărat reporteri, dar care le puteau furniza materiale conținând povești captivante din cele mai exotice și periculoase locuri. (Mai târziu, l-au angajat pe Ernest Hemingway în calitate de corespondent în timpul

Războiului Civil din Spania și au finanțat expediții precum traversarea cu pluta a Oceanului Pacific, realizată de către Thor Heyerdahl* în 1947.) Dacă de regulă exploratorii scriau despre aventurile trăite după ce se întorceau, Fawcett urma să trimită curieri indigeni cu depeșe chiar în timpul călătoriei – dacă se putea „chiar din orașul interzis“, după cum scria un ziar.

Lynch a vândut drepturile expediției lui Fawcett și altor ziare din întreaga lume, astfel încât zeci de milioane de oameni, de pe toate continentele, urmau să citească despre călătoria lui. Deși se temea că limbajul jurnalistic, „jurnaleza“, cum îi spunea el, i-ar putea trivializa eforturile științifice, era recunoscător pentru orice fel de finanțare, nemaivorbind de faima generată de reportaje. Însă cel mai tare l-a bucurat o telegramă de la Lynch în care acesta îl informa că propunerea sa crea la fel de mult entuziasm și în rândul instituțiilor americane de cercetare de prestigiu. Nu doar că aceste fundații aveau mai mulți bani decât omoloagele lor europene, dar erau și mai deschise față de teoria lui Fawcett. Directorul Societății Americane de Geografie, dr. Isaiah Bowman, participase la expediția lui Hiram Bingham, care descoperise Machu Picchu, oraș pe care oamenii de știință de la vremea aceea nu se așteptaseră să-l găsească. Acesta i-a spus unui reporter: „Îl cunoaștem pe colonelul Fawcett de mulți ani ca pe un om cu un caracter ireproșabil, cât se poate de integru. Avem cea mai mare încredere atât în capacitatea și competența sa, cât și în seriozitatea acestuia ca om de știință.“³³ Societatea Americană de Geografie a oferit o mie de dolari pentru finanțarea expediției; Muzeul Amerindianului i-a urmat exemplul, oferind încă o mie de dolari.

Pe 4 noiembrie 1924, Fawcett i-a scris lui Keltie: „Judecând după telegramele și scrisorile lui Lynch, pare că întreaga

* Thor Heyerdahl (1914 – 2002), etnolog și explorator norvegian, cunoscut pentru expedițiile sale transoceanice.

poveste [...] captivează imaginația americanilor. Cred că tocmai această energie romantică se află și se va afla mereu la temelia imperiilor.“³⁴ Avertizându-i de riscul ca mai târziu să se spună că „Anglia l-a refuzat pe Cristofor Columb al epocii moderne“³⁵, le-a oferit celor de la Societatea Regală de Geografie o ultimă șansă de a-i susține misiunea. „Societatea m-a pregătit să devin explorator și mi-aș dori să ia parte“³⁶ la o călătorie care sigur va scrie istorie, a spus el. Până la urmă, datorită lui Keltie și altora care i-au susținut cauza și faptului că oameni din lumea întreagă începeau să creadă în posibilitatea existenței civilizației Z, Societatea a votat în favoarea sprijinirii expediției și a contribuit la procurarea echipamentului.

Suma totală pe care au strâns-o a fost de aproximativ 5000 de dolari – mai puțin decât costa unul dintre radiourile doctorului Rice. Bani nu ajungeau pentru ca Fawcett, Jack sau Raleigh să primească salariu, iar mare parte din sumele promise de ziare urmau să fie plătite după încheierea călătoriei. „Dacă nu se întorc, nu vom mai avea din ce trăi“³⁷, i-a scris Nina mai târziu lui Large.

„Nu e o sumă care le-ar surâde multor exploratori“³⁸, i-a spus Fawcett lui Keltie. Dar a adăugat în altă scrisoare: „Într-un fel, mă bucur că niciunul dintre noi trei nu va vedea un sfânt decât dacă expediția va fi un succes, căci așa nu va putea spune nimeni că ne-am asumat această misiune periculoasă pentru bani. E vorba de o cercetare științifică onestă, importantă pentru valoarea sa excepțională.“³⁹

Fawcett și Jack au mers în vizită la Societate, unde toate resentimentele și frustrările păreau să se fi evaporat. Toată lumea le-a urat noroc. Reeves, custodele arhivei de hărți, și l-a amintit mai târziu pe Jack drept un „tânăr pe cinste“: „bine clădit, înalt și puternic, semăna foarte mult cu tatăl său“⁴⁰. Fawcett și-a exprimat recunoștința față de Reeves și Keltie, care îl susținuseră fără să ezite. „Va fi o plăcere să vă spun întreaga poveste peste trei ani“⁴¹, a adăugat el.

Întorși la Stoke Canon, Fawcett, Jack și restul familiei s-au apucat valvârtej să facă planuri și să împacheteze. S-a luat decizia ca Nina și Joan, care avea paisprezece ani, să se mute pe insula portugheză Madeira, pentru că acolo costurile erau mai mici. Brian, foarte supărat că tatăl său nu-l alesese pentru expediție, s-a orientat spre profesia de inginer-constructor de căi ferate. Cu ajutorul lui Fawcett, și-a găsit de lucru la o companie care avea un proiect în Peru, fiind primul care a plecat în America de Sud. Toată familia l-a condus la gară. Tânărul avea numai șaptesprezece ani la momentul acela.

Fawcett i-a spus lui Brian că i le lasă în grijă pe Nina și pe sora lui pe durata expediției și că orice ajutor financiar le va ajuta să supraviețuiască. Familia a făcut planuri pentru întoarcerea triumfală a lui Fawcett și a lui Jack. „Peste doi ani urmau să se întoarcă, iar la prima mea permisie urma să ne revedem cu toții în Anglia“, și-a amintit Brian mai târziu. „După aceea, ne puteam stabili în Brazilia, unde era de lucru în anii următori.“⁴² Și-a luat rămas-bun de la familie și s-a urcat în tren. În timp ce ieșea din gară, i-a privit pe tatăl și pe fratele său pe fereastră până s-au făcut nevăzuți.

Pe 3 decembrie 1924, Fawcett și Jack și-au luat la revedere de la Joan și Nina, imbarcându-se pe *Aquitania*, cu destinația New York, unde urmau să se întâlnească cu Raleigh. Drumul către Z părea în sfârșit sigur. Dar, când au ajuns în New York, o săptămână mai târziu, Fawcett a aflat că Lynch, partenerul său de afaceri cu „un caracter ireproșabil“, se încuiase în camera de hotel de la Waldorf-Astoria, unde băuse și petrecuse cu prostituate. „A căzut pradă tentației alcoolului, omniprezent în acest oraș al prohibiției“⁴³, le-a scris Fawcett celor de la Societate. „Băutura l-a dat peste cap. Ar putea fi chiar mai grav, dat fiind că pare să aibă și o tulburare sexuală.“⁴⁴ Slăbiciunea îl costase mai mult de o mie de dolari din fondurile expediției, iar Fawcett se temea că s-ar putea alege praful de misiune înainte ca ea să înceapă. Dar aventura căpătase deja o anvergură internațională, ceea ce l-a împins pe

John D. Rockefeller Jr., urmașul miliardarului fondator al companiei Standard Oil și aliat al doctorului Bowman, să le ofere un cec de 4500 de dolari pentru ca „planul să fie pus în aplicare de-ndată”⁴⁵.

Acum că drumul spre Z era din nou deschis, Fawcett nici măcar nu și-a mai vărsat proverbiala furie asupra lui Lynch, care s-a întors la Londra acoperit de rușine. „Grăbirea expediției i se datorează, căci uneori Zeii aleg mijlocitori neobișnuiți pentru a-și îndeplini voia”⁴⁶, a scris Fawcett către Societate. În plus, a mai afirmat: „Cred cu tărie în legea compensației.”⁴⁷ Sacrificase totul pentru a ajunge în orașul Z. Acum spera să primească ceea ce numea „onoarea nemuririi”⁴⁸.

Un indiciu neașteptat

— Da, am auzit de Fawcett, mi-a spus un ghid brazilian care făcea tururi ale Amazoniei. Nu e cel care-a dispărut căutând ținutul El Dorado sau așa ceva?

Când i-am spus că mă aflu în căutarea unui ghid care să mă ajute să deslușesc traseul urmat de Fawcett și să găsesc orașul Z, mi-a răspuns că era *muito ocupado*^{*}, ceea ce mi s-a părut un mod politicos de a-mi spune că sunt nebun.

Era greu să găsești pe cineva nu doar dispus să meargă în junglă, dar care să aibă și legături în comunitățile indigene din Brazilia, care funcționează aproape ca niște regiuni autonome, cu propriile legi și administrații. Istoria interacțiunii dintre *brancos* și *indios* – albi și indieni – în Amazonia poate fi citită și ca un soi de lung necrolog; triburi întregi au fost șterse de pe fața pământului de boli sau fiind masacrate, limbile și cântecele lor au fost date uitării. O comunitate și-a îngropat copiii de vii, ca să-i salveze de sclavie, în timp ce altele, inclusiv zecile de triburi cu care nu a izbutit nimeni să intre în contact, au reușit să se izoleze în junglă. În ultimele decenii, pe măsură ce populațiile indigene au început să se organizeze politic, guvernul brazilian a renunțat la încercarea de a le „moderniza” și a făcut mai multe eforturi pentru a le proteja. Drept urmare, unele triburi amazoniene, în special

* În portugheză, „foarte ocupat”.

cele din regiunea Mato Grosso, unde a dispărut Fawcett, au prosperat. Cândva decimate, populațiile lor au început să crească din nou, iar limbile și obiceiurile lor s-au perpetuat până astăzi.

Persoana pe care am reușit până la urmă să o conving să mă însoțească a fost Paolo Pinage, un fost dansator profesionist de samba și director de teatru, în vârstă de 52 de ani. Deși nu avea origini indiene, Paolo lucrase pentru FUNAI*, agenția care i-a succedat Serviciului pentru Protecția Indienilor al lui Rondon. Paolo mi-a spus despre sloganul „Mori dacă trebuie, dar nu ucide niciodată“. În timpul primei noastre convorbiri telefonice, l-am întrebat dacă am putea pătrunde în zona în care dispăruse Fawcett, care acum face parte din Parcul Național Xingu, prima rezervație braziliană pentru amerindieni, creată în 1961. (Parcul, împreună cu zona protejată din jur, este de dimensiunile Belgiei, fiind una dintre cele mai mari porțiuni de junglă din lume aflate sub control indigen.) Paolo a răspuns: „Pot să te duc acolo, dar nu e ușor.“

Accesul pe teritoriile indienilor, mi-a explicat el, presupune negocieri de durată cu conducătorii triburilor. Mi-a cerut să-i trimit un certificat medical din care să reiasă că nu sunt purtător de boli contagioase. Apoi a început să contacteze căpetenii de trib în numele meu. Multe dintre comunitățile care trăiau în junglă aveau acum radiouri cu unde scurte, versiunea mai modernă a celor folosite de Rice, și săptămâni la rând am schimbat mesaje, Paolo asigurându-i că sunt reporter și nu un *garimpeiro*, „căutător de comori“. În 2004, 29 de căutători de diamante au încălcat teritoriul tribului Cinta Larga din vestul Braziliei, fiind împușcați sau omorâți cu bâtele de membrii acestuia.¹

Paolo mi-a dat întâlnire la aeroportul din Cuiabá. Deși niciunul dintre triburi nu fusese de acord cu vizita mea, părea

* În portugheză, *Fundação Nacional do Índio* (Fundăția Națională a Indienilor).

optimist când m-a întâmpinat. În loc de valiză sau rucsac, avea câteva recipiente de plastic, iar între buze îi atârna o țigară. Purta o vestă de camuflaj cu nenumărate buzunare pline cu provizii: un briceag, o tinctură japoneză împotriva mâncărimilor, o lanternă, o pungă cu alune și țigări. Părea mai degrabă că se întoarce dintr-o expediție, nu că pornește într-una. Vesta îi era ponosită, fața – trasă, acoperită de o barbă cu fire albe, iar capul chel îi era ars de soare. Pronunția lui englezească era cam nesigură, dar vorbea la fel de repede precum fuma.

— Hai, hai, mergem, mi-a zis. Paolo se ocupă de tot.

Am luat un taxi până în centrul orașului Cuiabá, care nu mai era „orașul-fantomă” pe care îl descrisese Fawcett, ci avea un aer modern, cu străzi asfaltate și câțiva zgârie-nori. Cândva, aurul și cauciucul îi atrăsese pe coloniștii brazilieni către interiorul regiunii. Acum principala tentație era profitul mare al comercializării produselor obținute din zootehnie și agricultură, orașul servind drept spațiu de desfășurare pentru acest ultim val de pionieri.

Ne-am cazat la un hotel numit El Dorado – „Ce coincidență amuzantă, nu-i așa?” a zis Paolo – și am început să ne pregătim. Prima provocare era să ne asigurăm că am identificat corect traseul parcurs de Fawcett. L-am informat pe Paolo despre călătoria mea în Anglia și despre toate eforturile lui Fawcett – inclusiv piste false și codurile – de a-și păstra traseul secret.

— Colonelul ăsta s-a străduit, nu glumă, să ascundă un oraș pe care nu l-a găsit nimeni niciodată, a spus Paolo.

Am întins pe o masă de lemn toate documentele pe care le obținusem din arhivele britanice și care ne puteau fi acum de folos. Printre ele se găseau și copii ale câtorva hărți de-ale lui Fawcett. Erau trasate meticulos, amintind de picturile pointiliste*. Paolo a luat una și a examinat-o câteva minute la

* Pointilism – procedeu plastic care constă în utilizarea de puncte și linii subțiri, în culori pure, creând, prin iluzie optică, nuanțele dorite.

lumină. Fawcett scrisese cu litere mari îngroșate „NEEX-PLORAT“ deasupra unei imagini care înfățișa păduri aflate între râul Xingu și alți doi afluenți importanți ai Amazonului. Pe altă hartă, făcuse aceste adnotări: „triburi mici [...] considerate prietenoase“, „triburi indiene foarte rele – nume necunoscute“, „indieni probabil periculoși“.

Una dintre hărți părea desenată mai în grabă, iar Paolo m-a întrebat dacă o făcuse Fawcett. I-am explicat că dintr-o însemnare pe această hartă, pe care o găsisem printre mai multe documente vechi ale North American Newspaper Alliance, reieșea că era făcută de Raleigh Rimell. Acesta marcase traseul expediției și îi dăduse harta mamei sale. Deși a rugat-o să-i promită că o va distruge după plecarea lui, ea o păstrase.²

Și eu, și Paolo am fost de acord că documentele atestau că Fawcett și echipa lui, după ce au plecat din Cuiabá, au luat-o spre nord, unde se afla teritoriul indienilor bakairí. De acolo se îndreptaseră spre Tabăra Calului Mort, după care probabil pătrunseseră adânc în interiorul regiunii care astăzi este Parcul Național Xingu. În nota care a însoțit traseul pe care l-a încredințat cu titlu confidențial Societății Regale de Geografie, Fawcett a scris că grupul său o va lua spre est în zona paralelei 11, la sud de Ecuator, și va înainta, lăsând în urmă Râul Morții și râul Araguaia, până va ajunge la Oceanul Atlantic. Fawcett menționase în propunerea sa că o traiectorie către est, spre regiunea de coastă a Braziliei, era de preferat deoarece „entuziasmul avea să fie mai mare decât dacă am pătrunde tot mai adânc în sălbăticie“³.

Și totuși, o porțiune a itinerarului desenat de Raleigh părea să contrazică nota lui Fawcett. În dreptul râului Araguaia, harta arăta că expediția se va îndrepta brusc spre nord, în loc să continue spre est, și va trece din Mato Grosso în statul brazilian Pará, pentru a ajunge apoi în zona estuarului Amazonului.

— Poate că Raleigh a greșit, a zis Paolo.

— Așa am crezut și eu, i-am spus. Dar apoi am citit asta.

I-am arătat ultima scrisoare pe care Jack i-o trimisese mamei lui. Paolo a citit rândul subliniat de mine: „Probabil că data viitoare îți voi scrie din Pará.“

— Cred că Fawcett a păstrat secretă această ultimă porțiune a traseului chiar și față de Societate, i-am zis.

Paolo părea tot mai intrigat de Fawcett și, folosind un pix negru, a început să marcheze traseul pe o hartă nouă, bifând entuziasmat fiecare dintre viitoarele noastre destinații. La sfârșit, și-a scos țigara din gură și m-a întrebat:

— Spre Z, nu?

Nu te teme

Trenul se îndrepta huruind către graniță. Pe 11 februarie 1925, Fawcett, Jack și Raleigh porniseră din Rio de Janeiro în călătoria care avea să-i poarte mai bine de 1600 de kilometri în inima Braziliei. În Rio fuseseră cazați la Hotel Internacional, în a cărui grădină își verificaseră echipamentul. Toate acțiunile lor erau consemnate de ziarele din lumea întreagă. „Cel puțin 40 de milioane de oameni au aflat deja despre obiectivul nostru“, i-a scris Fawcett fiului său Brian, satisfăcut de „formidabila“ publicitate¹.

Ziarele publicau fotografiile cu exploratorii sub titluri precum „Trei bărbați înfruntă canibalii, în căutarea unor relicve“. Într-un alt articol se spuneau următoarele: „Nici concurenții la Jocurile Olimpice nu s-au antrenat mai serios decât acești trei englezi rezervați și pragmatici, al căror drum către o lume uitată este presărat cu tot felul de încercări: săgeți, boli și fiare sălbatice.“²

„Nu ți se par amuzante articolele despre expediție din ziarele englezești și americane?“³ îi scria Jack fratelui său.

Temându-se că ilustrul grup ar putea pieri pe teritoriul lor, autoritățile braziliene i-au cerut lui Fawcett să semneze o declarație prin care îi absolvea de orice responsabilitate, lucru pe care l-a făcut fără să ezite.⁴ „Nu vor să fie supuși la presiuni [...], în cazul în care nu ne mai întoarcem“, i-a spus Fawcett lui Keltie. „Dar vom veni înapoi cu toții, teferi, fie

acesta ultimul lucru pe care îl mai pot face la cei 58 de ani ai mei.”⁵ În ciuda îngrijorării, guvernul și cetățenii brazilieni i-au primit pe exploratori călduros: grupul a călătorit gratuit până la frontieră, în compartimente destinate demnitarilor – vagoane luxoase, cu băi private și bar. „Am fost întâmpinați cu nemărginită simpatie și bunăvoință”⁶, i-a înștiințat Fawcett pe cei de la Societatea Regală de Geografie.

Însă Raleigh părea cam abătut. În timpul călătoriei de la New York se îndrăgostise, după câte se pare, de fiica unui duce britanic.⁷ „Am cunoscut o domnișoară pe vas, iar în timp prietenia noastră a evoluat până când, recunosc, părea să devină ceva serios”⁸, i-a mărturisit lui Brian Fawcett într-o scrisoare. Ar fi vrut să-i împărtășească lui Jack emoțiile puternice care-l încercau, dar prietenul lui, care devenise și mai hieratic în timpul pregătirilor sale pentru călătorie, l-a certat că „se face de râs”. Dacă înainte Raleigh se concentrase pe aventura alături de Jack, acum nu se mai putea gândi decât la această... *femeie*.

„[Colonelul și] Jack începuseră să se neliniștească; se temeau că aş putea să fug cu ea sau așa ceva!” a scris Raleigh. De fapt, el chiar s-a gândit să se căsătorească în Rio, dar Fawcett și Jack l-au convins să n-o facă. „Mi-am venit în fire și mi-am dat seama că scopul meu era să particip la expediție și că nu aveam voie să-mi iau soția cu mine”, a spus Raleigh. „A trebuit să rup legătura cu blândețe și să-mi văd de treabă.”⁹

„[Raleigh] E mult mai bine acum”¹⁰, a scris Jack. Cu toate acestea, l-a întrebat îngrijorat: „Bănuiesc că după ce ne întoarcem nu va trece un an până când te vei căsători, nu-i așa?”¹¹

Raleigh i-a răspuns că nu poate promite nimic, dar, după cum s-a exprimat mai târziu, nu avea de gând să rămână burlac „toată viața, chiar dacă Jack o va face!”¹²

Cei trei exploratori s-au oprit câteva zile în São Paulo și au vizitat Instituto Butantan, una dintre cele mai mari crescătorii de șerpi din lume. Angajații au ținut o serie de demonstrații pentru aceștia, arătându-le cum atacă diferite specii. La un

moment dat, un îngrijitor a întins un băț lung cu cârlig într-o cușcă și a scos un șarpe cu venin letal, din genul *Lachesis*. Jack și Raleigh au rămas holbându-se la dinții lui. „A împrôșcat o groază de venin”¹³, i-a scris Jack fratelui său. Fawcett era obișnuit cu șerpii amazonieni, dar tot a avut de învățat unele lucruri, pe care le-a notat într-una dintre depeșele pentru North American Newspaper Alliance. („Dacă mușcătura de șarpe sângerează, nu a fost veninos. Două perforații și învinetire fără sângerare înseamnă venin.”)¹⁴

Înainte să plece, Fawcett a primit ce-și dorea cel mai mult: seruri împotriva mușcăturilor de șarpe suficiente pentru cinci ani, în flacoane etichetate „șarpe-cu-clopoței”, „vipere” și „specii necunoscute”. A mai primit și un ac hipodermic cu care să le injecteze.

După frumoasa despărțire de oficialii din São Paulo, povestea Jack, cei trei englezi s-au îmbarcat într-un tren către vest, în direcția râului Paraguay, de-a lungul graniței dintre Brazilia și Bolivia. Fawcett mai călătorise pe acolo în 1920, însoțit de Holt și Brown, iar priveliștile familiare nu au făcut decât să-i accentueze nerăbdarea. În timp ce șinele scoteau scântei sub roțile trenului, Jack și Raleigh priveau pe fereastră mlaștini și păduri de arbuști, imaginându-și ce îi aștepta. „Am văzut lucruri interesante”, scria Jack. „În zona pășunilor erau mulți papagali și am observat și două cârduri [...] de nandu tineri, înalți cam de un metru douăzeci, un metru cincizeci. Am zărit și o pânză de păianjen într-un copac, care avea în mijloc un păianjen de mărimea unei vrăbii.”¹⁵ Când au reperat niște aligatori pe mal, el și Raleigh au pus mâna pe puști și au încercat să tragă în ei din trenul aflat în mișcare.

Grandoarea peisajului l-a impresionat profund pe Jack. Din când în când, ca pentru a înțelege mai bine tot ce vedea, făcea schițe în care zugrăvea ce i se înfățișa ochilor, obicei preluat de la tatăl său. După o săptămână au ajuns la Corumbá, un oraș de la granița cu Bolivia, nu departe de locul în care Fawcett făcuse primele sale explorări. Aici se termina calea

ferată și, odată cu ea, lăsau în urmă confortul. În noaptea aceea s-au cazat la un hotel insalubru. „Instalațiile sanitare sunt foarte rudimentare“, i-a scris Jack mamei sale. „Atât toaleta, cât și încăperea pentru duș sunt atât de murdare, încât trebuie să ai grijă pe unde calci; dar tata spune să ne așteptăm la mult mai rău de-atât în Cuiabá.“¹⁶

Jack și Raleigh au auzit zgomote în fața hotelului și au văzut, la lumina lunii, siluete care defilau în sus și-n jos pe singurul drum mai bun din oraș, cântând și dansând. Era ultima noapte de carnaval. Raleigh, căruia îi plăcea să stea până târziu și să bea „câteva cocteiluri excelente“, s-a alăturat petrecerii. „Apropo, am prins gustul dansului și dansez cu mare plăcere“, îl informase pe fratele său într-o scrisoare precedentă. „Pesemne mă vei crede nesăbuit, dar mi-am făcut socoteala și nu cred că voi mai avea prea multe ocazii de distracție în următoarele 20 de luni, dacă nu mai mult.“¹⁷

Pe 23 februarie, Fawcett le-a spus lui Jack și lui Raleigh să-și urce echipamentul pe *Iguatemi*, un vas mic și murdar, ancorat pe râul Paraguay, gata să pornească în direcția Cuiabá. Raleigh l-a poreclit „covata“. Avea o capacitate de douăzeci de pasageri, dar s-au înghesuit pe el de două ori pe-atât. Mirosea a transpirație și a lemn ars de la cazan. Nu existau cabine private, iar ca să-și agațe hamacele, au trebuit să-și facă loc cu coatele pe punte. În timp ce vasul se îndepărta de mal, urmând mandlele râului către nord, Jack își exersa portugheza cu ceilalți pasageri. Raleigh nu avea însă nici răbdarea, nici urechea necesară pentru a prinde mai mult decât *faz favor* („te rog“) și *obrigado* („mulțumesc“). „Raleigh face pe glumețul“, a scris Jack. „Spune despre portugheză că e «o afurisită de pășărească» și nu încearcă deloc să o învețe. În schimb, se enervează pe toți că nu vorbesc engleza.“¹⁸

Seara, temperatura scădea foarte mult, iar exploratorii erau nevoiți să doarmă punându-și încă un rând de cămași, pantaloni și șosete. S-au hotărât să nu se mai bărbierească, iar în scurt timp obrajii li s-au acoperit cu păr scurt și țepos. Lui Jack

i se părea că Raleigh seamănă cu „un bandit nesăbuit, așa cum vezi în westernuri, la cinema”¹⁹.

Când vasul a virat pe râul São Lourenço și apoi pe Cuiabá, tinerii au făcut cunoștință cu varietatea insectelor amazoniene. „Miercuri noapte au venit peste noi în roiuri”, a scris Jack. „Acoperișul locului în care mâncăm și dormim s-a înnegrit la propriu! A trebuit să dormim cu cămășile trase peste cap, fără vreo gaură prin care să respirăm, cu picioarele înfășurate în altă cămașă și cu un impermeabil pe deasupra. Termitele au fost o altă nenorocire. Ne-au asaltat câteva ore, zburând în jurul lămpilor până le-au căzut aripile. Se zvârcoleau cu milioanele pe podea și pe masă.”²⁰ Raleigh insista că țânțarii erau „suficient de mari cât să te pună la pământ”²¹.

Iguatemi înainta lent pe râu, atât de lent, încât la un moment dat au văzut o canoe trecând în viteză pe lângă ei. Băieții ar fi vrut să se antreneze, dar nu era destul loc la bord, așa că tot ce le rămânea de făcut era să stea cu privirea ațintită asupra mlaștinilor nesfârșite. „Cuiabá mi se va părea Paradisul după asta!”²² i-a scris Jack mamei lui. Două zile mai târziu a adăugat: „Tata spune că e cea mai monotonă și mai plictisitoare călătorie pe râu pe care a făcut-o vreodată.”²³

Pe 3 martie, la opt zile de când plecase din Corumbá, *Iguatemi* a intrat plutind în Cuiabá, pe care Raleigh a descris-o drept „o văgăună nenorocită [...] pe care cel mai bine e să o vizitezi cu ochii închiși!”²⁴.

Fawcett a scris că au ajuns la punctul în care urmau să intre în junglă și că urmau să aștepte câteva săptămâni să se mai domolească anotimpul ploios pentru „a-și atinge mărețul scop”²⁵. Deși detesta să lăncezească, nu a îndrăznit să pună piciorul în junglă înainte de sosirea perioadei secetoase, cum făcuse împreună cu Holt în 1920, cu consecințe dezastruoase. Mai erau, oricum, lucruri de făcut – provizii de adunat și hărți de cercetat. Jack și Raleigh au încercat să se obișnuiască cu cizmele noi făcând drumeții prin împrejurimi. „Raleigh are picioarele acoperite cu plasturi, dar acum că ne apropiem de

ziua plecării e mai entuziasmat ca niciodată”²⁶, a spus Jack. Își lua cu ei puștile și exersau trăgând la țintă în tot felul de obiecte, imaginându-și că sunt jaguari sau maimuțe. Fawcett îi avertizase să nu irosească muniția, dar în avântul lor au tras douăzeci de cartușe din prima. „[Ce] larmă infernală!”²⁷ a exclamat Jack.

Raleigh se fălea cu priceperea lui de a trage la țintă – „chiar dacă numai eu consider asta”²⁸.

În timpul meselor, tinerii mâncau mai multe porții. Jack și-a încălcat regimul strict vegetarian și a mâncat pui și vită. „Ne-am pus pe îngrășat”, i-a scris mamei lui, „și sper să iau în greutate cinci kilograme până pornim, pentru că avem nevoie de resurse ca să rezistăm perioadelor fără hrană din timpul expediției.”²⁹

Un misionar american care locuia în Cuiabá avea la el câteva numere din *Cosmopolitan*, cunoscuta revistă deținută de William Randolph Hearst. Raleigh și Jack au dat la schimb câteva cărți pentru ele, știind că cel puțin doi ani nu vor mai vedea lumea evocată acolo. În paginile lor apăreau reclame la cutii de supă de roșii Campbell la doisprezece cenți și la Compania Americană de Telefonie și Telegrafie („În loc să vorbești printr-un perete*, poți vorbi de pe întregul continent”), iar toate aceste lucruri care îi aminteau de casă păreau să-l facă pe Raleigh „sentimental”, după cum a afirmat el însuși. Revistele mai conțineau și câteva povești captivante de aventuri, printre care și „The Thrill of Facing Eternity” („Emoția confruntării cu eternitatea”), în care naratorul întreba: „Ce știi eu despre frică? Ce știi eu despre curaj? [...] Până nu se află în fața unei crize, nimeni nu știe cum se va comporta.”

În loc să-și evalueze propriul curaj, Jack și Raleigh preferau să se concentreze pe ce urmau să facă după terminarea expediției. Erau siguri că se vor întoarce bogați și faimoși;

* La finalul secolului al XIX-lea erau folosite telefoane rudimentare, care puteau face legătura doar între două camere ale aceleiași case.

gândurile lor erau mai degrabă asemănătoare celor ale unor adolescenți decât ale unor persoane mature. „O să ne cumpărăm motociclete și o să mergem într-o vacanță la Devon, o să ne întâlnim cu toți prietenii și să o vizităm locurile preferate de altădată”³⁰, a spus Jack.

Într-o dimineață, l-au însoțit pe Fawcett să cumpere animale de povară de la un fermier local. Deși s-a plâns că a fost „înșelat” în toate privințele, Fawcett a achiziționat patru cai și opt măgari. „Caii sunt destul de buni, dar catârii sunt foarte *fracos* (slăbiți)”, a scris Jack într-o scrisoare către cei de acasă, fudulindu-se cu cel mai nou cuvânt pe care-l învățase în portugheză. Cei doi tineri le-au pus imediat nume: catârul încăpățânat era Gertrude, un altul, cu capul în formă de glonț, era Dumdum, iar un al treilea, care avea un aer oropsit, era Morocănosul. Fawcett a mai făcut rost și de o pereche de câini de vânătoare care, după cum aflăm chiar de la el, „răspundeau bucuroși la numele Pastor și Chulim”³¹.

Toată lumea din capitala provinciei braziliene auzise de celebrii englezi. Unii locuitori l-au desfătat pe Fawcett cu legende despre orașe ascunse. Un bărbat i-a povestit că de curând adusese din junglă un indian care, în momentul în care a văzut bisericile din Cuiabá, ar fi remarcat: „Asta nu-i nimic. În pădurea de unde vin eu sunt clădiri mult mai mari și mai semețe decât asta. Ușile și ferestrele sunt de piatră. Interiorul este luminat de un cristal mare, cubic, așezat în vârful unui stâlp. Este atât de luminos că-ți ia ochii.”³²

Fawcett era recunoscător pentru orice poveste, oricât de absurdă ar fi fost, care o confirma pe a sa. „Nu am găsit niciun motiv care să mă facă să dau înapoi nici măcar un milimetru”³³ în privința teoriei despre Z, i-a scris Ninei.

. . . .

Tot în această perioadă, au ajuns la Fawcett primele vești despre expediția doctorului Rice. Săptămâni la rând nu se știuse nimic despre grupul care explora un afluent al Rio Branco,

la aproximativ 2000 de kilometri la nord de Cuiabá. Mulți se temeau că dispăruseră. Însă un radioamator din Caterham, Anglia, a recepționat cu aparatul său portabil un mesaj în codul Morse, venit din adâncul pădurii amazoniene. Operatorul a notat următorul mesaj:

„Avansăm greu din cauza condițiilor extrem de dificile. Personalul angajat pentru expediție are peste 50 de membri. Nu putem folosi hidroavionul din cauza nivelului scăzut al apei. Obiectivele expediției sunt în curs de realizare. Totul e bine. Mesaj trimis de radioemițătorul expediției. Rice.”³⁴

Din alt mesaj au aflat că dr. Theodor Koch-Grünberg, respectatul antropolog care făcea parte din expediție, se îmbolnăvise de malarie și murise. Rice a mai anunțat prin radioemițător că se pregătea să repună în uz hidroavionul, deși trebuia întâi curățat de furnici, termite și de pânzele de păianjen care acoperiseră bordul și cabina precum cenușa vulcanică.

Bărbații își făceau griji despre ce s-ar fi întâmplat în cazul unei aterizări de urgență. Albert William Stevens, un cunoscut pilot de baloane cu aer cald și fotograf specialist în instantaneele realizate de la bord al expediției, le-a spus celor de la Societate: „Dacă nu se poate face amerizarea se recomandă parașutarea înainte ca avionul să se lovească de cei mai înalți copaci; singura speranță a pasagerilor ar fi să găsească epava avionului și să recupereze proviziile. Cu ajutorul macetei și al busolei, ar putea avea șanse să-și croiască drum până la cel mai apropiat râu, să-și construiască o plută și să se salveze. O mână sau un picior rupt înseamnă, firește, moarte sigură.”³⁵

Până la urmă, au umplut rezervorul cu combustibil cât să le ajungă pentru patru ore și trei dintre membrii expediției s-au imbarcat; pilotul a învârtit elicea, iar aparatul s-a ridicat huruind asurzitor deasupra râului, după care și-a luat avânt spre cer. Stevens a descris trăirile exploratorilor văzând pentru prima dată jungla de la peste 1500 de metri înălțime:

„Împrăștiați prin jungla de dedesubt, palmierii păreau sute de stele-de-mare pe fundul oceanului [...]. Cu excepția fuioarelor, a perdelelor de ceață fină și a norilor care pluteau deasupra pâraielor ascunse, cât vedeai cu ochii nu era nimic altceva decât pădure sumbră, nesfârșită, tăcută în vastitatea ei amenințătoare.“³⁶

De regulă, pilotul și unul dintre membrii echipei zburau cam trei ore în fiecare dimineață, înainte ca temperatura de afară să crească și să supraîncălzească motorul. Pe parcursul mai multor săptămâni, Rice și echipa lui au cartografiat mii de kilometri pătrați din Amazonia – ceva imposibil de realizat pe jos sau chiar de la bordul unei ambarcațiuni. Printre altele, au descoperit că râurile Parima și Orinoco nu izvorăsc din același loc, cum se bănuise până atunci.

În timpul unui astfel de zbor, pilotului i s-a părut că vede ceva mișcându-se printre copaci și a coborât spre coronament. Era un grup de indieni „albi“ yanomami. La aterizare, Rice a încercat să intre în contact cu ei, oferindu-le mărgele și batiste. Spre deosebire de precedentă expediție, de data asta membrii tribului i-au acceptat darurile prietenești. După câteva ore petrecute cu tribul, doctorul și grupul lui au pornit către civilizație. Societatea Regală de Geografie i-a solicitat operatorului din Caterham să le transmită „felicitări și gânduri bune“³⁷.

În ciuda morții lui Koch-Grünberg, expediția a fost un succes de proporții istorice. Pe lângă noutățile cartografice pe care le-a produs, a schimbat perspectiva asupra Amazoniei: accesibilă până atunci doar de la nivelul solului, acum a putut fi explorată pentru prima dată din aer, ceea ce a inversat raportul de forțe, care fusese mereu în favoarea junglei, respectiv în detrimentul intrușilor. „Regiunile în care băștinașii sunt atât de ostili sau obstacolele fizice sunt atât de mari încât să nu permită“ explorarea pe jos, a declarat Rice, „pot fi survolate ușor și rapid“.³⁸ Mai mult, datorită radioului reușiseră să păstreze legătura cu lumea exterioară. („Jungla braziliană nu mai

este izolată“³⁹, a proclamat *New York Times*.) Într-un buletin informativ, a fost lăudată prima „comunicare prin radio către Societate din partea unei expediții aflate pe teren“⁴⁰. Societatea a recunoscut totodată, nu fără nostalgie, că Rubiconul fusese trecut: „Dacă destrămarea aurei de mister a unei expediții prin rapoarte zilnice constituie un avantaj sau nu rămâne de văzut.“⁴¹ Din cauza costurilor uriașe ale echipamentului, dimensiunii mari a aparaturii radio și lipsei de locuri sigure pentru aterizare în cele mai multe părți din Amazonia, metodele doctorului Rice nu aveau să fie adoptate decât după zece ani. Dar asta nu înseamnă că nu a fost un deschizător de drumuri.

Pentru Fawcett însă, o singură știre conta: rivalul său nu descoperise orașul Z.

. . . .

Într-o dimineață de aprilie, ieșind din hotel, Fawcett a simțit pe față razele arzătoare ale soarelui: sosise anotimpul secetos. Pe 19 aprilie, după lăsarea întinericului, urmat de Raleigh și Jack, a traversat orașul, în care proscriși înarmați cu puști Winchester de calibru 44 adăstau în pragul barurilor prost iluminate. Un grup de căutători de diamante, care se cazase la același hotel, fusese de curând atacat de bandiți. „[Un căutător] și un bandit au murit, iar ceilalți doi au fost grav răniți“, i-a scris Jack mamei sale. „Polițiștii au început să investigateze cazul câteva zile mai târziu și, la o ceașcă de cafea, i-au întrebat pe ucigași de ce au făcut-o. Asta a fost tot.“⁴²

Exploratorii au făcut un popas la casa lui John Ahrens, un diplomat german aflat în regiune, cu care se împrieteniseră. Acesta le-a oferit musafirilor ceai și biscuiți. Fawcett l-a rugat să trimită Ninei și restului lumii scrisorile și alte vești despre expediție care aveau să răzbească prin junglă. Ahrens i-a spus că o va face bucuros, iar mai târziu i-a scris Ninei că discuțiile despre Z pe care le-a avut cu soțul ei au fost atât de neobișnuite și de interesante, încât niciodată nu s-a simțit mai fericit.

A doua zi de dimineață, sub privirea vigilentă a lui Fawcett, Jack și Raleigh și-au îmbrăcat uniforme de exploratori, care includeau pantaloni ușori și foarte rezistenți și pălării Stetson. Și-au încărcat puștile de calibru 30 și s-au înarmat cu macete lungi de 45 de centimetri, pe care Fawcett le comandase special de la cel mai bun oțelar din Anglia. O relatare făcută de NANA titra: „Costum unic de explorator [...], rezultatul experienței de ani în cercetarea junglei. Greutatea instrumentelor ajustată până la ultimul gram.“

Fawcett a angajat doi băștinași pe post de cărauși și călăuze, care urmau să însoțească expediția până la porțiunea cea mai periculoasă, pe o distanță de aproximativ 160 de kilometri spre nord. Pe 20 aprilie, numeroși oameni s-au adunat să-i petreacă pe exploratori. La pocnetul biciului, caravana s-a pus în mișcare, iar Jack și Raleigh nu-și mai încăpeau în pene de mândrie. Ahrens i-a însoțit călare timp de aproape o oră. Apoi, după cum i-a povestit Ninei, i-a urmărit îndreptându-se spre nord, „către o lume cu totul sălbatică și necunoscută“⁴³.

Grupul a traversat așa-numitul *cerrado*, sau „pădurea uscată“, care era zona cea mai puțin dificilă a călătoriei. Ținutul plin de copaci pitici cu crengile răsucite și ierburi ca în savană adăpostea și câteva așezări ale crescătorilor de vite și ale căutătorilor de aur. Cu toate acestea, i-a povestit Fawcett soției lui într-o scrisoare, a fost „o inițiere excelentă“⁴⁴ pentru Jack și Raleigh, care înaintau cu dificultate, neobișnuiți cu terenul pietros și cu căldura. Era atât de cald, după cum a scris Fawcett într-o depeșă mai înflăcărată, încât „peștii fierbeau literalmente de vii“⁴⁵ în apele râului Cuiabá.

La apusul soarelui, oamenii parcurseseră mai mult de 11 kilometri; Fawcett a dat semnalul să se facă tabăra. Jack și Raleigh au văzut că asta presupunea o adevărată cursă: înainte ca întunericul să învăluie totul și ca țăntarii să îi mănânce de vii, trebuiau să-și instaleze hamacele, să-și curețe rănilor pentru a preveni infectarea, să adune lemne de foc și să lege animalele de povară ca să nu fugă. La cină au mâncat sardine, orez și

biscuiți – un festin în comparație cu ce aveau să mănânce în momentul în care urmau să supraviețuiască de pe urma a ce se găsea în natură. În noaptea aceea, pe când dormeau în hamace, Raleigh a simțit o atingere. S-a trezit înspăimântat, crezând că-i un jaguar, dar nu era decât unul dintre catări, care se desprionise. După ce l-a legat la loc, a încercat să adoarmă din nou, dar zorii au venit repede. Fawcett a început să strige la toată lumea să pornească la drum, nu înainte de a înfuleca un castron cu terci de ovăz și de a da pe gât jumătate de cană de lapte, singura masă până la cină. Bărbații au pornit din nou la drum, alergând să țină pasul cu liderul lor.

Fawcett a mărit ritmul de la 11 kilometri pe zi la 16 și apoi la 24. Într-o după-amiază, pe când se apropiau de râul Manso, la vreo 64 de kilometri nord de Cuiabá, restul grupului s-a pierdut de Fawcett. Jack a relatat mai târziu, într-o scrisoare către mama lui: „Tata a luat-o înainte cu așa o viteză, încât l-am pierdut complet din vedere”.⁴⁶ Se întâmplase lucrul de care se temuse Costin: nu era nimeni care să-l mai oprească pe Fawcett. Poteca se bifurca, iar călăuzele braziliene nu au știut încotro o apucase. Până la urmă, Jack a observat urme de copite pe una dintre cărări și a dat ordin să fie urmate. Începuse să se lase întunericul, iar ceilalți trebuiau să aibă grijă să nu se piardă și ei unii de alții. Din depărtare, ajungea până la ei un sunet ca un muget. Cu fiecare pas, zgomotul creștea în intensitate până când, dintr-odată, li s-a arătat printre copaci șuvoiul de apă. Ajunseseră la râul Manso, dar Fawcett tot nu se vedea nicăieri. Preluând comanda grupului, Jack le-a spus lui Raleigh și uneia dintre călăuze să tragă în aer. Nu au primit niciun răspuns. „Tată”, a strigat Jack, dar nu se auzeau decât sunetele pătrunzătoare ale junglei.

Jack și Raleigh și-au agățat hamacele și au făcut focul, înspăimântați la gândul că Fawcett fusese capturat de indienii kayapó, care purtau discuri mari de lemn în buza inferioară și își atacau dușmanii cu măciucile. Călăuzele braziliene relateau foarte plastic raidurile indigenilor, iar asta îi neliniștea și

mai tare pe tineri. Au rămas treji, pândind zgomotele junglei. La răsăritul soarelui, Jack a dat ordin să se tragă și mai multe focuri și să fie cercetate împrejurimile. Apoi, în timp ce exploratorii luau micul dejun, Fawcett a apărut călare. Se pierduse de grup căutând desene pe stânci și dormise pe jos, cu șaua sub cap. Când a aflat ce au pățit, Nina și-a imaginat cât de „neliniștiți“ fuseseră cu toții. Primise o fotografie în care Jack avea un aer neobișnuit de mohorât și i-o arătase lui Large. „Se vede limpede că [Jack] se gândea la misiunea importantă care-l așteaptă“⁴⁷, i-a spus Large. Mai târziu, Nina comenta că orgoliul avea să-l ajute pe Jack să continue călătoria, căci avea să-și spună: „Tatăl meu m-a ales pentru asta.“⁴⁸

Fawcett le-a permis să mai rămână o zi în tabără, pentru a-și reveni după această încercare. Chircit sub plasa de țânțari, a compus scrisorile care urmau să fie „trimise în lumea civilizată de mesageri indigeni urmând un traseu lung și periculos“, după cum au precizat mai târziu notele editorilor.

Fawcett a descris zona ca fiind un „loc de-a dreptul infestat de căpușe“⁴⁹; insectele acopereau tot ce le ieșea în cale, ca o ploaie neagră. Unele l-au mușcat pe Raleigh de picior, iar locul inflammat s-a infectat, „fiind otrăvit“, după spusele lui Jack. A doua zi, pe măsură ce avansau, Raleigh devenea tot mai taciturn. „Se spune că nu cunoști omul bine decât atunci când ești cu el în sălbăticie“, i-a spus Fawcett Ninei. „În loc să fie vesel și activ, Raleigh e somnoros și tăcut.“⁵⁰

Spre deosebire de el, Jack se înflăcăra tot mai mult. Nina avea dreptate: părea să fi moștenit fizicul supraomenesc al tatălui său. Jack i-a scris că pusese pe el câteva kilograme de mușchi, „în ciuda hranei mai puține. Raleigh a pierdut mai multă masă musculară decât am câștigat eu, iar el pare să resimtă cel mai mult efectele călătoriei.“⁵¹

După ce a primit de la soțul ei vești despre Jack, Nina i-a spus lui Large: „Cred că te vei bucura alături de mine să afli că Jack se dovedește atât de capabil și rămâne puternic și

sănătos. Îmi dau seama că tatăl lui este foarte mulțumit de el și e de prisos să spun că și eu sunt la fel!”⁵²

Din cauza stării lui Raleigh și a animalelor slăbite, Fawcett, ceva mai atent să nu o ia din nou prea mult înaintea celorlalți, s-a oprit câteva zile la ferma unui crescător de vite pe nume Hermenegildo Galvão, unul dintre cei mai nemiloși fermieri din Mato Grosso. Galvão se stabilise mai departe decât oricare alt brazilian avusese curajul s-o facă și se spunea că ar fi avut o poteră de „vânători de sălbatici“, a căror îndatorire era să omoare indigenii care-i amenințau feuda⁵³. Galvão nu era obișnuit cu vizitatorii, dar i-a primit pe exploratori în conacul său din cărămidă roșie. „Se vedea foarte limpede din purtările colonelului Fawcett că era un gentleman și un bărbat cu o personalitate fermecătoare”⁵⁴, i-a povestit Galvão mai târziu unui reporter.

Exploratorii au rămas aici mai multe zile, au mâncat și s-au odihnit. Galvão era curios să afle ce-i atrăsese în această pustietate. În timp ce îi descria viziunea sa despre orașul Z, Fawcett a scos din bagaj un obiect ciudat, învelit într-o pânză. L-a desfăcut cu grijă, dând la iveală idolul de piatră pe care i-l dăduse Haggard. Îl purta cu el ca pe un talisman.

Cei trei englezi au pornit curând din nou la drum, către est, în direcția Bakairí, unde guvernul brazilian instalase în 1920 o garnizoană – „ultimul avanpost al civilizației“, cum îl numeau coloniștii. Când și când, pădurea lăsa loc soarelui orbitor și munților albastrii din depărtare. Traseul devenea tot mai dificil, iar bărbații au fost nevoiți să coboare prin defileuri, alunecând din cauza noroiului, și să traverseze ape vicioase, pline de pietre. Unul dintre râuri s-a dovedit prea periculos pentru ca animalele să-l poată trece înot cu tot cu încărcătură. Fawcett a observat o canoe abandonată pe malul celălalt, care le-ar fi putut fi de folos pentru a transporta echipamentul, dar le-a spus că cineva trebuia să traverseze râul înot și s-o aducă – ispravă care, în cuvintele lui, implica „un

pericol considerabil, cu atât mai mare cu cât începuse brusc o furtună violentă⁵⁵.

Jack s-a oferit să facă asta și a început să se dezbrace. Deși mai târziu a recunoscut că era „speriat de moarte”, a verificat să nu aibă răni care să atragă peștii piranha și a sărit în apă, dând viguros din mâini și din picioare ca să nu se lase târât de curentul puternic. Când a ieșit pe malul opus, s-a urcat în canoe și a vâslit înapoi cu mâinile. Tatăl său l-a întâmpinat plin de mândrie.

La o lună de când exploratorii părăsiseră Cuiabá și la capătul a ceea ce Fawcett a numit „un test de răbdare și rezistență în vederea încercărilor mai mari” ce aveau să vină, bărbații au sosit la avanpostul Bakairí. Așezarea consta în vreo douăzeci de colibe prăpădite, înconjurate cu sârmă ghimpată menită să le apere de triburile violente. (Trei ani mai târziu, un alt explorator descria locul drept „un neînsemnat punct pe hartă: izolat, dezolant, înapoiat și uitat de Dumnezeu”⁵⁶.) Tribul bakairí a fost unul dintre primele din regiune pe care guvernul a încercat să le integreze cultural, iar Fawcett a fost îngrozit de „metodele braziliene de civilizare a triburilor indigene”⁵⁷. Într-o scrisoare adresată unuia dintre sponsorii săi americani, remarca: „De când i-au civilizat, bakairí au pierit pe capete. Nu mai sunt decât vreo 150.”⁵⁸ A continuat: „I-au adus aici pentru a cultiva orez, manioc [...], care sunt apoi trimise la Cuiabá, unde în prezent sunt vândute la prețuri foarte mari. Bakairí nu sunt plătiți, umblă îmbrăcați în zdrențe, de obicei în uniformele kaki date de administrație, și toți sunt bolnavi din cauza sărăciei generalizate și a condițiilor de trai insalubre.”⁵⁹

Fawcett a fost informat că o fetiță se îmbolnăvisese de curând. Încerca deseori să-i trateze pe indigeni cu ajutorul trusei sale medicale, dar, spre deosebire de dr. Rice, cunoștințele îi erau limitate și nu a putut face nimic s-o salveze. „Se spune că bakairí pier din cauza fetișismului” [vrăjitoriei], căci ar fi un

* Credință tribală bazată pe concepții animiste.

astfel de practicant în sat care îi urăște“, a scris Jack. „Chiar ieri a murit o fetiță din cauza asta, spun ei!“⁶⁰

Administratorul brazilian al avanpostului, Valdemira, i-a cazat pe exploratori în școala construită de curând. Bărbații s-au spălat la râu, curățându-se de murdărie și transpirație. „Ne-am tuns cu toții bărbile și ne simțim mai bine fără ele“⁶¹, a spus Jack.

Membrii altor triburi izolate veneau din când în când la avanpostul Bakairí pentru a face troc și nu a durat mult până când Jack și Raleigh au văzut ceva care i-a lăsat cu gura căscată: „vreo opt indieni sălbatici, complet goi“⁶², i-a scris Jack mamei sale. Indigenii erau înarmați cu arcuri lungi de doi metri și săgeți de un metru optzeci. „Spre marea încântare a lui Jack, am văzut primii sălbatici – indieni goi de pe râul Xingu“⁶³, i-a scris Fawcett Ninei.

Jack și Raleigh s-au grăbit să-i întâmpine. „Le-am dat niște jeleu de guava“, a scris Jack, și „le-a plăcut enorm“⁶⁴.

Jack a încercat să realizeze o scurtă descriere. „Toți sunt mici, sub un metru șaizeci înălțime, și foarte solizi. Mănâncă numai pește și legume, niciodată carne. Una dintre femei avea un colier din discuri foarte mici, tăiate din cochilii de melci, a cărui confecționare probabil că a necesitat extrem de multă răbdare.“⁶⁵

Raleigh, pe care Fawcett îl desemnase fotograf al expediției, și-a instalat aparatul și i-a fotografiat. Într-una dintre fotografii, Jack apare lângă ei, pentru a sublinia „diferența de înălțime“: îi ajungeau până la umeri.

Seara, cei trei exploratori au mers la coliba de pământ în care stăteau indigenii. Singura lumină provenea de la foc, iar aerul era plin de fum. Fawcett a scos un ukulele, iar Jack o piculină pe care le aduseseră din Anglia. (Fawcett îi spusese Ninei că „muzica e o mare alinare în sălbăticie, ferindu-l de

* Fruct tropical specific Americii Centrale și părții de nord a Americii de Sud.

nebuie pe omul rămas însingurat“.⁶⁶) Indigenii se tot strângeau în jurul lor, iar Jack și Fawcett au cântat până târziu în noapte, sunetele muzicii lor răsunând în tot satul.

Pe 19 mai, o zi răcoroasă și tonică, Jack s-a trezit în culmea bucuriei: era ziua lui, împlinea 22 de ani. „Nu m-am simțit în viața mea mai bine“⁶⁷, i-a scris mamei sale. În cinstea evenimentului, Fawcett a renunțat la interdicția privitoare la alcool, iar cei trei exploratori au sărbătorit cu o sticlă de tărie braziliană. A doua zi de dimineață, și-au pregătit echipamentul și animalele. La nord de avanpost se vedeau munții impunători și jungla. Era, a scris Jack, „un ținut absolut neexplorat“⁶⁸.

Expediția a pornit țință spre *terra incognita*. Nu mai existau cărări bine definite, iar coronamentul nu permitea luminii să pătrundă mai deloc. Se chinuiau să vadă nu doar în față, ci și deasupra lor, unde pândeau cei mai mulți prădători. Se afundau în gropi cu noroi. Mănuitul macetelor le-a provocat răni. Țânțarii îi umpleau de pișcături sângerânde. Până și Fawcett i-a mărturisit Ninei: „Anii își spun cuvântul, în ciuda entuziasmului.“⁶⁹

Deși lui Raleigh i se vindecase piciorul, acum i se infectase celălalt, iar când și-a scos șoseta, i s-a jupuit o bucată mare de piele. Părea că începe să cedeze. Făcuse icter, avea un braț umflat și se simțea, după cum spunea, „îngreșat“.

Asemenea tatălui său, Jack avea tendința de a disprețui slăbiciunea celorlalți și i s-a plâns mamei că prietenul lui nu era în stare să-și facă partea de muncă – mergea pe cal, cu un picior descălțat – și că era mereu speriat și posac.

Jungla adâncea fisurile care începuseră să apară în relația lor încă de la povestea de dragoste pe care Raleigh o trăise pe vapor. Năpăstuit de insecte și de căldură și cu piciorul infectat, și-a pierdut interesul pentru marea Căutare. Nu se mai gândea la întoarcerea triumfală; tot ce-și dorea, mormăia el printre dinți, era să-și deschidă o mică afacere, să se așeze la casa lui și să-și întemeieze o familie. („Fawcett tatăl și fiul n-au decât să ia și partea mea de glorie și să fie sănătoși!“⁷⁰ i-a scris fratelui

său.) Când Jack îi vorbea despre importanța arheologică a orașului Z, Raleigh dădea din umeri și-i răspundea: „E prea profund pentru mine.”⁷¹

„Mi-aș dori ca [Raleigh] să fie mai deștept; nu pot discuta despre lucrurile astea cu el, pentru că habar n-are de nimic”, a scris Jack. „Singurele conversații pe care le purtăm sunt despre Los Angeles sau Seaton. Nu știu ce va face el timp de un an în «Z».”⁷²

„*Habar n-ai cât mi-aș dori să fii aici*”, i-a scris Raleigh fratelui său, adăugând: „Știi că e o vorbă și cred că e adevărată: «Doi își țin tovărășie, trei sunt prea mulți.» O simt pe pielea mea de multe ori acum!”⁷³ Jack și Fawcett, a continuat el, îi tratau „cu superioritate pe ceilalți. Prin urmare, uneori «mă simt groaznic de singur». Nu o arăt, firește [...], dar după cum am mai spus, tare îmi lipsește afecțiunea adevărată.”⁷⁴

După nouă zile, exploratorii au ajuns la Tabăra Calului Mort, unde încă se mai vedeau „oasele albite” ale animalului de povară al lui Fawcett. Bărbații se apropiau de teritoriul indienilor războinici suyá și kayapó. Un indigen i-a descris odată unui reporter o ambuscadă a indienilor kayapó asupra membrilor din tribul său. Împreună cu câțiva săteni, a scris reporterul, individul se refugiase pe malul celălalt al râului, de unde „a urmărit toată noaptea dansurile macabre ale dușmanilor în jurul fraților lor uciși”. Invadatorii au rămas acolo timp de trei zile, cântând din fluiere de lemn și dansând printre cadavre. După ce au plecat, într-un final, cei câțiva săteni care scăpaseră traversând râul s-au întors la așezarea lor: n-au mai găsit pe nimeni în viață. „Femeile, pe care au crezut că le-au cruțat, erau cu fața în sus, trupurile lor neînsuflețite aflându-se într-o stare avansată de putrefacție, cu picioarele depărtate cu proptele de lemn fixate între genunchi.”⁷⁵ Într-o depeșă, Fawcett i-a descris pe indienii kayapó drept „o bandă de aruncători de bețe care mutilează și omoară pe oricine întâlnesc în cale. [...] Singura lor armă

este o măciucă scurtă, asemănătoare unui baston de polițist⁷⁶, pe care, a adăugat acesta, o folosesc cu foarte mare îndemânare.

După ce traversa teritoriul indienilor *suyá* și *kayapó*, expediția urma să cotească spre est și să dea piept cu tribul *xavante*, poate și mai de temut. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, mulți membri ai tribului au fost luați de portughezi, care i-au mutat în sate și i-au botezat în masă. Devastați de epidemii și brutalizați de soldați, s-au refugiat până la urmă înapoi în junglă, în zona Râului Morții.⁷⁷ Un călător german din secolul al XIX-lea scria că „de atunci înainte, [indienii *xavante*] nu au mai avut niciodată încredere în omul alb [...]. Astfel, indivizii aceștia asupriți s-au preschimbat din conlocuitori în cei mai aprigi și periculoși dușmani. De regulă, nu-i cruță pe cei care le cad în mâini.”⁷⁸ Câțiva ani după călătoria lui Fawcett, mai mulți membri ai Serviciului de Protecție a Indienilor au încercat să intre în contact cu tribul *xavante*, iar când s-au întors la tabăra principală au dat peste cadavrele dezbrăcate a patru camarazi. Unul dintre ei încă ținea în mână darurile pe care voia să le ofere indienilor.

În ciuda riscurilor, Fawcett era încrezător – în definitiv, întotdeauna reușise acolo unde alții eșuaseră. „Sigur că este periculos să pătrunzi [în zone locuite de] hoarde de indieni cunoscuți pentru violența lor“, a scris el, „dar cred în misiunea mea și în obiectivul ei. Restul nu mă îngrijorează, căci am văzut mulți indieni și știu ce să fac și ce să nu fac”.⁷⁹ Cu altă ocazie a adăugat: „Cred că grupul nostru restrâns, de trei bărbați albi, va reuși să se împrietenească cu toți.”⁸⁰

Călăuzele, care sufereau deja de friguri, nu au mai vrut să înainteze, iar Fawcett a hotărât că era timpul să le trimită înapoi. A ales vreo șase animale de povară mai puternice, de care să se poată folosi încă vreo câteva zile. După aceea, exploratorii urmau să continue drumul ducându-și singuri în spinare puținele provizii rămase.

Fawcett l-a tras pe Raleigh deoparte și l-a îndemnat să se întoarcă alături de călăuze. După cum i-a scris Ninei, îl suspecta

„de o constituție fragilă“ și se temea că „prezența lui va fi un handicap“ pentru ei.⁸¹ Dincolo de acest punct, i-a explicat Fawcett, nu îl vor mai putea căra și pe el. Raleigh a insistat că va duce treaba până la capăt. Poate că, în ciuda tuturor lucrurilor, i-a rămas loial lui Jack sau nu a vrut să pară laș. Sau poate că, pur și simplu, i-a fost frică să se întoarcă fără ei.

Fawcett a terminat de redactat ultimele scrisori și depeșe. A scris că va încerca să trimită alte rapoarte în anul următor, adăugând însă că i se părea puțin probabil să și reușească. După cum nota într-unul dintre ultimele sale articole, „în momentul publicării acestei depeșe, vom fi dispărut de mult în necunoscut“⁸².

După ce a împachetat misivele, le-a predat călăuzelor. Raleigh le scrisese înainte „celei mai iubite mame“ și familiei sale: „Aștept cu nerăbdare să vă revăd în bătrâna Californie, când mă întorc“. Iar fratelui său i-a spus, bravând: „Fii vesel în continuare și totul se va aranja, așa cum mi s-a întâmplat și mie.“⁸³

Exploratorii le-au mai făcut o dată cu mâna brazilienilor, s-au întors și și-au reluat drumul spre inima junglei. În ultima scrisoare către soție, Fawcett a scris: „Nu te teme de eșec.“⁸⁴

Ultimul martor

— Ai reușit să faci GPS-ul să meargă? m-a întrebat Paolo.

Stând pe bancheta din spate a unei camionete Mitsubishi cu tracțiune integrală, meșteream la GPS încercând să-l fac să ne citească coordonatele. Mergeam spre nord – atât știam și eu – cu un șofer pe care-l angajaserăm odată cu închirierea camionetei. Paolo îmi spusese că vom avea nevoie de o mașină puternică și de un șofer profesionist dacă voiam să ne ducem la bun sfârșit călătoria, mai ales în anotimpul ploios. „Cel mai prost moment al anului“, mi-a zis. „Drumurile sunt... cum ziceți voi... de rahat.“

Când i-am explicat șoferului misiunea noastră, m-a întrebat când a dispărut colonelul.

— În 1925, i-am răspuns.

— Și vreți să-l găsiți în junglă?

— Nu tocmai.

— Sunteți un urmaș al lui?

— Nu.

A părut să se gândească pentru un moment, după care a zis:

— Foarte bine.

Apoi, binedispus, a început să încarce echipamentul: hamace, funie, plasă pentru țânțari, pastile de purificat apa, telefon prin satelit, antibiotice și medicamente antimalarie.

Pe drum spre Cuiabá, l-am luat cu mașina pe un prieten de-al lui Paolo, descendent al unui șef de trib bakairí, pe

nume Taukane Bakairí. (În Brazilia, numele de familie al indienilor este de obicei același cu al tribului din care fac parte.) Taukane, un tip de vreo 45 de ani, cu o față frumoasă, rotundă, purta jeanși Levi's și o șapcă de baseball. Fusesse educat de misionari și, deși acum locuia mai mult în Cuiabá, continua să reprezinte interesele politice ale tribului. „Sunt, cum s-ar spune, un ambasador“, mi-a zis. În schimbul unui „dar“ constând din două anvelope pentru tractorul comunității, a fost de acord să ne ducă în satul lui, ultimul loc în care Fawcett fusese văzut cu certitudine. („Dac-ar fi după mine, v-aș duce gratis“, ne-a zis Taukane. „Dar acum toți indienii trebuie să fie capitaliști. N-avem de ales.“)

La ieșirea din oraș începeau câmpiile Braziliei Centrale, care marchează trecerea de la pădurea uscată la pădurea ecuatorială. După o vreme, în raza noastră vizuală a apărut un podiș: roșu ca planeta Marte, se întindea pe mai mult de 5000 de kilometri pătrați, o zonă nesfârșită care ajungea până la nori. Ne-am oprit la poale, iar Paolo mi-a zis:

— Vino să-ți arăt ceva.

Ne-am dat jos din mașină și am urcat o pantă abruptă, stâncoasă. Pământul era moale din cauza unei ploi torențiale recente, așa că am urcat mai mult în patru labe, trecând peste găuri în care-și făcuseră sălaș șerpi și tatu.

— Unde mergem? l-am întrebat pe Paolo, care ținea între buze una dintre obișnuitele lui țigări.

— Voi, americanii, n-aveți niciodată răbdare, mi-a răspuns.

Cerul era brăzdat de fulgere și a început să se lase o ceață foarte fină, care făcea terenul și mai alunecos. De sub tălpi ni se desprindeau pietre, lovindu-se cu zgomot de pământ, la aproape 50 de metri sub noi.

— Aproape-am ajuns, a zis Paolo.

Mi-a dat mâna, ajutându-mă să urc peste o margine de piatră și, după ce m-am ridicat în picioare, plin de noroi, mi-a arătat cu degetul o altă coastă muntoasă, aflată ceva mai încolo, și mi-a spus:

— Iată!

O coloană de piatră se înălța către cer. Stropii de ploaie îmi intrau în ochi – nu era doar o coloană, ci un rând întreg de coloane, semănând cu niște ruine grecești. Mai era și o arcadă mare, cu ambele laturi intacte, iar în spatele ei se găsea un turn incredibil de înalt. Semănau cu descrierile făcute de acel *bandeirante* în 1753.

— Ce este? am întrebat.

— Orașul de piatră.

— Cine l-a construit?

— Este... cum se zice... o iluzie.

— *Aia?* i-am zis arătând spre una dintre coloane.

— Natura a făcut-o, prin eroziune. Dar mulți care o văd cred că e un oraș pierdut, ca Z.

În 1925, Rice văzuse niște stânci erodate asemănătoare în Roraima, Brazilia, și i se păruse că erau niște „ruine arhitectonice”¹.

Când ne-am întors la mașină ca să ne continuăm drumul spre nord, către junglă, Paolo mi-a spus că vom afla curând dacă și Z e tot un miraj. Într-un final, am intrat pe BR-163, una dintre cele mai înșelătoare șosele din America de Sud. Construită de statul brazilian în 1970, în încercarea de a face accesibil interiorul țării, se întinde pe mai mult de 1600 de kilometri, de la Cuiabá până la fluviul Amazon. Pe hartă era marcată ca autostradă, dar aproape tot asfaltul celor două benzi fusese spălat de anotimpurile ploioase, lăsând în urmă o combinație de șanțuri și șleauri pline cu pietriș și noroi. Din când în când, șoferul ignora cu totul drumul și conducea peste câmpuri și maluri pline de pietre, unde turmele de vite trebuiau să se dea la o parte din calea noastră.

În timp ce traversam râul Manso, unde Fawcett se despărțise de grup și Raleigh fusese mușcat de căpușe, mă tot uitam pe geam așteptându-mă să văd primele semne ale unei jungle

înfricoșătoare. În schimb, locul semăna cu Nebraska – câmpii nesfârșite, care se confundau cu orizontul. Când l-am întrebat pe Taukane unde era pădurea, mi-a răspuns scurt:

— A dispărut.

O clipă mai târziu, mi-a arătat un grup de camioane care scui-pau fum de motorină și mergeau în direcția opusă, încărcate cu bușteni lungi de aproape douăzeci de metri.

— Numai indienii respectă pădurea, a spus Paolo. Albii o taie pe toată.

În continuare, ne-a explicat că Mato Grosso fusese transformat în teren agricol, cultivându-se în special soia. În ultimii 40 de ani, numai Brazilia a pierdut în jur de 700 000 de kilometri pătrați din pădurea amazoniană – o suprafață mai mare decât cea a Franței. În ciuda eforturilor guvernului de a reduce defrișarea, în 2007 s-au distrus în doar cinci luni 7000 de kilometri pătrați de pădure, o regiune mai întinsă decât statul Delaware. Nenumărate animale și plante, multe dintre ele cu potențial medicinal, au dispărut. Din cauză că Amazonia își generează singură jumătate din cantitatea de precipitații prin umezeala care se evaporă în atmosferă, distrugerea a început să modifice ecosistemul regiunii, provocând secete care distrug capacitatea junglei de a se regenera. Dintre toate, puține locuri au fost mai afectate decât Mato Grosso, stat al cărui guvernator, Blairo Maggi, era unul dintre cei mai mari producători de soia din lume. „Nu cred că port nicio vină pentru ceea ce facem noi aici“, a declarat Maggi pentru *New York Times* în 2003. „E vorba de o suprafață mai mare decât Europa care abia dacă a fost atinsă, deci n-avem niciun motiv de îngrijorare.“²

Între timp însă, cel mai recent boom economic a produs o nouă acțiune violentă în Amazonia. Ministerul brazilian al Transporturilor a declarat că exploatorii de lemn care activează de-a lungul șoselei BR-163 folosesc „cea mai mare concentrare de forță de muncă bazată pe sclavie din întreaga

lume”³. Indienii sunt deseori alungați de pe pământurile lor, înrobiți sau uciși. În ziua de 12 februarie 2005, în timp ce Paolo și cu mine călătoream prin junglă, mai mulți bărbați înarmați, despre care se bănuia că ar fi fost plătiți de un crescător de vite din statul Pará, au acostat o călugăriță americană în vârstă de 73 de ani, care lupta pentru drepturile indigenilor. Când și-au îndreptat armele spre ea, călugărița și-a scos Biblia și a început să citească din Evanghelia după Matei: „Fericiți cei ce flămânzesc și însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.” Pistolarii au descărcat șase gloanțe în ea, lăsându-i trupul neînsuflețit cu fața în noroi.⁴

James Petersen, distinsul om de știință de la Universitatea din Vermont, care i-a fost îndrumător arheologului Michael Heckenberger, pe mine ajutându-mă cu pregătirile pentru călătorie, mi-a spus în ultima noastră convorbire, cu câteva luni înainte, că era bucuros pentru că urma să plece în Amazonia să facă cercetări în apropiere de Manaus. „Poate vii în vizită după ce-ți termini treaba în zona Xingu”, mi-a spus. I-am răspuns că oferta sună tentant. Însă la scurt timp, am aflat că în august, când se afla împreună cu arheologul brazilian Eduardo Neves la un restaurant dintr-un sat de pe malul Amazonului, doi bandiți, care se pare că lucrau pentru un fost polițist, au dat buzna să jefuiască localul. Unul dintre ei a deschis focul, nimerindu-l pe Petersen în abdomen. Căzut la pământ, a apucat să spună: „Nu pot să respir.” Neves l-a asigurat că va fi bine, dar, până au ajuns la spital, Petersen murise. Avea 51 de ani.⁵

Din șoseaua BR-163 am intrat pe un drum mai mic, de pământ, care ducea spre est și ajungea la avanpostul Bakairí. Am trecut pe lângă locul în care Fawcett se oprise la crescătorul de vite Galvão și am hotărât să încercăm să-i găsim conacul. În scrisori, Fawcett spusese că ferma era cunoscută sub numele Rio Novo, nume care se regăsea pe mai multe hărți actuale. După aproape patru ore de zgâlțâituri care-ți rupeau

oasele, am găsit un semn ruginit unde drumul se bifurca: scria „Rio Novo“ și o săgeată indica spre stânga.

— Ia te uită, a zis Paolo.

Am traversat un pod șubred din scânduri, care se întindea peste un râu. În timp ce podul scârțâia sub greutatea camionetei, noi ne uitam în jos la șuvoiul de apă, aflat la aproape 50 de metri sub noi.

— Câți catări și cai avea colonelul? a întrebat Paolo, încercând să-și imagineze traversarea lui Fawcett.

— Vreo zece sau mai mulți, am zis. Din scrisori reiese că Galvão i-a înlocuit câteva dintre animalele mai slabe și i-a dat un câine... care se pare că s-a întors la fermă, câteva luni după dispariția lui Fawcett.

— S-a întors singur? a întrebat Paolo.

— Așa a susținut Galvão. A mai pomenit ceva și de niște rândunici pe care le-a văzut înălțându-se deasupra pădurii, la est, și s-a gândit că ar putea să fie un semn că acolo era Fawcett.

Pentru prima dată, am intrat într-o porțiune de pădure deasă. Deși nu se vedea nicio fermă, am trecut pe lângă o colibă de pământ, cu acoperiș de stuf. Înăuntru, un indian bătrân ședea pe un ciot de copac, având un băț în mână. Era desculț și purta niște pantaloni prăfuiți, fără cămașă. În spatele lui, pe perete, atârna blana unui jaguar și o icoană cu Fecioara Maria. Taukane l-a întrebat în bakairí dacă exista pe-aproape o fermă de vite numită Rio Novo. Bărbatul a scui-pat la auzul numelui și a îndreptat bățul spre ușă.

— Încolo, a zis.

Atunci a apărut un alt indian, mai tânăr, care ne-a spus că ne arată el drumul. Ne-am urcat în mașină și am mers pe o cărare năpădită de vegetație, cu crengile bătându-ne în parbriz. Când nu s-a mai putut înainta cu mașina, ghidul nostru s-a dat jos și l-am urmat prin pădure, în timp ce el tăia cu maceta desișul și lianele. De mai multe ori a încetinit, a cercetat vârfurile copacilor și a făcut câțiva pași spre est sau vest. Într-un final, s-a oprit.

Ne-am uitat în jur – nu se vedea altceva decât verdele copacilor, prinși ca într-un cocon uriaș.

— Unde e Rio Novo? l-a întrebat Paolo.

Ghidul și-a ridicat maceta deasupra capului și a înfipt-o în pământ. S-a lovit de ceva tare.

— Chiar aici, a zis.

Ne-am uitat în jos și, spre marea noastră surprindere, am văzut un rând de cărămizi sparte.

— Aici era cândva intrarea în conac, ne-a spus ghidul. Era foarte mare.

Ne-am răspândit prin pădure, sub ploaia care începuse din nou, căutând urme ale mării ferme a lui Galvão.

— Aici! a strigat Paolo.

Era la 100 de metri mai încolo, lângă un zid de cărămidă prăbușit, năpădit de plante agățătoare. Ferma fusese înghițită de junglă în doar câteva decenii, iar eu m-am întrebat cum ar fi putut rezista niște ruine străvechi în asemenea condiții ostile. Pentru prima dată, mi-am făcut o idee despre cum pot dispărea fără urmă rămășițele unei civilizații.

. . .

Când am revenit la drum, soarele începuse să apună. Ne luase valul entuziasmului și pierduserăm noțiunea timpului. Nu mai mâncaserăm nimic de la cinci și jumătate dimineața, iar în camionetă nu aveam decât o sticlă cu apă caldă și niște biscuiți sărați. Cu ceva timp în urmă, devoraserăm pachetele cu mâncare liofilizată pe care le adusesem cu mine, iar Paolo mă tot întreba: „Astronauții chiar mănâncă chestii de-astea?“. Mergând cu mașina prin bezna nopții, am văzut cum fulgeră în depărtare, pustiul din jur iluminându-se pentru o clipă. Până la urmă, Taukane a ațipit, iar eu și Paolo ne-am întors la felul nostru favorit de a ne petrece timpul: încercam să ne închipuim ce se întâmplase cu Fawcett și cu grupul său după ce părăsiseră Tabăra Calului Mort.

— Cred că au murit de foame, a spus Paolo, care părea să nu se gândească la altceva decât la propria foame. Foarte lent și foarte dureros.

Nu eram noi singurii care încercaseră să reconstituie dez-nodământul istoriei lui Fawcett. Zeci de scriitori și artiști își imaginaseră un final în lipsa unuia cunoscut, asemenea primilor cartografi care își folosiseră imaginația pentru a descrie porțiuni vaste din lume, fără a le fi văzut vreodată. Existau piese de teatru radiofonic și piese jucate pe scenă având ca temă acest mister. Pornind de la o adaptare foarte liberă a scenariului *Find Colonel Fawcett (Găsiți-l pe colonelul Fawcett)*, în 1941 se turnase filmul *Road to Zanzibar (Drumul spre Zanzibar)*, cu Bing Crosby și Bob Hope. Erau și benzi desenate, inclusiv una din seria *Aventurilor lui Tintin*; în povestea respectivă, un anumit personaj, un explorator dat dispărut, creat după modelul Fawcett, îl salvează pe Tintin de un șarpe veninos, în junglă. („Toată lumea crede c-ai murit“, îi spune Tintin exploratorului, care-i răspunde: „Am hotărât să nu mă mai întorc niciodată în civilizație. Mi-e foarte bine aici“.)

Acesta a continuat să-i inspire pe autorii de romane de aventuri. În 1956, îndrăgitul autor belgian Charles-Henri Dewisme, care folosea pseudonimul Henry Verne, a scris volumul *Bob Moran și misterul Fawcett*. În roman, Moran investighează dispariția exploratorului amazonian și, deși nu reușește să scoată la lumină adevărul, descoperă orașul pierdut Z, „împlinind visul lui Fawcett“⁶.

Fawcett apare și în romanul *Indiana Jones and the Seven Veils (Indiana Jones și cele șapte văluri)*, din seria de cărți scrise pentru a valorifica succesul imens al filmului *Indiana Jones și căutătorii arcei pierdute*. În povestea foarte alambicată din roman, Indiana Jones – deși insistă că e „arheolog, nu detectiv particular“⁷ – pleacă în căutarea lui Fawcett. Descoperă fragmente din jurnalul ultimei expediții, în care Fawcett scrie: „Fiul meu, cu glezna scrântită și delirând din pricina malariei, s-a întors cu câteva săptămâni în urmă și am trimis ultima

călăuză cu el. Dumnezeu să-i aibă în pază. Am urmat cursul unui râu în amonte [...]. Am rămas fără apă, iar timp de două sau trei zile singura mea sursă de lichide a fost roua pe care am lins-o de pe frunze. Câte reproșuri mi-am făcut pentru că am hotărât să plec singur! Mi-am zis că am fost un prost, un nebun.”⁸ Jones îl găsește pe Fawcett și descoperă că exploratorul amazonian și-a găsit orașul magic. După ce sunt luați ostați de un trib ostil, cei doi arheologi amatori, Jones, cu biciul în mână, și Fawcett, se salvează sărind în apele Râului Morții.

Împreună cu Paolo, am mai epuizat câteva scenarii fantastice – Fawcett și ai lui fuseseră mâncați de vii de viermi, la fel ca Murray, contractaseră elefantiazis, muriseră otrăviți de broaște letale –, asta înainte de a adormi. A doua zi dimineață, am urcat un mic versant pentru a ajunge la avanpostul Bakairí. Lui Fawcett îi luase o lună să ajungă până aici de la Cuiabá. Nouă ne-a luat două zile.

Avanpostul Bakairí se dezvoltase între timp, iar acum regiunea număra peste 800 de indigeni. Noi am stat în satul cel mai mare, compus din mai multe zeci de case cu un singur nivel, dispuse pe mai multe rânduri în jurul unei piețe prăfuite. Majoritatea locuințelor erau din pământ și bambus, cu acoperișuri din stuf, iar unele dintre cele mai noi aveau pereți de ciment și acoperiș de tablă, pe care răpăia ploaia. Deși în continuare sărac, satul avea acum o fântână, un tractor, antene de satelit și electricitate.

Când am sosit, aproape toți bărbații, tineri și bătrâni, erau plecați la vânătoare, pregătind un ritual pentru sărbătoarea recoltei porumbului. Totuși Taukane ne-a spus că trebuia să stăm de vorbă cu cineva. Ne-a dus la o casă din marginea pieței, în apropierea unui pâlț de arbori de mango parfumați. Am intrat într-o încăpere mică; un singur bec atârna din tavan și câteva bănci de lemn stăteau înșirate de-a lungul pereților.

La scurt timp, pe o ușă lăaturalnică și-a făcut apariția o femeie mărunțică, adusă de spate. Se sprijinea de un copil și înainta încet către noi, ca și cum ar fi înfruntat un vânt năprasnic. Purta

o rochie de bumbac cu model floral, iar părul lung și cărunț îi încadra fața atât de zbârcită că abia i se mai vedeau ochii. Avea un zâmbet larg, care dezvăluia un șir de dinți albi, minunați. Taukane mi-a explicat că era cea mai în vârstă săteancă și că fusese de față când Fawcett și expediția lui trecuseră prin sat.

— S-ar putea să fie ultima persoană încă în viață care l-a întâlnit, a spus el.

Femeia s-a așezat pe un scaun și abia dacă atingea podeaua cu picioarele goale. Folosindu-mă de Taukane și de Paolo pentru a traduce din engleză în portugheză și apoi în limba bakairi, am întrebat-o ce vârstă avea.

— Nu știu exact câți ani am, a spus. Dar m-am născut în jur de 1910. Eram o fetiță când au venit cei trei străini să stea la noi în sat. Mi-i amintesc pentru că nu mai văzusem oameni atât de albi și cu bărbi atât de lungi. Mama mi-a zis: „Uite, au venit creștinii!“.

A povestit că cei trei exploratori și-au instalat tabăra în noua școală a satului, care acum nu mai există.

— Era cea mai frumoasă clădire, a spus ea. Nu știam cine sunt, dar știam că sunt oameni importanți, dacă dorm în școală.

Mi-am adus aminte că Jack Fawcett menționase într-o scrisoare că a dormit într-o școală. Femeia a adăugat:

— Îmi amintesc că erau înalți, foarte înalți. Iar unul dintre ei avea în spate un balot caraghios. Omul semăna cu un tapir.

Am întrebat-o cum era satul pe atunci. Mi-a răspuns că înainte de sosirea lui Fawcett și alor lui totul începuse să se schimbe. Militarii brazilieni, și-a amintit ea, „ne-au spus că trebuie să purtăm haine și ne-au dat fiecăruia un nume nou“.

— Numele meu adevărat era Comaeda Bakairi, dar mi-au spus că din acel moment voi fi Laurinda. Așa că am devenit Laurinda.

Și-a amintit și de ravagiile bolilor despre care pomenise și Fawcett în scrisori.

— Oamenii din trib se trezeau tușind și mergeau la râu să se spele, dar degeaba, a povestit ea.

După o vreme, Laurinda s-a ridicat şi a ieşit afară. Am însoţit-o şi am văzut în depărtare munţii la care Jack privise cu atâta mirare.

— Cei trei au pornit în direcţia aia, a spus femeia. Au traversat munţii ăia. Oamenii ziceau că dincolo de munţi nu sunt oameni albi, dar ei au spus că acolo se duc. I-am aşteptat să se întoarcă, dar n-au mai venit.

Am întrebat-o dacă auzise ceva despre nişte oraşe pe care indienii le-ar fi construit cu secole în urmă, dincolo de munţii din depărtare. Mi-a spus că nu ştie nimic, dar, arătând spre pereţii casei, a adăugat că strămoşii ei depăneau poveşti despre case ale tribului bakairí mai mari şi mai impresionante decât aceasta.

— Erau făcute din frunzele palmierilor *buriti* şi erau de două ori mai înalte şi foarte frumoase, a spus ea.

O parte dintre vânători s-au întors, purtând în spate antilope, furnicari şi pecari. În piaţa centrală, un reprezentant oficial monta un ecran mare. Mi s-a spus că urmau să proiecteze un documentar din care bakairí să înveţe semnificaţia ritualului legat de recolta porumbului care urma să aibă loc şi care făcea parte din mitul lor al creaţiei. Dacă odată guvernul se străduise să-i dezbrace pe bakairí de tradiţiilor lor, acum încerca să le conserve. Bătrâna urmărea festivităţile din pragul uşii.

— Generaţia nouă mai practică încă o parte dintre vechile ceremonii, dar nu mai sunt la fel de bogate şi de frumoase, a spus ea. Nu le mai pasă de meşteşuguri sau de dansuri. Încerc să le spun vechile poveşti, dar nu-i interesează. Nu înţeleg că asta suntem noi de fapt.

Înainte de a ne lua rămas-bun, şi-a mai amintit ceva despre Fawcett. Timp de ani de zile, a zis, au venit oameni de foarte departe pentru a întreba de exploratorii pierduţi. M-a privit fix, deschizând larg ochii ei mici:

— Ce-au făcut oamenii ăştia albi? a întrebat. De ce e aşa de important ca tribul lor să-i găsească?

Mort sau viu

Întreaga lume aștepta vești. „Din zi în zi poate sosi o telegramă de la soțul meu anunțând că este bine și că se întoarce“¹ cu Jack și Raleigh, i-a spus Nina Fawcett unui reporter în 1927, la doi ani de când nu se mai auzise nimic de expediție. Elsie Rimell, care corespundea frecvent cu Nina, îi împărtășea sentimentele: „Cred cu tărie că băiatul meu și cei care îl însoțesc se vor întoarce din sălbăticie.“²

Nina, care locuia în Madeira împreună cu fiica ei de șaisprezece ani, Joan, le-a cerut stăruitor celor de la Societatea Regală de Geografie să nu-și piardă încrederea în soțul ei, arătând tuturor, cu mândrie, una dintre ultimele scrisori ale lui Jack, în care descria călătoria prin junglă. „Cred că poate stârni interesul, dat fiind că este prima experiență de acest fel văzută prin ochii unui tânăr de 22 de ani“³, a afirmat ea. Înaintea unui concurs de înot pe distanțe lungi în ocean, Joan i-a spus mamei ei: „Mamă! Simt că trebuie să câștig, pentru că, dacă eu reușesc azi, tata va izbuti și el să găsească ceea ce caută, dar dacă pierd – nu vor reuși nici ei.“⁴ Spre uimirea tuturor, a câștigat. Brian, care avea douăzeci de ani și lucra la compania de căi ferate din Peru, a asigurat-o pe mama lui că nu avea niciun motiv de îngrijorare. „Tata și-a atins obiectivul“, a spus el, „și rămâne acolo cât de mult se poate.“⁵

În primăvara lui 1927 însă, toată lumea a început să se năliniștească; după cum anunța un buletin de știri al North

American Newspaper Alliance, „temerile în legătură cu soarta lui Fawcett cresc“. Circulau tot felul de teorii despre ce li s-ar fi putut întâmpla exploratorilor. „Să fi fost uciși de sălbatici războinici, dintre care unii se știe că sunt canibali?“ întreba un ziar. „Să fi pierit în apele învolburate ale râului [...] sau au murit de foame în această regiune, unde nu se găsește hrană?“⁶ Una dintre teoriile frecvente era că exploratorii erau ținuti ostatici de un trib, o practică relativ des întâlnită. (Câteva decenii mai târziu, când autoritățile braziliene au stabilit primele contacte cu tribul txukahamei, au găsit șase ostatici albi.⁷)

În septembrie 1927, Roger Courteville, un inginer francez, a anunțat că în timpul unei călătorii în zona izvoarelor râului Paraguay, în Mato Grosso, îi găsise pe Fawcett și pe tovarășii lui trăind acolo nu ca ostatici, ci ca pustnici. „Explorator aparent ademenit de farmecele junglei: Fawcett uită de lume în paradisul păsărilor, al cornutelor sălbatice și al vânătorii“⁸, titra *Washington Post*. În timp ce unii înțelegeau presupusa dorință a lui Fawcett de a „evada din lumea mecanizată, [...] din subteranele pline de umezeală ale metroului și din apartamentele înghesuite și întunecoase“⁹, după cum se exprima un editorialist american, alții l-au acuzat pe explorator că pusese la cale una dintre cele mai mari escrocherii din istorie.

Lui Brian Fawcett, care s-a întâlnit cu Courteville numai-decât, i s-a părut că acesta din urmă l-a „descriș pe tata întocmai“¹⁰. Totuși, la fiecare nouă relatare, Courteville schimba și povestea, și ortografia propriului nume. Nina apăra cu ferocitate reputația lui Fawcett. „Fierbeam de indignare auzind cum este terfelită onoarea soțului meu“¹¹, apare într-o scrisoare adresată către Societatea Regală de Geografie, iar în alta, către Courteville: „Pe măsură ce adăugați sau schimbați detaliile poveștii, se insinua și un element de răutate și batjocură. Dar, slavă Domnului, eu, soția [lui Fawcett], am văzut discrepanțele din declarațiile publicate.“¹² În momentul în care

și-a încheiat campania împotriva francezului, nimeni nu mai dădea crezare nici omului, nici poveștii sale.

Totuși, întrebarea rămânea: unde erau Fawcett și tinerii săi tovarăși? Nina era încrezătoare că, după ce supraviețuise ani de zile în junglă, soțul ei era în viață. Dar, la fel ca Elsie Rimmel, își dădea seama că ceva grav se întâmplase – cel mai probabil, fuseseră răpiți de indieni. „Nimeni nu știe ce efect pot avea deznădejdea și disperarea asupra băieților”¹³, a spus Nina.

Tocmai când începea să se îngrijoreze mai tare, un bărbat înalt, îmbrăcat impecabil a apărut la ușa ei, în Madeira. Era vechiul rival al lui Fawcett, Alexander Hamilton Rice. Venise să o consoleze, asigurând-o că, dacă fuseseră luați ostatici, Fawcett va găsi o cale de a evada. „Singurul pentru care nu trebuie să ne facem griji în junglă este colonelul”, i-a mai spus doctorul Rice.

Până în acel punct, Nina nu cedase ideii de a trimite o echipă de salvare, insistând că Fawcett și fiul ei mai degrabă ar muri decât să știe că alții și-au pierdut viața pentru ei; dar, cum era din ce în ce mai speriată, l-a întrebat pe doctor dacă ar fi dispus să meargă. „Nu exista persoană mai potrivită pentru a conduce o astfel de expediție”¹⁴, a spus ea mai târziu. Însă, spre șocul multor colegi ai săi, Rice hotărâse să se retragă din activitatea de explorator. Poate că, la 50 de ani, se simțea prea bătrân, mai ales după ce pățise aparent invulnerabilul său rival. Poate că soția doctorului Rice, care-și pierduse fiul și primul soț într-un accident tragic, l-a convins să nu se mai întoarcă acolo. Sau poate că el a simțit pur și simplu că realizezase tot ce putea realiza ca explorator.

În 1927, Societatea Regală de Geografie a declarat: „Ne anunțăm disponibilitatea de a oferi ajutor oricărei [echipe de căutare] competente și acreditate.”¹⁵ Deși a avertizat că, dacă Fawcett „nu a putut răzbi prin pădure, cu atât mai puțin o poate face altcineva”, tot a fost potopită de sute de scrisori de la voluntari. Unul dintre ei scria: „Am 36 de ani. Sunt practic imun la malarie. Am un metru cincizeci și șase desculț și sunt

tare ca o stâncă.”¹⁶ Altul spunea: „Sunt gata să sacrific totul, inclusiv propria viață.”¹⁷

Câțiva voluntari încercau să evadeze din nefericirea vieții domestice. („Împreună cu soția [...], am hotărât că ne-ar prinde extrem de bine să stăm câțiva ani despărțiți.”¹⁸) Alții sperau să obțină faimă și avere, asemenea lui Henry Morton Stanley, care îl găsisse pe Livingstone cu 50 de ani în urmă. Alții erau pur și simplu atrași de latura eroică a căutării – să se convingă, după cum s-a exprimat unul dintre ei, „dacă sunt suficient de bărbat sau sunt doar lut”¹⁹. Un tânăr galez, care s-a oferit să meargă împreună cu prietenii lui, a scris: „Considerăm că există o doză mai mare de eroism în această aventură tăcută decât, de exemplu, în triumful spectaculos al lui Lindbergh”.²⁰

În februarie 1928, George Miller Dyott, un membru al Societății Regale de Geografie, în vârstă de 45 de ani, a lansat prima expediție amplă de salvare. Născut la New York – tatăl său era britanic, iar mama americană –, fusese pilot de încercare la scurt timp după ce frații Wright^{*} construiseră primele avioane, fiind printre cei dintâi care au efectuat zboruri de noapte. După ce a comandat un escadron în Primul Război Mondial, a renunțat la meseria de pilot pentru a deveni explorator. Deși nu se prea potrivea cu prototipul aventurierului – avea puțin peste un metru șaiszeci și numai 63 de kilograme –, traversase Anzii pe jos de mai mult de cinci ori și se aventurase în diferite zone ale Amazoniei. (Navigase pe River of Doubt, pentru a confirma afirmațiile cândva contestate ale lui Teddy Roosevelt.) În plus, fusese ținut ostatic mai multe săptămâni

^{*} Charles Augustus Lindbergh (1902 – 1974), aviator american, cunoscut mai ales pentru primul zbor transatlantic fără escală, de la New York la Paris, din 20 – 21 mai 1927.

^{**} Wilbur Wright (1867 – 1912) și Orville Wright (1871 – 1948), inventatori și pionieri ai aviației americane, care au reușit să realizeze primul zbor dirijat cu un aparat motorizat (1903). De asemenea, în 1905, au construit și pilotat primul avion complet utilat.

de un trib amazonian care obișnuia să îmbălsămeze capetele dușmanilor.

Pentru presă, dispariția lui Fawcett nu făcuse decât să contribuie la ceea ce un scriitor a numit „povestea romantică pe care se clădesc imperii media”²¹ – și puțini se pricepeau mai bine decât Dyott să mențină o poveste în prim-planul atenției publice. Fost director al unei companii numite Travel Films, a fost unul dintre primii exploratori care au folosit camere de filmat și știa instinctiv cum să pozeze și să vorbească întocmai ca un personaj dintr-un film de categoria B.

North American Newspaper Alliance i-a sponsorizat expediția de căutare și salvare, prezentând-o ca pe „o aventură trepidantă [...]. Romanticism, mister și primejdie!”. În ciuda protestelor Societății, care susținea că publicitatea pune în pericol obiectivele expediției, Dyott și-a făcut planuri să trimită știri zilnice cu ajutorul unui radioemițător cu unde scurte și să-și filmeze călătoria. Bărbatul, care îl întâlnise o singură dată pe Fawcett, a afirmat că, pentru a reuși, va avea nevoie de „intuiția lui Sherlock Holmes” și de „îndemânarea unui vânător de animale mari”²². Și-i imagina pe Fawcett și pe tovarășii săi „într-o tabără, undeva în mijlocul pădurii neatinsă, fără posibilitatea de a se deplasa. Rezerva de hrană li se va fi terminat de mult. Hainele sunt ferfenițite de atâta purtare sau putrezite.”²³ Într-o astfel de confruntare „unu la unu” cu sălbăticia, a adăugat Dyott, numai „curajul suprem [al lui Fawcett] va fi ținut grupul unit și le va fi insuflat celorlalți dorința de a trăi”²⁴.

La fel ca Fawcett, de-a lungul anilor, Dyott își perfecționase metodele de explorare. Considera că bărbații mici de statură – ca el – suportă cel mai bine viața în junglă. „Un bărbat înalt trebuie să cheltuiască multă energie pentru a-și deplasa propria greutate, încât nu-i mai rămâne și pentru altceva”, le-a spus Dyott reporterilor. Plus că bărbatul înalt ar încăpea cu „greu într-o canoe”²⁵.

Dyott a publicat un anunț în mai multe ziare americane, căutând un voluntar „scund, liber și robust”. *Los Angeles Times* a tipărit apelul său sub titlul „Dyott caută un tânăr necăsătorit pentru o călătorie periculoasă în junglă, în căutarea savantului: candidatul trebuie să fie celibatar, liniștit”. În câteva zile a primit oferte de la 20 000 de oameni. „Au venit din toată lumea”, le-a spus Dyott reporterilor. „Anglia, Irlanda, Franța, Germania, Olanda, Belgia, Danemarca, Norvegia, Suedia, Peru, Mexic – toate țările sunt reprezentate. Au sosit scrisori și din Alaska.”²⁶ A mai remarcat: „Candidații provin din toate straturile societății [...]. Am primit scrisori de la avocați, medici, agenți imobiliari, coșari [...]. Din Chicago ne-au scris un acrobat și un luptător.”²⁷ Dyott a angajat trei secretare să-l ajute să selecteze dosarele. Săptămânalul american *The Independent* se minuna: „Dacă ar exista suficiente jungle și s-ar organiza suficiente expediții, am asista poate la spectacolul întregii noastre populații plecând în căutarea exploratorilor pierduți, a civilizațiilor străvechi și a aceluia lucru nedeslușit care ei simt că le lipsește din viață.”²⁸ Nina le-a spus celor de la Societate că avalanșa de răspunsuri constituia un „compliment deosebit” adus reputației solide a colonelului Fawcett.

Printre candidați s-a numărat și Roger Rimell, fratele lui Raleigh, care avea 30 de ani. „Firește că sunt foarte îngrijorat”, l-a informat pe Dyott, „și consider că sunt la fel de îndreptățit să merg acolo ca oricine altcineva.”²⁹ Elsie Rimell era atât de disperată să-l găsească pe Raleigh, încât a consimțit, spunând: „Nu știu cum aș putea ajuta mai mult decât oferind serviciile singurului fiu care mi-a mai rămas.”³⁰

Pentru că nu-și dorea să ia cu el o persoană fără experiență, Dyott l-a refuzat pe Raleigh. Mai multe doamne dornice de aventură s-au înscris și ele pentru post, însă Dyott a anunțat: „Nu pot lua o femeie.”³¹ În final, a ales patru bărbați deprinși cu viața în aer liber, care știau să folosească un radioemițător și o cameră de filmat.

Dyott impusese cu strictețe regula de a nu călători cu bărbați însurați, insistând că aceștia sunt obișnuiți cu „tot confortul” și „se gândesc mereu la nevastă”³². Dar în ajunul plecării din New York și-a încălcat propriul principiu, căsătorindu-se cu o femeie care avea aproape jumătate din anii lui, pe nume Persis Stevens Wright. Ziarele au înfățișat-o drept „o tânără din cadrul înaltei societăți din Long Island”. Cuplul și-a petrecut luna de miere în timpul călătoriei cu vaporul către Rio. Primarul New Yorkului, Jimmy Walker, care a venit să le ureze drum bun, i-a spus lui Dyott că felul în care mireasa lui a acceptat ca el să-și riște viața ca să-i salveze pe alții era „o dovadă de curaj altruist de care întreaga națiune poate fi mândră”³³.

La 18 februarie 1928, în toiul unei vifornițe, Dyott și echipa lui se pregăteau de plecare pe cheiul din Hoboken, New Jersey, de unde pornise și Fawcett împreună cu Jack și Raleigh, cu trei ani înainte. Grupul era gata să se îmbarce pe *Voltaire*, când a apărut o femeie de vârstă a doua, vădit îngrijorată, înfățișată din cap până în picioare. Era Elsie Rimell. Zburase din California ca să-l întâlnească pe Dyott, despre a cărui expediție afirmase că îi reda „speranța și curajul”³⁴. I-a înmănat un mic pachet: un cadou pentru fiul ei Raleigh.

În timpul călătoriei spre Brazilia, echipajul vasului i-a poreclit pe exploratori „Cavalerii Mesei Rotunde”. S-a organizat un banchet în onoarea lor și s-au imprimat meniuri speciale cu porecla fiecărui explorator: „Regele Arthur” sau „Sir Galahad”. Comisarul de bord a declarat: „Pentru întregul dumneavoastră nobil grup de cavaleri, îngăduiți-mi să vă urez noroc, drum bun și să reveniți cu bine.”³⁵

După ce vasul *Voltaire* a ancorat în Rio, Dyott și-a luat rămas-bun de la soție și a pornit împreună cu oamenii săi către frontieră. Ajuns acolo, a recrutat o mică armată de ajutoare braziliene și călăuze indigene, astfel că grupul a ajuns în scurt timp să cuprindă 26 de membri, așa încât era nevoie de 74 de bivoli și catâri pentru a transporta peste trei tone de

mâncare și echipament. Mai târziu, un reporter a descris expediția drept un „safari à la Cecil B. DeMille”³⁶, în timp ce brazilienii au început s-o numească „clubul sinucigașilor”.

În iunie expediția a ajuns la avanpostul Bakairi, unde un grup de indieni kayapó atacaseră și omorâseră recent mai mulți locuitori. (Dyott a descris așezarea drept „drojdia civilizației amestecată cu pleava sălbăticiiei”³⁷.) În timpul popasului de aici, Dyott a făcut ceea ce i s-a părut o descoperire esențială: a întâlnit un indian pe nume Bernardino, care susținea că îi fusese călăuză lui Fawcett în josul râului Kurisevo, unul dintre afluenții de pe cursul superior al râului Xingu. În schimbul unor daruri, Bernardino a fost de acord să-l conducă pe Dyott până unde îi dusesese pe Fawcett și pe ai lui; la scurt timp după ce au pornit, Dyott a observat Y-uri scrijelite pe trunchiurile copacilor – un posibil semn al faptului că Fawcett trecuse pe-acolo. „Cărarea urmată de Fawcett se întindea amenințătoare în fața noastră, iar noi, ca o haită de câini care au prins urma, încercam să încolțim prada”³⁸, a scris Dyott.

Noaptea, Dyott trimitea radiotelegrame care, de multe ori, ajungeau la NANA via Radio Relay League, o rețea de operatori amatori din Statele Unite. Fiecare știre era trâmbițată în buletinele internaționale: „Dyott, tot mai aproape de calvarul junglei”, „Dyott ia urma lui Fawcett”, „Dyott găsește un indiciu nou”. John J. Whitehead, unul dintre membrii expediției, a scris în jurnalul său: „Cât de diferită ar fi fost povestea lui Stanley și Livingstone, dacă ar fi avut un radioemitter”³⁹. Oameni din lumea întreagă urmăreau povestea fascinați. „Prima dată am auzit [de expediție] la aparatul meu radio cu galenă, când aveam unsprezece ani”⁴⁰, și-a amintit peste ani Loren McIntyre, un american care a devenit la rândul său un renumit explorator amazonian.

* Cecil Blount DeMille (1881 – 1959), producător și regizor american, cunoscut pentru producțiile sale grandioase, care atrăgeau un public numeros.

Ascultătorii participau indirect la acțiunea plină de primejdii neașteptate cu care se confruntau membrii expediției. Într-o noapte, Dyott a raportat:

„Am dat peste urme în pământul moale, urme de om. Ne-am oprit să le cercetăm. Păreau să fi fost 30 sau 40 de persoane într-un singur grup. Câteva clipe mai târziu, unul dintre indienii noștri bakairí s-a întors și a spus pe un ton sec: «Kayapó».”⁴¹

După aproape o lună de mers pe jos la nord de avapostul Bakairí, grupul a ajuns într-o așezare nahukwá, unul dintre numeroasele triburi care și-au căutat refugiul în pădurile din regiunea Xingu. Dyott a notat despre indienii nahukwá: „Acești noi locuitori ai junglei erau la fel de primitivi ca Adam și Eva.”⁴² Mai mulți membri ai tribului i-au primit călduros pe Dyott și pe oamenii lui, mai puțin căpetenia, Aloique, care părea ostilă. „Ne-a privit impasibil cu ochii lui mici”, a scris Dyott. „Viclenia și cruzimea pândeau din spatele pleoapelor lui.”⁴³

Înconjurat de copiii lui Aloique, Dyott a observat ceva atârnat de o sfoară la gâtul unuia dintre băieți: o plăcuță de aramă pe care erau gravate cuvintele „W.S. Silver and Company”. Era numele firmei britanice care îi furnizase lui Fawcett echipamentul. Dyott a intrat în coliba întunecoasă a căpeteniei și a aprins o torță. Într-un colț, a observat un cufăr de metal, în stil militar.

Fără ajutorul traducătorilor, Dyott a încercat să-l interogheze pe Aloique folosind un bogat limbaj al semnelor. Tot prin gesturi, Aloique părea să susțină că acel cufăr era un dar. Apoi i-a spus că le fusese călăuză celor trei bărbați albi pe un teritoriu învecinat. Dyott era sceptic și l-a îndemnat pe Aloique și pe câțiva dintre oamenii lui să-l ducă pe același traseu. Indianul l-a avertizat că în direcția respectivă trăia un trib ucigaș, suyá. De câte ori pronunțau cuvântul „suyá”, nahukwá duceau mâna la ceafă, imitând decapitarea. Dyott

a insistat, iar Aloique, în schimbul unor cuțite, a consimțit să le arate drumul.

În noaptea aceea, pe care Dyott și ai lui au petrecut-o în mijlocul indienilor, mulți din grup nu au putut dormi. „Nu putem prevedea acțiunile [indienilor], căci nu știm nimic legat de ei, decât că – lucru important – în regiunea aceasta a dispărut grupul lui Fawcett“⁴⁴, a scris Whitehead. El a dormit având la îndemână o pușcă Winchester de calibru 38 și o macetă sub pătură.

A doua zi, pe măsură ce expediția înainta prin pădure, Dyott a continuat să-l chestioneze pe Aloique, iar căpetenia a adăugat un element nou poveștilor. Fawcett și ai lui, a sugerat el, ar fi fost uciși de suyá. „Suyá! Bum-bum-bum!“ a strigat căpetenia, prăbușindu-se ca mort. Explicațiile schimbătoare ale lui Aloique i-au stârnit suspiciuni lui Dyott. După cum a scris mai târziu: „Degetul acuzator părea să indice către Aloique.“⁴⁵

La un moment dat, în timp ce Dyott raporta ultimele noutăți prin radio, aparatul s-a defectat. „Strigătul din junglă, înăbușit“, anunța un buletin de știri publicat de NANA. „Dyott pierde legătura prin radio într-un moment de criză.“ Tăcerea prelungită încurajează cele mai sumbre speculații. „Mi-e foarte frică“⁴⁶, a declarat soția lui Dyott reporterilor.

Între timp, membrii expediției au rămas fără apă și mâncare, iar o parte dintre bărbați s-au îmbolnăvit atât de tare, încât abia mai puteau merge. Whitehead a scris: „Nu pot să mănânc, așa mare febră am“⁴⁷. Bucătarului i s-au umflat picioarele și au început să-i supureze, de parcă ar fi fost cangrenate. Dyott a hotărât să continue însoțit de numai doi dintre oamenii săi, în speranța că va găsi rămășițele lui Fawcett. „Nu uita“, i-a spus Dyott lui Whitehead, „dacă mi se întâmplă ceva, toate posesiunile mele îi revin soției.“⁴⁸

În noaptea de dinaintea plecării micului contingent, unul dintre membrii expediției, un indian, a raportat că-l auzise pe Aloique complotând cu oamenii lui să-l omoare pe Dyott și să-i

fure echipamentul. Acesta nu mai avea nicio îndoială că îl găsisese pe ucigașul lui Fawcett. Pentru a-l descuraja, Dyott i-a spus lui Aloique că s-a răzgândit și că își va lua întregul grup cu el. A doua zi de dimineață, Aloique și ai lui dispăruseră.

La scurt timp după aceea, din junglă au început să apară grupuri de indieni aparținând diferitelor triburi care trăiau în regiunea râului Xingu, înarmați cu arcuri și săgeți și cerând daruri. Cu fiecare oră care trecea, o nouă canoe își făcea apariția. Unii dintre ei purtau bijuterii impresionante și aveau la ei obiecte superbe de ceramică, ceea ce l-a făcut pe Dyott să creadă că poate poveștile lui Fawcett despre o civilizație dezvoltată străveche nu erau minciuni. Dar i-a fost imposibil să afle mai multe. Iată ce spunea Whitehead: „Treptat, ne-am pomenit împresurați din toate direcțiile de indieni din diferite triburi, de pe întreg teritoriul.”⁴⁹

Dyott își terminase provizia de daruri, iar indienii deveneau tot mai ostili. Le-a promis că a doua zi de dimineață le va da fiecăruia câte un topor și cuțite. După miezul nopții, când indienii păreau să doarmă, și-a adunat pe tăcute oamenii și au plecat cu bărcile. Bărbații le-au împins până s-au desprins de mal și apoi s-au lăsat purtați de curenți. Nimeni nu îndrăznea să vâslească. O clipă mai târziu, au auzit cum se apropia un grup de canoe din amonte. Păreau să fie alți indieni care se îndreptau spre tabăra de unde plecaseră. Dyott le-a făcut semn oamenilor săi să tragă bărcile pe marginea râului și să se întindă în ele. Când au trecut indienii pe lângă ei, niciunul n-a respirat. Într-un final, Dyott a dat ordinul de plecare, iar exploratorii au început să vâslească îndârjit. Unul dintre tehnicieni a reușit să pornească radioul suficient timp cât să transmită un mesaj scurt: „Cu părere de rău, raportăm că expediția Fawcett a pierit ucisă de indienii violenți. Poziția noastră este critică [...]. Nu avem timp nici să transmitem toate informațiile prin radio. Trebuie să coborâm pe Xingu fără întârziere, altfel ne vor prinde și pe noi.”⁵⁰ Apoi s-au debarasat de radio și de alte echipamente grele, pentru a-și mări

viteza. Presa dezbătea șansele de supraviețuire ale echipei. „50% șanse ca Dyott să scape“, titra un ziar. Când au ieșit într-un final din junglă, după câteva luni – bolnavi, slabi, bărboși, mâncați de țânțari –, au fost întâmpinați ca niște eroi. „Vrem să savurăm plăcerea amețitoare a notorietății“⁵¹, a spus Whitehead, ulterior devenit agent de vânzări pentru un laxativ numit Nujol. („Indiferent cât echipament important va trebui să abandonez în următoarea mea aventură, puteți fi siguri că voi avea la mine o rezervă generoasă de Nujol.“⁵²) Dyott a publicat o carte, *Man Hunting in the Jungle* (*La vânătoare în junglă*), și a jucat rolul principal într-un film despre aventurile trăite, *Savage Gold* (*Aurul sălbatic*), produs la Hollywood, în 1933.

Dar la acea dată povestea lui Dyott începuse deja să se năruie. După cum a subliniat Brian Fawcett, era greu de crezut că tatăl său, care avusese atâta grijă să păstreze secretul rutei, ar fi lăsat în urmă Y-uri scrijelite pe copaci. Echipamentul găsit de Dyott în casa lui Aloique putea fi un cadou din partea lui Fawcett, după cum insistase indianul, sau putea proveni din expediția din 1920, când Fawcett și Holt fuseseră nevoiți să-și arunce o bună parte din bagaj. În fapt, singurul lucru pe care se sprijinea teoria lui Dyott era propria evaluare a caracterului lui Aloique drept „trădător“, bazată în principal pe interacțiuni în limbajul semnelor și pe presupusa pricepere a lui Dyott la „psihologia amerindienilor“⁵³.

Ani mai târziu, când misionarii și alți exploratori au pătruns în regiune, aceștia au descris tribul nahukwá ca fiind în general pașnic și prietenos. Lui Dyott nu-i dăduse prin cap că reticența lui Aloique, inclusiv decizia de a fugi, putea fi pusă pe seama fricii inspirate de un străin alb, aflat în fruntea unei brigăzi înarmate. În sfârșit, mai era și chestiunea privitoare la Bernardino. „Se pare că Dyott [...] a înghițit momeala cu tot cu ac și plută“, a scris Brian Fawcett. „Spun asta pentru că în 1925 nu a existat niciun Bernardino în grupul tatălui meu.“⁵⁴ Potrivit ultimelor scrisori ale lui Fawcett, de la avanpostul

Bakairí, nu luase cu el decât doi brazilieni: pe Gardenia și pe Simão. La scurt timp după expediție, Nina Fawcett a publicat un comunicat de presă în care declara: „Drept urmare, nu există, în continuare, nicio dovadă a morții celor trei exploratori.”⁵⁵

Elsie Rimell a insistat că „nu va înceta niciodată”⁵⁶ să creadă că fiul său se va întoarce. Însă începuse să dispere. O prietenă i-a scris spunându-i că era firesc să fie „descurajată”, dar a implorat-o: „Nu-ți pierde speranța.”⁵⁷ De asemenea, a consoolat-o spunându-i că se va afla curând adevărul despre soarta exploratorilor.

. . . .

La 12 martie 1932, un bărbat cu privire sumbră și mustață neagră a apărut în fața Ambasadei Marii Britanii din São Paulo, solicitând o întrevedere cu consulul general. Purta o jachetă sport, o cravată cu dungi și pantaloni bufanți îndesați în cizme de călărie până la genunchi. A spus că era o chestiune urgentă care-l privea pe colonelul Fawcett.

Bărbatul a fost condus la consulul general Arthur Abbott, care fusese prietenul lui Fawcett. Ani la rând, Abbott crezuse că exploratorii ar putea apărea, dar, cu numai câteva săptămâni în urmă, distrusese ultimele scrisori primite de la Fawcett, considerând că „am pierdut orice speranță de a-l mai vedea vreodată”⁵⁸.

Într-o declarație oficială ulterioară, străinul a spus: „Mă numesc Stefan Rattin. Sunt cetățean elvețian. Am venit în America de Sud acum 21 de ani.”⁵⁹ Acesta a povestit cum, cu cinci luni în urmă, împreună cu doi camarazi, plecase la vânătoare în zona râului Tapajós, în partea de nord-vest a statului Mato Grosso, iar acolo întâlniseră un trib care ținea ostatic un bărbat alb în vârstă, cu părul lung, gălbui. Mai târziu, după ce o parte dintre membrii tribului se îmbătaseră, a relatat Rattin, bărbatul alb, care era îmbrăcat în piei de animale, l-a abordat cu discreție.

— Ești prieten? l-a întrebat.

— Da, i-a răspuns Rattin.

— Sunt un colonel englez, a spus și l-a implorat să meargă la consulatul britanic și să-i spună „maiorului Paget“ că este ținut ostatic.

Abbott știa că fostul ambasador britanic, Sir Ralph Paget, fusese confidentul lui Fawcett. Paget îi susținuse cauza în fața guvernului brazilian pentru a-i finanța expediția din 1920. Aceste informații, remarca Abbott într-o scrisoare către Societatea Regală de Geografie, ne erau „cunoscute doar mie și câtorva prieteni intimi“⁶⁰.

Când au auzit prima dată relatarea lui Rattin, Nina Fawcett și Elsie Rimell au considerat-o plauzibilă. Deși a spus că „nu îndrăznește să-și facă speranțe prea mari“⁶¹, Nina a trimis o telegramă unei agenții de știri din Brazilia, în care scria că acum era convinsă că soțul ei era „VIU“.

Alții au rămas sceptici. După ce l-a intervievat timp de trei ore pe Rattin, generalul Rondon observa într-un raport că locul în care vânătorul elvețian susținea că l-ar fi găsit pe Fawcett se afla la 1800 de kilometri distanță de zona unde grupul fusese văzut ultima dată. Paget însuși, după ce fusese contactat în Anglia, s-a întrebat de ce i s-ar fi permis lui Rattin să părăsească tribul, în timp ce Fawcett era obligat să rămână prizonier.

În schimb, Abbott era convins de sinceritatea lui Rattin, cu atât mai mult cu cât acesta jurase să-l salveze pe Fawcett fără să ceară o recompensă. „I-am promis colonelului că voi aduce ajutoare și îmi voi îndeplini promisiunea“⁶², a spus Rattin. Vânătorul elvețian a pornit la scurt timp cu doi oameni, unul dintre ei reporter pentru agenția United Press. După ce au umblat săptămâni întregi prin junglă, cei trei au ajuns la râul Arinos, unde și-au construit o canoe din scoarță de copac. Într-o telegramă cu data de 24 mai 1932, trimisă din punctul în care expediția se pregătea să intre pe teritoriul indienilor violenți, reporterul a scris: „Rattin e neliniștit și vrea să plece.

Strigă: «Toată lumea îmbarcarea!» Gata, plecăm.”⁶³ Și nu s-a mai auzit niciodată nimic de ei.

La puțin timp după aceea, un actor englez în vârstă de 52 de ani, pe nume Albert de Winton, a sosit la Cuiabá, jurând să-l găsească pe Fawcett, mort sau viu. De curând, jucase mai multe roluri minore în filme de la Hollywood, inclusiv în *King of the Wild (Regele sălbăticiei)*. Potrivit publicației *Washington Post*, Winton hotărâse să „renunțe la falsele senzații tari din filme, în schimbul celor autentice, din junglă”⁶⁴. Îmbrăcat într-o uniformă de safari nou-nouță, cu o armă la centură și o pipă în gură, abia aștepta să pătrundă în junglă. O femeie din Orange, New Jersey, care se autointitula „reprezentantul american” al lui Winton, scria comunicatele către cei de la Societatea Regală de Geografie pe foi inscripționate „Albert de Winton. EXPEDIȚIE ÎN JUNGLA BRAZILIANĂ NEEXPLO-RATĂ, ÎN CĂUTAREA COLONELULUI P.H. FAWCETT”. La nouă luni după ce intrase în junglă, a revenit în civilizație cu hainele ferfenițite și supt la față. În 4 februarie 1934, o fotografie care îl înfățișa a fost publicată în ziare însoțită de comentariul: „Albert Winton, actor din Los Angeles, nu era pregătit pentru un rol într-o dramă. Iată ce efect au avut asupra lui nouă luni în sălbăticia sud-americană.”⁶⁵ După o scurtă pauză în Cuiabá, unde a vizitat un muzeu care găzduia o expoziție dedicată lui Fawcett, Winton s-a întors în regiunea Xingu. Au trecut luni de zile fără nicio veste de la el. Apoi, în septembrie, un curier indigen a apărut din pădure cu un bilet mototolit, din partea lui Winton. Scria că fusese luat prizonier de un trib și implora: „Vă rog, trimiteți ajutor.” Fiica lui Winton i-a informat pe cei de la Societate despre această „întorsătură gravă pe care o luaseră lucrurile”⁶⁶, rugându-se ca tatăl să-i fie salvat. Dar nici Winton nu a mai fost văzut niciodată. Ani mai târziu, oficialii brazilieni au aflat de la indigenii din regiune că doi membri ai tribului kamayurá îl găsiseră pe Winton plutind în derivă într-o canoe, gol și pe jumătate nebun. Apoi

unul dintre kamayurá îi zdrobise capul cu o măciucă și-i luase pușca.⁶⁷

Dar aceste povești nu i-au descurajat pe nenumărații exploratori care au continuat să încerce să-l găsească pe Fawcett sau orașul Z. Au urmat expediții conduse de germani, altele italiene, ruse și argentinien. O absolventă de antropologie de la Universitatea din California a încercat și ea. A mai fost și un soldat american care luptase cu Fawcett pe frontul de vest. Apoi a plecat în căutare Peter Fleming, fratele lui Ian Fleming, creatorul personajului James Bond. Ba chiar și o bandă de infractori brazilieni a încercat. În 1934, copleșit de numărul expedițiilor de căutare, guvernul brazilian a emis un decret prin care interzicea aceste călătorii, cu excepția situației în care primeau o autorizație specială; dar asta nu i-a împiedicat pe exploratori să plece, cu sau fără aprobare.

Deși nu există date statistice exacte, conform unei estimări recente, numărul de pierderi omenefte s-a ridicat la o sută. Absolventa cursurilor de la Universitatea din California care, în 1930, a fost una dintre primele antropologhe care s-au aventurat în regiune pentru a face cercetare de teren, a reușit să scape cu viață, dar apoi, câțiva ani mai târziu, a murit din cauza unei infecții contractate în Amazonia. În 1939, un alt antropolog american s-a spânzurat de un copac, în junglă. (A lăsat un bilet în care scria: „Indienii vor lua însemnările mele [...]. Sunt foarte valoroase și pot fi dezinfectate și trimise la muzeu. Îmi doresc ca familia mea să-și imagineze că am murit de moarte bună, într-un sat indian.”⁶⁸) Un căutător și-a pierdut fratele, mort de friguri. „Am încercat să-l salvez”, i-a spus Ninei. „Dar, din păcate, nu am putut face nimic, așa că l-am îngropat pe malul râului Araguaia.”⁶⁹

La fel ca Rattin și Winton, și alți exploratori au dispărut de pe fața pământului. În 1947, potrivit reverendului Jonathan Wells, misionar în Brazilia, un porumbel voiajor a venit din junglă ducând un mesaj din partea unui învățător de 32 de ani din Noua Zeelandă, Hugh McCarthy, care era obsedat de

orașul Z. Wells a povestit că îl întâlnise pe McCarthy într-una dintre misiuni, la marginea estică a frontierei în regiunea Mato Grosso, și îl avertizase că va muri dacă avea să-și continue drumul singur prin pădure. Când a refuzat să se întoarcă, a spus Wells, i-a dat învățătorului șapte porumbei voiajori ca să poată trimite mesaje. McCarthy i-a pus în coșuri de răchită și i-a luat cu el în canoe. Primul mesaj a ajuns după șase săptămâni. În el scria: „Încă mă simt rău după accident, dar picioarul mi se dezumflă treptat [...]. Măine pornesc din nou să-mi împlinesc misiunea. Mi s-a spus că munții pe care îi caut se află la numai cinci zile distanță. Dumnezeu să vă aibă-n pază. Hugh.“ După o lună și jumătate, al doilea porumbel a ajuns la Wells cu un mesaj nou. „Mă aflu [...] într-o situație critică“, scria McCarthy. „Mi-am abandonat canoea de mult și mi-am aruncat pușca, pentru că mă încurcau în junglă. Rezerva de hrană s-a terminat și supraviețuiesc cu fructe de pădure și cu ce alte poame mai găsesc.“ Ultimul semn de la McCarthy a constat într-un al treilea mesaj în care scria: „Misiunea mea se încheie și mor fericit, știind că credința mea în Fawcett și în Orașul de Aur nu a fost în zadar.“⁷⁰

. . .

Nina urmărea cu atenție toate aceste evoluții ale „Misterului Fawcett“, după cum îl numea. Se transformase într-un soi de detectiv, sortând documente și analizând cu lupa vechile jurnale de călătorie ale lui Fawcett. Un vizitator a descris-o stând pe scaun, cu harta Braziliei în față și cu un creion în mână; împrăștiate peste tot în jurul ei erau ultimele scrisori și fotografii cu soțul și fiul său, precum și un colier de scoici pe care Jack îl trimisese de la avanpostul Bakairí. La solicitarea ei, Societatea îi comunica toate semnalările privind prezența grupului sau zvonuri despre soarta acestuia. „Întotdeauna ați crezut, cu mult curaj, că dumneavoastră puteți judeca mai bine decât oricine valoarea acestor probe“⁷¹, i-a spus un oficial. Insistând că se „antrenase“ să rămână imparțială, Nina acționa

ca un arbitru de fiecare dată când i se prezenta o nouă dovadă. Odată, când un aventurier german pretinsese că l-ar fi văzut pe Fawcett în viață, a scris cu amărăciune că bărbatul „avea mai multe pașapoarte, cel puțin trei nume false și un teanc de decupaje din ziare s-a găsit asupra sa!”⁷².

În ciuda eforturilor de a rămâne detașată, după ce începuseră să circule zvonuri că ar fi fost masacrați de indieni, i-a mărturisit prietenului său Harold Large: „Inima îmi sângerează din cauza poveștilor oribile pe care sunt obligată să le citesc, iar mintea plâsmuiește imagini înspăimântătoare despre ce s-ar fi putut întâmpla. Trebuie să-mi mobilizez întreaga voință pentru a-mi elimina aceste orori din minte, iar urmele pe care le lasă sunt greu de suportat.”⁷³ O altă prietenă de-a Ninei le-a adus la cunoștință celor de la Societatea Regală de Geografie că: „Lady Fawcett suferă din tot sufletul.”⁷⁴

Printre dosare, Nina a descoperit un pachet de scrisori pe care Fawcett le scrisese pentru Jack și Brian în prima lui expediție, din 1907. Le-a dat lui Brian și Joan, după cum i-a spus lui Large, „pentru ca amândoi să cunoască adevărata personalitate a bărbatului din care se trag”. A adăugat: „Astăzi mă gândesc mult la el: este ziua lui de naștere.”⁷⁵

În 1936, cei mai mulți, inclusiv familia lui Raleigh Rimell, au ajuns la concluzia că grupul pierise. Fratele mai mare al lui Fawcett, Edward, le-a spus celor de la Societate: „Voi acționa conform convingerii, de mult formate, că au murit cu ani în urmă.”⁷⁶ Dar Nina a refuzat să accepte că soțul ei nu avea să se mai întoarcă și că fusese de acord să-și trimită fiul la moarte. „Sunt unul dintre puținii care mai cred”⁷⁷, a spus ea. Large o asemăna Penelopei, care aștepta „întoarcerea lui Ulise”⁷⁸.

Găsirea exploratorilor dispăruți a devenit o obsesie pentru Nina, în aceeași măsură în care găsirea orașului Z era obsesia lui Fawcett. „Nu mai trăiește decât pentru întoarcerea soțului ei”⁷⁹, i-a spus un prieten consulului general din Rio. Nina nu avea aproape niciun ban, în afară de rămășițele pensiei lui Fawcett și o alocație modestă pe care i-o trimitea Brian, din

Peru. Pe măsură ce treceau anii, ducea o viață nomadă, rătăcind cu teancul ei de hârtii despre Fawcett între casa lui Brian din Peru și Elveția, unde Joan se stabilise împreună cu soțul ei, inginerul Jean de Montet, și cu cei patru copii ai lor, printre care și Rolette. Cu cât cei care se îndoiau de supraviețuirea exploratorilor erau mai mulți, cu atât Nina se înverșuna să le prezinte dovezile în favoarea propriei teorii. Când una dintre busolele lui Fawcett a apărut la avanpostul Bakairí, în 1933, ea a insistat că soțul ei o dusesese acolo recent, ca semn că era în viață, deși, după cum subliniasă Brian, era clar că obiectul fusese abandonat de tatăl său înainte de a pleca în expediție. „Am impresia“, i-a scris Nina unui cunoscut din Brazilia, „că nu doar o dată colonelul Fawcett a încercat să își facă cunoscută prezența, dar nimeni, cu excepția mea, nu a știut să citească semnele.“⁸⁰ Uneori își semna scrisorile „Crede-mă“.

În anii '30, Nina a început să primească relatări de la o sursă nouă, de la misionarii care înaintau spre interiorul regiunii Xingu, jurând să-i convertească pe cei pe care unul dintre ei îi numea „cei mai primitivi și neluminați dintre indienii sud-americiani“⁸¹. În 1937, Martha L. Moennich, o misionară americană, înainta prin junglă cu pleoapele umflate de la mușcăturile căpușelor, recitând promisiunea Domnului: „Și, iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului“; când deodată, a pretins ea, a făcut o descoperire extraordinară: în satul kuikuro a întâlnit un băiat cu pielea deschisă la culoare și ochi de un albastru viu. Tribul i-ar fi spus că este fiul lui Jack Fawcett și al unei indience⁸². „Firea sa duală conține trăsături vădite de reticență britanică și o anumită prestanță militară, în timp ce latura indiană îl face ca la vederea unui arc cu săgeți sau a unui râu să se transforme într-un fiu al junglei“⁸³, a scris Moennich mai târziu. Când le-a propus să-l ia pe băiat cu ea pentru a i se oferi nu doar posibilitatea „de a învăța limba tatălui său, ci și de a trăi cu cei din rasa acestuia“⁸⁴, membrii tribului au refuzat. Alți misionari s-au întors cu povești asemănătoare despre un copil alb din

junglă – un copil care, potrivit unui preot, era „poate cel mai cunoscut băiat din tot ținutul Xingu”⁸⁵.

În 1943, Assis Chateaubriand, un multimilionar brazilian care deținea un trust de presă și posturi de radio, l-a trimis pe unul dintre reporterii săi de scandal, Edmar Morel, să-l găsească pe „nepotul lui Fawcett”. Câteva luni mai târziu, Morel s-a întors cu un băiat de șaptesprezece ani, cu pielea albă ca lumina lunii, având numele Dulipé. A fost primit cu urale drept nepotul colonelului Percy Harrison Fawcett – sau, cum l-a poreclit presa, „zeul alb de pe Xingu”.

Descoperirea a stârnit o frenezie internațională. Dulipé, timid și speriat, a fost fotografiat pentru revista *Life* și plimbat prin toată Brazilia ca o atracție de bălci – o „bizarerie”⁸⁶, cum a fost numit în *Time*. Oamenii se înghesuiau în sălile de cinema, formând cozi uriașe pentru a vedea imagini cu el din sălbăticie, gol și alb. (Când i s-a cerut o declarație în legătură cu Dulipé, Societatea Regală de Geografie a răspuns flegmatic că „astfel de chestiuni se află în afara preocupărilor științifice ale Societății noastre”.⁸⁷) Morel i-a telefonat lui Brian Fawcett în Peru și l-a întrebat dacă el și Nina ar fi interesați să-l adopte pe tânăr. Însă, când s-au uitat de aproape la fotografiile cu Dulipé, Nina a fost șocată.

— Nu observi nimic în neregulă cu ochii copilului? l-a întrebat pe Brian.

— Abia și-i mijește, ca și cum l-ar deranja blițul.

— Mie mi se pare că este albinos, a spus ea.⁸⁸

Testele au confirmat ulterior impresia Ninei. Multe legende despre „indienii albi” au avut de fapt la bază cazuri de albinism. În 1924, Richard O. Marsh, un explorator american care l-a căutat mai târziu pe Fawcett, a anunțat că în timpul expediției sale în Panama nu doar văzuse „indieni albi”, ci și aducea cu el trei „specimene vii”⁸⁹, drept dovadă. „Au părul auriu, ochii albaștri și pielea albă”, a spus Marsh. „Trupurile lor sunt acoperite cu un puf lung, alb. Seamănă [...] cu niște albi nordici foarte primitivi.”⁹⁰ După ce vaporul său a ancorat

în New York, Marsh i-a prezentat pe cei trei copii – doi băieți speriați, de zece și șaisprezece ani, și o fată de paisprezece ani, cu pielea mai deschisă, pe nume Marguerite – unei mulțimi de gură-cască și fotografi. Oameni de știință din toată țara – de la Biroul de Etnologie Americană, Muzeul Amerindianului, Muzeul Peabody, Muzeul American de Istorie Naturală și de la Universitatea Harvard – s-au adunat în scurt timp într-o sală a Hotelului Waldorf-Astoria ca să vadă copiii expuși, împungându-le și pipăindu-le trupurile. „Puneți mâna pe gâtul fetei”⁹¹, a spus unul dintre oamenii de știință. Marsh a presupus că erau „relicve ale omului din Paleolitic”⁹². Mai târziu, *New York Times* a scris: „Oamenii de știință declară că indienii albi chiar există.” Indigenii au fost ținuti apoi într-o casă dintr-o zonă rurală nu departe de Washington, D.C., pentru a fi „mai aproape de natură”⁹³. Abia mai târziu s-a publicat concluzia ce confirma că cei trei copii erau, asemenea multor indieni san blas din Panama, albinoși.

Soarta lui Dulipé a fost tragică. Smuls de lângă tribul lui, după ce a încetat să mai fie o atracție profitabilă, a fost abandonat pe străzile din Cuiabá. Acolo, „zeul alb de pe Xingu” se pare că ar fi murit din cauza alcoolismului.

La sfârșitul lui 1945, în vârstă de 75 de ani, Nina suferea de artrită și anemie, boli care îi afectau mobilitatea. Se deplasa doar cu un baston, uneori chiar cu două, și se plângea că nu are „nici casă, nici cine să mă ajute sau să mă aștepte și mai sunt și infirmă!”⁹⁴.

Brian îi scrisese cu ceva timp înainte o scrisoare în care îi spunea: „Ai trecut prin încercări care ar fi frânt spiritul a zece oameni, dar, indiferent ce ai simțit [...], ai avut mereu zâmbetul pe buze și ai ținut piept greutăților cu care Soarta te-a împovărat timp atât de îndelungat, așa încât mă simt extrem de mândru că sunt fiul tău. Cred că ești o ființă superioară, altfel Zeii nu te-ar fi supus unei astfel de încercări, și mare îți va fi răsplată, fără îndoială.”⁹⁵

În 1946, când a apărut altă relatare susținând că cei trei exploratori erau în viață, în regiunea Xingu – de data aceasta, Fawcett era „și prizonier, și căpetenie a indienilor” –, Nina a fost sigură că în sfârșit își primea răsplata. A jurat să conducă expediția care îi va salva, deși „înseamnă moarte sigură pentru mine!”⁹⁶. S-a dovedit însă că era o scorneală.

Chiar și în 1950, Nina insista că nu ar fi surprinsă dacă exploratorii ar intra pe ușă în orice moment – soțul ei ar fi avut 82 de ani, iar fiul, 47. În aprilie 1951 însă, Orlando Villas Boas, un oficial brazilian extrem de respectat ca apărător al drepturilor indigenilor amazonieni, a anunțat că tribul kalapalo recunoscuse că ai lor îi ucisese pe cei trei exploratori. Mai mult, Villas Boas a pretins că avea dovezi: osemintele colonelului Fawcett.

Osemintele colonelului

— Șeful tribului kalapalo a fost de acord să se întâlnească cu noi, mi-a spus Paolo, transmițându-mi un mesaj pe care-l primise din junglă prin radio.

Negocierile, mi-a zis, vor avea loc în apropierea avanpostului Bakairí, în Canarana, un orașel de frontieră situat în extremitatea sudică a Parcului Național Xingu.

Când am sosit în seara aceea, orașul era în plină epidemie de febră dengue* și multe linii telefonice nu funcționau. În plus, era a douăzeci și cincea aniversare a Canaranei, iar municipalitatea sărbătorea cu focuri de artificii care se auzeau ca niște împușcături sporadice. La începutul anilor '80, în cadrul proiectului de colonizare susținută a teritoriilor indigene, guvernul brazilian trimisese avioane pline cu văcari, majoritatea de origine germană, pentru a lua în stăpânire această regiune izolată. Deși era un oraș foarte sărac, drumurile principale erau curios de largi: semănau cu niște autostrăzi. Numai când am văzut o fotografie cu un avion aterizând în fața unui hotel am înțeles motivul: ani la rând orașul fusese de-a dreptul inaccesibil, astfel că șoselele jucaseră rol dublu, fiind folosite inclusiv ca piste. Și în ziua de azi, mi s-a spus, se mai întâmplă ca un avion să aterizeze în mijlocul străzii; mai mult,

* Boală contagioasă întâlnită în regiunile tropicale, caracterizată prin dureri ale articulațiilor, ale mușchilor și oaselor, precum și prin erupții pe piele, produsă de un virus transmis de țânțarul *Aedes aegypti*.

în piața centrală trona o aeronavă de linie, singurul monument al orașului.

Vajuvi, căpetenia kalapalo, a sosit la hotelul nostru însoțit de doi bărbați. Judecând după fața bronzată, brăzdată de riduri adânci, părea să aibă aproape 50 de ani. La fel ca însoțitorii lui, avea vreun metru șaptezeci și brațe musculoase. Purta frizura tradițională, în formă de castron, cu părul tuns mult deasupra urechilor. În zona Xingu, membrii triburilor se lipseau deseori de îmbrăcăminte, dar, cu ocazia vizitei la oraș, Vajuvi îmbrăcase o bluză din bumbac cu anchior și jeanși decolorați de soare care-i atârnavă pe șolduri.

După ce ne-am prezentat și i-am explicat de ce voiam să vizitez regiunea, Vajuvi m-a întrebat:

— Sunteți rudă cu colonelul?

Mă obișnuisem cu întrebarea, deși de data aceasta părea să aibă o încărcătură aparte: kalapalo fuseseră acuzați de uciderea lui Fawcett și le era teamă că un membru al familiei s-ar fi putut simți obligat să-i răzbune moartea. Când i-am explicat că sunt reporter, Vajuvi a părut mulțumit.

— O să vă spun adevărul despre oseminte, a zis.

După care a adăugat că, în schimbul informației, satul cerea 5000 de dolari.

I-am explicat că nu aveam atâția bani și, ca să-l conving altfel, am încercat să-i vorbesc despre importanța schimbului cultural. Un kalapalo a făcut un pas spre mine și a zis:

— Spiritele mi-au spus că vei veni și că ești bogat.

Altul a completat:

— Am văzut poze cu orașele voastre. Aveți prea multe mașini. Dați-ne și nouă una.

Unul dintre indigeni a ieșit din hotel și s-a întors câteva clipe mai târziu cu încă trei kalapalo. La fiecare câteva minute mai apărea unul, până când în cameră se înghesuiau mai bine de doisprezece bărbați, unii bătrâni, alții tineri, toți încercuindu-ne pe mine și pe Paolo.

— De unde tot vin? l-am întrebat.

— Nu știu, mi-a răspuns.

Vajuvi i-a lăsat pe ceilalți să discute și să se târguiască. Pe măsură ce negocierile continuau, mulți kalapalo începeau să devină violenți. Mă împingeau și mă acuzau că mint. Într-un final, Vajuvi s-a ridicat și a zis:

— Vorbește cu căpetenia ta din Statele Unite și ne auzim din nou peste câteva ore.

A ieșit apoi din cameră, urmat de ceilalți membri ai tribului.

— Nu-ți face griji, mi-a zis Paolo. Ei pun presiune pe noi și noi le răspundem la fel. Așa se face.

Abătut, m-am retras în camera mea. Peste două ore, Paolo m-a sunat la telefonul hotelului.

— Vino jos, te rog. Créd că am ajuns la o învoială.

Indienii erau în hol. Paolo mi-a zis că Vajuvi consimțise să ne ducă în Parcul Național Xingu dacă plăteam transportul și proviziile în valoare de câteva sute de dolari. I-am strâns mâna căpeteniei și, deodată, oamenii lui au început să mă bată pe umăr, să mă întrebe de familie, ca și cum abia atunci ne-am fi cunoscut.

— Acum o să vorbim și o să mâncăm, a zis Vajuvi. Totul e în regulă.

A doua zi, ne-am pregătit de drum. Ca să ajungem la unul dintre cei mai mari afluenți ai râului Xingu, râul Kuluene, ne trebuia o camionetă și mai puternică, așa că, după prânz, ne-am luat rămas-bun de la șoferul nostru, care a părut ușurat să se întoarcă acasă.

— Sper să găsiți Y-ul ăsta pe care-l căutați, a spus.

După plecarea lui, am închiriat un camion cu platformă și anvelope de tractor. Pe măsură ce se răspândea vorba că o mașină pleca spre Xingu, au început să apară indigeni din toate părțile, cu copii și boccele cu alimente în brațe, care mai de care mai grăbit să urce în mașină. De fiecare dată când părea să nu mai existe niciun loc, se mai înghesuia încă o persoană, iar odată cu ploile torențiale de după-amiază ne-am început și noi călătoria.

Conform hărţii, râul Kuluene se afla la numai 96 de kilometri distanţă. Drumul era însă mai rău decât oricare altul pe care Paolo şi eu călătoriserăm vreodată: apa din bălţi ajungea până la podeaua maşinii, iar când şi când camionul se înclina periculos într-o parte, din cauza greutăţii. Nu înaintam cu o viteză mai mare de 25 de kilometri pe oră, uneori trebuia să ne oprim, să dăm în marşarier şi apoi să demarăm din nou. Pădurile fuseseră defrişate şi aici. Unele zone fuseseră de curând incendiate şi vedeam rămăşiţele copacilor împrăştiate pe kilometri întregi, cu trunchiurile şi crengile înnegrite îndreptate spre cer.

Într-un final, cum ne apropiam de râu, a început să se vadă şi pădurea. Treptat, am fost înghiţiţi de arbori. Ramurile lor alcătuiau o plasă care acoperea parbrizul. Lovindu-se de laturile camionului, scoteau un zdrăngănit continuu. Şoferul a aprins farurile, iar lumina lor urca şi cobora odată cu maşina. După cinci ore, am ajuns la un gard de sârmă: era limita Parcului Naţional Xingu. Vajuvi ne-a informat că aveam mai puţin de un kilometru de mers până la râu, iar de acolo urma să luăm o barcă până în satul kalapalo. Dar camionul s-a împotmolit în noroi, obligându-ne să ne dăm jos bagajele pentru a-l uşura; astfel că, până am ajuns la râu, se făcuse beznă sub coronament. Vajuvi a spus că va trebui să aşteptăm ca să traversăm:

— E prea periculos. Râul e plin de buşteni şi crengi. Trebuie să-l respectăm.

Mă înţepau ţânţarii, iar papagalii ara şi cicadele cântau neîncetat. Deasupra capetelor noastre se auzeau urlete.

— Nu-ţi face griji, mi-a spus Paolo. Sunt doar maimuţe.

Am mai mers puţin şi am ajuns la o colibă. Vajuvi a împins uşa, care s-a deschis cu un scârţâit. Ne-a condus înăuntru, a bâjbâit puţin şi a aprins o lumânare. La lumina ei, am văzut o încăpere mică, cu acoperiş de tablă ondulată şi pământ pe jos. În mijlocul camerei se găsea un stâlp de lemn, iar Vajuvi ne-a ajutat pe Paolo şi pe mine să ne legăm hamacele. Deşi hainele noastre erau încă umede de transpiraţie şi din cauza

noroiului din timpul călătoriei, m-am întins, încercând să-mi protejiez fața de țăntari. După o vreme, lumânarea s-a stins, iar eu am rămas legănându-mă ușor în beznă și ascultând zgomotul monoton al cicadelor și țipetele maimuțelor.

Am dormit puțin, dar m-am trezit brusc pentru că am simțit ceva lângă ureche. Am deschis ochii speriat: cinci băieți goi, înarmați cu arcuri și săgeți, mă fixau din priviri. Când au văzut că mă mișc, au râs și au fugit.

M-am ridicat. Paolo și Vajuvi stăteau în jurul unui foc de lemne, fierbând apă.

— Cât e ceasul? am întrebat.

— Cinci și jumătate, mi-a răspuns Paolo.

Mi-a oferit niște biscuiți sărați și o cană de tablă plină cu cafea.

— Mai e drum lung. Trebuie să mănânci ceva.

După un mic dejun rapid, am ieșit din colibă, iar la lumina zilei am văzut că eram pe o terasă cu vedere la râul Kuluene. Pe mal așteptau două bărci de aluminiu, cu fundul plat, în care ne-am încărcat echipamentul. Ambarcațiunile aveau aproximativ trei metri și jumătate lungime și câte un motor exterior – invenție introdusă doar de câțiva ani în regiunea Xingu.

Paolo și cu mine am urcat într-una dintre ele împreună cu un ghid kalapalo, iar Vajuvi și familia lui au mers în cealaltă. Bărcile au accelerat urcând pe cursul apei, una lângă alta. Mai la nord, râul era plin de praguri și cascade, dar aici apa era lină, o întindere verde-oliv. Malurile erau mărginite de copaci ale căror crengi se aplecau asemenea unor bătrâni, atingând ușor cu frunzele suprafața apei. După câteva ore de mers, ne-am legat bărcile la mal. Vajuvi ne-a zis să ne luăm echipamentul și l-am urmat pe o cărare scurtă. S-a oprit și a schițat mândru un gest amplu. Ne-a spus:

— Kalapalo.

Ne aflam la marginea unei piețe centrale rotunde, cu circumferința mai mare de 100 de metri, pe exteriorul căreia erau presărate case care semănau cu cele descrise de bătrâna de la

avanpostul Bakairí. Ca niște carene răsturnate, din frunze și lemn, păreau să fie mai degrabă țesute decât construite. Exteriorul era acoperit cu stuf, în afară de o ușă în față și în spate – ambele suficient de scunde, mi s-a spus, pentru ca spiritele rele să nu poată intra.

Zeci de persoane se plimbau prin piață. Multe dintre ele nu purtau haine, iar unele își decoraseră trupurile cu podoabe: coliere din dinți de maimuță, spirale negre desenate cu pigmentul fructului de *genipapo** și dungi roșii făcute folosind fructul de *uruku***. Femei cu vârste cuprinse între treisprezece și cincizeci de ani purtau rochii largi de bumbac, cu partea de sus atârându-le în jurul taliei. Cei mai mulți bărbați care nu erau goi aveau slipuri de spandex, ceea ce-i făcea să semene cu niște înotători olimpici. Evident, forma fizică era foarte importantă. Am remarcat că unii bebeluși aveau bucăți de pânză legate strâns în jurul gambelor și bicepsilor, ca niște garouri, ca să le accentueze mușchii.

— La noi e un semn de frumusețe, mi-a explicat Vajuvi.

Tribul încă practica infanticidul în cazul nou-născuților care li se păreau că au defecte sau că sunt vrăjiți, dar mult mai rar decât înainte.

Vajuvi m-a condus în casa lui, care era un fel de peșteră plină de fum de la focul de lemne. Am făcut cunoștință cu două femei frumoase, cu părul negru ca abanosul atârându-le pe spatele gol. Cea mai vârstnică avea un tatuaj cu trei dungi verticale pe antebrațe, iar cea tânără purta un colier din scoici albe strălucitoare.

— Soțiile mele, mi-a spus Vajuvi.

În scurt timp, din penumbră au început să apară și alții: copii și nepoți, gineri și nurori, mătuși și unchi, frați și surori. Vajuvi

* Arbore tropical cu frunze lungi și catifelate și fructe cărnoase, cu semințe dispuse central.

** Arbust din zonele tropicale ale Americilor, cu fructe roșii, ale căror semințe sunt folosite ca pigmenți pentru podoabe, dar și drept condimente.

mi-a spus că în casă locuiau aproape douăzeci de oameni. Părea mai puțin o casă și mai mult un sat de sine stătător. În centrul încăperii, nu departe de stâlpul care susținea acoperișul, de care era atârnat porumbul pus la uscat, una dintre fiicele lui Vajuvi stătea în genunchi în fața unui război de țesut din lemn de mari dimensiuni și lucra la un hamac. Lângă ea era un băiat cu o curea de mărgelale albastre, care avea niște pești într-un vas de ceramică decorat cu desene incredibil de complexe și în culori foarte vii. Iar lângă el, pe o bancă mare din lemn de esență tare, cioplită în formă de jaguar, stătea un vânător în vârstă care ascuțea o săgeată lungă de un metru și jumătate. Fawcett a scris despre sudul bazinului Amazonului: „Întreaga regiune abundă în tradiții indiene dintre cele mai interesante“, care „nu au apărut de nicăieri“, ci sugerează existența anterioară a „unei civilizații cândva mărețe“¹.

Satul, care avea în jur de 150 de locuitori, era foarte clar organizat. Oamenii aceștia nu erau vânători-culegători nomazi. Căpeteniile erau alese pe baza consangvinității, la fel ca în cazul regilor europeni. Existau tabuuri legate de regimul alimentar, care le interziceau consumul aproape al tuturor tipurilor de carne roșie, inclusiv tapir, antilopă și mistreț – restricții alimentare dintre cele mai severe, care păreau să contrazică ideea că indigenii trăiau permanent sub amenințarea foametei. La pubertate, băieții și fetele erau ținuti izolați unii de alții perioade lungi, timp în care un bătrân îi învăța ritualurile și responsabilitățile vârstei adulte. (Fiul care urma să devină căpetenie era ținut separat de grup pe o durată ce se putea întinde până la patru ani.) În timpul călătoriei sale pe râul Xingu împreună cu Aloique, Dyott a trecut prin satul kalapalo și a fost atât de impresionat de ce a văzut, că a scris: „Este posibil ca poveștile lui Fawcett despre o civilizație uitată să aibă la bază fapte reale.“²

L-am întrebat pe Vajuvi dacă știa ceva despre presupunerea că populațiile din această regiune, cunoscute sub numele xinguanos, ar fi descins dintr-o veche civilizație mai mare sau dacă

existau ruine importante în jungla din apropiere. A dat din cap. Potrivit legendei, spiritul Fitsi-fitsi construisese șanțuri gigantice în zonă. („Dacă ajungea într-un loc care i se părea potrivit, Fitsi-fitsi săpa șanțuri lungi și adânci și își lăsa o parte din neam acolo, iar el își continua drumul.”³)

În timp ce Vajuvi, Paolo și cu mine stăteam de vorbă, un bărbat pe nume Vanite Kalapalo a intrat în casă și s-a așezat lângă noi. Părea foarte preocupat. Treaba lui era să păzească unul dintre avanposturile din rezervație. Deunăzi, un alt indigen venise la el și-i spusese:

— Vanite, trebuie să mergi cu mine jos la râu. Oamenii albi construiesc ceva în Afasukugu.

„Afasukugu” înseamnă „locul felinelor mari”; conform credințelor xinguano, aici au fost creați primii oameni. Vanite a luat un băț și a desenat o hartă în țărână.

— Aici este Afasukugu, a zis. E lângă o cascadă.

— E în afara parcului, a adăugat Vajuvi. Dar e un loc sacru.

Mi-am amintit că Fawcett menționase într-una dintre ultimele sale scrisori că aflase de la indigeni despre existența unei cascade sacre în zonă, pe care spera s-o vadă.

Vanite și-a continuat istorisirea:

— Așa că i-am zis: „Vin cu tine la Afasukugu, dar ești nebun. Nimeni nu ar construi ceva pe locul jaguarilor.” Dar când am ajuns acolo, cascada era distrusă. Au aruncat-o în aer cu 30 de kile de dinamită. Era un loc atât de frumos, și acum nu mai e. Îl întreb pe un muncitor de-acolo: „Ce faceți aici?”. Îmi zice: „Construim un baraj pentru o hidrocentrală.”

— E chiar la mijlocul râului Kuluene, mi-a zis Vajuvi. Toată apa de-acolo curge în parc și pe teritoriul nostru.

Vanite, care devenea tot mai agitat, nu părea să-l audă pe șef. A continuat:

— Cineva de la autoritățile din Mato Grosso vine în Xingu și ne zice: „Nu vă faceți griji. Barajul n-o să vă afecteze”. Și ne oferă bani fiecăruia. Una dintre căpeteniile altui trib a luat banii, iar acum triburile se luptă între ele. Pentru mine, banii

nu înseamnă nimic. Râul e aici de mii de ani. Noi nu trăim veșnic, dar râul da. Zeul Taugi a creat râul. El ne dă mâncare și leacuri. Noi nu avem puț aici. Bem apă direct din râu. Cum o să mai trăim fără el?

Vajuvi a întărit:

— Dacă reușesc, va dispărea râul și, odată cu el, tot neamul nostru.

Brusc, căutarea lui Fawcett și a orașului Z ni s-a părut neînsemnată – încă un trib era pe punctul de a dispărea. Târziu în acea seară, după ce ne-am scăldat în râu, Vajuvi ne-a spus că avea să ne povestească ceva despre englezi. A doua zi, ne-a promis, ne va duce cu barca în locul unde fuseseră descoperite osemintele. Înainte de culcare, a adăugat:

— Sunt multe lucruri despre englezi pe care doar neamul kalapalo le știe.

. . . .

A doua zi de dimineață, în timp ce ne pregăteam de plecare, una dintre fetele din casa noastră a dat la o parte o bucată mare de pânză care acoperea un obiect voluminos din colțul camerei, aflat lângă niște măști. De sub pânză a apărut un televizor, alimentat cu electricitate de singurul generator din sat.

Fetița a rotit butonul, s-a așezat direct pe pământ și a început să se uite la niște desene animate cu o pasăre agitată care semăna cu Ciocănitorea Woody. În câteva minute, s-au strâns cel puțin douăzeci de copii și câțiva adulți, toți cu ochii țintă la televizor.

Când a venit să ne ia, l-am întrebat pe Vajuvi de când are televizor.

— De câțiva ani numai. La început, toată lumea stătea cu ochii lipiți de el, de parc-ar fi fost în transă. Dar acum eu controlez generatorul și n-au voie să se uite decât câteva ore pe săptămână.

Câțiva dintre bărbații care priveau la televizor și-au luat apoi arcurile cu săgeți și au ieșit din colibă. Între timp, Paolo

și cu mine i-am urmat pe Vajuvi și pe unul dintre fiii lui, în vârstă de cinci ani, până la râu.

— M-am gândit să mergem să vânăm pentru prânz, așa cum fac kalapalo, a zis Vajuvi.

Ne-am urcat într-una dintre bărcile cu motor și am luat-o în susul apei. Când a răsărit soarele, ceața fină care învăluia pădurea s-a risipit încet. Râul, întunecat și tulbure, se îngusta uneori atât de mult, încât crengile copacilor formau un tunel deasupra capetelor noastre. Într-un final, am intrat pe un mic braț al râului, acoperit de o încâlceală de frunze plutitoare.

— Laguna verde, a anunțat Vajuvi.

A oprit motorul, iar barca a alunecat tăcută pe apă. Chire cu cioc galben zburătăceau printre crengile de palisandru și cedru, iar rândunicile planau în zigzag deasupra lagunei, fiind mici pete strălucitoare pe oglinda verde a apei. O pereche de papagali ara cârâiau și țipau, iar pe mal antilopele stăteau nemișcate. Un caiman mic a urcat în fugă malul.

— În junglă trebuie să fii mereu atent, a spus Vajuvi. Eu ascult de visele mele. Dacă visez că sunt în pericol, rămân în sat. Oamenilor albi li se întâmplă multe accidente pentru că nu cred în vise.

Xinguano erau renumiți pentru că pescuiau cu arcuri și săgeți, cocoțați în partea din față a canoelor, stând nemișcați – postură pe care Jack și Raleigh o surprinseseră entuziasmați cu aparatul de fotografiat, trimițând apoi imaginile Muzeului Amerindianului. Însă Vajuvi și fiul său au scos niște ață pescărească și au pus momeală în cârlige. Apoi au rotit ața pe deasupra capului, ca pe un lasou, și au aruncat cârligele în centrul lagunei.

În timp ce trăgea ața, Vajuvi a arătat spre mal și a zis:

— De-acolo am dezgropat osemintele. Dar nu erau ale lui Fawcett, ci ale bunicului meu.

— Ale bunicului tău? am întrebat.⁴

— Da. Mugika, așa îl chema. Când Orlando Villas Boas a început să întrebe de Fawcett, bunicul era deja mort. Orlando

voia să ne protejeze de albi care tot veneau peste noi și le-a spus celor din neamul kalapalo: „Dacă găsiți un schelet înalt, vă dau fiecăruia câte o pușcă.“ Bunicul a fost unul dintre cei mai înalți din sat. Așa că mai mulți au hotărât să-i dezgroape osemintele și să le îngroape aici, pe malul lagunei, ca să spună că sunt ale lui Fawcett.

În timp ce vorbea, ceva a mușcat momeala fiului său. L-a ajutat să-l tragă până la barcă, iar din apă a țâșnit un pește alb-argintiu, zbătându-se înnebunit în cârlig. M-am aplecat să-l cercetez, dar Vajuvi m-a împins la o parte și a început să-l lovească în cap cu un băț.

— Piranha, mi-a zis.

M-am uitat la peștele cu mandibulă proeminentă, care zăcea pe fundul de aluminiu al bărcii. Vajuvi i-a deschis gura cu un cuțit, dând la iveală dinții ascuțiți, înțeleștați, pe care indigenii îi folosesc uneori pentru a-și cresta pielea în timpul ritualurilor de purificare. După ce a scos cârligul, a continuat:

— Tata, Tadjui, era plecat atunci, iar când a aflat ce-au făcut oamenii, a fost furios. Dar osemintele fuseseră deja luate.

Alte dovezi par să confirme povestea lui. După cum remarcase Brian Fawcett la acea vreme, mulți kalapalo au povestit versiuni diferite despre cum fuseseră omorâți exploratorii: unii spusese că prin lovituri de măciuci, alții susținuseră că au tras cu săgeți în ei, de la distanță. Mai mult, unii kalapalo au insistat că Fawcett fusese ucis pentru că nu le adusese daruri și pălmuisese un băiat din trib, ceea ce nu se potrivea deloc cu felul blând în care Fawcett se comporta cu indigenii. Și mai relevant, mai târziu am găsit o circulară internă în arhivele Institutului Antropologic Regal din Londra, care examinase osemintele. Raportul specifica:

„Maxilarul superior oferă cele mai clare probe că rămășițele umane nu-i aparțin colonelului Fawcett, a cărui proteză superioară de rezervă este, din fericire, disponibilă pentru comparație. [...] Statura consemnată a colonelului Fawcett este de un

metru optzeci şi doi. Se estimează că bărbatul ale cărui rămăşiţe au fost aduse în Anglia a avut în jur de un metru şaptezeci şi patru.”⁵

— Mi-aş dori să ni se înapoieze osemintele, să le îngrop cum se cuvine, a spus Vajuvi.

După ce am prins vreo şase piranha, am tras barca la mal. Vajuvi a adunat lemne şi a făcut focul. Fără să le cureţe solzii, a pus peştii direct pe lemne, frigându-i până s-au înnegrit, întâi pe-o parte, apoi pe cealaltă. A scos peştii fripţi pe nişte frunze şi a început să rupă bucăţi de carne. Apoi a înfăşurat peştele în câte o *beiju*, un fel de turtă din făină de tapioca, şi ne-a dat fiecăruia câte un sendviş. În timp ce mâncam, mi-a zis:

— Am să-ţi spun ce mi-au povestit părinţii mei că s-a întâmplat de fapt cu englezii. E adevărat că au fost aici. Erau trei şi nimeni nu ştia cine sunt şi de ce veniseră. Nu aveau animale şi cărau totul în spate. Unul, şeful lor, era bătrân, iar ceilalţi doi erau tineri. Erau flămânzi şi obosiţi de la atâta mers pe jos, iar oamenii din sat le-au dat peşte şi *beiju*. În schimbul ajutorului lor, englezii le-au oferit cârlige de pescuit, ceva ce nimeni nu mai văzuse până atunci, şi cuţite. La sfârşit, bătrânul a spus: „Trebuie să pornim din nou.” Oamenii i-au întrebat: „Unde mergeţi?” Iar ei au spus: „Într-acolo. Către răsărit.” Noi le-am zis că „nimeni nu merge într-acolo. Acolo sunt indienii războinici. O să vă omoare.” Dar bătrânul a insistat. Şi au plecat.

Vajuvi a arătat cu mâna spre est şi a dat din cap.

— Pe vremea aia, nimeni nu mergea într-acolo. Mai multe zile, a continuat el, kalapalo au văzut fum deasupra pădurii – focul de tabără al lui Fawcett –, dar în a cincea zi nu l-au mai văzut.

Vajuvi a mai spus că un grup de kalapalo, temându-se că li se întâmplase ceva rău, a mers să-i caute. Dar nu a mai fost găsită nicio urmă a englezilor.

Mai târziu, am aflat că părinții lui îi împărtășiseră un fragment de istorie orală, transmisă uimitor de fidel din generație în generație. În 1931, Vincenzo Petruccio, un antropolog care lucra pentru Muzeul Universității Pennsylvania din orașul Philadelphia și care a fost unul dintre primii albi ajunși în regiunea Xingu, a relatat că auzise o poveste similară, dar puțini i-au acordat atenție la vremea aceea, din cauza avalanșei de istorisiri menite să uimească. Aproape 50 de ani mai târziu, Ellen Basso, o antropologă de la Universitatea din Arizona, a înregistrat o versiune mai detaliată, auzită de la un kalapalo pe nume Kambe, care era copil când Fawcett și grupul său sosiseră în sat. Ea a tradus povestea direct din limba kalapalo, păstrând ritmurile epice ale istoriilor orale ale tribului:

„Unul dintre ei a rămas singur.
Cânta din voce și se acompania cu un instrument.
Instrumentul lui cânta așa, așa [...].
Cânta din gură și iar cânta.
Și-a petrecut brațul pe după mine, așa.
În timp ce el cânta, noi îi priveam pe creștini.
În timp ce el cânta.
Tatăl și ceilalți.
«Trebuie să plec», a spus apoi.”

Kambe a povestit și cum au văzut fumul din pădure:

„«Uite focul creștinilor», ne-am spus între noi.
Apărea la apusul soarelui.
A doua zi la apusul soarelui, fumul lor s-a ridicat din nou.
Ziua următoare din nou, doar puțin fum, împrăștiat pe cer.
Aceasta a fost ziua, *mbouk*, în care focul lor s-a stins [...].
Era ca și cum focul englezilor nu mai trăia, ca și cum cineva îl stinsese.
«Ce păcat! De ce oare au vrut să plece?»“⁶

Când Vajuvî a terminat de povestit versiunea lui, a zis:

— Oamenii spun mereu că noi, kalapalo, i-am omorât pe englezi. Dar nu i-am omorât. Noi am încercat să-i salvăm.

Lumea cealaltă

Era întuneric în încăpere. Nina Fawcett stătea de-o parte a mesei, iar de cealaltă, o femeie care privea atent într-un glob de cristal. După ani și ani de căutări în lumea aceasta, Nina începuse să-și caute soțul și fiul într-o altă dimensiune.

S-a înconjurat de clarvăzători și ghicitori, mulți dintre ei trimițându-i lungi scrisori în care își descriau amănunțit încercările de a-i contacta pe exploratori. O clarvăzătoare i-a spus că a simțit o prezență în cameră, iar când a ridicat privirea l-a văzut pe Fawcett în picioare, în dreptul ferestrei. Susținea că l-ar fi întrebat: „Ești viu sau mort?“. Fawcett ar fi râs și ar fi răspuns: „Nu vezi că sunt viu?“. După care a adăugat: „Transmite-i Ninei dragostea mea și spune-i că suntem bine.“¹

Cu altă ocazie, o clarvăzătoare i-a povestit cum silueta unui tânăr cu o barbă lungă a plutit prin fața ei. Era Jack. „Ne vom vedea într-o bună zi“, i-ar fi spus. Apoi ar fi dispărut lăsând în urmă „o mireasmă deosebit de plăcută“².

Fratele lui Fawcett, Edward, i-a informat pe cei de la Societatea Regală de Geografie în legătură cu incursiunile Ninei în ocultism: „Viața ei curge mai ușor astfel.“³

Nu a fost însă singura care s-a îndreptat spre clarvăzători pentru a găsi răspunsuri pe care lumea vizibilă se încăpățâna să i le refuze. Spre sfârșitul vieții, Reeves, mentorul lui Fawcett de la Societate, și-a șocat colegii devenind spiritualist – sau ceea ce uneori purta titulatura de „investigator spiritual“. În anii '30

a participat la ședințe de spiritism, căutând indicii despre soarta lui Fawcett.⁴ La fel a făcut și prietenul exploratorului, Sir Ralph Paget, fost ambasador în Brazilia. La începutul anilor '40, pe când participa la o adunare spiritualistă în Seaford, Anglia, în casa clarvăzătoarei Nell Montague, Paget a pus una dintre scrisorile de la Fawcett pe globul ei de cristal. Montague a spus că a văzut trei siluete albe, pâlpâitoare. Una dintre ele zăcea nemișcată la pământ. Cealaltă, mai în vârstă, încerca să-și tragă sufletul și se agăța de un bărbat cu păr lung și barbă. Globul de cristal s-a înroșit brusc, ca și cum ar fi fost scaldat în sânge. Apoi Montague a spus că a văzut indieni cu sulițe și săgeți ducându-i cu ei pe cei trei bărbați albi. Toți cei prezenți și-au ținut respirația. Pentru prima dată, Paget a simțit că prietenul lui murise.⁵

În 1949, Geraldine Cummins, o renumită practicantă a „scrisului automat” – ce presupunea ca, aflată într-o stare de așa-zisă transă, persoana să noteze mesajele transmise de spirite –, a descris cum Jack și Raleigh fuseseră masacrați de indieni.⁶ „Durerea, să înceteze durerea!”⁷ ar fi șoptit Raleigh înainte de a muri. Despre Fawcett, Cummins a afirmat că delira: „Vocile și sunetele au devenit un murmur îndepărtat în fața morții cenușii care mă cuprindea. Teroarea care însoțește acest moment e nepământeană [...], un moment în care Universul pare implacabil, iar singurătatea veșnică ni se arată ca fiind destinul omului.”⁸

Deși respingea aceste relatări, Nina era conștientă că se confrunta cu propria efemeritate. Chiar înaintea profeției lui Cummins, Brian Fawcett, care o îngrijea pe Nina în Peru, i-a scris lui Joan: „Nu cred că mai are multe zile de trăit! [...] Ea e prima care își dă seama că e pe cale de a se duce.”⁹ Odată, Nina s-a trezit la două noaptea și i-a scris lui Joan că a avut o viziune care o avertiza că „trebuie să fie pregătită în orice clipă pentru «chemarea finală»”. Se gândea: „Ți-ai pus cu adevărat întrebarea: cât de frică îmi este de Moarte și de lumea cealaltă?”. Spera că sfârșitul va fi ușor – „poate o să mă culc și n-o să mă

mai trezesc¹⁰. Brian îi scria surorii lui: „Într-un fel ar fi bine pentru ea dacă ar muri aici. Ar consola-o, poate, gândul că rămășițele ei sunt pe același continent cu ale soțului și [...] fiului ei.“¹¹

Cu sănătatea tot mai șubredă, Nina i-a spus lui Brian că avea să-i dea ceva important. A deschis un cufăr în care se aflau jurnalele de călătorie și cele personale ale lui Fawcett. „A venit vremea să-ți las în grijă toate documentele pe care le posed“¹², i-a zis.

Deși nu împlinise nici 40 de ani, Brian avusese o viață marcată de moarte: nu-și pierduse doar fratele și tatăl, ci și prima soție, care murise de diabet în timp ce era însărcinată în șapte luni. De atunci se recăsătorise, dar încă nu avea copii. În schimb, trecea prin perioade de „suferință atroce și deznădăjduită“¹³, cum le numea.

Privind hârtiile tatălui său, Brian le-a descris drept „triste relicve ale unui dezastru pe care noi nu avem mijloacele de a-l înțelege“¹⁴. În următoarele câteva săptămâni, a purtat documentele cu el la serviciu. După mai mult de douăzeci de ani ca inginer de căi ferate, se simțea plictisit și fără stare. „Simt că-mi irolesc viața. Nu fac decât să merg la un nenorocit de birou în fiecare zi, să semnez o grămadă de hârtii tâmpite și să mă întorc acasă!“ i-a mărturisit el lui Joan. „Asta nu duce nicăieri.“ Apoi a adăugat: „Alții își găsesc nemurirea în copii. Mie mi se refuză asta și-mi doresc s-o caut.“¹⁵

În pauza de masă, citea pe sărite hârtiile tatălui său. Și-l imagina pe Fawcett în expedițiile lui, împărțind cu el greutățile, și privea „prin ochii lui marele obiectiv“¹⁶. Ranchiunos pentru că nu fusese el cel ales pentru expediție, în trecut, Brian manifestase puțin interes față de munca tatălui său. Acum îl mistuia. A hotărât să renunțe la serviciu și să adune scrierile fragmentare ale tatălui într-o carte: *Exploration Fawcett*. În timp ce muncea neobosit la manuscris, Brian i-a spus mamei: „Îl simt foarte aproape pe tata, ca și cum aș lucra sub îndrumarea lui directă. Firește, sunt momente în care

durerea e greu de suportat.”¹⁷ Când a terminat de scris prima versiune a cărții, în aprilie 1952, i-a trimis un exemplar Ninei și i-a spus: „Chiar mi se pare o operă «monumentală» și cred că tata ar fi fost mândru de ea.”¹⁸ Bolnavă la pat, Nina a început să o citească. „N-am mai putut s-o las din mână!” i-a scris lui Joan. „Mi-am pus hainele de noapte după cină și am citit-o până la patru dimineața.” A simțit că soțul ei era chiar lângă ea; au năpădit-o toate amintirile cu el și Jack. După ce a terminat de citit manuscrisul, a exclamat: „Bravo! Bravo!”¹⁹

Publicată în 1953, cartea a devenit o senzație internațională, fiind lăudată de Graham Greene* și Harold Nicolson**. La scurt timp după aceea, la vârsta de 84 de ani, Nina a murit. Brian și Joan nu au mai putut avea grijă de ea, așa că în ultima parte a vieții a locuit într-o pensiune mizeră din Brighton, în Anglia, suferind de demență și fără niciun ban.²⁰ După cum remarcă cineva, „și-a sacrificat”²¹ viața pentru soțul ei și pentru amintirea lui.

La începutul anilor '50, Brian a hotărât să organizeze propriile expediții în căutarea exploratorilor pierduți. Bănuia că tatăl lui, care ar fi avut aproape 90 de ani, murise; la fel și Raleigh, la scurt timp după ce pleaseră de la Tabăra Calului Mort, din cauza afecțiunilor. Dar Jack... El era sursa dubiilor care îl rodeau pe Brian. Dacă supraviețuise? În definitiv, Jack era puternic și tânăr în momentul dispariției. Brian a trimis o scrisoare Ambasadei Marii Britanii din Brazilia, solicitându-le ajutorul pentru a obține autorizația de a organiza un demers de salvare. Le-a explicat că nimeni nu-l declarase decedat din punct de vedere legal pe fratele său și că el nu putea face acest lucru fără a se convinge că „s-a făcut tot ce se putea”²². Mai mult, o astfel de misiune ar putea duce la „întoarcerea în țara

* Graham Greene (1904 – 1991), scriitor și jurnalist britanic.

** Sir Harold Nicolson (1886 – 1968), diplomat și scriitor britanic, autor a peste 120 de cărți incluzând eseuri, memoriale de călătorie și romane de aventuri.

natală a celui pierdut acum 30 de ani“. Oficialii britanici l-au considerat pe Brian „la fel de nebun ca tatăl său“, după cum s-a exprimat un diplomat într-o comunicare privată, și au refuzat să-i mijlocească „sinuciderea“²³.

Cu toate acestea, Brian și-a văzut de planurile lui și s-a îmbarcat pe un vas cu destinația Brazilia; sosirea lui a dat naștere unei furtuni mediatice. „Britanic în căutarea tatălui și a fratelui, pierduți în junglă“, anunța *Chicago Daily Tribune*. Și-a achiziționat un costum de explorator și s-a înarmat cu un carnet pentru schițe și un jurnal. Un brazilian, care fusese prieten cu tatăl lui, a rămas cu gura căscată când l-a văzut. „Dar... dar... credeam că ai murit!“²⁴ a spus el.

Brian i-a mărturisit surorii sale că nu-și dorea să devină explorator și că era conștient că nu putea supraviețui unei călătorii pe jos prin junglă. În schimb, bazându-se pe metode folosite cu zeci de ani în urmă de doctorul Rice și devenite între timp mai accesibile, a închiriat un mic avion cu elice și, împreună cu pilotul, au explorat jungla din aer. A aruncat mii de fluturași care pluteau deasupra copacilor ca fulgii de zăpadă. Aceștia conțineau următoarele întrebări: „Ești Jack Fawcett? Dacă da, atunci ridică mâinile în aer [...]. Îi poți controla pe indieni dacă aterizăm?“

Nu a primit niciodată niciun răspuns și nici nu a găsit vreo dovadă că Jack ar mai fi fost în viață. Cu altă ocazie însă, a pornit în căutarea obiectivului expediției fratelui și tatălui său: orașul Z. „Nu se poate ca soarta să-mi fi îndreptat pașii în această direcție fără un scop“²⁵, scria Brian. Privind prin binoclu, a reperat ruinele unui oraș, cu străzi, turnuri și piramide, undeva pe o culme, la mare depărtare. „Ăla trebuie să fie!“²⁶ a strigat pilotul. Dar, pe măsură ce avionul se apropia, și-au dat seama că era doar un afloriment, o bucată de gresie erodată în forme bizare. „Iluzia era remarcabilă – aproape incredibilă“, a spus Brian. Și, pe măsură ce zilele treceau, a început să bănuiască ceva ce până atunci nu-și permisese să ia în considerare: că Z nu a existat niciodată. După cum a scris

mai târziu: „Întregul edificiu romantic de credințe eronate, care se zgâlțâia deja periculos de mult, s-a prăbușit în jurul meu, lăsându-mă năuc.”²⁷ Brian a început să pună la îndoială o parte dintre documentele ciudate găsite în colecția tatălui său și pe care nu le divulgase niciodată. Inițial, Fawcett descriesese orașul Z în termeni strict științifici și cu prudență: „Nu pornesc de la premisa că «Orașul» ar fi mare sau bogat.”²⁸ Dar în 1924 Fawcett acoperise pagini întregi cu scrieri delirante despre sfârșitul lumii și despre un regat mistic al Atlantidei, asemănător Grădinii Edenului. Z se transformase în „leagănul tuturor civilizațiilor”²⁹ și în centrul uneia dintre „lojele albe” ale doamnei Blavatsky, unde un grup de ființe spirituale superioare contribuiau la hotărârea sorții Universului. Fawcett spera să descopere o „lojă albă” care se afla acolo de pe „vremea Atlantidei”³⁰ și să obțină viața veșnică. Brian a scris în jurnal: „Să fi fost toată teoria tatei despre «Z» un țel spiritual, iar modul în care a încercat să-l atingă, o alegorie religioasă?”³¹ Era oare posibil ca trei vieți să fi fost pierdute pentru „un obiectiv care nu existase niciodată”?³² Fawcett însuși scrisese într-o epistolă către un prieten: „Celor pe care vor să-i piardă, zeii le iau mai întâi mințile!”³³

— Peștera e în munții ăia, ne-a spus omul de afaceri brazilian. Acolo a coborât Fawcett în orașul subteran și încă trăiește.

Înainte de a intra în junglă, Paolo și cu mine ne opriserăm în Barra do Garças, un oraș din apropierea munților Roncador, în colțul nord-estic al statului Mato Grosso. Mulți brazilieni ne spusese că, în ultimele decenii, acolo apăruseră mai multe culte religioase care îl venerau pe Fawcett ca pe un fel de zeu. Credeau că pătrunsese într-o rețea de tuneluri subterane și descoperise că Z era nici mai mult, nici mai puțin decât un portal către o altă realitate. Deși Brian Fawcett ținuse ascunse scrierile bizare de la sfârșitul vieții tatălui său, acești mistici se agățaseră de cele câteva referiri criptice la o căutare a „comorilor Lumii invizibile“, făcute de Fawcett în reviste precum *Occult Review*. Notele, combinate cu dispariția lui și cu toate încercările eșuate de-a lungul anilor de a-i descoperi rămășițele, au alimentat ideea că, într-un fel sau altul, acesta reușise să sfideze legile fizicii.

Una dintre secte, numită Nucleul Magic¹, a fost creată în 1968 de un bărbat pe nume Udo Luckner, care se autoproclama Marele Preot al Roncadorului și purta o robă albă lungă și o camilafcă împodobită cu steaua lui David. În anii '70, nenumărați brazilieni și europeni, inclusiv strănepotul lui Fawcett, s-au grăbit să se alăture sectei Nucleul Magic, în

speranța că vor găsi portalul. Luckner a pus bazele unei tabere religioase în apropierea munților Roncador, unde familiilor le era interzis să mănânce carne sau să poarte bijuterii. Luckner a prezis că lumea se va sfârși în 1982 și le-a spus adeptilor săi că trebuie să se pregătească pentru coborârea în hăul Pământului. Dar, când anul 1982 a trecut și planeta a rămas întreagă, treptat Nucleul Magic a început să se risipească.

Însă misticii au continuat să vină în Munții Roncador în căutarea Lumii Celeilalte. Unul dintre ei a fost omul de afaceri brazilian pe care eu și Paolo l-am cunoscut în orașelul de la poalele munților. Scund și îndesat, în vârstă de aproape 50 de ani, ne-a povestit că „nu avea niciun scop în viață” până când a întâlnit un clarvăzător care l-a învățat despre spiritualism și despre portalul de sub pământ. Ne-a mai spus și că în momentul respectiv trecea printr-un proces de purificare, în speranța că, într-un final, va coborî în adâncuri.

În mod surprinzător, și alții se pregăteau în același scop. În 2005, un explorator grec și-a anunțat pe o pagină de internet – *Great Web of Percy Harrison Fawcett*, care nu poate fi accesată decât cu un cod secret – intenția de a organiza o expediție pentru a găsi „același portal sau calea de acces către Regat prin care colonelul Fawcett a intrat în 1925”. Călătoria, care încă nu a avut loc*, va include ghizi clarvăzători și a fost supranumită „Expediția fără întoarcere în locul eteric al scepticismului”. Le promite participanților că, după ce vor păși prin portal, vor înceta să mai fie oameni, devenind „ființe din altă dimensiune, ceea ce înseamnă că nu vom muri niciodată, că nu ne vom îmbolnăvi niciodată și că nu vom mai îmbătrâni”. În timp ce locurile neexplorate de pe Glob dispar treptat, acești oameni își construiesc propria evadare în vis.

Înainte ca Paolo și cum mine să plecăm, omul de afaceri ne-a avertizat:

* Referirea este la anul 2009, când David Grann a terminat de scris această carte.

— Cât timp îl veți căuta în lumea asta, nu veți găsi nicio-dată orașul Z.

. . . .

La scurt timp după întâlnirea cu indienii kalapalo, m-am gândit pentru prima dată serios să pun capăt căutării. Și eu, și Paolo eram obosiți, înțepați de țânțari și începuserăm să ne ciondănim. În plus, aveam și niște probleme serioase cu stomacul, cel mai probabil din cauza unui parazit. Într-o dimineață, m-am furișat afară din satul kalapalo, ducând telefonul prin satelit pe care-l aduseserăm cu noi. Paolo mă sfătuisese să nu fac paradă cu el, așa că l-am băgat într-o pungă mică și am intrat în junglă. Stând pe vine printre frunze și plante agățătoare, l-am scos și am încercat să prind semnal. După câteva tentative eșuate, am reușit și am format numărul de acasă.

— David, tu ești? a întrebat Kyra.

— Da, da. Eu sunt, i-am zis. Ce mai faci? Ce face Zachary?

— Nu te-aud prea bine. Unde ești?

Am privit spre coroanele copacilor.

— Undeva pe râul Xingu.

— Ești bine?

— Puțin bolnav, dar sunt bine. Mi-e dor de voi.

— Zachary vrea să-ți zică ceva.

O clipă mai târziu, mi-am auzit fiul gângurind.

— Zachary, e tati, am zis.

— Tati, a răspuns el.

— Da, tati.

— Începe să-i spună „tati“ telefonului, mi-a zis soția după ce i-a luat receptorul. Când te-ntorci acasă?

— Curând.

— Nu ne-a fost ușor.

— Știu. Îmi pare rău.

În timp ce vorbeam, am auzit pe cineva apropiindu-se.

— Trebuie să-nchid.

— Ce se-ntâmplă?

— Vine cineva.

Înainte să-mi răspundă, am închis și-am băgat telefonul la loc în pungă. Chiar atunci, a apărut un tânăr indigen și l-am urmat înapoi în sat. În noaptea aceea, întins în hamac, mă gândeam la ce spusese Brian Fawcett despre a doua lui soție după ce se întorsese din expediție. „Doar pe mine mă avea“, scria el. „Iar situația asta nu s-a ivit din senin. A fost alegerea mea – egoistă – să ignor cum ar putea să o afecteze dorința mea nesățioasă de a urma o idee până la capăt.“²

Știam că strânsesem suficient material pentru o relatare. Aflasem despre osemintele bunicului lui Vajuvî. Cunoșteam istoria orală a tribului kalapalo. Pusesem cap la cap informațiile despre anii de tinerețe ai lui Fawcett, pregătirea primită la Societate și ultima sa expediție. Și totuși, povestea avea niște lacune care nu-mi dădeau pace. Auzisem despre biografi care devin obsedați de subiecții lor și care, după ani și ani în care le investighează viețile, încearcă să-i urmărească pas cu pas și ajung să locuiască în lumile lor, suferă adevărate crize de furie și disperare pentru că, de la un anumit nivel încolo, viețile persoanelor respective nu pot fi cunoscute. Aspecte ale caracterului lor, părți din povestea lor rămân impenetrabile. Mă întrebam ce se întâmplase cu Fawcett și ai lui după ce tribul kalapalo văzuse cum li se stinge focul de tabără. Mă întrebam dacă fuseseră uciși de indigeni și, dacă da, de care. Mă întrebam dacă Jack ajunsese să se îndoiască de tatăl său și dacă Fawcett însuși, poate după ce asistase la moartea fiului, se întrebese: „Ce-am făcut?“. Și, înainte de toate, mă întrebam dacă Z chiar există. Să fi fost, după cum se temea Brian Fawcett, doar o plăsmuire a imaginației tatălui său ori poate a imaginației noastre colective? Finalul poveștii lui Fawcett părea să rămână pe vecie dincolo de linia orizontului: o citadelă ascunsă, alcătuită din cuvinte și paragrafe, un Z al meu. După cum s-a exprimat Cummins, servind ca interpret al spiritului lui Fawcett: „Povestea mea e pierdută. Dar, tipic pentru

vanitatea sufletului omenesc, omul încearcă să o dezgroape și să o prezinte lumii.”³

Gestul firesc ar fi fost să pun capăt și să mă întorc acasă. Dar mi-am zis că mai era cineva care ar putea ști ceva în plus: Michael Heckenberger, arheologul de la Universitatea din Florida, pe care mi l-a recomandat James Petersen. În scurta noastră conversație telefonică, Heckenberger mi-a spus că este dispus să ne întâlnim în satul kuikuro, aflat la nord de așezarea kalapalo. Auzisem de la alți antropologi că acesta petrecuse atât de mult timp în regiunea Xingu, încât fusese adoptat de căpetenia kuikuro și avea propria colibă în sat. Dacă cineva ar fi putut intra în posesia unor frânturi de dovezi sau a vreunei legende despre ultimele zile ale lui Fawcett, el era acela. Așa că am hotărât să-mi continui călătoria, deși Brian Fawcett îi avertizase pe curioși să înceteze să-și mai „irosească viețile pentru un miraj”⁴.

Când i-am spus lui Paolo, mi-a aruncat o privire nedumerită – însemna să mergem exact în locul în care James Lynch și ai lui fuseseră răpiți în 1996. Mi-a spus doar:

— Cum dorești.

S-a apucat apoi să încarce echipamentul în barcă.

Avându-l pe Vajuvi drept ghid, am pornit pe Kuluene. Plouase toată noaptea, iar râul se revărsase în pădurea de pe maluri. De obicei, Paolo și cu mine purtam discuții înflăcărâte despre căutarea noastră. De data aceasta, am tăcut tot drumul.

Câteva ore mai târziu, ne-am apropiat de o ridicătură de pământ pe care pescuia un băiat indigen. Vajuvi a cârmit spre el și a oprit motorul, lăsând barca să alunece până la mal.

— Am ajuns? l-am întrebat.

— Satul e în interior, mi-a răspuns. Va trebui să mergeți pe jos de aici.

Împreună cu Paolo, ne-am descărcat gențile și cutiile cu mâncare și ne-am luat la revedere de la Vajuvi. l-am urmărit barca dispărând după un cot al râului. Aveam prea multe bagaje ca să le cărăm singuri, așa că Paolo l-a întrebat pe băiat

dacă-i poate împrumuta bicicleta, care era rezemată de un copac. Băiatul a făcut semn că da, iar Paolo mi-a zis să-l aștept până se întoarce cu ajutoare. În timp ce se îndepărta pedalând, m-am așezat sub un palmier *buriti* și am privit cum copilul pescuia.

A trecut o oră și nici urmă de ajutoare din sat. M-am ridicat în picioare și mi-am îndreptat privirea spre drum – nu era decât o cărare de pământ mărginită de ierburi și tufe. Era trecut de amiază când au apărut patru băieți pe biciclete. Au legat bagajele de portbagaje, dar nu au avut loc și pentru o cutie mare de carton, de vreo douăzeci de kilograme, și nici pentru geanta mea de laptop, așa că le-am luat eu. Într-un amestec de portugheză, kuikuro și pantomimă, băieții mi-au explicat că ne vedem în sat, mi-au făcut cu mâna și s-au făcut nevăzuți pe bicicletele lor șubrede.

Purtând cutia de carton pe un umăr și geanta în mână, am pornit-o după ei, de unul singur. Cărarea sinuoasă traversa o mangrovă* parțial inundată. Mă gândeam dacă era bine să mă descalf, dar nu aveam cum să mai duc și pantofii, așa că am rămas încălțat, mergând prin noroiul ce-mi trecea de glezne. Cărarea a dispărut la scurt timp sub apă. Nu știam în ce direcție să o iau, așa că am cotit la dreapta, după ce mi s-a părut că acolo ar fi iarba călcată în picioare. Am mers așa o oră fără să văd țipenie de om. Cutia de pe umăr parcă devenea mai grea, la fel și geanta de laptop care, în mijlocul mangrovelor, mi se părea o absurditate modernă. Am vrut să le las undeva, dar nu era niciun loc uscat.

Din când în când, alunecam în noroi și cădeam în genunchi. Mi-am zgâriat până la sânge brațele și picioarele într-un fel de stuf cu țepi. L-am strigat pe Paolo, dar n-am primit niciun răspuns. Epuizat, am găsit o ridicătură cu iarbă scufundată doar câțiva centimetri sub apă și m-am așezat. Am simțit cum pantalonii mi se udă instantaneu, în timp ce ascultam

* Formațiune vegetală tropicală alcătuită din arbori și arbuști.

broaștele orăcăind. Soarele îmi ardea fața și mâinile, așa că mă tot stropeam cu apă noroioasă, în încercarea zadarnică de a mă răcori. În acel moment, am scos din buzunar harta regiunii Xingu pe care, împreună cu Paolo, ne marcaserăm traseul. Z-ul din mijloc mi s-a părut dintr-odată ridicol și am început să-l blestem pe Fawcett. L-am blestemat pentru Jack și Raleigh. L-am blestemat pentru Murray, Rattin și Winton. L-am blestemat pentru mine.

După o vreme, m-am ridicat din nou în picioare și am încercat să găsesc cărarea. Am mers și am tot mers: într-un loc, apa îmi ajungea până la mijloc și a trebuit să car cutia și geanta pe creștet. De fiecare dată când credeam că am ajuns la capătul pădurii de mangrove, o nouă porțiune mi se deschidea înainte: zone mari acoperite cu stuf înalt, locuri perfecte pentru roiurile de muște *pium* și țânțarii care mă mâncau de viu.

Mă plesneam peste gât încercând să omor niște găze, când am auzit un zgomot îndepărtat. M-am oprit, dar nu vedeam nimic. Când am pornit din loc, zgomotul a răsunat și mai tare. L-am strigat din nou pe Paolo.

Apoi s-a auzit din nou: un zgomot sacadat, aproape ca un râset. Ceva închis la culoare a țâșnit din ierburile înalte, apoi încă ceva. Se apropiau.

— Cine-i acolo? am întrebat în portugheză.

Un alt zgomot a răsunat în spatele meu și m-am întors brusc: iarba foșnea, deși nu bătea vântul. Am grăbit pasul, dar apa devenea tot mai adâncă și mai întinsă, până când a început să semene cu un lac. În timp ce mă uitam fără să știu ce să fac, am reperat, pe malul aflat la vreo 200 de metri în față, o canoe de aluminiu, ascunsă într-un tufiș. Deși nu avea vâsle, mi-am pus cutia și geanta în ea și m-am urcat și eu, fără suflu. Apoi am auzit zgomotul din nou și am sărit în picioare. Din stuful înalt au țâșnit zeci de copii goi. S-au agățat de marginile canoei și m-au împins înot până la mal, țipând de bucurie tot

drumul. Am coborât din canoe împleticindu-mă, iar copiii m-au urmat pe cărare. Ajunseserăm în satul kuikuro.

Paolo stătea la umbra primei colibe.

— Îmi pare rău că nu m-am întors după tine, mi-a zis. Nu m-am simțit în stare.

Vesta îi atârna în jurul gâtului și sorbea apă dintr-un castron. Mi l-a dat și mie și, deși apa nu fusese fiartă, am băut cu lăcomie, lăsând-o să-mi șiroiască pe gât.

— Acum știi cât de cât cum a fost pentru Fawcett, mi-a zis. Putem merge acasă, da?

Până să apuc să-i răspund, un bărbat kuikuro s-a apropiat de noi și ne-a zis să-l urmăm. Am ezitat o clipă, după care l-am însoțit și am traversat piața centrală plină de praf, cu un diametru de aproximativ 250 de metri – cea mai mare din regiunea Xingu, după cum mi s-a spus. Două incendii făcuseră ravagii printre colibele de pe marginea pieței, flăcările extinzându-se de la un acoperiș de stuf la altul și mistuind aproape toată așezarea. Bărbatul s-a oprit în fața uneia dintre casele cruțate de foc și ne-a zis să intrăm. Lângă ușă am văzut două statui impresionante din lut: una reprezenta o broască, cealaltă un jaguar. În timp ce admiram statuile, din penumbră a apărut un bărbat uriaș. Era de statura lui Tamakafi, un războinic din mitologia xinguano, despre care legenda spunea că avea un trup colosal, cu brațe groase ca niște picioare și picioare cât pieptul de late. Bărbatul nu purta decât un slip subțire, iar frizura în formă de castron îi făcea fața severă să pară și mai impunătoare.

— Mă numesc Afukaká, a spus el, pe un ton surprinzător de blând și de calm.

Se vedea limpede că el era căpetenia. Ne-a oferit de mâncare – câte un castron cu pește și orez, servite de soțiile lui, care erau surori. Părea interesat de lumea din afară și mi-a pus multe întrebări despre New York, despre zgârie-nori și restaurante.

În timp ce vorbeam, o muzică suavă a pătruns în colibă. M-am întors spre ușă exact când intra un grup de dansatoare

și dansatori cântând la instrumente de suflat de bambus. Bărbații, complet dezbrăcați, își acoperiseră trupurile cu desene elaborate reprezentând pești, broaște-țestoase și anaconde care li se împleteau pe după brațe și picioare, portocalii, galbene și roșii, lucind de la sudoare. Aproape toți își desenasera cercuri negre în jurul ochilor, care semănau cu măștile purtate la carnavaluri. Pe cap purtau pene mari și colorate.

Afukaká, Paolo și cu mine ne-am ridicat în picioare în coliba care devenea neîncăpătoare. Bărbații făceau doi pași înainte, apoi unul înapoi și iar înainte, fără să se oprească din cântatul la instrumentele de suflat, unele dintre ele având chiar și trei metri lungime, fiind lucrate măiestrit și scoțând tonuri joase, ca vântul mângâind o sticlă goală. Mai multe tinere cu părul lung și negru dansau împreună cu ei, fiecare ținându-și mâinile pe umerii celei din față, formând un lanț; și ele erau complet dezbrăcate, cu excepția colierelor din cochilii de melc și a unui triunghi împletit din scoarță de copac, numit *uluri*, care le acoperea pubisul. O parte dintre tinere erau la finalul perioadei de izolare, așa că trupurile lor erau mai albe decât ale bărbaților. Colierele zdrăgăneau când băteau din picior, în ritmul muzicii. Grupul s-a rotit în jurul nostru timp de câteva minute, după care a ieșit pe ușă aplecându-se și a dispărut în piață. Sunetul instrumentelor se auzea tot mai înfundat pe măsură ce muzicienii și dansatorii intrau în următoarea colibă.

L-am întrebat pe Afukaká despre semnificația ritualului și mi-a spus că era o sărbătoare a spiritelor peștilor.

— Este un mod de a intra în comuniune cu spiritele. Avem sute de astfel de ceremonii, toate frumoase.

Ceva mai târziu, am pomenit de Fawcett. Afukaká mi-a spus exact același lucru pe care mi-l spusese căpetenia kalapalo.

— Indienii războinici i-au omorât, mi-a zis.

Într-adevăr, părea plauzibil: unul dintre triburile mai violente din regiune – cel mai probabil tribul *suyá*, cum sugerase Aloique, sau poate *kayapó* sau *xavante* – îi masacraseră. Era

puțin probabil ca toți trei să fi murit de foame, date fiind abilitățile lui Fawcett de a supraviețui în junglă pentru perioade lungi. Dovezile mă aduseseră din nou în același punct. Brusc, am simțit resemnare.

— Numai pădurea știe tot, a zis Paolo.

În timp ce vorbeam, a apărut un personaj ciudat. Avea pielea albă, cu porțiuni arse de soare și părul blond și murdar. Purta pantaloni scurți largi, bustul îi era gol și în mână ținea o macetă. Era Michael Heckenberger.

— Ați reușit, deci, mi-a zis zâmbind și uitându-se la hainele mele leoarcă și murdare.

Era adevărat tot ce auzisem: Afukaká îl adoptase și îi construisese o colibă lângă a lui. Heckenberger mi-a spus că făcea cercetare de teren aici, cu întreruperi, de treisprezece ani. În acest interval, se luptase cu multe lucruri: de la malarie până la bacterii agresive din cauza cărora i se jupuisese pielea. Trupul lui fusese la un moment dat invadat de viermi, așa cum pățise Murray.

— A fost groaznic, mi-a zis.

Din cauza părerii generale că Amazonia este un paradis fals, cei mai mulți arheologi abandonaseră zona Xingu cu mult timp în urmă.

— Au presupus că e o gaură neagră arheologică, a zis Heckenberger, adăugând că Fawcett a fost „excepția“.

Cunoștea bine povestea lui Fawcett și chiar încercase să facă propriile investigații pentru a afla ce se întâmplase cu el.

— Mă fascinează și personajul, și acțiunile lui din perioada aceea. A fost o personalitate cu totul specială. Ca toți aceia care sunt în stare să sară într-o canoe sau să meargă pe jos prin junglă până aici, mai ales într-o epocă în care se știa că unii indieni vor încerca să te...

A lăsat fraza neterminată, ca și cum ar fi reflectat la consecințele cuvintelor lui.

A mai spus că Fawcett a fost ușor de discreditat ca fiind „scrântit“; îi lipseau instrumentele și disciplina unui arheolog

modern și nu pusese niciodată la îndoială dogma conform căreia orice oraș pierdut din Amazonia trebuia să aibă origini europene. Dar, deși era un amator, a perseverat și a văzut lucrurile mai limpede decât mulți savanți de profesie.

— Vreau să vă arăt ceva, a zis Heckenberger la un moment dat.

Cu maceta pregătită, ne-a condus pe mine, pe Paolo și pe Afukaká în pădure, tăind lăstarii plantelor agățătoare de pe arbori, care creșteau drept în sus, în încercarea de a ajunge la razele soarelui. După ce am mers mai mult de un kilometru, poate doi, am ajuns într-o zonă în care pădurea se rărea. Heckenberger a arătat spre pământ cu maceta:

— Vedeți cum coboară terenul aici? ne-a întrebat.

Într-adevăr, pământul părea să coboare destul de abrupt pe o porțiune destul de mare, după care o lua din nou în sus, de parcă cineva ar fi săpat un șanț uriaș.

— E un șanț de apărare, a zis Heckenberger.

— Cum adică?

— Un șanț cu scop defensiv. De-acum aproape 900 de ani, a adăugat.

Împreună cu Paolo, am încercat să mergem de-a lungul șanțului, care forma în pădure un cerc aproape perfect. Arheologul ne-a spus că inițial avusese între 3,5 și 5 metri adâncime și aproape 10 metri lățime. Iar diametrul era de peste un kilometru. Mi-au venit în minte „șanțurile lungi, adânci” pe care se spunea că le-ar fi săpat spiritul Fitsi-fitsi în jurul așezărilor.

— Kuikuro știau de existența lor, dar nu își aminteau că propriii lor strămoși le construiseră, a zis Heckenberger.

Afukaká, care participase la săpături, a adăugat:

— Noi credeam că le-au făcut spiritele.

Arheologul a mers până la o groapă în formă de pătrat, unde excavase o porțiune din șanț. Paolo, Afukaká și cu mine ne-am uitat înăuntru. Pământul scos la lumină, spre deosebire de cel din alte părți ale pădurii, era închis la culoare, aproape

negru. Cu ajutorul datării cu carbon, Heckenberger obținuse o estimare a realizării șanțului: aproximativ 1200 e.n. Cu vârful macetei a arătat spre fundul gropii, unde părea să fie un șanț mai mic, în interiorul celui mai mare.

— Acolo puneau palisada.

— Palisada? am întrebat.

Heckenberger a zâmbit și a continuat:

— Vedeți urmele astea cilindrice, la distanță egală una de alta, care înconjoară șanțul? Nu pot fi decât două explicații. Fie puneau capcane pe fundul gropii, fie înfingeau ceva în ea, de exemplu trunchiuri de copac.

A spus că varianta capcanelor împotriva invadatorilor nu era plauzibilă, pentru că ar fi reprezentat un pericol inclusiv pentru oamenii pe care șanțul ar fi trebuit să-i apere. Mai mult, a zis el, când a examinat șanțurile împreună cu Afukaká, căpetenia i-a povestit o legendă despre un kuikuro care scăpase din alt sat sărind în spatele „unei palisade și al unui șanț mare“.

Totuși, mi se părea că nu are niciun sens. De ce ar construi cineva un șanț de apărare și ditamai palisada în mijlocul sălbăticiei?

— Nu e nimic aici, am zis.

Heckenberger nu a răspuns. În schimb, s-a aplecat, a scurmat în pământ și a scos o bucată de lut cu adâncituri pe margini. A ridicat-o în lumină.

— Cioburi de vase ceramice, a spus. Sunt peste tot.

Uitându-mă la alte resturi de ceramică de pe jos, mă gândeam la Fawcett, care insistase că în anumite zone înalte din Amazonia „e de-ajuns să sapi puțin și vei găsi din abundență“⁵ ceramică străveche.

Heckenberger ne-a confirmat că ne aflam în mijlocul unei așezări străvechi uriașe.

— Bietul Fawcett! Și-a fost atât de aproape, a comentat Paolo.

Așezarea era exact în regiunea în care Fawcett bănuise că se afla. Dar e lesne de înțeles de ce i-ar fi fost greu să o vadă, ne-a explicat Heckenberger.

— În junglă nu e multă piatră, așa că cea mai mare parte a așezării a fost construită cu materiale organice: lemn, frunze de palmier și movile de pământ, care dispar în timp. Dar, odată ce începi să cartografiezi zona și să faci săpături, descoperi lucruri absolut uimitoare.

A luat-o iar la pas prin pădure, arătându-ne ceea ce, în mod evident, erau rămășițele unor lucrări de amenajare urișe, făcute de mâna omului. De fapt, erau trei șanțuri dispuse în cercuri concentrice. Mai era și o piață circulară gigantică, unde se vedea că vegetația era diferită de cea din restul pădurii, din cauză că locul fusese cândva defrișat. Porțiuni cu sol și mai negru, îngrășat de resturi menajere și deșeuri umane, dovedeau existența unei zone întinse cu locuințe.

Cum ne plimbam, am observat un val de pământ care se prelungea în pădure. Heckenberger ne-a zis că e bordura unui drum.

— Aveau și drumuri? am întrebat.

— Drumuri, pasarele peste apă, canale...

Heckenberger ne-a explicat că unele străzi aveau aproape 50 de metri lățime.

— Am găsit chiar un loc în care drumul se termină pe malul unui râu cu un soi de rampă ascendentă și continuă pe malul celălalt cu o rampă descendentă. Nu poate însemna decât că acolo a existat un pod de lemn, cu o lungime de aproape un kilometru.

Toate acestea semănau cu descrierile drumurilor și așezărilor fantastice făcute de conchistadori după primele incursiuni în Amazonia, cele în care Fawcett crezuse cu atâta ardoare și pe care oamenii de știință ai secolului XX le respinseseră drept mituri. L-am întrebat pe Heckenberger unde duceau drumurile, iar el mi-a spus că făceau legătura cu alte situri, la fel de complexe.

— V-am dus la cel mai apropiat dintre ele, a spus.

În total, în regiunea Xingu descoperise douăzeci de așezări precolumbiene care fuseseră populate între circa 1600 e.n. și 800 e.n. Așezările se aflau cam la cinci kilometri distanță unele de altele și fuseseră legate între ele prin drumuri. Și mai uimitor, piețele erau aliniate cu punctele cardinale, de la est la vest, iar căile de acces respectau aceleași unghiuri geometrice. (Fawcett a menționat legende auzite de la indigeni, în care se vorbea despre „multe străzi perpendiculare“.)

Heckenberger mi-a cerut carnetul și a început să deseneze un cerc imens, apoi încă unul și încă unul. Acestea reprezentau piețele și satele, ne-a explicat. Apoi a desenat alte cercuri în jurul lor: șanțurile de apărare. La sfârșit, a adăugat mai multe linii paralele care porneau din fiecare așezare: drumurile, podurile și pasarelele. Fiecare formă geometrică părea să facă parte dintr-un întreg complex, asemenea unei picturi abstracte ale cărei elemente capătă coerență numai privite de la distanță.

— După ce eu și echipa mea am început să cartografiem toată zona, ne-am dat seama că nimic nu fusese făcut la întâmplare, a adăugat Heckenberger. Amplasarea locuințelor s-a făcut după un proiect complex, respectând noțiuni de matematică și de inginerie comparabile cu cele folosite în aceeași perioadă în Europa.

Înainte ca populațiile să le fie decimate de bolile aduse de occidentali, fiecare ansamblu de așezări număra între 2000 și 5000 de locuitori, iar asta însemna că rivalizau cu populația multor orașe medievale europene, ne-a explicat Heckenberger.

— Oamenii ăștia aveau o estetică a monumentalității, ne-a mai zis. Le plăcea să aibă drumuri, piețe și poduri frumoase. Monumentele lor nu erau în formă de piramide, de aceea sunt așa de greu de găsit: se construia pe orizontală. Dar monumentele nu erau mai puțin impresionante.

Heckenberger mi-a spus că își publicase recent rezultatele cercetării într-un volum intitulat *The Ecology of Power*

(*Ecologia puterii*). Susanna Hecht, geografă la Școala de Afaceri Publice din cadrul UCLA, a afirmat despre descoperirile lui Heckenberger că sunt „nemaipomenite“. Alți arheologi și geografi le-au caracterizat drept „monumentale“ și „revoluționare“. Heckenberger a contribuit la modificarea imaginii de paradis fals a Amazoniei, care nu ar putea susține niciodată ceea ce a preconizat Fawcett: o civilizație prosperă și măreață.⁶

După cum am aflat, și alți oameni de știință⁷ au pus umărul la această revoluție în arheologie, practic o contestare a tuturor vechilor idei despre aspectul Americilor în perioada precolumbiană. În acest scop, arheologii apelează la tehnologii care depășesc cu mult orice și-ar fi putut imagina doctorul Rice. Printre acestea se numără georadarul, imaginile prin satelit folosite la cartografierea siturilor și senzorii la distanță capabili să detecteze câmpurile magnetice din sol pentru a localiza artefactele îngropate. Anna Roosevelt, o strănepoată a lui Theodore Roosevelt, arheolog la Universitatea din Illinois, a făcut săpături într-o peșteră de lângă Santarém, în Amazonia braziliană, unde s-au găsit picturi rupestre – reprezentări ale unor animale și oameni asemănătoare celor de care Fawcett a povestit că le-a văzut în diverse părți ale Amazoniei și care îi încurajaseră teoria despre Z. În peșteră zăceau îngropate resturi ale unei așezări vechi de cel puțin 10 000 de ani – de aproximativ două ori mai veche decât estimaseră cercetătorii că ar fi prezența oamenilor în Amazonia. Într-adevăr, așezarea este atât de veche, încât ar putea pune sub semnul întrebării venerabila teorie despre popularea Americilor. Ani de zile, arheologii au considerat că primii locuitori ai continentului au aparținut culturii Clovis – numită astfel după vârfurile de lance găsite la Clovis, în New Mexico. S-a crezut că acești vânători de animale mari traversaseră Strâmtoarea Bering din Asia, la sfârșitul erei glaciare, și că s-ar fi stabilit în America de Nord, cu aproximativ 11 000 de ani în urmă, după care au migrat treptat spre America Centrală și de Sud. Locuința amazoniană ar putea fi însă la fel de veche ca prima așezare Clovis atestată

în America de Nord. Mai mult, potrivit Annei Roosevelt, peștera din Amazonia nu conține dovezi certe ale prezenței culturii Clovis – cum ar fi lănci cu vârfuri din piatră striată. Acum, unii arheologi sunt de părere că au existat populații mai vechi decât Clovis.⁸ Alții, ca Anna Roosevelt, cred că aceleași populații din Asia s-au răspândit simultan în Americi și au evoluat creându-și culturi distincte.

În aceeași peșteră, dar și într-o așezare apropiată, de pe malul râului, Roosevelt a mai făcut o descoperire uimitoare: ceramică datând de acum 7500 de ani, cu peste 2000 de ani mai veche decât primele obiecte ceramice descoperite în Anzi sau în Mezoamerica. Asta înseamnă că Amazonia ar putea fi prima regiune din toate Americile în care s-a produs ceramică și că, așa cum susținuse Fawcett, ar putea fi chiar un leagăn al civilizațiilor din întreaga Americă de Sud – altfel spus, o cultură avansată se răspândise din interiorul continentului spre exterior și nu invers.

Cu ajutorul fotografierii din aer și al imaginilor prin satelit, oamenii de știință au început să identifice pe tot întinsul Amazoniei movile uriașe de pământ făcute de om și legate între ele prin pasarele – în special în luncile inundabile boliviene, unde Fawcett a găsit primele cioburi de ceramică și a raportat că „oriunde se găsesc «alturas», adică ridicături pe câmpii, [...] apar și artefactele“. Clark Erikson, un antropolog de la Universitatea din Pennsylvania, care studiază aceste formațiuni în Bolivia, mi-a explicat că movilele de pământ le permiteau indienilor să practice agricultura inclusiv în perioada inundațiilor sezoniere, evitând astfel spălarea nutrienților din sol. Construirea lor, mi-a spus, solicita muncă și cunoștințe de inginerie extraordinare: au transportat tone de sol, au modificat cursul râurilor, au săpat canale și au construit drumuri de legătură și așezări. În multe privințe, movilele „rivalizează cu piramidele egiptenilor“.

Poate cea mai impresionantă dovadă este însă modul în care indienii au transformat peisajul și acolo unde *chiar era*

un paradis fals, adică unde solul era prea puțin fertil pentru a susține o populație numeroasă. Cercetătorii au descoperit peste tot în junglă porțiuni întinse de *terra preta do Indio* sau „sol negru indian“, sol îngrășat cu deșeuri organice umane și cu cărbune rămas de la focuri, până devine deosebit de fertil. Nu e clar dacă solul negru indian a fost un produs accidental sau dacă, așa cum cred unii oameni de știință, a fost creat intenționat – printr-o „carbonizare“ atentă și sistematică a solului cu ajutorul focurilor mocnite, o practică întâlnită și azi la indienii kayapó din regiunea Xingu. Cert este că numeroase triburi amazoniene au reușit să exploateze acest pământ fertil și să cultive plante pe terenuri altădată considerate improprie agriculturii. Cercetătorii au descoperit atât de mult pământ negru fertil pe amplasamentul fostelor așezări străvechi din Amazonia, încât au ajuns la concluzia că pădurea tropicală ar fi putut hrăni cândva milioane de oameni. În plus, pentru prima dată, savanții reevaluează cronicile despre El Dorado, pe baza cărora Fawcett și-a construit teoria despre orașul Z. În cuvintele Annei Roosevelt, ceea ce Carvajal a descris în notele sale nu a fost în niciun caz „un miraj“⁹. Ce-i drept, oamenii de știință nu au găsit dovezi ale bogățiilor fantastice sau ale aurului la care visau conchistadorii. Dar antropologul Neil Whitehead afirmă: „Cu rezervele de rigoare, El Dorado a existat cu adevărat.“¹⁰

Potrivit lui Heckenberger, oamenii de știință abia acum încep să înțeleagă această lume antică, astfel că, la fel ca teoria populării Americilor, toate paradigmele tradiționale se cer a fi reevaluate. În 2006 au apărut dovezi că în anumite părți ale Amazoniei indienii au folosit piatra la construcții. Arheologii de la Institutul de Cercetări Științifice și Tehnologice din Amapá au descoperit, în nordul Amazoniei braziliene, un observator astronomic construit din bucăți de granit imense: fiecare dintre ele cântărea câteva tone, iar unele aveau chiar și trei metri înălțime. Ruinele, despre care se crede că au între

500 și 2000 de ani vechime, au primit numele „Stonehenge al Amazoniei“.

— Antropologii, a spus Heckenberger, au făcut greșeala că, atunci când au venit în Amazonia, în secolul XX, și când au văzut numai triburi mici, au tras concluzia că aici nu e nimic altceva. Problema e că la momentul respectiv multe populații indigene fuseseră deja șterse de pe fața pământului de holocaustul provocat de contactul cu europenii. Din cauza asta, primii exploratori care au ajuns în Amazonia au descris așezări de foarte mari dimensiuni, care mai târziu s-au dovedit de negăsit.

Pe drumul de întoarcere în satul kuikuro, Heckenberger s-a oprit la marginea pieței și m-a rugat să privesc cu atenție. Mi-a spus că civilizația care a construit așezările gigantice fusese aproape anihilată. Totuși, un număr mic de urmași supraviețuiseră și, cu certitudine, ne aflam printre ei. Timp de o mie de ani, a continuat el, xingvano au păstrat tradițiile artistice și culturale ale acestei civilizații foarte avansate și cu o organizare complexă. De exemplu, a explicat el, satul kuikuro din zilele noastre continua să fie organizat de la est la vest, iar cărările respectau și ele vechea dispunere în unghiuri drepte, chiar dacă locuitorii nu mai știu de ce preferau această structură. Heckenberger a mai povestit că adusese un vas ceramic de la locul săpăturilor și i-l arătase unui olar din partea locului. Semăna atât de mult cu vasele din prezent, cu exteriorul pictat și lutul roșiatic, încât meșterul insistase că fusese fabricat de curând.

Cum ne îndreptam spre casa căpeteniei, Heckenberger a ridicat un vas contemporan și i-a mângâiat buza, unde se simțeau niște striții.

— Sunt un rezultat al fierberii maniocului, pentru a elimina toxinele, ne-a zis.

Observase aceeași caracteristică și la vasele străvechi. Asta înseamnă că, acum o mie de ani, membrii acestei civilizații aveau aceeași dietă.

Apoi ne-a făcut un tur al casei, trasând paralele între civilizația străveche și ce a mai rămas din ea astăzi: statuile de lut, pereții și acoperișurile de stuf, hamacele de bumbac.

— Sincer să fiu, nu cred că există în lume un loc fără istorie scrisă unde continuitatea e mai evidentă ca aici, a spus Heckenberger.

În timp ce antropologul ne spunea că peste tot în satul kuikuro „poți vedea trecutul în prezent“, o parte din grupul de mai devreme înconjura piața cântând și dansând. Am început să mi-i imaginez pe cântăreții la instrumentele de suflat și pe dansatori într-una dintre vechile piețe. I-am văzut locuind în case rotunde cu două etaje, care nu erau împrăștiate, ci aliniate în șiruri cât vedeai cu ochii, în care femeile țeseau hamace de bumbac și făceau cocă din făină de tapioca, iar adolescenții, fete și băieți, erau ținuți izolați pentru a învăța ritualurile strămoșilor lor. I-am văzut pe dansatori și pe cântăreți traversând șanțuri de apărare și trecând printre palisade înalte, mergând din sat în sat, străbătând drumuri largi, poduri și pasarele peste ape.

Muzicienii se tot apropiau, iar Heckenberger a spus ceva despre instrumentele lor, dar vocea i-a fost înecată de muzică. Pentru o clipă, am văzut lumea aceea dispărută ca și cum ar fi fost aieva. Z.

Mulțumiri

Le sunt recunoscător tuturor celor care au contribuit la acest proiect – și nu sunt puțini. Nepoata lui Fawcett, Rolette de Montet-Guerin, și strănepoata lui, Isabelle, mi-au oferit cu generozitate acces la jurnalele, scrisorile și fotografiile exploratorului. Nepotul de 95 de ani al lui Percy Fawcett, Peter Fortescue, mi-a dat un exemplar din memoriile sale nepublicate; își aducea foarte bine aminte cum, copil fiind, i-a văzut pe Percy și pe Jack Fawcett la o cină de rămas-bun înainte să pornească în călătoria lor în Amazonia. Doi dintre copiii lui Henry Costin, Michael și Mary, mi-au împărtășit amintiri despre tatăl lor și mi-au permis să-i citesc scrisorile personale. Ann Macdonald, verișoara lui Raleigh Rimell, mi-a oferit ultimele lui scrisori trimise acasă. Robert Temple, moștenitorul drepturilor de autor ale lui Edward Douglas Fawcett, și soția lui, Olivia, m-au ajutat să descopăr viața extraordinară a fratelui mai mare al lui Percy Fawcett. Mark, fiul comandantului George Miller Dyott, și John D. Farrington, nepotul doctorului Alexander Hamilton Rice, mi-au furnizat detalii esențiale despre rudele lor. James Lynch mi-a povestit despre călătoria care l-a marcat pe viață.

Le mai sunt îndatorat și unor instituții de cercetare și personalului extraordinar de acolo. Vreau să le mulțumesc în special Sarei Strong, lui Julie Carrington, Jamie Owen și tuturor celorlalți de la Societatea Regală de Geografie. De asemenea,

lui Maurice Paul Evans de la Muzeul Artileriei Regale, lui Peter Lewis de la Societatea Americană de Geografie, Verei Faillace de la Biblioteca Națională a Braziliei, Sheilei Mackenzie de la Biblioteca Națională a Scoției, lui Norwood Kerr și Mary Jo Scott de la Departamentul pentru Arhive și Istorie din Alabama și lui Elizabeth Dunn de la Biblioteca de Carte Rară, Manuscrise și Colecții Speciale a Universității Duke.

N-aș fi reușit niciodată să ies din junglă fără minunatul și optimistul meu ghid, Paolo Pinage. Le sunt recunoscător și triburilor bakairí, kalapalo și kuikuro pentru că m-au primit în așezările lor și mi-au vorbit nu doar despre Fawcett, ci și despre culturile și istoriile lor bogate.

Despre arheologia și geografia Amazoniei am învățat de la mai mulți cercetători – Ellen Basso, William Denevan, Clark Erickson, Susanna Hecht, Eduardo Neves, Anna Roosevelt și Neil Whitehead fiind câțiva dintre aceștia –, deși ei nu poartă responsabilitatea celor scrise aici. Aș vrea să-i aduc un omagiu special lui James Petersen, care a fost ucis în Amazonia la scurt timp după ce am stat de vorbă. Lumea a pierdut unul dintre cei mai buni arheologi și unul dintre cele mai generoase spirite. E inutil să adaug că această carte ar fi avut un final foarte diferit dacă nu ar fi existat arheologul Michael Heckenberger, un cercetător strălucit și neînfricat, care a adus multă lumină în domeniul civilizațiilor amazoniene străvechi.

William Lowther, Misha Williams și Hermes Leal au făcut o documentare amănunțită în ceea ce-l privește pe Fawcett și mi-au răspuns la întrebări cu răbdare.

Mai mulți tineri jurnaliști excelenți m-au ajutat în diverse stadii ale documentării în Statele Unite, inclusiv Walter Alarkon, David Gura și Todd Neale. În Brazilia, Mariana Ferreira, Lena Ferreira și Juliana Lottmann mi-au fost de folos pentru a da de urma unei serii de documente, iar în Anglia, Gita Daneshjoo s-a oferit să găsească pentru mine un document important. Nana Asfour, Luigi Sofio și Marcos Steuernagel au contribuit cu excelențele lor traduceri. Ann Goldstein

a descifrat un manuscris italian foarte vechi. Andy Young mi-a fost de foarte mare ajutor verificând informații și făcând traduceri din portugheză. Nandi Rodrigo a depus o muncă foarte atentă de verificare a informațiilor și mi-a oferit sugestii editoriale deosebit de utile.

Nu am cuvinte să-i mulțumesc Susanei Lee, o tânără jurnalistă remarcabilă care a lucrat la acest proiect în calitate de reporter, documentarist și corector, mai multe luni la rând. Am regăsit la ea cele mai bune calități ale profesiei: pasiune, inteligență și tenacitate.

Mulți prieteni mi-au sărit în ajutor, oferindu-mi sfaturi editoriale și împingându-mă către linia de finish. Vreau să le mulțumesc în special lui Burkhard Bilger, Jonathan Chait, Warren Cohen, Jonathan Cohn, Amy Davidson, Jeffrey Frank, Lawrence Friedman, Tad Friend, David Greenberg, Raffi Khatchadourian, Larissei MacFarquhar, lui Katherine Marsh, Stephen Metcalf, Ian Parker, Nick Paumgarten, Alex Ross, Margaret Talbot și Jason Zengerle.

În plus, am norocul de a lucra în redacția plină de oameni talentați a revistei *The New Yorker*. Daniel Zalewski este unul dintre cei mai inteligenți și talentați editori din branșă și a redactat cu multă dăruire articolul care a apărut în revistă, oferindu-mi în continuare sugestii neprețuite legate de carte. Dorothy Wickenden, care a lucrat la manuscrisul meu chiar și în vacanță, l-a îmbunătățit nespus de mult prin corectura scrupuloasă și prin sugestiile stilistice, pentru care e bine cunoscută. Elizabeth Pearson-Griffiths este una dintre acele editoare care reușește cu discreție să-l facă pe scriitor să lucreze mai bine, fiecare pagină beneficiind de pe urma atenției sale infailibile și a simțului limbii care o caracterizează. Nu-mi pot exprima suficient recunoștința față de David Remnick, care a fost de acord să mă trimită în junglă în căutarea orașului Z și care, atunci când proiectul a început să crească și să-mi înghită viața, a făcut tot posibilul pentru

a se asigura că-l voi duce la bun sfârșit. Această carte nu ar fi existat fără el.

Kathy Robbins și David Halpern, de la Robbins Office, și Matthew Snyder, de la CAA, sunt niște agenți grozavi: consilieri înțelepți, aliați redutabili și, cel mai important, prieteni. Vreau să le mulțumesc și tuturor celorlalți angajați de la Robbins Office, în special lui Kate Rizzo.

Unul dintre lucrurile cele mai bune legate de această carte a fost șansa de a lucra cu extraordinara echipă de la editura Doubleday. William Thomas a fost tot ceea ce și-ar fi putut dori un autor: un redactor incisiv și meticulos, dar și un susținător neobosit, care a făcut toate eforturile pentru acest proiect. Stephen Rubin a însoțit această carte de la idee până la publicare cu o energie și o înțelepciune de neînfrânt. Întreaga echipă de la Doubleday – printre care Bette Alexander, Maria Carella, Melissa Danaczko, Todd Doughty, Patricia Flynn, John Fontana, Catherine Pollock, Ingrid Sterner și Kathy Trager – a fost într-adevăr minunată.

John și Nina Darnton s-au dovedit nu numai socrii perfecți, ci și redactori de nădejde. Sora mea, Alison, împreună cu familia ei și cu fratele meu, Edward, m-a încurajat continuu. La fel și mama mea, Phyllis, care mi-a îndrumat scrisul de-a lungul anilor. Tatăl meu, Victor, nu doar că m-a susținut în toate privințele, dar continuă să-mi arate ce înseamnă o viață de aventuri.

Sper ca într-o zi fiul meu, Zachary, și fiica mea, Ella, care s-a născut după întoarcerea mea din călătorie, vor citi această carte și își vor spune că, până la urmă, tatăl lor n-a fost un bătrân plicticos. În final, vreau să-i mulțumesc soției mele, Kyra, care a investit în această carte mai mult decât pot descrie eu în cuvinte și care este și va fi mereu totul pentru mine. Împreună, ea, Zachary și Ella mi-au oferit cea mai plină de satisfacții și cea mai surprinzătoare călătorie.

Notă asupra surselor

Deși la un moment dat Fawcett a fost extrem de faimos, multe detalii despre viața sa, cum ar fi cele legate de moarte, sunt învăluite în mister. Până de curând, familia lui Fawcett a ținut în secret cea mai mare parte a documentelor care i-au aparținut, iar conținutul jurnalelor și al corespondenței colegilor și tovarășilor lui, cum ar fi Raleigh Rimell, nu fuseseră publicate niciodată.

În încercarea mea de a scoate la lumină viața lui Fawcett, m-am folosit foarte mult de aceste materiale rămase până atunci nepublicate. Printre acestea se numără jurnalele personale și jurnalele de călătorie ale lui Fawcett, corespondența soției și a fiilor săi, precum și a celor mai apropiați tovarăși de explorări ai lui și ai celor mai mari rivali, jurnalele membrilor unității sale militare din timpul Primului Război Mondial și ultimele scrisori ale lui Rimell, trimise din expediția din 1925, care au ajuns la o verișoară de gradul al doilea. Fawcett însuși a fost un scriitor prolific, lăsând în urmă o cantitate enormă de informații apărute în diverse publicații științifice și ezoterice, iar fiul său Brian, care a editat *Exploration Fawcett*, s-a dovedit a fi un demn urmaș al tatălui său.

În special pentru reconstituirea diferitelor epoci istorice, am beneficiat de pe urma muncii enorme de documentare a altor autori. Aș fi fost pierdut, de pildă, fără istoria indienilor brazilieni, în trei volume, scrisă de John Hemming, sau fără

o altă carte a sa, *The Search for El Dorado*. Volumul 1491 al lui Charles Mann, publicat la scurt timp după întoarcerea mea din călătorie, mi-a fost un ghid excelent în ce privește cele mai recente descoperiri științifice, care desființează o bună parte dintre ideile anterioare despre cum arătau Americile înainte de debarcarea lui Cristofor Columb. Le-am enumerat pe toate acestea și alte surse importante în bibliografie. Acolo unde m-am bazat pe o sursă, am încercat s-o citez și în note.

Tot ceea ce apare între ghilimele în text, inclusiv conversații din junglă între exploratorii dispăruți, provine direct dintr-un jurnal, dintr-o scrisoare sau alt document citat în note. În câteva locuri, am descoperit discrepanțe minore între versiunile publicate ale scrisorilor și documentele originale. În aceste cazuri, am folosit originalul. În încercarea de a păstra notele cât mai concise, nu citez sursa în cazul informațiilor bine cunoscute sau necontroverse ori atunci când reiese clar că persoana mi se adresează.

Surse nepublicate

Arhiva familiei Costin, colecția privată a lui Michael Costin și Mary Gibson.

Arhiva familiei Fawcett, colecția privată a lui Rolette de Montet-Guerin.

Arhiva familiei Rimell, colecția privată a lui Ann Macdonald.

Arhiva Percy Harrison Fawcett, Biblioteca de Carte Rară, Manuscrise și Colecții Speciale, Universitatea Duke, Durham, Carolina de Nord, PHFP – Percy Harrison Fawcett Papers.

Arhivele Naționale, Kew, Surrey, TNA – The National Archives.

Biblioteca Națională a Scoției, NLS – National Library of Scotland.

Centrul Harry Ransom, Universitatea Texas din Austin, Texas, HRC – Harry Ransom Center.

Departamentul pentru Arhive și Istorie al Statului Alabama, ADAH – Alabama Department of Archives and History.

Fundația Bibliotecii Naționale, Rio de Janeiro, Brazilia, FBN – Fundação Biblioteca Nacional.

Institutul Regal de Antropologie, RAI – Royal Anthropological Institute.

Muzeul, Biblioteca și Arhivele Artileriei Regale, Woolwich, Londra, RAHT – Royal Artillery Historical Trust.

Z, oraşul pierdut

Muzeul Militar Imperial, IWM – Imperial War Museum.

Muzeul Național al Arhivelor Amerindiene, Smithsonian Institution,
NMAI – National Museum of the American Indian Archives.

Societatea Americană de Geografie, AGS – American Geographical
Society.

Societatea Regală de Geografie, RGS – Royal Geographical Society.

Note

Prefață

¹ Hobbes, *Leviathan*, p. 186.

² *Los Angeles Times*, 28 ian. 1925.

Capitolul 1: Ne vom întoarce

¹ Deși multe dintre expedițiile lui Fawcett s-au desfășurat după moartea reginei Victoria, survenită în 1901, el este deseori considerat unul dintre exploratorii victorienii. Nu doar că s-a maturizat în perioada victoriană, dar, aproape în toate privințele, a întruchipat etosul și spiritul de explorare victorian.

² Dyott, „Search for Colonel Fawcett”, p. 514.

³ Loren McIntyre, în transcrierea interviului de la National Public Radio, 15 martie 1999.

⁴ K.G.G., „Review: Exploration Fawcett”, *Geographical Journal*, sept. 1953, p. 352.

⁵ Doyle, note la *The Lost World (O lume dispărută)*, p. 195; Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 122. Nu se știe prea multe despre originile relației dintre Percy Fawcett și Conan Doyle. *Exploration Fawcett* menționează că acesta din urmă a participat la una dintre prelegerile ținute de Fawcett la Societatea Regală de Geografie. Într-o scrisoare către Conan Doyle, Fawcett își amintește că scriitorul a încercat să-l contacteze în timp ce scria *O lume dispărută*, dar, pentru că Fawcett era plecat în junglă, a trebuit să-i răspundă Nina. În *The Annotated Lost World*, publicată în 1996, Roy Pilot și Alvin Rodin menționează că Fawcett îi era „bine cunoscut lui Conan Doyle” și trec în revistă numeroasele asemănări dintre Fawcett și exploratorul fictiv John Roxton. În mod interesant, s-ar putea ca Percy Fawcett să nu fi fost singurul membru al familiei sale care a influențat celebrul roman al lui Conan Doyle. În 1894, cu aproape două decenii înainte ca acesta să scrie *O lume dispărută*, fratele lui Fawcett, Edward, a publicat

Swallowed by an Earthquake, roman ce conține o poveste similară despre descoperirea unei lumi secrete, populate de dinozauri preistorici. Într-un articol din *British Heritage* din 1985, Robert K.G. Temple, moștenitor al drepturilor de autor ale lui Edward Fawcett și scriitor, l-a acuzat pe Conan Doyle că a împrumutat „fără rușine” din romanul lui Edward, acum aproape uitat.

⁶ *Ibid.*, p. 57.

⁷ Pentru descrierea transatlanticului *Vauban* și a vieții la bordul vaselor de acest tip m-am bazat, printre altele, pe broșura companiei Lamport & Holt, *South America: The Land of Opportunity, a Continent of Scenic Wonders, a Paradise for the Tourist*, pe Lamport & Holt de Heaton și pe *Only Way to Cross* de Maxtone-Graham.

⁸ Fawcett către John Scott Keltie, 4 feb. 1925, Societatea Regală de Geografie, Londra (de aici înainte, SRG).

⁹ *Los Angeles Times*, 16 aprilie 1925.

¹⁰ Raleigh, *Discoverie of the Large, Rich, and Bewtiful Emphyre of Guiana*, pp. 177 – 178.

¹¹ *Ibid.*, p. 114.

¹² Carvajal, *Discovery of the Amazon*, p. 172.

¹³ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 144.

¹⁴ Simón, *Expedition of Pedro de Ursua & Lope de Aguirre*, p. 227.

¹⁵ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 144.

¹⁶ *Atlanta Constitution*, 2 ian., 1925.

¹⁷ Brian Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 48.

¹⁸ Colonelul Arthur Lynch, „Is Colonel Fawcett Still Alive?“, *Graphic* (Londra), 1 sept. 1928.

¹⁹ Fawcett către Keltie, 18 aug. 1924, SRG.

²⁰ Citat în Fawcett către Isaiah Bowman, 8 aprilie 1919, SRG.

²¹ Arthur R. Hinks către căpitanul F.W. Dunn-Taylor, 6 iulie 1927, SRG.

²² Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 304.

²³ *Ibid.*, pp. 14 – 15.

²⁴ *Los Angeles Times*, 28 ian. 1925.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 24.

²⁷ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 277.

²⁸ *Ibid.*, p. 15.

²⁹ Percy Harrison Fawcett, „General Details of Proposed Expedition in S. America” (propunere), f.d., SRG.

³⁰ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 277.

³¹ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 10.

³² Dickens, *American Notes*, p. 13.

³³ *Ibid.*, p. 14.

³⁴ Broșura Lamport & Holt, *South America*.

³⁵ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 278.

³⁶ *Ibid.*, p. 15.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Los Angeles Times*, 28 ian. 1925.

Capitolul 2: Disparația

¹ Pentru descrierea fluviului Amazon am apelat la mai multe surse. Printre ele se află Goulding, Barthem și Ferreira, *Smithsonian Atlas of the Amazon*; Revkin, *Burning Season*; Haskins, *Amazon*; Whitmore, *Introduction to Tropical Rain Forests*; Bates, *Naturalist on the River Amazons*; Price, *Amazing Amazon*.

² Pentru descrierea expediției din 1996 am folosit interviurile mele cu James Lynch și cu alți membri ai echipei sale, precum și informații din cartea lui Leal, *Coronel Fawcett*.

³ Temple, „E. Douglas Fawcett”, p. 29.

⁴ *Daily Mail* (Londra), 30 ian. 1996.

⁵ Heath, *Picturesque Prison*, p. 116.

⁶ Fleming, *Brazilian Adventure*, p. 104.

⁷ *New York Times*, 13 feb. 1955.

⁸ Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 269.

⁹ *New York Times*, 18 ian. 2007.

¹⁰ Hemming, *Die If You Must*, p. 635.

¹¹ *Ibid.*

¹² *New York Times*, 11 mai 2006.

¹³ Percy Harrison Fawcett, „Case for an Expedition in the Amazon Basin” (propunere), SRG.

¹⁴ Citat în Millard, *River of Doubt*, p. 168.

Capitolul 3: Începe căutarea

¹ Pentru o analiză mult mai detaliată a dezbaterii academice privind existența civilizațiilor avansate în Amazonia, vezi 1491 de Mann.

² Vezi Meggers, *Amazonia*.

³ *Ibid.*, p. 104.

⁴ Cowell, *Tribe That Hides from Man*, p. 66.

⁵ Mann, 1491, p. 9.

⁶ Holmberg, *Nomads of the Long Bow*, p. 17.

⁷ *Ibid.*, p. 122.

⁸ *Ibid.*, p. 161.

⁹ *Ibid.*, p. 261.

¹⁰ Mann, 1491, p. 328.

Capitolul 4: Comoara îngropată

¹ Percy Harrison Fawcett, „Passing of Trinco“, p. 110.

² Percy Harrison Fawcett, „Gold Bricks at Badulla“, p. 223.

³ *Ibid.*, p. 232.

⁴ Dintr-un articol publicat independent de Timothy Paterson, „Douglas Fawcett and Imaginism“, p. 2.

⁵ *Ibid.*

⁶ Fawcett către Doyle, 26 martie 1919, HRC.

⁷ Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 15.

⁸ *Ibid.*, p. 16.

⁹ Pentru detalii despre obiceiurile și etosul victorian, vezi manualul din 1865 *The Habits of Good Society*; Campbell, *Etiquette of Good Society*; Bristow, *Vice and Vigilance*.

¹⁰ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 211.

¹¹ Percy Harrison Fawcett, „Obsession“, p. 476.

¹² Girouard, *Return to Camelot*, p. 260.

¹³ Dintr-un articol din albumul cu tăieturi din ziare al lui Fawcett, Arhiva familiei Fawcett.

¹⁴ Vezi Guggisberg, *Shop*.

¹⁵ *Ibid.*, p. 57.

¹⁶ Hankey, *Student in Arms*, p. 87.

¹⁷ Detaliile despre Sri Lanka în anii 1890 provin din diverse cărți din acea perioadă, inclusiv Ferguson, *Ceylon in 1893*; Willis, *Ceylon*; Cave, *Golden Tips*.

¹⁸ Twain, *Following the Equator*, p. 336.

¹⁹ Fawcett, „Gold Bricks at Badulla“, p. 225.

²⁰ *Ibid.*, p. 231.

²¹ *Ibid.*, p. 232.

²² Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 16.

²³ Citat dintr-un articol din albumul cu decupaje din ziare al lui Fawcett, Arhiva familiei Fawcett.

²⁴ Curieux, 26 sept. 1951.

²⁵ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 18.

²⁶ Curieux, 26 sept. 1951.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Fawcett către Doyle, 26 martie 1919, HRC.

²⁹ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 3.

³⁰ Curieux, 26 sept. 1951.

³¹ *Ibid.*

³² Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 3. O relatare asemănătoare puteți găsi în Hambloch, *Here and There*.

³³ Interviu pe care i l-am luat nepoatei lui Fawcett, Rolette.

³⁴ Curieux, 26 sept. 1951.

- ³⁵ Percy Harrison Fawcett, scrisoare adresată redacției, *Occult Review*, feb. 1913, p. 80.
- ³⁶ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 16.
- ³⁷ Vezi Meade, *Madame Blavatsky*; Washington, *Madame Blavatsky's Baboon*; Oppenheim, *Other World*.
- ³⁸ Meade, *Madame Blavatsky*, p. 40.
- ³⁹ *Ibid.*, p. 8.
- ⁴⁰ Kelly, *Collected Letters of W.B. Yeats*, p. 164.
- ⁴¹ Oppenheim, *Other World*, p. 28.
- ⁴² Stashower, *Teller of Tales*, p. 405.
- ⁴³ Oppenheim, *Other World*, p. 184.
- ⁴⁴ *Dublin Review*, iul. – oct. 1890, p. 56.
- ⁴⁵ A.N. Wilson, *Victorians*, p. 551.
- ⁴⁶ Fawcett, „Passing of Trinco“, p. 116.
- ⁴⁷ Vezi Stanley, *How I Found Livingstone*; Jeal, *Livingstone*.
- ⁴⁸ Pritchett, *Tale Bearers*, p. 25.
- ⁴⁹ Edward Douglas Fawcett, *Swallowed by an Earthquake*, p. 180.
- ⁵⁰ Edward Douglas Fawcett, *Secret of the Desert*, p. 206.
- ⁵¹ *Ibid.*, p. 3.
- ⁵² *Ibid.*, p. 49.
- ⁵³ *Ibid.*, p. 146.
- ⁵⁴ *Ibid.*, p. 195.
- ⁵⁵ *Ibid.*, p. 237.
- ⁵⁶ Fawcett, „Passing of Trinco“, p. 116.
- ⁵⁷ Walters, *Palms and Pearls*, p. 94.
- ⁵⁸ Fawcett către Esther Windust, 23 martie 1924, PHFP.
- ⁵⁹ Conrad, „Geography and Some Explorers“, p. 6.

Capitolul 5: Enigme pe hartă

- ¹ Relatarea din 1995 a lui Steve Kemper, „Fawcett's Wake“, pusă la dispoziție de autor.
- ² Pentru informațiile despre istoria hărților și a geografiei, m-am bazat în principal pe Wilford, *Mapmakers*, Brown, *Story of Maps*, Sobel, *Longitude*, Bergreen, *Over the Edge of the World*, și De Camp și Ley, *Lands Beyond*.
- ³ Citat în Brehaut, *Encyclopedist of the Dark Ages*, p. 244.
- ⁴ Citat în Bergreen, *Over the Edge of the World*, p. 77.
- ⁵ Citat în De Camp and Ley, *Lands Beyond*, p. 148.
- ⁶ Wilford, *Mapmakers*, p. 153.
- ⁷ Pentru informații despre istoria SRG, vezi Mill, *Record of the Royal Geographical Society*, Cameron, *To the Farthest Ends of the Earth* și Keltie, *Thirty Years' Work of the Royal Geographical Society*.
- ⁸ Mill, *Record of the Royal Geographical Society*, p. 17.

- ⁹ Francis Younghusband în „The Centenary Meeting: Addresses on the History of the Society“, *Geographical Journal*, dec. 1930, p. 467.
- ¹⁰ Keltie, *Thirty Years' Work of the Royal Geographical Society*, p. 350.
- ¹¹ Pentru informații despre Burton, vezi Kennedy, *Highly Civilized Man*, Farwell, Burton, și Lovell, *Rage to Live*.
- ¹² Citat în Farwell, Burton, p. 267.
- ¹³ Citat în Lovell, *Rage to Live*, p. 581.
- ¹⁴ David Attenborough, „Cuvânt-înainte“ la Cameron, *To the Farthest Ends of the Earth*.
- ¹⁵ Citat în Kennedy, *Highly Civilized Man*, p. 102.
- ¹⁶ *Ibid.*, p. 103.
- ¹⁷ *Ibid.*, p. 169.
- ¹⁸ *Ibid.*, p. 124.
- ¹⁹ Citat în Moorehead, *White Nile*, pp. 74 – 75.
- ²⁰ Vezi Gillham, *Life of Sir Francis Galton*; Pickover, *Strange Brains and Genius* și Brookes, *Extreme Measures*.
- ²¹ Citat în Pickover, *Strange Brains and Genius*, p. 113.
- ²² *Ibid.*, p. 118.
- ²³ Citat în Driver, *Geography Militant*, p. 3.
- ²⁴ Citat în Cameron, *To the Farthest Ends of the Earth*, p. 53.
- ²⁵ Fawcett către Keltie, 14 dec. 1921, SRG.

Capitolul 6: Discipolul

- ¹ Data a fost identificată într-o scrisoare din 1901 trimisă secretarului Societății Regale de Geografie din partea Ministerului de Război, în timp ce adresa hotelului apare menționată în memoriile lui Reeves, *Recollections of a Geographer*, p. 96.
- ² Pentru descrieri ale Londrei sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX, vezi Cook, *Highways and Byways in London*; Burke, *Streets of London Through the Centuries*; Sims, *Living London*; Flanders, *Inside the Victorian Home* și Larson, *Thunderstruck*.
- ³ Pentru detalii despre clădirea SRG de pe Savile Row, vezi Mill, *Record of the Royal Geographical Society*.
- ⁴ Pentru descrierea lui Reeves și a cursului său m-am bazat în principal pe memoriile sale, *Recollections of a Geographer*, și pe prelegerile publicate în *Maps and Map-Making*.
- ⁵ Reeves, *Recollections of a Geographer*, p. 17.
- ⁶ Francis Younghusband, „Cuvânt-înainte“ la Reeves, *Recollections of a Geographer*, p. 11.
- ⁷ Galton, *Art of Travel*, p. 2.
- ⁸ Reeves, *Maps and Map-Making*, p. 84.
- ⁹ Reeves, *Recollections of a Geographer*, p. 96.
- ¹⁰ Bergreen, *Over the Edge of the World*, p. 84.

¹¹ Pentru mai multe informații despre rolul pe care l-au jucat aceste manuale în conturarea comportamentului victorian, vezi Driver, *Geography Militant*, pp. 49 – 67.

¹² Freshfield și Wharton, *Hints to Travellers*, p. 2.

¹³ *Ibid.*, p. 5.

¹⁴ *New York Times*, 11 feb. 1913.

¹⁵ McNiven și Russell, *Appropriated Pasts*, p. 66.

¹⁶ Freshfield și Wharton, *Hints to Travellers*, p. 435.

¹⁷ *Ibid.*, pp. 445 – 446.

¹⁸ *Ibid.*, p. 422.

¹⁹ Informațiile despre „instrumentele” folosite de primii antropologi provin în mare parte din ediția din 1893 a volumului *Hints to Travellers* și din manualul din 1874 realizat de British Association for the Advancement of Science, *Notes and Queries on Anthropology*.

²⁰ Freshfield și Wharton, *Hints to Travellers*, p. 421.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, p. 422.

²³ *Ibid.*, p. 58.

²⁴ *Ibid.*, p. 6.

²⁵ *Ibid.*, p. 309.

²⁶ *Ibid.*, p. 308.

²⁷ *Ibid.*, p. 17.

²⁸ *Ibid.*, p. 18.

²⁹ *Ibid.*, p. 21.

³⁰ *Ibid.*, p. 20.

³¹ *Ibid.*, p. 225.

³² *Ibid.*, p. 201.

³³ *Ibid.*, p. 317.

³⁴ *Ibid.*, p. 321.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*, p. 96.

³⁷ Fawcett către John Scott Keltie, 2 nov. 1924, SRG.

Capitolul 7: Înghețată liofilizată și șosete cu adrenalină

¹ Fleming, *Brazilian Adventure*, p. 32.

² Millard, *River of Doubt*, pp. 164 – 165.

³ Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 50.

⁴ Brian Fawcett către generalul de brigadă F. Percy Roe, 15 martie 1977, SRG.

Capitolul 8: În Amazonia

¹ Detaliile despre perioada în care Fawcett a lucrat pentru Biroul de Contra-informații britanic provin din jurnalul său marocan, 1901, Arhiva familiei Fawcett.

- ² *Ibid.*
- ³ Vezi Hefferman, *Geography, Cartography, and Military Intelligence*, pp. 505 – 506.
- ⁴ Informațiile despre Departamentul Topografic al Indiei și spionii de acolo provin în primul rând din cărțile lui Hopkirk, *The Great Game* și *Trespassers on the Roof of the World*.
- ⁵ Percy Harrison Fawcett, „Journey to Morocco City”, p. 190.
- ⁶ Fawcett, jurnalul marocan.
- ⁷ Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 18 – 19.
- ⁸ Vezi Flint, *Sir George Goldie and the Making of Nigeria* și Muffett, *Empire Builder Extraordinary*.
- ⁹ Muffett, *Empire Builder Extraordinary*, p. 19.
- ¹⁰ *Ibid.*, p. 22.
- ¹¹ Pentru discuția dintre Fawcett și Goldie, vezi Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 18 – 20.
- ¹² *Ibid.*, pp. 18 – 19, 20.
- ¹³ *Ibid.*, p. 20.
- ¹⁴ În *Exploration Fawcett*, Chivers apare sub pseudonimul Chalmers.
- ¹⁵ *Ibid.*, p. 21.
- ¹⁶ Enrique Chavas-Carballo, „Ancon Hospital: An American Hospital During the Construction of the Panama Canal, 1904 – 1914”, *Military Medicine*, oct. 1999.
- ¹⁷ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 26.
- ¹⁸ Freshfield și Wharton, *Hints to Travellers*, p. 12.
- ¹⁹ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 159.
- ²⁰ Îmi bazez descrierea boomului cauciucului în Amazonia și a regiunii de frontieră pe mai multe surse, inclusiv Furneaux, *Amazon*, pp. 144 – 166, Hemming, *Amazon Frontier*, pp. 271 – 275, și St. Clair, *Mighty, Mighty Amazon*, pp. 156 – 163.
- ²¹ Interviu realizat de autor cu Aldo Musacchio, coautor al articolului „Brazil in the International Rubber Trade, 1870 – 1930”, publicat în *From Silver to Cocaine: Latin American Commodity Chains and the Building of the World Economy, 1500 – 2000*, ed. Steven Topik, Carlos Marichal și Zephyr Frank (Durham, Duke University Press, 2006).
- ²² Furneaux, *Amazon*, p. 153.
- ²³ Citat în Hemming, *Amazon Frontier*, pp. 292 – 293.
- ²⁴ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 41.
- ²⁵ *Ibid.*, p. 89.
- ²⁶ Price, *Amazing Amazon*, p. 147.
- ²⁷ Citat în Fifer, *Bolivia*, p. 131.
- ²⁸ Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 95 – 96.
- ²⁹ Vezi Hardenburg, *Putumayo*.
- ³⁰ *Ibid.*, p. 204.

³¹ U.S. Department of State, *Slavery in Peru*, p. 120.

³² *Ibid.*, p. 69.

³³ Percy Harrison Fawcett, „Survey Work on the Frontier Between Bolivia and Brazil“, p. 185.

³⁴ Percy Harrison Fawcett, „Explorations in Bolivia“, p. 515.

³⁵ *Ibid.*, p. 64.

³⁶ Percy Harrison Fawcett, „In the Heart of South America“, pt. 4, p. 91.

³⁷ Theodore Roosevelt, *Through the Brazilian Wilderness*, p. 40.

³⁸ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 131.

³⁹ Pentru descrieri ale animalelor și insectelor din Amazonia, vezi Forsyth și Miyata, *Tropical Nature*; Cutright, *Great Naturalists Explore South America*; Kricher, *Neotropical Companion*; Millard, *River of Doubt*.

⁴⁰ Humboldt, *Personal Narrative of Travels to the Equinoctial Regions of America*, pp. 112 – 116.

⁴¹ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 50.

⁴² Fawcett, „In the Heart of South America“, pt. 3, p. 498.

⁴³ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 84.

⁴⁴ Costin către fiica Mary, 10 nov. 1946, Arhiva familiei Costin.

⁴⁵ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 94.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 47.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Price, *Amazing Amazon*, p. 138.

⁴⁹ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 59.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 49.

⁵¹ Jurnalul lui Ernest Holt, 20 oct. 1920, ADAH.

⁵² Millard, *River of Doubt*, p. 250.

⁵³ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 89.

⁵⁴ Métraux, *Native Tribes of Eastern Bolivia and Western Matto Grosso*, p. 80.

⁵⁵ Clastres, „Guayaki Cannibalism“, pp. 313 – 315.

⁵⁶ C. Reginald Enock, scrisoare adresată redacției, *Geographical Journal*, 19 aprilie 1911, SRG.

⁵⁷ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 73.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 87.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*, p. 83.

⁶¹ „Explorations in Bolivia“, p. 523.

⁶² *Ibid.*, p. 43.

⁶³ Keltie către Nina Fawcett, 1 dec. 1913, SRG.

⁶⁴ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 55.

Capitolul 9: Însemnările secrete

¹ Malcolm, *Silent Woman*, p. 9.

² Citatele din jurnale personale și jurnale de călătorie provin din arhiva familiei Fawcett.

Capitolul 10: Iadul verde

¹ Vezi Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 116 – 122. Pentru mai multe informații despre această călătorie, vezi „Explorations in Bolivia” și seria publicată în patru fascicule, „In the Heart of South America”, scrisă tot de Fawcett.

² Fawcett, „In the Heart of South America”, pt. 2, p. 491.

³ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 122.

⁴ Doyle, note la *Lost World*, p. 195. Celălalt loc despre care se spune că ar fi fost sursa de inspirație pentru peisajul din carte este Muntele Roraima din Venezuela.

⁵ Pentru detalii despre conversația lor, vezi Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 120 – 121.

⁶ Fawcett, „In the Heart of South America”, pt. 3, p. 549.

⁷ Millard, *River of Doubt*, p. 148.

⁸ Forsyth și Miyata, *Tropical Nature*, p. 93.

⁹ 38 de ani mai târziu, s-a dovedit că Fawcett și ai lui fuseseră la o distanță destul de mare de izvorul principal. Brian Fawcett observa că „tatăl meu ar fi fost profund dezamăgit”.

¹⁰ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 122.

¹¹ *Ibid.*, p. 121.

¹² Fawcett, „In the Heart of South America”, pt. 4, p. 89.

¹³ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 110.

¹⁴ *Ibid.*, p. 124.

Capitolul 11: Tabăra Calului Mort

¹ Percy Harrison Fawcett, „Case for an Expedition in the Amazon Basin”, 13 aprilie 1924, SRG.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

Capitolul 12: În mâinile Zeilor

¹ Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 108.

² *Ibid.*, pp. 108 – 109.

³ *Ibid.*, p. 109.

⁴ *Ibid.*, p. 138.

⁵ Nina Fawcett către Joan, 24 ian. 1946, Arhiva familiei Fawcett.

⁶ Fawcett către John Scott Keltie, 3 oct. 1911, SRG.

⁷ Nina Fawcett către Joan, 6 sept. 1946, Arhiva familiei Fawcett.

⁸ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 24.

- ⁹ Brian Fawcett către Nina, 5 dec. 1933, Arhiva familiei Fawcett.
- ¹⁰ Nina Fawcett către Keltie, 30 nov. 1913, SRG.
- ¹¹ Nina Fawcett către Harold Large, 12 aprilie 1926, Arhiva familiei Fawcett.
- ¹² Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 16.
- ¹³ Nina Fawcett, „The Transandine Railway“, f.d., SRG.
- ¹⁴ Nina Fawcett către Large, 6 dec. 1923, Arhiva familiei Fawcett.
- ¹⁵ Nina Fawcett către Keltie, 6 ian. 1911, SRG.
- ¹⁶ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 30.
- ¹⁷ Percy Harrison Fawcett, „Gold Bricks at Badulla“, p. 234.
- ¹⁸ Interviu realizat de autor cu strănepoata lui Fawcett.
- ¹⁹ *Jack Going to School*, 1910, Arhiva familiei Fawcett.
- ²⁰ Fawcett către Nina Fawcett, 12 aprilie 1910, Arhiva familiei Fawcett.
- ²¹ Stanley Allen, *New Haven Register*, f.d., SRG.
- ²² Barclay către David George Hogarth, 1 sept. 1927, SRG.
- ²³ Larson, *Thunderstruck*, p. 271.
- ²⁴ Edward Douglas Fawcett, *Hartmann the Anarchist*, p. 27.
- ²⁵ *Ibid.*, p. 147.
- ²⁶ Citate din articole de presă găsite în albumul cu tăieturi al lui Fawcett, Arhiva familiei Fawcett.
- ²⁷ Suarez, Lembcke și Fawcett, „Further Explorations in Bolivia“, p. 397.
- ²⁸ Fawcett către Keltie, 24 dec. 1910, SRG.
- ²⁹ Suarez, Lembcke și Fawcett, „Further Explorations in Bolivia“, pp. 396 – 397.
- ³⁰ *Ibid.*
- ³¹ Fawcett către Keltie, 5 dec. 1914, SRG.
- ³² Thomas Charles Bridges, *Pictorial Weekly*, f.d.
- ³³ Furneaux, *Amazon*, p. 214.
- ³⁴ Fawcett către Keltie, 10 martie 1910, SRG.
- ³⁵ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 178.
- ³⁶ Barclay către David George Hogarth, 1 sept. 1927, SRG.
- ³⁷ Fawcett către Esther Windust, 24 martie 1923, PHFP.
- ³⁸ „Colonel Fawcett's Expedition in Matto Grosso“, *Geographical Journal*, feb. 1928, p. 176.
- ³⁹ Nina Fawcett către Keltie, 9 oct. 1921, SRG.
- ⁴⁰ Fawcett către Keltie, 2 martie 1912, SRG.
- ⁴¹ Din albumul cu decupaje, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁴² Dyott, *Man Hunting in the Jungle*, p. 120.
- ⁴³ Percy Harrison Fawcett, „Bolivian Exploration, 1913 – 1914“ (propunere), f.d., SRG.
- ⁴⁴ Fawcett către Keltie, 24 dec. 1913, SRG.
- ⁴⁵ Keltie către Fawcett, 29 ian. 1914, SRG.
- ⁴⁶ Pentru detalii despre Murray, vezi Riffenburgh, *Nimrod*; Niven, *Ice Master*, „Captain Bartlett Has No Views“, *Washington Post*, 6 iulie 1914; Shackleton, *Heart of the Antarctic* și Murray și Marston, *Antarctic Days*.

- ⁴⁷ Murray și Marston, *Antarctic Days*, p. 88.
- ⁴⁸ Fawcett către Keltie, 3 oct. 1911, SRG.
- ⁴⁹ Murray și Marston, introducere la *Antarctic Days*, p. xvi.
- ⁵⁰ Fawcett, scrisoare adresată redacției, *Travel*, f.d., SRG.
- ⁵¹ Interviu realizat de autor cu Michael Costin.
- ⁵² Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 144.
- ⁵³ Jurnalul lui James Murray, 2 oct. 1911, NLS.
- ⁵⁴ Costin către fiica Mary, 10 nov. 1946, Arhiva familiei Costin.
- ⁵⁵ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 150.
- ⁵⁶ Jurnalul lui Ernest Holt, 10 nov. 1920, ADAH.
- ⁵⁷ Rice, „Further Explorations in the North-West Amazon Basin“, p. 148.
- ⁵⁸ Pentru acest citat și toate celelalte ale lui Murray din timpul expediției din 1911, vezi jurnalul acestuia, care face parte din Colecția William Laird McKinlay păstrată la Biblioteca Națională a Scoției.
- ⁵⁹ Jurnalul lui Holt, 22 nov. 1920, ADAH.
- ⁶⁰ Costin către fiica Mary, 10 nov. 1946, Arhiva familiei Costin.
- ⁶¹ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 114.
- ⁶² Dna Letheran către Fawcett, 30 oct. 1919, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁶³ Percy Harrison Fawcett, „Occult Life“, p. 93.
- ⁶⁴ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 163.
- ⁶⁵ Percy Harrison Fawcett, „Renegades from Civilization“, f.d., Arhiva familiei Fawcett.
- ⁶⁶ Theodore Roosevelt, *Through the Brazilian Wilderness*, p. 303.
- ⁶⁷ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 60.
- ⁶⁸ Costin, *Daily Chronicle* (Londra), 27 aug. 1928.
- ⁶⁹ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 169.
- ⁷⁰ Costin, *Daily Chronicle* (Londra), 27 aug. 1928.
- ⁷¹ Jurnalul lui Murray, 17 nov. 1911, NLS.
- ⁷² Fawcett către Keltie, 31 dec. 1911, SRG.
- ⁷³ Keltie către Fawcett, 11 iunie 1912, SRG.
- ⁷⁴ Fawcett către Keltie, 2 martie 1912, SRG.
- ⁷⁵ Keltie către Hugh Mill, 1 martie 1912, SRG.
- ⁷⁶ Keltie către Fawcett, 1 iunie 1912, SRG.
- ⁷⁷ Fawcett către Keltie, 10 mai 1912, SRG.
- ⁷⁸ Keltie către Fawcett, 7 martie 1912, SRG.
- ⁷⁹ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 153.
- ⁸⁰ *Ibid.*, p. 154.
- ⁸¹ Despre dispariția lui Murray, vezi Niven, *Ice Master*.

Capitolul 14: Teoria despre Z

- ¹ Percy Harrison Fawcett, „Further Explorations in Bolivia“, p. 387.
- ² Carvajal, *Discovery of the Amazon*, p. 438.
- ³ Percy Harrison Fawcett, „In the Heart of South America“, pt. 3, p. 552.

- ⁴ Costin către fiica Mary, f.d., Arhiva familiei Costin.
- ⁵ Fawcett și Costin își aminteau puțin diferit întâmplarea. Fawcett, de exemplu, spunea că, până la urmă, unul dintre colegii lui l-a trecut râul într-o canoe.
- ⁶ Costin către fiica Mary, f.d., Arhiva familiei Costin.
- ⁷ Fawcett, „In the Heart of South America”, pt. 3, p. 552.
- ⁸ Costin către fiica Mary, f.d., Arhiva familiei Costin.
- ⁹ Fawcett, „Further Explorations in Bolivia”, p. 388.
- ¹⁰ *Ibid.*
- ¹¹ Costin către fiica Mary, f.d., Arhiva familiei Costin.
- ¹² Fawcett, „Further Explorations in Bolivia”, p. 388.
- ¹³ Fawcett către SRG, 15 oct. 1909, SRG.
- ¹⁴ Costin către fiica Mary, nov. 10, 1946, Arhiva familiei Costin.
- ¹⁵ Costin, *Daily Chronicle* (Londra), 27 aug. 1928.
- ¹⁶ Suarez, Lembcke și Fawcett, „Further Explorations in Bolivia”, p. 397.
- ¹⁷ Nina către Keltie, 1909, SRG.
- ¹⁸ Nina Fawcett către John Scott Keltie, 11 ian. 1911, SRG.
- ¹⁹ Costin, *Daily Chronicle* (Londra), 27 aug. 1928.
- ²⁰ *Ibid.*
- ²¹ *Ibid.*
- ²² Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 171.
- ²³ *Ibid.*, p. 149.
- ²⁴ Fawcett, „In the Heart of South America”, pt. 2, p. 495.
- ²⁵ Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 168 – 169.
- ²⁶ Fawcett, „In the Heart of South America”, pt. 4, p. 92.
- ²⁷ Pentru detalii despre primul contact dintre amerindieni și europeni și despre dezbaterea Las Casas – Sepúlveda, vezi Huddleston, *Origins of the American Indian*; Todorov, *Conquest of America*; Pagden, *European Encounters with the New World* și Greenblatt, *Marvelous Possessions*.
- ²⁸ Citat în Columbia University, *Introduction to Contemporary Civilization in the West*, pp. 526 – 527.
- ²⁹ Citat în Pagden, *European Encounters with the New World*, p. 71.
- ³⁰ Las Casas, *Short Account of the Destruction of the Indies*, p. 12.
- ³¹ *Ibid.*, pp. 9 – 10.
- ³² British Association for the Advancement of Science, *Notes and Queries on Anthropology*, pp. 10 – 13. Nu numai victorienii aveau o mentalitate rasistă în ceea ce-i privește pe amerindieni. În 1909, directorul științific al Muzeului din São Paulo, dr. Hermann von Ihering, a argumentat că, dat fiind că indienii nu contribuie „nici la muncă, nici la progres”, Brazilia nu avea „altă alternativă decât să-i extermine”.
- ³³ Pentru descrierea atitudinii victoriene față de rasă, m-am bazat pe mai multe cărți excelente, printre ele: Stocking, *Victorian Anthropology*;

Kuklick, *Savage Within*; Stepan, *Idea of Race in Science* și Kennedy, *Highly Civilized Man*.

³⁴ Citat în Kennedy, *Highly Civilized Man*, p. 133.

³⁵ *Ibid.*, p. 143.

³⁶ Citat în Stocking, *Victorian Anthropology*, p. 105.

³⁷ Citat în A.N. Wilson, *Victorians*, pp. 104 – 105.

³⁸ Victoria Glendinning, *Leonard Woolf: A Biography* (New York: Free Press, 2006), p. 149.

³⁹ Citat în Stocking, *Victorian Anthropology*, p. 157.

⁴⁰ Potrivit Bibliei, în 722 î.e.n., armata asiriană a deportat și a împrăștiat cele zece triburi din Regatul de Nord al Israelului. Soarta acestora a constituit multă vreme un mister pentru cărturari. La mijlocul secolului al XVII-lea, Antonio de Montezinos, un evreu sefard care scăpase din mâinile Inchiziției, a susținut că a găsit urmași ai acestor triburi în jungla amazoniană – ținutul „în care omul nu a trăit niciodată”. Acesta a relatat că mai mulți indieni i s-ar fi adresat în ebraică: „Ascultă, Israel! Domnul Dumnezeu nostru este Unul singur”. Influentul rabin european Menasseh ben Israel a confirmat mai târziu relatarea lui Montezinos, astfel că mulți au crezut despre amerindieni, ale căror origini erau o enigmă pentru occidentali, că sunt de fapt evrei. În 1683, William Penn, membru al sectei protestante Quaker și fondator al statului Pennsylvania, a spus că este „aproape convins” că indienii își aveau „obârșia în cele Zece Triburi”. Aceleași teorii au fost preluate și de mormoni, care considerau că cel puțin parțial indienii se trăgeau din evrei care migraseră.

⁴¹ *Los Angeles Times*, 16 aprilie 1925.

⁴² Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 170, 201.

⁴³ *Ibid.*, p. 215.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 49.

⁴⁵ Percy Harrison Fawcett, „Bolivian Exploration, 1913 – 1914”, p. 225.

⁴⁶ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 203.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 170.

⁴⁸ Thomas Charles Bridges, *Pictorial Weekly*, f.d.

⁴⁹ Costin, *Daily Chronicle* (Londra), 27 aug. 1928.

⁵⁰ Kennedy, *Highly Civilized Man*, p. 143.

⁵¹ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 95.

⁵² Citat în Babcock, „Early Observations in American Physical Anthropology”, p. 309.

⁵³ Citat în Woolf, „Albinism (OCA2) in Amerindians”, p. 121.

⁵⁴ Carvajal, *Discovery of the Amazon*, p. 214.

⁵⁵ Hemming, *Die If You Must*, p. 78.

⁵⁶ Fawcett, „Bolivian Exploration, 1913 – 1914”, p. 222.

⁵⁷ Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 199 – 200.

⁵⁸ Costin, *Daily Chronicle* (Londra), 27 aug. 1928.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 199.

⁶¹ Renumitul antropolog suedez Baron Erland Nordenskiöld a afirmat mai târziu că Fawcett „a descoperit un trib indigen important, care [...] nu mai fusese vizitat de albi”.

⁶² Bowman, „Remarkable Discoveries in Bolivia”, p. 440.

⁶³ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 173.

⁶⁴ Fawcett, „Bolivian Exploration, 1913 – 1914”, p. 224.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 228.

⁶⁶ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 200.

⁶⁷ Percy Harrison Fawcett, „Memorandum Regarding the Region of South America Which It Is Intended to Explore” (propunere), 1920, SRG.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Pentru detalii despre Henry Savage Landor, vezi *Trespassers on the Roof of the World* de Hopkirk și cărțile lui Landor: *Everywhere* și *Across Unknown South America*.

⁷⁰ Landor, *Across Unknown South America*, vol. 1, p. 14.

⁷¹ Church, „Dr. Rice's Exploration in the North-Western Valley of the Amazon”, pp. 309 – 310.

⁷² H.E., „The Rio Negro, the Casiquiare Canal, and the Upper Orinoco”, p. 343.

⁷³ Societatea Regală de Geografie, „Monthly Record”, iunie 1913, p. 590.

⁷⁴ *New York Times*, 7 sept. 1913.

⁷⁵ Keltie către Fawcett, 29 ian. 1914, SRG.

⁷⁶ *New York Times*, 24 iulie 1956.

⁷⁷ Fawcett către SRG, 24 ian. 1922, SRG.

⁷⁸ Keltie către Fawcett, 10 martie 1911, SRG.

⁷⁹ Citat în Millard, *River of Doubt*, p. 338.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 339.

⁸¹ Citat în Hopkirk, *Trespassers on the Roof of the World*, p. 135.

⁸² *New York Times*, 6 oct. 1915.

⁸³ Fawcett către Keltie, 3 feb. 1915, SRG.

⁸⁴ Fawcett către Keltie, 15 aprilie 1924, SRG.

⁸⁵ Fawcett către Keltie, 27 sept. 1912, SRG.

⁸⁶ Fawcett către Keltie, 9 aprilie 1915, SRG.

⁸⁷ Millard, *River of Doubt*, p. 77.

⁸⁸ Percy Harrison Fawcett, „Case for an Expedition in the Amazon Basin” (propunere), 13 aprilie 1924, SRG.

⁸⁹ Brian Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 231.

⁹⁰ Keltie către Fawcett, 29 ian. 1914, SRG.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Bingham, introducere la *Lost City of the Incas*, pp. 17 – 18.

⁹³ Hugh Thomson, *Independent* (Londra), 21 iulie 2001.

Capitolul 15: El Dorado

¹ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 97.

² Pentru detalii, vezi relatarea completă din Hemming, *The Search for El Dorado*. Vezi și Wood, *Conquistador*, Smith, *Explorers of the Amazon* și St. Clair, *Mighty, Mighty Amazon*.

³ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 101.

⁴ Teologul Sepúlveda avea să respingă mai târziu „ingeniozitatea“ indienilor, cum ar fi aztecii și incașii, afirmând că „animalele, păsările și păianjenii“ sunt capabili să construiască „structuri pe care nicio realizare omenească nu le poate imita“.

⁵ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 7.

⁶ *Ibid.*, p. 45.

⁷ Carvajal, anexă la *Discovery of the Amazon*, p. 245.

⁸ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 111.

⁹ *Ibid.*, p. 112.

¹⁰ Carvajal, *Discovery of the Amazon*, p. 172.

¹¹ *Ibid.*, p. 171.

¹² *Ibid.*, p. 213.

¹³ St. Clair, *Mighty, Mighty Amazon*, p. 47.

¹⁴ Raleigh, *Discoverie of the Large, Rich, and Bewtiful Empyre of Guiana*, p. 111.

¹⁵ Citat în Trevelyan, *Sir Walter Raleigh*, p. 494.

¹⁶ *Ibid.*, pp. 504 – 505.

¹⁷ Adamson și Folland, *Shepherd of the Ocean*, p. 449.

¹⁸ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 63.

¹⁹ *Ibid.*, p. 42.

²⁰ *Ibid.*, p. 172.

²¹ Fawcett către Arthur R. Hinks, f.d., SRG.

²² Carvajal, *Discovery of the Amazon*, p. 202.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, p. 211.

²⁵ *Ibid.*, p. 217.

²⁶ *Ibid.*, p. 201.

²⁷ Carvajal, introducere la *Discovery of the Amazon*, p. 25.

²⁸ Citat în Hemming, *Search for El Dorado*, p. 134.

²⁹ *Ibid.*, p. 133.

³⁰ Fragmente dactilografiate din corespondența lui Fawcett, Fawcett către Harold Large, 16 oct. 1923, Arhiva familiei Fawcett.

³¹ Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 173.

Capitolul 16: Sub cheie

¹ Traducerea documentului făcută de mine a fost confruntată cu cea mult mai veridică a soției lui Richard Burton, inclusă în al doilea volum al cărții acestuia, *Explorations of the Highlands of the Brazil*.

² Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 10.

³ Brian Fawcett către Nina și Joan, 6 feb. 1952, Arhiva familiei Fawcett.

Capitolul 17: Lumea întreagă a înnebunit

¹ Keltie către Fawcett, 11 dec. 1914, SRG.

² Fawcett către Keltie, 3 feb. 1915, SRG.

³ Citat în *The New York Times Current History: The European War*, vol. 1, August–December 1914, p. 140.

⁴ Fawcett către Keltie, 18 ian. 1915, SRG.

⁵ Cecil Eric Lewis Lyne, „My Participation in the Two Great Wars” (memorii nepublicate), RAHT.

⁶ Henry Harold Hemming, „My Story” (memorii nepublicate), IWM.

⁷ Lyne, „My Participation in the Two Great Wars”.

⁸ *Ibid.*

⁹ Vezi prima ediție americană a cărții lui John Ramsden *Man of the Century: Winston Churchill and His Legend Since 1945* (New York: Columbia University Press, 2002), p. 372.

¹⁰ Pentru întâlnirea dintre Fawcett și Churchill, vezi Lyne, „My Participation in the Two Great Wars”.

¹¹ Citat în Gilbert, *Churchill*, p. 332.

¹² Nina Fawcett către Keltie, 2 martie 1916, SRG.

¹³ Nina Fawcett către Keltie, 25 aprilie 1916, SRG.

¹⁴ Fawcett către Edward A. Reeves, 5 feb. 1915, SRG.

¹⁵ „Monthly Record”, *Geographical Journal*, oct. 1916, p. 354.

¹⁶ Nina Fawcett către Keltie, 11 martie 1916, SRG.

¹⁷ Fawcett către Keltie, 15 ian. 1920, SRG.

¹⁸ Pentru descrieri ale războiului, vezi Gilbert, *Somme*; Ellis, *Eye-Deep in Hell*; Winter, *Death's Men* și Hart, *Somme*.

¹⁹ Percy Harrison Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 66.

²⁰ Huntford, *Shackleton*, p. 599.

²¹ Jurnalul lui Cecil Eric Lewis Lyne, RAHT.

²² Ellis, *Eye-Deep in Hell*, pp. 66 – 67.

²³ Nina Fawcett către Keltie, 3 martie 1917, SRG.

²⁴ Mill, *Record of the Royal Geographical Society*, p. 204.

²⁵ Fawcett către Keltie, f.d., 1917, SRG.

²⁶ Davson, *History of the 35th Division*, p. 43.

²⁷ „British Colonel in Letter Here Tells of Enormous Slaughter”, din albumul cu tăieturi din ziare al lui Fawcett, f.d., f.p., Arhiva familiei Fawcett.

²⁸ Stashower, *Teller of Tales*, p. 346.

- ²⁹ Fawcett către Doyle, 26 martie 1919, HRC.
- ³⁰ Hemming, „My Story.” Henry Harold Hemming a fost tatăl lui John Hemming, renumitul istoric care a devenit mai târziu director al Societății Regale de Geografie.
- ³¹ Fawcett către Doyle, 26 martie 1919, HRC.
- ³² *Washington Post*, 18 martie 1934.
- ³³ Scrisoare adresată redacției, *Times* (Londra), 4 iulie 1936.
- ³⁴ Keltie către Fawcett, 7 aprilie 1915, SRG.
- ³⁵ Fawcett către Keltie, 23 feb. 1918, SRG.
- ³⁶ Fawcett, scrisoare adresată redacției, *Travel*, 1918.
- ³⁷ Fawcett către Keltie, 23 feb. 1918, SRG.
- ³⁸ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 209.
- ³⁹ Nina Fawcett către Large, 19 mai 1919, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁴⁰ *Ibid.*
- ⁴¹ Jack Fawcett către Large, 2 oct. 1924, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁴² Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 277.
- ⁴³ *Ibid.*
- ⁴⁴ *Ibid.*
- ⁴⁵ Nina Fawcett către Joan, 14 dec. 1952, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁴⁶ Brian Fawcett către Nina, 5 dec. 1933, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁴⁷ Brian Fawcett către generalul de brigadă F. Percy Roe, 15 martie 1977, SRG.
- ⁴⁸ Dyott, *On the Trail of the Unknown*, p. 141.
- ⁴⁹ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 260.
- ⁵⁰ Schurz, „Distribution of Population in the Amazon Valley”, p. 206.
- ⁵¹ Citat în Rob Hawke, „The Making of a Legend: Colonel Fawcett in Bolivia” (teză, University of Essex, f.d.), p. 41.
- ⁵² Arthur R. Hinks către Sir Maurice de Bunsen, 26 feb. 1920, SRG.
- ⁵³ Hinks către Keltie, 31 dec. 1923, SRG.
- ⁵⁴ Fawcett către Keltie, 17 martie 1925, SRG.
- ⁵⁵ Keltie către Fawcett, 11 dec. 1914, SRG.
- ⁵⁶ Hinks către Keltie, 31 dec. 1923, SRG.
- ⁵⁷ Fawcett către Keltie, 15 aprilie 1924, SRG.
- ⁵⁸ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 209.
- ⁵⁹ Rice, „Rio Negro, the Casiquiare Canal, and the Upper Orinoco”, p. 324.
- ⁶⁰ Swanson, „Wireless Receiving Equipment”, p. 210.
- ⁶¹ Rice, „Rio Negro, the Casiquiare Canal, and the Upper Orinoco”, p. 340.
- ⁶² *Ibid.*, p. 325.
- ⁶³ Rice, „Recent Expedition of Dr. Hamilton Rice”, p. 59 – 60.
- ⁶⁴ *Los Angeles Times*, 22 dec. 1920.
- ⁶⁵ Fawcett către Keltie, 18 iulie 1924, SRG.
- ⁶⁶ Fawcett către Keltie, 9 aprilie 1924, SRG.
- ⁶⁷ SRG către de Bunsen, 10 martie 1920, SRG.

- ⁶⁸ Descrierea întâlnirii dintre Fawcett și Rondon se bazează pe cartea lui Leal, *Coronel Fawcett*, pp. 95 – 96.
- ⁶⁹ Fawcett către secretarul Ministerului de Război, 17 feb. 1919, WO 138/51, TNA.
- ⁷⁰ Fawcett către secretarul Consiliului de Apărare (Army Council), 8 aug. 1922, WO 138/51, TNA.
- ⁷¹ Citat în Hemming, *Die If You Must*, p. 14.
- ⁷² În *Exploration Fawcett* folosește pseudonime și pentru Brown, și pentru Holt. Primul este Butch Reilly, iar celălalt este Felipe.
- ⁷³ *Ibid.*, p. 214.
- ⁷⁴ Hobhouse, *Seeds of Wealth*, p. 138.
- ⁷⁵ Furneaux, *Amazon*, p. 159.
- ⁷⁶ Fawcett, *Exploration Fawcett*, pp. 212 – 213.
- ⁷⁷ Nina Fawcett către Large, 10 iunie 1921, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁷⁸ Jack Fawcett către Fawcett, 3 martie 1920, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁷⁹ Fawcett către James Rowsell, 10 iunie 1921, TNA.
- ⁸⁰ Fawcett către Keltie, 2 feb. 1920, SRG.
- ⁸¹ Jurnalul lui Holt, 24 – 26 oct. 1920, ADAH.
- ⁸² Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 218.
- ⁸³ *Ibid.*, p. 192.
- ⁸⁴ Jurnalul lui Holt, 18 nov. 1920.
- ⁸⁵ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 217.
- ⁸⁶ *Ibid.*
- ⁸⁷ Jurnalul lui Holt, 17 nov. 1920.
- ⁸⁸ Nina Fawcett către Large, 26 ian. 1921, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁸⁹ Cândido Mariano da Silva Rondon, *Anglo-Brazilian Chronicle*, 2 aprilie 1932.
- ⁹⁰ Harriett S. Cohen către Holt, 28 ian. 1921, ADAH.
- ⁹¹ Fawcett către Holt, 18 aug. 1921, ADAH.
- ⁹² Jurnalul lui Holt, 17 aug. 1921.
- ⁹³ Fawcett către Esther Windust, 5 martie 1923, PHFP.
- ⁹⁴ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 222.
- ⁹⁵ Fawcett către Keltie, 4 feb. 1920, SRG.
- ⁹⁶ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 238.
- ⁹⁷ Brian Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 235.

Capitolul 18: O obsesie științifică

- ¹ Brian Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 16.
- ² Fawcett către Harold Large, 26 martie 1919, Arhiva familiei Fawcett.
- ³ Fawcett către Esther Windust, 5 martie 1923, PHFP.
- ⁴ Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 16.
- ⁵ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 5 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.
- ⁶ Fawcett către Large, 5 feb. 1925, Arhiva familiei Fawcett.

- ⁷ Fawcett către John Scott Keltie, 4 aprilie 1924, SRG.
- ⁸ Nina Fawcett către Large, 26 nov. 1922, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁹ Fawcett către Large, 16 oct. 1923, Arhiva familiei Fawcett.
- ¹⁰ Nina Fawcett către Large, 18 iulie 1919, Arhiva familiei Fawcett.
- ¹¹ Fawcett către Keltie, 29 dec. 1923, SRG.
- ¹² Percy Harrison Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 275.
- ¹³ Fawcett către Large, 16 oct. 1923, Arhiva familiei Fawcett.
- ¹⁴ Fawcett către Keltie, 29 nov. 1921, SRG.
- ¹⁵ Fawcett, *Exploration Fawcett*, p. 208.
- ¹⁶ Fawcett către Keltie, 1 nov. 1924, SRG.
- ¹⁷ Fawcett către Keltie, 18 dec. 1922, SRG.
- ¹⁸ Doamna Letheran către Fawcett, 9 oct. 1919, Arhiva familiei Fawcett.
- ¹⁹ Percy Harrison Fawcett, „Planetary Control“, p. 347.
- ²⁰ George Miller Dyott către Arthur R. Hinks, 24 iunie 1927, SRG.
- ²¹ Stanley Allen, *New Haven Register*, f.d., SRG.
- ²² Percy Harrison Fawcett, „Obsession“.
- ²³ Fawcett către Large, 19 oct. 1923, Arhiva familiei Fawcett.
- ²⁴ Jack Fawcett către Windust, 2 dec. 1924, PHFP.
- ²⁵ Jack Fawcett către Windust, 28 oct. 1924, PHFP.
- ²⁶ Fay Brodie-Junes către Nina Fawcett, f.d., Arhiva familiei Fawcett.
- ²⁷ Fawcett către Large, 19 oct. 1923, Arhiva familiei Fawcett.
- ²⁸ *New York Times*, 4 oct. 1924.
- ²⁹ *New York Times*, 12 aug. 1924.
- ³⁰ Fawcett către Hinks, 23 dec. 1924, SRG.
- ³¹ Jack Fawcett către Windust, 28 oct. 1924, PHFP.
- ³² Fawcett către Keltie, 4 feb. 1925, SRG.
- ³³ *Atlanta Constitution*, 12 ian. 1925.
- ³⁴ Fawcett către Keltie, 4 nov. 1924, SRG.
- ³⁵ Fawcett către Keltie, 10 oct. 1924, SRG.
- ³⁶ Fawcett către Keltie, 2 nov. 1924, SRG.
- ³⁷ Nina Fawcett către Large, 31 martie 1927, Arhiva familiei Fawcett.
- ³⁸ Fawcett către Keltie, 17 martie 1925, SRG.
- ³⁹ Fawcett către Keltie, 4 feb. 1925, SRG.
- ⁴⁰ Reeves, *Recollections of a Geographer*, p. 98.
- ⁴¹ Fawcett către Keltie, 10 nov. 1924, SRG.
- ⁴² Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 46.
- ⁴³ Fawcett către Hinks, 23 dec. 1924, SRG.
- ⁴⁴ Fawcett către Keltie, 17 martie 1925, SRG.
- ⁴⁵ Isaiah Bowman către Rockefeller, 3 ian. 1925, Societatea Americană de Geografie.
- ⁴⁶ Fawcett către Keltie, 17 martie 1925, SRG.
- ⁴⁷ Fawcett către Keltie, 25 dec. 1924, SRG.
- ⁴⁸ Fawcett către Bowman, 15 dec. 1924, Societatea Americană de Geografie.

Capitolul 19: Un indiciu neașteptat

¹ *New York Times*, 29 dec. 2006.

² Nina Fawcett către Arthur R. Hinks, 17 nov. 1927, SRG.

³ Percy Harrison Fawcett, „Proposal for a S. American Expedition”, 4 aprilie 1924, SRG.

Capitolul 20: Nu te teme

¹ Percy Harrison Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 278.

² *Los Angeles Times*, 28 ian. 1925.

³ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 280.

⁴ Fawcett către John Scott Keltie, 4 feb. 1925, SRG.

⁵ *Ibid.*

⁶ Fawcett către Keltie, 7 martie 1925, SRG.

⁷ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 22.

⁸ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 279.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Jack Fawcett către Nina și Joan, 16 mai 1925, SRG.

¹¹ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 279.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, p. 281.

¹⁴ *Los Angeles Times*, 3 dec. 1925. Potrivit herpetologilor contemporani, nu poți stabili dacă o reptilă este veninoasă sau nu bazându-te doar pe prezența sau absența sângerei.

¹⁵ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 279.

¹⁶ *Ibid.*, p. 281.

¹⁷ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 5 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

¹⁸ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 283.

¹⁹ *Ibid.*, p. 281.

²⁰ *Ibid.*, p. 282.

²¹ Raleigh Rimell către Dulcie Rimell, 11 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

²² Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 281.

²³ *Ibid.*, p. 282.

²⁴ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 5 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

²⁵ Fawcett către Harold Large, 20 martie 1925, Arhiva familiei Fawcett.

²⁶ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 284.

²⁷ *Ibid.*, p. 283.

²⁸ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 5 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

²⁹ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 283.

³⁰ *Ibid.*, p. 280.

³¹ Jack Fawcett către Nina și Joan, 16 mai 1925, SRG.

³² *Los Angeles Times*, 23 aprilie 1925.

³³ Fawcett către Nina, 6 martie 1925, SRG.

- ³⁴ Societatea Regală de Geografie, „Dr. Hamilton Rice on the Rio Branco“, p. 241.
- ³⁵ Stevens, „Hydroplane of the Hamilton Rice Expedition“, pp. 42 – 43. E interesant de menționat că, în 1932, în timp ce zbura cu un balon cu aer cald, Stevens a devenit primul fotograf care a surprins umbra Lunii pe Pământ în timpul unei eclipse de Soare. În 1935, a doborât recordul mondial pentru ascensiunea în balon la cea mai mare înălțime, record pe care-l va deține timp de 21 de ani.
- ³⁶ *Ibid.*, pp. 35 – 36.
- ³⁷ Societatea Regală de Geografie, „Dr. Hamilton Rice on the Rio Branco“, p. 241.
- ³⁸ *New York Times*, 24 aug. 1924.
- ³⁹ *New York Times*, 11 iulie 1925.
- ⁴⁰ Societatea Regală de Geografie, „Dr. Hamilton Rice on the Rio Branco“, p. 241.
- ⁴¹ *Ibid.*
- ⁴² Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 284.
- ⁴³ Ahrens către Nina Fawcett, 10 iulie 1925, SRG.
- ⁴⁴ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 289.
- ⁴⁵ *Los Angeles Times*, 1 dec. 1925.
- ⁴⁶ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 286.
- ⁴⁷ Large către Nina Fawcett, 24 mai 1929, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁴⁸ *Los Angeles Times*, 17 iulie 1927.
- ⁴⁹ *Los Angeles Times*, 1 dec. 1925.
- ⁵⁰ Fawcett către Nina, 20 mai 1925, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁵¹ Jack Fawcett către Nina și Joan, 16 mai 1925, SRG.
- ⁵² Nina Fawcett către Large, 30 aug. 1925, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁵³ Pentru detalii despre Galvão, vezi Leal, *Coronel Fawcett*.
- ⁵⁴ Traducere și fragment din ziarul *O Democrata*, f.d., SRG.
- ⁵⁵ *Los Angeles Times*, 1 dec. 1925.
- ⁵⁶ Jurnalul lui John James Whitehead, 8 iunie 1928, SRG.
- ⁵⁷ Fawcett către Isaiah Bowman, 20 mai 1925, NMAI.
- ⁵⁸ Societatea Americană de Geografie, „Correspondence“, p. 696.
- ⁵⁹ Fawcett către Bowman, 20 mai 1925, NMAI.
- ⁶⁰ Jack Fawcett către Nina și Joan, 19 mai 1925, SRG.
- ⁶¹ *Ibid.*
- ⁶² Jack Fawcett către Nina și Joan, 16 mai 1925, SRG.
- ⁶³ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 290.
- ⁶⁴ Jack Fawcett către Nina și Joan, 16 mai 1925, SRG.
- ⁶⁵ *Ibid.*
- ⁶⁶ Nina Fawcett către ambasadorul brazilian, 3 feb. 1937, SRG.
- ⁶⁷ Jack Fawcett către Nina și Joan, 19 mai 1925, SRG.
- ⁶⁸ Jack Fawcett către Nina și Joan, 16 mai 1925, SRG.

⁶⁹ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 291.

⁷⁰ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 17 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

⁷¹ Jack Fawcett către Nina și Joan, 19 mai 1925, Arhiva familiei Fawcett.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 17 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

⁷⁴ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 5 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

⁷⁵ Hemming, *Die If You Must*, p. 140.

⁷⁶ *Los Angeles Times*, 2 dec. 1925.

⁷⁷ Pentru informații despre triburile xavante și kayapó, vezi Hemming, *Die If You Must*, pp. 86 – 132.

⁷⁸ Citat în *ibid.*, p. 95.

⁷⁹ Fawcett către Keltie, 17 martie 1925, SRG.

⁸⁰ *Los Angeles Times*, 2 dec. 1925.

⁸¹ Fawcett către Nina, 29 mai 1925, Arhiva familiei Fawcett.

⁸² *Los Angeles Times*, 1 dec. 1925.

⁸³ Raleigh Rimell către Roger Rimell, 5 martie 1925, Arhiva familiei Rimell.

⁸⁴ Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 291.

Capitolul 21: Ultimul martor

¹ Rice, „Rio Branco, Uraricuera, and Parima”, p. 218.

² *New York Times*, 17 sept. 2003.

³ *Economist*, 24 iulie 2004.

⁴ Vezi *New York Times*, 16 mai 2007, *Baltimore Sun*, 14 martie 2005, și *Dayton Daily News*, 14 aug. 2007.

⁵ Mi-am bazat descrierea morții lui Petersen pe interviurile realizate de mine cu Eduardo Neves și pe relatările din presă.

⁶ Verne, *Bob Moran and the Fawcett Mystery*, p. 76.

⁷ MacGregor, *Indiana Jones and the Seven Veils*, p. 58.

⁸ *Ibid.*, p. 2.

Capitolul 22: Mort sau viu

¹ *Los Angeles Times*, 17 iulie 1927.

² *Los Angeles Times*, 1 ian. 1928.

³ Nina Fawcett către Arthur R. Hinks, 11 iulie 1927, SRG.

⁴ Nina Fawcett către Harold Large, 23 nov. 1925, Arhiva familiei Fawcett.

⁵ *Los Angeles Times*, 17 iulie 1927.

⁶ *Ibid.*

⁷ Cowell, *Tribe That Hides from Man*, p. 93.

⁸ *Washington Post*, 12 sept. 1927.

⁹ *Independent*, 24 sept. 1927.

¹⁰ Brian Fawcett către Nina, 23 sept. 1927, SRG.

¹¹ Nina Fawcett către Hinks, 24 oct. 1927, SRG.

¹² Nina Fawcett către Courteville, 1 aug. 1928, SRG.

- ¹³ *Los Angeles Times*, 17 iulie 1927.
- ¹⁴ *Ibid.*
- ¹⁵ D.G. Hogarth, „Address at the Anniversary General Meeting, 20 June 1927“, *Geographical Journal*, aug. 1927, p. 100.
- ¹⁶ R. Bock către D.G. Hogarth, 21 iunie 1927, SRG.
- ¹⁷ Robert Bunio către Hogarth, 21 iunie 1927, SRG.
- ¹⁸ *Los Angeles Times*, 27 nov. 1927.
- ¹⁹ *Ibid.*
- ²⁰ Geoffrey Steele-Ronan către Hogarth, 21 iunie 1927, SRG.
- ²¹ St. Clair, *Mighty, Mighty Amazon*, p. 254.
- ²² *Los Angeles Times*, 28 ian. 1929.
- ²³ *Los Angeles Times*, 6 nov. 1927.
- ²⁴ *Ibid.*
- ²⁵ *Los Angeles Times*, 13 nov. 1927.
- ²⁶ *Los Angeles Times*, 14 dec. 1927.
- ²⁷ *Los Angeles Times*, 27 nov. 1927.
- ²⁸ *Independent*, 3 dec. 1927.
- ²⁹ Roger Rimell către SRG, 1933, SRG.
- ³⁰ *Los Angeles Times*, 17 nov. 1927.
- ³¹ *Los Angeles Times*, 27 nov. 1927.
- ³² *Ibid.*
- ³³ *Los Angeles Times*, 28 martie 1928.
- ³⁴ *Los Angeles Times*, 17 nov. 1927.
- ³⁵ Jurnalul lui John James Whitehead, 1 martie 1928, SRG.
- ³⁶ Kigar, „Phantom Trail of Colonel Fawcett“, p. 21.
- ³⁷ Dyott, *Man Hunting in the Jungle*, p. 85.
- ³⁸ *Ibid.*, p. 135.
- ³⁹ Jurnalul lui Whitehead, 28 mai 1928, SRG.
- ⁴⁰ McIntyre, „The Commander and the Mystic“, p. 5.
- ⁴¹ *Los Angeles Times*, 18 aug. 1928.
- ⁴² Dyott, *Man Hunting in the Jungle*, p. 173.
- ⁴³ *Ibid.*, p. 177.
- ⁴⁴ Jurnalul Whitehead, 24 iulie 1928, SRG.
- ⁴⁵ Dyott, *Man Hunting in the Jungle*, p. 236.
- ⁴⁶ *Los Angeles Times*, 16 aug. 1928.
- ⁴⁷ Jurnalul lui Whitehead, 12 aug. 1928, SRG.
- ⁴⁸ *Ibid.*, 25 iulie 1928.
- ⁴⁹ Stanley Allen, *New Haven Register*, f.d., SRG.
- ⁵⁰ Dyott către NANA (mesaj transmis prin radio), 16 aug. 1928, SRG.
- ⁵¹ Jurnalul lui Whitehead, 28 sept. 1928, SRG.
- ⁵² *Chicago Daily Tribune*, 19 martie 1930.
- ⁵³ Dyott, *Man Hunting in the Jungle*, p. 264.
- ⁵⁴ Brian Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 71.

- ⁵⁵ Nina Fawcett către NANA, 23 aug. 1928, SRG.
- ⁵⁶ *Los Angeles Times*, 22 aug. 1928.
- ⁵⁷ Esther Windust către Elsie Rimell, 14 dec. 1928, PHFP.
- ⁵⁸ Abbott către Charles Goodwin, 22 martie 1932, FO 743/16, TNA.
- ⁵⁹ Declarația tradusă a lui Stefan Rattin, întocmită de Charles Goodwin și adresată lui Sir William Seeds, 18 martie 1932, FO 743/17, TNA.
- ⁶⁰ Abbott către Hinks, 8 dec. 1932, SRG.
- ⁶¹ H. Kingsley Long, „The Faith of Mrs. Fawcett”, *Passing Show*, 12 nov. 1932.
- ⁶² *Chicago Daily Tribune*, 20 martie 1932.
- ⁶³ *Washington Post*, 28 mai 1932.
- ⁶⁴ *Washington Post*, 30 sept. 1934.
- ⁶⁵ *Los Angeles Times*, 4 feb. 1934.
- ⁶⁶ George W. Cumbler către Consulatul Britanic, 17 oct. 1934, SRG.
- ⁶⁷ Hemming, *Die If You Must*, p. 700.
- ⁶⁸ *New York Times*, 12 aug. 1939.
- ⁶⁹ *O Globo*, 23 aug. 1946.
- ⁷⁰ Vezi Childress, *Lost Cities and Ancient Mysteries of South America*, pp. 303 – 305.
- ⁷¹ Hinks către Nina Fawcett, 25 oct. 1928, SRG.
- ⁷² Nina Fawcett către A. Bain Mackie, 20 iunie 1935, SRG.
- ⁷³ Nina Fawcett către Large, 6 mai 1929, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁷⁴ A. Bachmann către Hinks, 12 feb. 1934, SRG.
- ⁷⁵ Nina Fawcett către Large, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁷⁶ Edward Douglas Fawcett către Hinks, 1933, SRG.
- ⁷⁷ Nina Fawcett către Thomas Roch, 10 martie 1934, SRG.
- ⁷⁸ Large către Nina Fawcett, 16 aprilie 1925, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁷⁹ Mackie către Goodwin, 21 nov. 1933, TNA.
- ⁸⁰ Nina Fawcett către Monseigneur Couturon, 3 iulie 1933, SRG.
- ⁸¹ Moennich, *Pioneering for Christ in Xingu Jungles*, p. 9.
- ⁸² *Ibid.*, pp. 17 – 18.
- ⁸³ Percy Harrison Fawcett, epilog la *Exploration Fawcett*, p. 301.
- ⁸⁴ Moennich, *Pioneering for Christ in Xingu Jungles*, pp. 124 – 126.
- ⁸⁵ *New York Times*, 6 ian. 1935.
- ⁸⁶ „The «Grandson»”, *Time*, 24 ian. 1944.
- ⁸⁷ Hinks către Morel, 16 feb. 1944, SRG.
- ⁸⁸ Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 123.
- ⁸⁹ Marsh, „Blond Indians of the Darien Jungle”, p. 483.
- ⁹⁰ *Los Angeles Times*, 15 iunie 1924.
- ⁹¹ *New York Times*, 9 iulie 1924.
- ⁹² *New York Times*, 7 iulie 1924.
- ⁹³ *Washington Post*, 16 oct. 1924.
- ⁹⁴ Nina Fawcett către Joan, 6 sept. 1946, Arhiva familiei Fawcett.
- ⁹⁵ Brian Fawcett către Nina, 5 dec. 1933, Arhiva familiei Fawcett.

⁹⁶ Everild Young către Colonelul Kirwan, 24 sept. 1946, SRG.

Capitolul 23: Osemintele colonelului

¹ Percy Harrison Fawcett, „Proposal for a S. American Expedition” (propunere), 4 aprilie 1924, SRG.

² Dyott, *Manhunting in the Jungle*, p. 224.

³ Villas Boas și Villas Boas, *Xingu*, p. 165.

⁴ În 1998, Vajuvi i-a spus o poveste asemănătoare aventurierului britanic Benedict Allen, care a făcut un film pentru BBC despre călătoria lui, *The Bones of Colonel Fawcett*.

⁵ „Report on the Human Remains from Brazil”, 1951, RAI.

⁶ Basso, *Last Cannibals*, pp. 78 – 86.

Capitolul 24: Lumea cealaltă

¹ Esther Windust către Nina Fawcett, 10 oct. 1928, PHFP.

² Dna Mullins către Nina Fawcett, 9 feb. 1928, Arhiva familiei Fawcett.

³ Edward Douglas Fawcett către Arthur R. Hinks, 1933.

⁴ Reeves, *Recollections of a Geographer*, pp. 198 – 199.

⁵ Leal, *Coronel Fawcett*, pp. 213 – 215.

⁶ Cummins, *Fate of Colonel Fawcett*, p. 143.

⁷ *Ibid.*, p. 58.

⁸ *Ibid.*, p. 111.

⁹ Brian Fawcett către Joan, 3 sept. 1945, Arhiva familiei Fawcett.

¹⁰ Nina Fawcett către Joan, 22 aprilie 1942, Arhiva familiei Fawcett.

¹¹ Brian Fawcett către Joan, 3 sept. 1945, Arhiva familiei Fawcett.

¹² Brian Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 124.

¹³ Brian Fawcett către Joan, 3 sept. 1945, Arhiva familiei Fawcett.

¹⁴ Percy Harrison Fawcett, introducere la *Exploration Fawcett*, p. xiii.

¹⁵ Brian Fawcett către Joan, 3 sept. 1945, Arhiva familiei Fawcett.

¹⁶ Fawcett, introducere la *Exploration Fawcett*, p. xiii.

¹⁷ Brian Fawcett către Nina, 1 aprilie 1951, Arhiva familiei Fawcett.

¹⁸ Brian Fawcett către Nina, 15 mai 1952, Arhiva familiei Fawcett.

¹⁹ Nina Fawcett către Joan, 14 dec. 1952, Arhiva familiei Fawcett.

²⁰ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 20.

²¹ *Ibid.*

²² Brian Fawcett către Sir Geoffrey Thompson, 20 mai 1955, FO 371/114106, TNA.

²³ Thompson către I.F.S. Vincent, 19 mai 1955, FO 371/114106, TNA.

²⁴ Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 217.

²⁵ *Ibid.*, p. 284.

²⁶ *Ibid.*, p. 245.

²⁷ *Ibid.*, p. 301.

²⁸ Percy Harrison Fawcett, „Memorandum Regarding the Region of South America Which It Is Intended to Explore” (propunere), 1919, SRG.

²⁹ Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 299.

³⁰ „The Occult Interests of Col. P.H. Fawcett”, f.d., f.p., PHFP.

³¹ Williams, introducere la *AmaZonia*, p. 7.

³² Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 301.

³³ Fawcett către Windust, 5 martie 1923, PHFP.

Capitolul 25: Z

¹ Detaliile despre sectă provin din cartea lui Leal, *Coronel Fawcett*, și din interviurile pe care le-am realizat.

² Brian Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 307.

³ Cummins, *Fate of Colonel Fawcett*, p. 43.

⁴ Fawcett, *Ruins in the Sky*, p. 301.

⁵ Percy Harrison Fawcett, „Memorandum Regarding the Region of South America Which It Is Intended to Explore” (propunere), 1919, SRG.

⁶ Pentru mai multe informații despre descoperirile lui Heckenberger, vezi *The Ecology of Power*.

⁷ Pentru descrierile revoluției din arheologia Amazoniei m-am bazat pe interviurile pe care le-am realizat cu mulți dintre antropologii și alți cercetători care lucrează sau au lucrat în acest domeniu, inclusiv William Denevan, Clark Erickson, Susanna Hecht, Michael Heckenberger, Eduardo Neves, James Petersen, Anna Roosevelt și Neil Whitehead. Informațiile prezentate provin din cercetările publicate aparținând acestor oameni de știință și altora. Vezi, de exemplu, „Secrets of the Forest” și *Moundbuilders of the Amazon*, de Roosevelt, „The Timing of Terra Preta Formation in the Central Amazon” de Neves și *Time and Complexity in Historical Ecology*, editată de Balée și Erickson. Pentru un rezumat al celor mai recente evoluții științifice, care dau peste cap vechile concepții despre Americi înainte de debarcarea lui Columb, vezi cartea lui Mann, 1491.

⁸ O echipă de arheologi susține că într-un sit din Monte Verde, Chile, ar exista indicii ale prezenței umane vechi de peste 32 000 de ani, iar dacă se va dovedi că este adevărat, va constitui o nouă lovitură serioasă dată teoriei tradiționale despre cum și când s-a făcut popularea Americilor.

⁹ Roosevelt, „Secrets of the Forest”, p. 26.

¹⁰ Interviu cu autorul.

Bibliografie selectivă

- Adamson, Jack H. și H.F. Folland, *The Shepherd of the Ocean: An Account of Sir Walter Raleigh and His Times*, Boston, Gambit, 1969
- American Geographical Society, „Correspondence“, *Geographical Review* 15, nr. 4 (1925)
- Babcock, William H., „Early Observations in American Physical Anthropology“, *American Journal of Physical Anthropology* 1, nr. 3 (1918)
- Baker, Samuel White, *Eight Years in Ceylon*, Dehiwala, Tisara Prakasakayo, 1966
- Balée, William și Clark L. Erickson, ed., *Time and Complexity in Historical Ecology: Studies in the Neotropical Lowlands*, New York, Columbia University Press, 2006
- Basso, Ellen B., *The Last Cannibals: A South American Oral History*, Austin, University of Texas Press, 1995
- Bates, Henry Walter, *The Naturalist on the River Amazons*, Santa Barbara, Narrative Press, 2002
- Bergreen, Laurence, *Over the Edge of the World: Magellan's Terrifying Circumnavigation of the Globe*, New York, William Morrow, 2003
- Berton, Pierre, *The Arctic Grail: The Quest for the North West Passage and the North Pole, 1818 – 1909*, New York, Lyons Press, 2000
- Bingham, Hiram, *Across South America: An Account of a Journey from Buenos Aires to Lima by Way of Potosi, with Notes on Brazil, Argentina, Bolivia, Chile, and Peru*, New York, Da Capo Press, 1976
- Bingham, Hiram, *Lost City of the Incas: The Story of Machu Picchu and Its Builders*, ediție nouă ilustrată, introducere de Hugh Thomson, New York, Phoenix, 2003
- Bodard, Lucien, *Green Hell: Massacre of the Brazilian Indians*, traducere de Jennifer Monaghan, New York, Outerbridge & Dienstfrey, 1972
- Bowman, Isaiah, „Remarkable Discoveries in Bolivia“, *Bulletin of the American Geographical Society* 47, nr. 6 (1915)

- Brantlinger, Patrick, *Rule of Darkness: British Literature and Imperialism, 1830 – 1914*, Ithaca, Cornell University Press, 1988
- Brehaut, Ernest, *An Encyclopedist of the Dark Ages: Isidore of Seville*, New York, Columbia University Press, 1912
- Brinton, Daniel Garrison, *The American Race: A Linguistic Classification and Ethnographic Description of the Native Tribes of North and South America*, Philadelphia, David McKay, 1901
- Bristow, Edward J., *Vice and Vigilance: Purity Movements in Britain Since 1700*, Totowa, N.J., Rowman & Littlefield, 1977
- Bristow, Joseph, *Empire Boys: Adventures in a Man's World*, Londra, Unwin Hyman, 1991
- British Association for the Advancement of Science, *Notes and Queries on Anthropology, for the Use of Travellers and Residents in Uncivilized Lands*, Londra, Edward Stanford, 1874
- Brookes, Martin, *Extreme Measures: The Dark Visions and Bright Ideas of Francis Galton*, New York, Bloomsbury, 2004
- Brown, Lloyd A., *The Story of Maps*, New York, Dover, 1979
- Burke, Thomas, *The Streets of London Through the Centuries*, Londra, B.T. Batsford, 1940
- Burton, Richard Francis, *Explorations of the Highlands of the Brazil; with a Full Account of the Gold and Diamond Mines*, 2 vol., New York, Greenwood Press, 1969
- Cameron, Ian, *To the Farthest Ends of the Earth: 150 Years of World Exploration by the Royal Geographical Society*, New York, E.P. Dutton, 1980
- Campbell, Lady Colin, *Etiquette of Good Society*, Londra, Cassell, 1893
- Carvajal, Gaspar de, *The Discovery of the Amazon*, editată de José Toribio Medina, traducere de Bertram T. Lee și H.C. Heaton, New York, Dover, 1988
- Cave, Henry, *Golden Tips: A Description of Ceylon and Its Great Tea Industry*, Londra, S. Low, Marston & Co., 1900
- Childress, David Hatcher, *Lost Cities and Ancient Mysteries of South America*, Stelle, Adventures Unlimited Press, 1986
- Church, George Earl, „Dr. Rice's Exploration in the North-Western Valley of the Amazon“, *Geographical Journal* 31, nr. 3 (1908)
- Clastres, Pierre, „Guayaki Cannibalism“, în *Native South Americans: Ethnology of the Least Known Continent*, editată de Patricia J. Lyon, Boston, Little, Brown, 1974
- Columbia University, *Introduction to Contemporary Civilization in the West*, New York, Columbia University Press, 1960
- Conklin, Beth A., *Consuming Grief: Compassionate Cannibalism in an Amazonian Society*, Austin, University of Texas Press, 2001
- Conrad, Joseph, „Geography and Some Explorers, în *The Collected Works of Joseph Conrad*, vol. 22, Londra, Routledge, 1995

- Cook, Emily Constance Baird, *Highways and Byways in London*, Londra, Macmillan, 1903
- Cowell, Adrian, *The Heart of the Forest*, New York, Alfred A. Knopf, 1961
- Cowell, Adrian, *The Tribe That Hides from Man*, Briarcliff Manor, New York, Stein & Day, 1974
- Crone, G.R., „Obituary: Alexander Hamilton Rice, A.M., M.D.“, *Geographical Journal* 122, nr. 3 (1956)
- Cummins, Geraldine, *The Fate of Colonel Fawcett*, Londra, Aquarian Press, 1955
- Cutright, Paul Russell, *The Great Naturalists Explore South America*, New York, Macmillan, 1940
- Davis, Shelton H., *Victims of the Miracle: Development and the Indians of Brazil*, Cambridge, Cambridge University Press, 1977
- Davson, H.M., *The History of the 35th Division in the Great War*, Londra, Sifton Praed, 1926
- De Camp, L. Sprague și Willy Ley, *Lands Beyond*, New York, Rinehart, 1952
- Denevan, William M., *Cultivated Landscapes of Native Amazonia and the Andes*, New York, Oxford University Press, 2001
- Diacon, Todd A., *Stringing Together a Nation: Cândido Mariano da Silva Rondon and the Construction of a Modern Brazil, 1906 – 1930*, Durham, Duke University Press, 2004
- Diamond, Jared, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, New York, W.W. Norton, 1999
- Dickens, Charles, *American Notes; and Pictures from Italy*, New York, Macmillan, 1903
- Dillehay, Tom D., ed., *Monte Verde: A Late Pleistocene Settlement in Chile*, 2 vol., Washington, D.C., Smithsonian Institution Press, 1989 – 1997
- Doyle, Arthur Conan, *The Lost World: Being an Account of the Recent Amazing Adventures of Professor George E. Challenger, Lord John Roxton, Professor Summerlee, and Mr. E.D. Malone of the „Daily Gazette“*, editată de Ian Duncan, New York, Oxford University Press, 1998
- Driver, Felix, *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire*, Oxford, Blackwell, 2001
- Dyott, George Miller, *Man Hunting in the Jungle: Being the Story of a Search for Three Explorers Lost in the Brazilian Wilds*, Indianapolis, Bobbs-Merrill, 1930
- Dyott, George Miller, *On the Trail of the Unknown: In the Wilds of Ecuador and the Amazon*, Londra, Thornton Butterworth, 1926
- Dyott, George Miller, „The Search for Colonel Fawcett“, *Geographical Journal* 74, nr. 6 (1929)
- Ellis, John, *Eye-Deep in Hell: Trench Warfare in World War I*, New York, Pantheon, 1976

- Farwell, Byron, *Burton: A Biography of Sir Richard Francis Burton*, New York, Penguin, 1990
- Fawcett, Brian, *Ruins in the Sky*, Londra, Hutchinson, 1958
- Fawcett, Edward Douglas, *Hartmann the Anarchist; or, The Doom of the Great City*, New York, Arno Press, 1975
- Fawcett, Edward Douglas, *The Secret of the Desert; or, How We Crossed Arabia in the Antelope*, Londra, E. Arnold, 1895
- Fawcett, Edward Douglas, *Swallowed by an Earthquake*, Londra, E. Arnold, 1894
- Fawcett, Percy Harrison, „At the Hot Wells of Konniar“, *Occult Review*, iulie 1925
- Fawcett, Percy Harrison, „Bolivian Exploration, 1913 – 1914“, *Geographical Journal* 45, nr. 3 (1915)
- Fawcett, Percy Harrison, *Exploration Fawcett*, Londra, Hutchinson, 1953
- Fawcett, Percy Harrison, „Explorations in Bolivia“, *Geographical Journal* 35, nr. 5 (1910)
- Fawcett, Percy Harrison, „Further Explorations in Bolivia: The River Heath“, *Geographical Journal* 37, nr. 4 (1911)
- Fawcett, Percy Harrison, „Gold Bricks at Badulla“, *Blackwood's Magazine*, martie 1965
- Fawcett, Percy Harrison, „In the Heart of South America“, *Părțile 1 – 4*, *Wide World Magazine*, iulie – octombrie 1912
- Fawcett, Percy Harrison, „Journey to Morocco City“, *Geographical Journal* 19, nr. 2 (1902)
- Fawcett, Percy Harrison, „The Lost City of My Quest“, *Blackwood's Magazine*, ian. 1933
- Fawcett, Percy Harrison, „A New Touring Ground: Morocco, the Country of the Future“, *Pall Mall Magazine*, sept. 1902
- Fawcett, Percy Harrison, „Obsession“, *Light*, 29 iulie 1922
- Fawcett, Percy Harrison, „The Occult Life“, *Occult Review*, aug. 1923
- Fawcett, Percy Harrison, „The Passing of Trinco“, *Blackwood's Magazine*, feb. 1959
- Fawcett, Percy Harrison, „The Planetary Control“, *Occult Review*, dec. 1922
- Fawcett, Percy Harrison, „South American Forests“, *Geographical Journal* 40, nr. 6 (1912)
- Fawcett, Percy Harrison, „Survey Work on the Bolivia-Brazil Boundary“, *Geographical Journal* 35, nr. 2 (1910)
- Fawcett, Percy Harrison, „Survey Work on the Frontier Between Bolivia and Brazil“, *Geographical Journal* 33, nr. 2 (1909)
- Ferguson, John, *Ceylon in 1893: Describing the Progress of the Island Since 1803, Its Present Agricultural and Commercial Enterprises, and Its Unequalled Attractions to Visitors, with Useful Statistical Information*,

- Specially Prepared Map, and Upwards of One Hundred Illustrations*, Londra, John Haddon, 1893
- Fifer, J. Valerie, *Bolivia: Land, Location, and Politics Since 1825*, Cambridge, Cambridge University Press, 1972
- Fifer, J. Valerie, „Bolivia's Boundary with Brazil: A Century of Evolution“, *Geographical Journal* 132, nr. 3 (1966)
- Fifer, J. Valerie, „The Empire Builders: A History of the Bolivian Rubber Boom and the Rise of the House of Suárez“, *Journal of Latin American Studies* 2, nr. 2 (1970)
- Flanders, Judith, *Inside the Victorian Home: A Portrait of Domestic Life in Victorian England*, New York, W.W. Norton, 2003
- Fleming, Peter, *Brazilian Adventure*, New York, Grosset & Dunlap, 1933
- Flint, John E., *Sir George Goldie and the Making of Nigeria*, Londra, Oxford University Press, 1960
- Forsyth, Adrian și Kenneth Miyata, *Tropical Nature*, New York, Charles Scribner's Sons, 1984
- Fraser, Robert, *Victorian Quest Romance: Stevenson, Haggard, Kipling, and Conan Doyle*, Plymouth, Northcote House, 1998
- Freshfield, Douglas W. și W.J.L. Wharton, ed., *Hints to Travellers, Scientific and General*, ediția a VII-a, Londra, Societatea Regală de Geografie, 1893
- Furieux, Robin, *The Amazon: The Story of a Great River*, Londra, Hamish Hamilton, 1969
- Galton, Francis, *The Art of Travel; or, Shifts and Contrivances Available in Wild Countries*, Harrisburg, Stackpole Books, 1971
- Gilbert, Martin, *Churchill: A Life*, New York, Henry Holt, 1991
- Gilbert, Martin, *The Somme: Heroism and Horror in the First World War*, New York, Henry Holt, 2006
- Gillham, Nicholas W., *A Life of Sir Francis Galton: From African Exploration to the Birth of Eugenics*, New York, Oxford University Press, 2001
- Girouard, Mark, *The Return to Camelot: Chivalry and the English Gentleman*, New Haven, Yale University Press, 1981
- Glass, Frederick C., *Adventures with the Bible in Brazil*, New York, Loizeaux Brothers, 1943
- Glendinning, Victoria, *Leonard Woolf: A Biography*, New York, Free Press, 2006
- Gott, Richard, *Land Without Evil: Utopian Journeys Across the South American Watershed*, New York, Verso, 1993
- Goulding, Michael, Ronaldo Barthem și Efreim Ferreira, *The Smithsonian Atlas of the Amazon*, Washington, D.C., Smithsonian Institution Press, 2003
- Green, Martin Burgess, *Dreams of Adventure, Deeds of Empire*, New York, Basic Books, 1979
- Greenblatt, Stephen, *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World*, Chicago, University of Chicago Press, 1991

- Guggisberg, F.G., *The Shop: The Story of the Royal Military Academy*, Londra, Cassell, 1900
- H.E., „The Rio Negro, the Casiquiare Canal și the Upper Orinoco, September 1919 – April 1920: Discussion“, *Geographical Journal* 58, nr. 5 (1921)
- Haggard, H. Rider, *King Solomon's Mines*, New York, Oxford University Press, 1989
- Halstead, John P., *Rebirth of a Nation: The Origins and Rise of Moroccan Nationalism, 1912 – 1944*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1967
- Hambloch, Ernest, *Here and There: A Medley of Memories*, Londra, Johnson, 1968
- Hankey, Donald, *A Student in Arms*, New York, E.P. Dutton, 1917
- Hardenburg, W.E., *The Putumayo, the Devil's Paradise; Travels in the Peruvian Amazon Region and an Account of the Atrocities Committed upon the Indians Therein*, Londra, T.F. Unwin, 1912
- Hart, Peter, *The Somme*, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 2005
- Haskins, Caryl, *The Amazon: The Life History of a Mighty River*, Garden City, New York, Doubleday, 1943
- Heath, Jeffrey M., *The Picturesque Prison: Evelyn Waugh and His Writing*, Kingston, McGill-Queen's University Press, 1982
- Heaton, Paul Michael, *Lampport & Holt*, Newport, Starling Press, 1986
- Hecht, Susanna, „Indigenous Soil Management and the Creation of Amazonian Dark Earths: Implications of Kayapó Practices“, în *Amazonian Dark Earths: Origins, Properties, Management*, editat de J. Lehmann et al., Olanda, Kluwer Academic, 2004
- Hecht, Susanna și Alexander Cockburn, *The Fate of the Forest: Developers, Destroyers, and Defenders of the Amazon*, New York, Verso, 1989
- Heckenberger, Michael J., *The Ecology of Power: Culture, Place, and Personhood in the Southern Amazon, A.D. 1000 – 2000*, New York, Routledge, 2005
- Heckenberger, Michael J., et al., „Amazonia 1492: Pristine Forest or Cultural Parkland?“, *Science* 301 (2003)
- Heckenberger, Michael J., et al., „Of Lost Civilizations and Primitive Tribes, Amazonia: Reply to Meggers“, *Latin American Antiquity* 12, nr. 3 (2001)
- Heckenberger, Michael J., et al., „Village Size and Permanence in Amazonia: Two Archaeological Examples from Brazil“, *Latin American Antiquity* 10, nr. 4 (1999)
- Hefferman, Michael, „Geography, Cartography, and Military Intelligence: The Royal Geographical Society and the First World War“, *Transactions of the Institute of British Geographers* 21, nr. 3 (1996)
- Hemming, John, *Amazon Frontier: The Defeat of the Brazilian Indians*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1987

- Hemming, John, *Die If You Must: Brazilian Indians in the Twentieth Century*, Londra, Macmillan, 2003
- Hemming, John, *Red Gold: The Conquest of the Brazilian Indians*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1978
- Hemming, John, *The Search for El Dorado*, Londra, Michael Joseph, 1978
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, editată și cu o introducere de C.B. Macpherson, Londra, Penguin, 1985
- Hobhouse, Henry, *Seeds of Wealth: Four Plants That Made Men Rich*, Washington, D.C., Shoemaker & Hoard, 2004
- Holmberg, Allan R., *Nomads of the Long Bow: The Siriono of Eastern Bolivia*, Garden City, New York, Natural History Press, 1969
- Honigsbaum, Mark, *The Fever Trail: In Search of the Cure for Malaria*, New York, Farrar, Straus & Giroux, 2002
- Hopkirk, Peter, *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, New York, Kodansha International, 1992
- Hopkirk, Peter, *Trespassers on the Roof of the World: The Secret Exploration of Tibet*, New York, Kodansha International, 1995
- Houghton, Walter E., *The Victorian Frame of Mind, 1830 – 1870*, New Haven, Yale University Press, 1957
- Huddleston, Lee Eldridge, *Origins of the American Indians: European Concepts, 1492 – 1729*, Austin, University of Texas Press, 1967
- Humboldt, Alexander von și Aimé Bonpland, *Personal Narrative of Travels to the Equinoctial Regions of America, During the Years 1799 – 1804*, traducere și ediție de Thomasina Ross, 3 vol., Vol. II, Londra, George Bell and Sons, 1885
- Huntford, Roland, *Shackleton*, New York, Carroll & Graf, 1998
- Huxley, Elspeth, *Scott of the Antarctic*, New York, Atheneum, 1978
- Jeal, Tim, *Livingstone*, New Haven, Yale University Press, 2001
- Johnson, Donald S., *Phantom Islands of the Atlantic: The Legends of Seven Lands That Never Were*, New York, Walker, 1996
- Johnson, J.H., *Stalemate! The Great Trench Warfare Battles of 1915 – 1917*, Londra, Arms and Armour Press, 1995
- Kelly, John, ed., *The Collected Letters of W.B. Yeats*, Vol. 1, New York, Oxford University Press, 2005
- Keltie, J. Scott, „Thirty Years' Work of the Royal Geographical Society“, *Geographical Journal* 49, nr. 5 (1917)
- Kennedy, Dane, *The Highly Civilized Man: Richard Burton and the Victorian World*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2005
- Kigar, Paul Donovan, „The Phantom Trail of Colonel Fawcett“, *Americas* (April 1975)
- Knox, Robert, *An Historical Relation of Ceylon*, Colombo, Tisara Prakasakayo, 1966

- Kricher, John C., *A Neotropical Companion: An Introduction to the Animals, Plants, and Ecosystems of the New World Tropics*, Princeton, Princeton University Press, 1997
- Kuklick, Henrika, *The Savage Within: The Social History of British Anthropology, 1885 – 1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991
- Landes, David S., *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor*, New York, W.W. Norton, 1998
- Landor, A. Henry Savage, *Across Unknown South America*, 2 vol., Londra, Hodder & Stoughton, 1913
- Landor, A. Henry Savage, *Everywhere: The Memoirs of an Explorer*, New York, Frederick A. Stokes, 1924
- Larson, Erik, *Thunderstruck*, New York, Crown, 2006
- Las Casas, Bartolomé de, *A Short Account of the Destruction of the Indies*, traducere și ediție de Nigel Griffin, New York, Penguin, 1992
- Lathrap, Donald W., *The Upper Amazon*, Londra, Thames & Hudson, 1970
- Leal, Hermes, *Coronel Fawcett: A Verdadeira História do Indiana Jones*, São Paulo, Geração Editorial, 1996
- Lestringant, Frank, *Mapping the Renaissance World: The Geographical Imagination in the Age of Discovery*, traducere de David Fausett, Berkeley, University of California Press, 1994
- Lightman, Bernard V., ed., *Victorian Science in Context*, Chicago, University of Chicago Press, 1997
- Lovell, Mary S., *A Rage to Live: A Biography of Richard and Isabel Burton*, New York, W.W. Norton, 1998
- Lyon, Patricia J., *Native South Americans: Ethnology of the Least Known Continent*, Boston, Little, Brown, 1974
- MacGregor, Rob, *Indiana Jones and the Seven Veils*, New York, Bantam Books, 1991
- MacKenzie, John M., ed., *Imperialism and Popular Culture*, Manchester, Manchester University Press, 1986
- Malcolm, Janet, *The Silent Woman: Sylvia Plath and Ted Hughes*, New York, Vintage Books, 1995
- Mann, Charles, „The Forgotten People of Amazonia“, *Science* 297 (2002)
- Mann, Charles, „1491“, *Atlantic Monthly*, April 2002
- Mann, Charles, *1491: New Revelations of the Americas Before Columbus*, New York, Vintage Books, 2006
- Mann, Charles, „The Good Earth: Did People Improve the Amazon Basin?“, *Science* 287 (2000)
- Mann, Charles, „The Real Dirt on Rainforest Fertility“, *Science* 297 (2002)
- Marsh, Richard O., „Blond Indians of the Darien Jungle“, *World's Work*, martie 1925
- Marsh, Richard O., *White Indians of Darien*, New York, G.P. Putnam's Sons, 1934

- Matthiessen, Peter, *The Cloud Forest: A Chronicle of the South American Wilderness*, New York, Penguin, 1996
- Maxtone-Graham, John, *The Only Way to Cross*, New York, Macmillan, 1972
- McCullough, David, *The Path Between the Seas: The Creation of the Panama Canal, 1870 – 1914*, New York, Simon & Schuster, 1977
- McIntyre, Loren, „The Commander and the Mystic“, *South American Explorer* (primăvară 1996)
- McNiven, Ian J. și Lynette Russell, *Appropriated Pasts: Indigenous Peoples and the Colonial Culture of Archaeology*, Lanham, AltaMira Press, 2005
- Meade, Marion, *Madame Blavatsky: The Woman Behind the Myth*, New York, G.P. Putnam's Sons, 1980
- Meggers, Betty J., *Amazonia: Man and Culture in a Counterfeit Paradise*, Washington, D.C., Smithsonian Institution Press, 1996
- Meggers, Betty J. și Clifford Evans, *Archeological Investigations at the Mouth of the Amazon*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, Washington, D.C., Government Printing Office, 1957
- Métraux, Alfred, *The Native Tribes of Eastern Bolivia and Western Matto Grosso*, Washington, D.C., Government Printing Office, 1942
- Mill, Hugh Robert, *The Record of the Royal Geographical Society, 1830 – 1930*, Londra, Societatea Regală de Geografie, 1930
- Millard, Candice, *The River of Doubt: Theodore Roosevelt's Darkest Journey*, New York, Doubleday, 2005
- Moennich, Martha L., *Pioneering for Christ in Xingu Jungles*, Grand Rapids, Zondervan, 1942
- Moorehead, Alan, *The White Nile*, New York, Harper's Perennial, 2000
- Muffett, D.J.M., *Empire Builder Extraordinary: Sir George Goldie*, Insula Man, Shearwater Press, 1978
- Murray, James și George Marston, *Antarctic Days: Sketches of the Homely Side of Polar Life by Two of Shackleton's Men*, Londra, Andrew Melrose, 1913
- Neves, Eduardo G., et al., „Historical and Socio-Cultural Origins of Amazonian Dark Earths“, în *Amazonian Dark Earths: Origins, Properties, and Management*, editată de J. Lehmann et al., Olanda, Kluwer Academic, 2004
- Neves, Eduardo G., et al., „The Timing of Terra Preta Formation in the Central Amazon: Archaeological Data from Three Sites“, în *Amazonian Dark Earths: Explorations in Space and Time*, editată de Bruno Glaser și William I. Woods, New York, Springer, 2004
- Nicholl, Charles, *The Creature in the Map: A Journey to El Dorado*, Londra, J. Cape, 1995
- Niven, Jennifer, *The Ice Master: The Doomed 1913 Voyage of the Karluk*, New York, Hyperion, 2000
- Oppenheim, Janet, *The Other World: Spiritualism and Psychical Research in England, 1850 – 1914*, New York, Cambridge University Press, 1985

- Pagden, Anthony, *European Encounters with the New World*, New Haven, Yale University Press, 1993
- Picchi, Debra, *The Bakairí Indians of Brazil: Politics, Ecology, and Change*, Prospect Heights, Waveland Press, 2000
- Pickover, Clifford A., *Strange Brains and Genius: The Secret Lives of Eccentric Scientists and Madmen*, New York, HarperCollins, 1999
- Price, Willard, *The Amazing Amazon*, New York, John Day Co., 1952
- Pritchett, V.S., *The Tale Bearers: Literary Essays*, New York, Random House, 1980
- Ralegh, Walter, *The Discoverie of the Large, Rich, and Bewtiful Empyre of Guiana*, transcriere, note și introduce de Neil Whitehead, Manchester, Manchester University Press, 1997
- Reeves, Edward Ayearst, *Maps and Map-Making*, Londra, Societatea Regală de Geografie, 1910
- Reeves, Edward Ayearst, *The Recollections of a Geographer*, Londra, Seeley, Service & Company, 1935
- Revkin, Andrew, *The Burning Season: The Murder of Chico Mendes and the Fight for the Amazon Rain Forest*, Washington, D.C., Island Press, 2004
- Rice, Alexander Hamilton, „Further Explorations in the North-West Amazon Basin“, *Geographical Journal* 44, nr. 2 (1914)
- Rice, Alexander Hamilton, „The Recent Expedition of Dr. Hamilton Rice“, *Geographical Journal* 56, nr. 1 (1920)
- Rice, Alexander Hamilton, „The Rio Branco, Uraricuera, and Parima“, *Geographical Journal* 71, nr. 2 (1928)
- Rice, Alexander Hamilton, „The Rio Branco, Uraricuera, and Parima (Continued)“, *Geographical Journal* 71, nr. 3 (1928)
- Rice, Alexander Hamilton, „The Rio Branco, Uraricuera, and Parima (Continued)“, *Geographical Journal* 71, nr. 4 (1928)
- Rice, Alexander Hamilton, „The Rio Negro, the Casiquiare Canal, and the Upper Orinoco, September 1919 – April 1920“, *Geographical Journal* 58, nr. 5 (1921)
- Riffenburgh, Beau, *Nimrod: Ernest Shackleton and the Extraordinary Story of the 1907 – 1909 British Antarctic Expedition*, Londra, Bloomsbury, 2004
- Roosevelt, Anna C., „Dating a Paleoindian Site in the Amazon in Comparison with Clovis Culture“, *Science* 275 (1997)
- Roosevelt, Anna C., *Moundbuilders of the Amazon: Geophysical Archaeology on Marajó Island, Brazil*, San Diego, Academic, 1991
- Roosevelt, Anna C., „Secrets of the Forest: An Archaeologist Reappraises the Past – and Future – of Amazonia“, *Sciences* 32 (1992)
- Roosevelt, Anna C., ed., *Amazonian Indians from Prehistory to the Present: Anthropological Perspectives*, Tucson, University of Arizona Press, 1994
- Roosevelt, Anna C., et al., „Paleoindian Cave Dwellers in the Amazon: The Peopling of the Americas“, *Science* 272 (1996)

Roosevelt, Anna C., John Douglas și Linda Brown, „The Migrations and Adaptations of the First Americans: Clovis and Pre- Clovis Viewed from South America“, în *The First Americans: The Pleistocene Colonization of the New World*, editată de Nina G. Jablonski, San Francisco, California Academy of Sciences, 2002

Roosevelt, Theodore, *Through the Brazilian Wilderness*, New York, Charles Scribner's Sons, 1914

Ryan, Simon, *The Cartographic Eye: How Explorers Saw Australia*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996

Schurz, W.L., „The Distribution of Population in the Amazon Valley“, *Geographical Review* 15, nr. 2 (1925)

Semple, Ellen C., *Influences of Geographic Environment on the Basis of Ratzel's System of Anthro-po-geography*, New York, Henry Holt, 1911

Shackleton, Ernest Henry, *The Heart of the Antarctic: Being the Story of the British Antarctic Expedition, 1907 – 1909*, 2 vol., Londra, W. Heinemann, 1909

Simón, Pedro, *The Expedition of Pedro de Ursua & Lope de Aguirre in Search of El Dorado and Omagua in 1560 – 1561*, editată de William Bollaert, Londra, Hakluyt Society, 1861

Sims, George R., ed., *Living London: Its Work and Its Play, Its Humour and Its Pathos, Its Sights and Its Scenes*, 3 vol., Londra, Cassell, 1901 – 1903

Slater, Candace, *Entangled Edens: Visions of the Amazon*, Berkeley, University of California Press, 2002

Smith, Anthony, *Explorers of the Amazon*, New York, Viking, 1990

Sobel, Dava, *Longitude: The True Story of a Lone Genius Who Solved the Greatest Scientific Problem of His Time*, New York, Walker, 1995

Societatea Regală de Geografie, „Colonel Fawcett's Expedition in Matto Grosso“, *Geographical Journal* 71, nr. 2 (1928)

Societatea Regală de Geografie, „Dr. Hamilton Rice on the Rio Branco“, *Geographical Journal* 65, nr. 3 (1925)

Societatea Regală de Geografie, „The Monthly Record“, *Geographical Journal* 54, nr. 2 (1919)

Societatea Regală de Geografie, „The Monthly Record“, *Geographical Journal* 48, nr. 4 (1916)

Societatea Regală de Geografie, „The Monthly Record“, *Geographical Journal* 41, nr. 6 (1913)

Staden, Hans, *Hans Staden: The True History of His Captivity*, traducere și ediție de Malcolm Letts, Londra, George Routledge, 1928

Stanley, Henry M., *How I Found Livingstone: Travels, Adventures, and Discoveries in Central Africa, Including Four Months' Residence with Dr. Livingstone*, Londra, Sampson Low, Marston, Low, & Searle, 1872

Stashower, Daniel, *Teller of Tales: The Life of Arthur Conan Doyle*, New York, Henry Holt, 1999

St. Clair, David, *The Mighty, Mighty Amazon*, Londra, Souvenir Press, 1968

- Stepan, Nancy, *The Idea of Race in Science: Great Britain, 1800 – 1960*, Hamden, Archon Books, 1982
- Stevens, Albert William, „The Hydroplane of the Hamilton Rice Expedition, 1924 – 1925“, *Geographical Journal* 68, nr. 1 (1926)
- Steward, Julian H., ed., *Handbook of South American Indians*, vol. 3, *The Tropical Forest Tribes*, Washington, D.C., Smithsonian Institution, 1948
- Steward, Julian H. și Louis C. Faron, *Native Peoples of South America*, New York, McGraw-Hill, 1959
- Stocking, George, Jr., *Race, Culture, and Evolution: Essays in the History of Anthropology*, Chicago, University of Chicago Press, 1968
- Stocking, George, Jr., *Victorian Anthropology*, New York, Free Press, 1987
- Suarez, Pedro, M. Eduardo Lembcke și Percy Harrison Fawcett, „Further Explorations in Bolivia: The River Heath: Discussion“, *Geographical Journal* 37, nr. 4 (1911)
- Swanson, John W., „The Radio-telegraphy of the Hamilton Rice Expedition, 1924 – 1925“, *Geographical Journal* 67, nr. 6 (1926)
- Swanson, John W., „The Wireless Receiving Equipment of the Hamilton Rice Expedition, 1919 – 1920“, *Geographical Journal* 60, nr. 3 (1922)
- Temple, Robert, „E. Douglas Fawcett: The English Jules Verne“, *British Heritage*, feb./mar. 1985
- Todorov, Tzvetan, *The Conquest of America*, Norman, University of Oklahoma Press, 1999
- Trevelyan, Raleigh, *Sir Walter Raleigh*, New York, Henry Holt, 2004
- Twain, Mark, *Following the Equator: A Journey Around the World*, Hartford, American Publishing, 1897
- Ure, John, *Trespassers on the Amazon*, Londra, Constable, 1986
- U.S. Department of State, *Slavery in Peru: Message from the President of the United States Transmitting Report of the Secretary of State, with Accompanying Papers, Concerning the Alleged Existence of Slavery in Peru*, Washington, D.C., Government Printing Office, 1913
- Verne, Henry, *Bob Moran and the Fawcett Mystery*, New York, Roy Publishers, 1956
- Villas Boas, Orlando, Claudio Villas Boas, *Xingu: The Indians, Their Myths*, New York, Farrar, Straus & Giroux, 1973
- Viveiros de Castro, Eduardo Batalha, *From the Enemy's Point of View: Humanity and Divinity in an Amazonian Society*, traducere de Catherine V. Howard, Chicago, University of Chicago Press, 1992
- Waldman, Carl, Alan Wexler, *Who Was Who in World Exploration*, New York, Facts on File, 1992
- Walker, Lynne, „The Royal Geographical Society's House: An Architectural History“, *Geographical Journal* 146, nr. 2 (1980)
- Wallace, Alfred Russel, *A Narrative of Travels on the Amazon and Rio Negro, with an Account of the Native Tribes, and Observations on the*

Climate, Geology, and Natural History of the Amazon Valley, New York, Greenwood Press, 1969

Walters, Alan, *Palms and Pearls; or, Scenes in Ceylon*, Londra, Bentley, 1892

Washington, Peter, *Madame Blavatsky's Baboon: A History of the Mystics, Mediums, and Misfits Who Brought Spiritualism to America*, New York, Schocken Books, 1995

Weinstein, Barbara, *The Amazon Rubber Boom, 1850 – 1920*, Stanford, Stanford University Press, 1983

Whitmore, Timothy Charles, *An Introduction to Tropical Rain Forests*, Oxford, Oxford University Press, 1998

Wilford, John Noble, *The Mapmakers*, New York, Vintage Books, 2000

Williams, Misha, *AmaZonia*, Londra, Misha Williams, 2004

Willis, J.C., *Ceylon: A Handbook for the Resident and the Traveller*, Colombo, Colombo Apothecaries, 1907

Wilson, A.N., *The Victorians*, New York, W.W. Norton, 2003

Wilson, David J., *Indigenous South Americans of the Past and Present: An Ecological Perspective*, Boulder, Westview Press, 1999

Winter, Denis, *Death's Men: Soldiers of the Great War*, New York, Penguin, 1979

Wolf, Howard, Ralph Wolf, *Rubber: A Story of Glory and Greed*, New York, Covici, Friede, 1936

Wood, Michael, *Conquistadors*, Berkeley, University of California Press, 2000

Woods, William I., Joseph M. McCann, „The Anthropogenic Origin and Persistence of Amazonian Dark Earths“, *Yearbook Conference of Latin Americanist Geographers* 25 (1999)

Wolf, Charles M., „Albinism (OCA2) in Amerindians“, *Yearbook of Physical Anthropology* 48 (2005)

Zweig, Paul, *The Adventurer*, Pleasantville, New York, Akadine Press, 1999.

Cuprins

<i>Prefață</i>	9
Capitolul 1: Ne vom întoarce	12
Capitolul 2: Disparația	24
Capitolul 3: Începe căutarea	35
Capitolul 4: Comoara îngropată	42
Capitolul 5: Enigme pe hartă	59
Capitolul 6: Discipolul	71
Capitolul 7: Înghețată liofilizată și șosete de expediție ..	80
Capitolul 8: În Amazonia	85
Capitolul 9: Însemnările secrete	104
Capitolul 10: Iadul verde	110
Capitolul 11: Tabăra Calului Mort	116
Capitolul 12: În mâinile Zeilor	118
Capitolul 13: Răscumpărarea	142
Capitolul 14: Teoria despre Z.....	146
Capitolul 15: El Dorado	167
Capitolul 16: Sub cheie	175
Capitolul 17: Lumea întreagă a înnebunit	179
Capitolul 18: O obsesie științifică	205
Capitolul 19: Un indiciu neașteptat	216

Capitolul 20: Nu te teme	221
Capitolul 21: Ultimul martor	241
Capitolul 22: Mort sau viu	252
Capitolul 23: Osemintele colonelului	274
Capitolul 24: Lumea cealaltă	287
Capitolul 25: Z	293

<i>Mulțumiri</i>	<i>313</i>
------------------------	------------

<i>Notă asupra surselor.....</i>	<i>317</i>
----------------------------------	------------

<i>Note</i>	<i>321</i>
-------------------	------------

<i>Bibliografie selectivă</i>	<i>349</i>
-------------------------------------	------------

Grupul Editorial ART
Comenzi – Cartea prin poștă
C.P. 4, O.P. 83, cod 062650, sector 6, București
tel.: (021) 224.01.30, 0744.300.870, 0721.213.576;
fax: (021) 369.31.99
Comenzi – online
www.editura-art.ro

David Grann este autorul mai multor cărți care au ajuns pe prima poziție a topului bestsellerurilor *The New York Times* și publicist la *The New Yorker*. A scris *Z, orașul pierdut* și *Killers of the Flower Moon*, volum finalist National Book Award; la data apariției lor, ambele titluri au fost alese cărțile anului de către *The New York Times*, *The Washington Post* și alte publicații. David Grann a semnat și volumele *The Devil and Sherlock Holmes: Tales of Murder, Madness, and Obsession* și *The Old Man and the Gun: And Other Tales of True Crime*. Câteva dintre scrierile sale, între care *Z, orașul pierdut* și *The Old Man and the Gun*, au inspirat producții cinematografice de succes. Autorului i-au fost decernate mai multe distincții pentru nonficțiune, precum premiile George Polk, Edgar și Spur.

BESTSELLER #1 THE NEW YORK TIMES

În 1925, exploratorul britanic Percy Fawcett pornea în expediție în jungla amazoniană în căutarea unei civilizații legendare. Avea să fie ultima lui călătorie, din care nu s-a mai întors. Decenii la rând, alți aventurieri l-au urmat, în încercarea de a înțelege ce s-a întâmplat cu el și de a găsi orașul pierdut Z. Biografia lui Fawcett semnată de David Grann elucidează cel mai tulburător mister al explorărilor din ultimul secol.

„O carte de aventuri palpitantă, extrem de convingătoare.”

JOHN GRISHAM

„Narațiune fascinantă, cu valențe științifice și istorice, cu personaje obsedante.”

ENTERTAINMENT WEEKLY

www.editura-art.ro

ISBN 978-606-710-552-0

9 786067 105520